

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AYDAN de AYA

FUTBOL SALGINININ

HAZİRAN '84/250 LİRA

TOPLUMSAL BOYUTLARI

G Ü N Ü M Ü Z D E KİTAPLAR AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

6

HAZİRAN 1984

CEMAL SÜREYA
ORHAN PAMUK
SELİM İLERİ
TOMRİS UYAR
SÜREYYA BERFE

AHMET ÖNEL
KEMAL SÜLKER
FATİH ÖZGÜVEN
TAHSİN YÜCEL
AKŞİT GÖKTÜRK

HİLMİ YAVUZ
ENİS BATUR
ŞİRİN TEKELİ
MUZAFFER BUYRUKÇU
SEYYİT NEZİR

De Yayınevi: Ankara Caddesi, Vilayet Han, 205 Cağaloğlu-İstanbul • Sorum-
lu yönetmen: Muammer Akça • Ofset hazırlık: Çağdaş Yayıncılık A.Ş. • Baskı:
Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş. • Dağıtım: Hürriyet Holding A.Ş.
Kapak düzeni: Ferit Erkmen • Kapak resmi: Mordillo •

İÇİNDEKİLER

Haziran 1984
antolojik dizi: 2
de yayınevi
genel dizi: 22
•

sunu	2
futbol salgınının toplumsal boyutları	3
karikatür / mordillo	4
karikatür / h. elşan	6, 7, 8
şirler / can yücel	9
vasıf öngören	10
post - scriptum / onat kutlar	11
promete özgürlük, barış, kardeşlik ve sevgi / mehmet refik	12
aydınlarımız sınıfta kaldı / afşar timuçin	15
karikatür / tan oral	16
karikatür / ferruh doğan	17
napolyon gibisi / mükrimin behiç ertem	18
napolyon'dan vecizeler	23
federico garcia lorca	24
ispanya'nın ışığını söndürmek istediler / pablo neruda / h.çelik	24
lorca insanların bir parçasıydı / pablo neruda / nesrin arman	25
granada'da cinayet işlendi / antonio machado / memet fuat	27
renk çlığını bir şair / louis parrot / hür yümer	28
ürküten varhga gazel / lorca / cevaz çapan	28
sessizlik, son türkü / lorca / cevaz çapan	29
roma'ya doğru haykırış / lorca / cernal süreya	29
friedman insan aklının kusurudur	30
reagan'ın üç bakarı	31
hayal meyâl şeylerden / arslan başer kafaoglu	33
karikatür / ferruh doğan	35
feodaliteden çıkışta toplum kültürümüz / refik zerengil	36
karikatür / tan oral	41
kitle kültürü üzerine / afşar timuçin / ahmet oktay	42
karikatür / tan oral	44-45
dörtlüler / turgut uyar	46
hess'i bağışlayın	47
abd bir nükleer savaşta nasıl sağ kalacak / ed zuckerman / y. aslanboğan	48
karikatür / h. elşan	51
şirler / süreya berfe	55
rubailer ve tasavvuf düşüncesi / nedim gürsel	56
orhan kemal'in hikâyeciliği / fahrettin demir	58
mavilerle griler neden savaşta / eser yalçın	60
trt'cilere dil dersi gerek	61
licezar elenkov / kemal özer	62
şirler / elenkov / fahri erdinç / kemal özer	62, 63, 64
yüzyılların gerçeği ve mirası / afşar timuçin	65
tavrimızı tarih bilinci belirler / server tanilli	66
güzin abla penceresi çözümleme sonuçları	68
amerika'nın güzın ablası	68
ercüment behzat lāv'ı yitirdik	71
rûhül kudüs / ercüment behzat lāv	71
galilei'nin yaşamıyla ilgili düşünceler / brecht / ahmet cernal	72
gerçeklik ve şir / veysel öngören	74
efruz beyler ve ömer seyfetin'in güncelliği / adnan cemgil	78
başkalarının emegine imza atan aydınlar / hasan izzettin dinamo ..	80
karikatür müzesine ne oldu / seydali gönel	81
bal biriktiren kız (öykü) / ayla kutlu	82
desen / lalehan	83
kişilik kavramı / hilal çelik	84
karikatür / ferruh doğan	85
şirler / akif kurtuluş	86
sembolizme giden yol - şirde parnasyenokulu / erdoğan alkan	87
paruasien şairlerden üç örnek	89
latin amerika'da açlık	90
amerika'da açlık	91
kadınlar da vardır üzerine / muzaffer uyguner	92
kitaplar arasında / muzaffer uyguner	93
gerçekliği sanatsal özümsemenin bilimi, estetik / filiz demir	94
satranç - briç / serdar çelik	95

Yayinevimizin *Yeni Seçmeler Dizisi*, gerçekten umulanın üstünde bir ilgiyle karşılandı. Mayıs'84 Seçmeleri tüm teknik aksamalara rağmen, gelen yüzlerce okur mektubu ile kutlandı; ülkemiz insanı için önem taşıyan düşün-sanat sorunlarına yaklaşım tarzıyla önemli bir boşluğu doldurmaya yöneldiği belirtildi.

• **Haziran'84 Seçmeleri'nde**, kapak konumuzu oluşturan Futbol Salgınının Toplumsal Boyutları yazımız, konuyu tarihi gelişim süreci içerisinde bugün var olduğu noktada ele alıyor, değerlendiriyor, gelecekteki konumunu gösteriyor.

• **Afşar Timuçin'in Aydınlar Sınıfıta Kaldı** yazısı aydın sorumluluğuna işaret ederken; **Napolyon Gibisi** başlıklı yazıda, Jön Türklerin kendinden sonraki kuşaklara devrettiği mirastaki elitçi geleneklerin çağdaş aydın olmakla bağdaşmadığı dile getiriliyor.

• **1980'ler Türkiye'sinde Toplumsal Kültür Sorunlarımız**, ülkemizde yaşanan yapısal değişimlerle gelen kültürel keşmekeşi, feodalizmden çıkışa değgin yanlarıyla ele alıyor. Aynı bölümde, **Kitle Kültürü Üzerine**, Afşar Timuçin ve Ahmet Oktay, farklı açılardan görüş getiriyorlar. Yitirdiğimiz değerli insan Vasıf Öngören'i saygıyla anarken, düşün-sanat arkadaşlarının duygu ve düşüncelerini yansıtmak istedik. Yine Onat Kutlar'ın yazısı ise ona seslenirken, bizleri uyarıyor. Yitirdiğimiz bir başka sanatçı Ercüment Behzat Lav'ı da bir şiiriyle anıyoruz.

• **Promete'yi**, bu ay, edebi örneklerde özgürlük simgesi olarak nasıl işlendiğini ele alan Mehmet Refik anlatıyor.

• **Milton Friedman'ın görüşleri üzerine yorumumuz** geniş alıntılarla sürerken; Arslan Başer Kafaoğlu, **Hayal Meval Şeylerden** yazısıyla yanlış ekonomik görüşleri eleştiriyor.

• **Ünlü İspanyol ozan Federico Garcia Lorca**, Pablo Neruda'nın 1937 ve 1968'de yaptığı iki konuşması ve Louis Parrot'un yazısıyla anlatılıyor. Lorca'dan Cevap Çapan ve Cemal Süreya çevirisiyle koyduğumuz şiirlerin yanı sıra; Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <http://frantey.org>

Antonio Machado'nun bu ünlü ozan üzerine şiirini Memet Fuat'ın Türkçesiyle yayınlıyoruz.

• **ABD'de nükleer savaş hazırlıklarını inceleyen ABD Bir Nükleer Savaşta Nasıl Sağ Kalacak?** yazısı, insanlığa yönelik tehdidin eritirildiği boyutların canlı bir ifadesi.

• **Server Tanilli**, sorularımızı yanıtlarken, bilimsel bir tespitin yeniden altını çiziyor; **Tarih Bilinci Gelecek İçin Tavrımızı Belirler**.

• **Veysel Öngören Gerçeklik ve Şiir** yazısında genç şiir üzerine düşüncelerini dile getirirken; Adnan Cemgil, Efruz Bey'ler ve Ömer Seyfettin'in Güncelliği yazısıyla önemli bir konuya değiniyor.

• **Liçezar Elenkov'u**, Kemal Özer'in kaleminden ve Fahri Erdinç'le ortak çalışarak çevirdiği şiirleriyle sunuyoruz.

• **Nedim Gürsel'in kapsamlı çalışmasından ilginç bir bölümü**, **Rubailer ve Tasavvuf Düşüncesi** başlığıyla sunuyoruz. **Orhan Kemal'in Hikâyeciliği**, **Amerikan İç Savaşı'na ışık tutan Mavi'lerle Gri'ler Neden Savaştı** yazılarını; **Güzin Abla** incelemesinde magazin okuru denilen kesimler üzerine saptamaları, **Ahmet Cemal'in çevirisiyle Brecht'ten Galilei'nin Yaşamı ile İlgili Düşünceleri**, **Hasan İzzettin Dinamo'nun anıları**, **Erdoğan Alkan'ın Parnasizm üzerine yazısı** da seçmelerimizin ilginç örneklerindendir.

• **Ayla Kutlu'nun Bal Biriktiren Kız öyküsü**, **Can Yücel**, **Turgut Uyar**, **Süreyya Berfe** ve **Akif Kurtuluş'un şiirleri**, okurlarımızın sevecekleri ürünler.

• **Seydali Gönel**, **Karikatür Müzesi'nin başına gelenleri** özetliyor. **Ferruh Doğan**, **Tan Oral**, **H. Elşan'ın çizimleri** seçmelerimizi düşün-sanat yönünden zenginleştirilen örnekler.

Bitirirken, dizimizin Mayıs'84 Seçmeleri'ndeki teknik aksamalardan dolayı yazar, çevirmen ve okurlarımızdan özür diler, hoşgörülerine sığınırız.

Ünlü çizer Mordillo'nun yapıtlarını kullanmamızda, telif konusunda gösterdikleri anlayıştan ötürü Güldürü Üretim Merkezi'ne teşekkür ederiz.

SUNU

Futbol al Boyutları

Bu ayki seçmelerimizin kapak konusuna futbolu seçtik. Fransa'da yapılacak olan Avrupa Uluslar Kupası Finalleri yüz milyonlarca insanı maç saatlerinde, canlı yayınlarda veya diğer spor programlarında televizyon başına çivileyecek. Kimileri sevinecek, kimileri üzülecek, kimileri gönenecek, kimileri yerinecek. Ülkemizde de bu finaller kuşkusuz ki ilgiyle izlenecek. Hatta finaller bittikten sonra dahi uzun süre birahanelerde, kahvehanelerde bu maçlar video bantlarıyla tekrar tekrar gösterilecek. Nice genç, Karl-Heinz Rummenige'yi, Platini'yi özençe ve hayranlıkla izleyecek.

Ünlü deyişle, madem ki insanız, insana değgin hiçbir şey bize yabancı olmamalıdır. Bu nedenle, konunun güncelliğini de göz önüne alarak Batı alemi başta olmak üzere günümüz dünyasındaki futbol salgınına çeşitli boyutlarıyla değinmeyi yararlı bulduk.

Haziran ayında futbol dünyası Fransa'da yapılacak olan Avrupa Uluslar Kupası finalleriyle yeni bir uluslararası gösteriye tanık olacak. Bilindiği gibi her dört yılda bir yapılan Avrupa Uluslar Kupası finalleri, dünyanın en büyük futbol gösterisi olan -gene her dört yılda bir yapılan- Dünya Kupası finallerinden sonraki ikinci en büyük uluslararası gösteri niteliğinde.

Böylece her iki yılda bir, biri büyük, diğeri küçük dünya çapında iki toplu futbol gösterisi düzenleniyor. (Güney Amerika Uluslar Kupası da önemli bir futbol olayı olmakla birlikte, diğerleri gibi dünyanın dört bir yanından izlenmediğinden, bu kupa yerel sınırlar içinde kalıyor.)

Bu haziran ayındaki Avrupa finallerinde, gene dünyanın dört bir yanındaki futbol meraklılarını televizyon ekranları Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

önüne çekecek; gene yüz milyonlarca insan "futbol ziyafeti" ile gıdasını alacak.

Elbette günümüzde futbol olayı bu en büyük gösterilerden ibaret değil; uluslar ve kulüpler arasında yapılan sayısız yıllık turnuvalar ve özel maçlar dışında, her ulusun kendi liglerinden tutun da, en küçük kasaba, ya da ortaokul takımına dek, dünyanın dört bir yanında çok büyük bir kitle futbol oynuyor, yüz milyonlarca insan da seyirci olarak bu spora gönül veriyor.

Dünyada hiçbir spor dalı, hatta hiçbir moda, futbol kadar salgın, futbol kadar yaygın ve yığınsal bir hal almış değil. Özellikle televizyonun son 30 yıl içinde dünyada en etkili kitle haberleşme aracı olarak önem kazanmasından bu yana, futbol hastaları, meraklıları, izleyicileri sadece oyuncularla ve tribünlerle sınırlı olmaktan çıkmış ve milyarlarca insana ulaşan bir ilgi haline gelmiştir.

Bu yanıyla sporun iki temel ögesinden birincisi olan *insan bedenini, fiziki özelliklerini geliştirme, biyolojik olarak insan türünü mükemmelleştirme* işlevi futbolda iyiden iyiye ikinci plana itilmiş, sporun diğer bileşeni olan *görsel yanı* (eskilerin deyimiyile *temaşa*, frenklerin sözüyle *spektaküler* özelliği) tam anlamıyla ön plana çıkmıştır.

Son yıllara kadar futbola ilgi göster-

meven ve bildiğimiz futbolla hiçbir ilgisi olmayan bir sporu futbol diye oynayan ve seyreden Amerikan toplumu dahi, *as-sociated football* -ya da kısaca "*soccer*" dedikleri- futbolu benimsemeğe başlamıştır; Amerikan işadamları büyük yatırımlarla, reklamlarla ve Amerikanvari sansasyonlarla futbolu tüm ülkede yaymaya, benimsetmeye koyulmuşlardır.

FUTBOLUN SPORU AŞAN BOYUTLARI

Futbol denilen olay, aşağı yukarı yüz yıl içinde bütün dünyayı saran niteliğiyle salt sportif olma sınırlarını aşmış, toplum ve birey psikolojisinden siyasete kadar pek çok boyut kazanmıştır.

Örneğin yoksulluktan ve hürriyetsizlikten kıvranan Güney Amerika'daki futbol tutkusu, bir toplumsal histeriden başka bir şey değildir. Ve bu tutkuyu salt sportif motiflerle, -yani bir spor olayı olarak açıklamaya olanak yoktur. Futbol olayı, Latin Amerika'da, kitlelerin bir afyonundan başka bir şey değildir.

Ya da, Federal Almanya'da futbolun en ateşli seyircilerini gerici, ırkçı-milliyetçi ve yabancı düşmanı düşüncelerle donanmış ve şiddete yönelmiş yeni türedi bir gençlik kesimi oluşturmaktadır. Kendilerine "punkt gençliği", "teddy boys", "jeans-type" vb. gibi adlar bulan, genellikle uyuşturucu kullanan, hiçbir olumlu değer yargısı taşımayan -tümüyle dejenere ve *déclassé* nitelik taşıyan- bu gençlik grupları için futbol maçları kendi şiddet dürtülerini uygulamaya geçirecekleri bir araçtır. (Geçen yıl Batı Berlin'de yapılan Türkiye-F. Almanya futbol maçına Neo-Nazilerin çağrısıyla Türk düşmanlığı için özel önem veren bu serseri grupları, F. Almanya'da yabancı düşmanlığının vurucu güçleri arasındadır. F. Alman liglerinde kendi takımlarını tutmak için gittikleri her maçtan sonra sokakta rastladıkları Türk işçilerine karşı terör estirmektedirler.)

Aynı durum Türklere karşı Hollanda'da, eski sömürgelerden gelmiş azınlıklara karşı İngiltere'de -ve aynı boyutlarda olmamakla birlikte- Araplara karşı Fransa'da da söz konusudur.

Futbol maçlarının şiddete sahne olması elbette bu kadarla sınırlı değil. Latin Amerika'da zaman zaman maçlarda seyirciler arasında çıkan arbedeleri gazetelerde izleriz. Ya da 1960'ların başlarında Türkiye ligleri kurulup da, Anadolu'da profesyonel kent takımları ortaya çıktığında, örneğin Bursaspor ile Eskişehirspor arasındaki gerilimli maçlar, veya 42 kişinin ölümüne yol açan Sivasspor - Kayserispor maçı henüz unutulmuş değildir. Sadece bu kadar mı? Kavgayla sonuçlanan, kafa - göz yarılan nice mahalle maçları ve arsa fuolları yok mudur?

Futbol maçlarının şiddete, ya da politik amaçlı şiddete araç olması dışında şiddet dışı politik boyutlar taşıması da ender olaylardan değildir. 1982 Dünya Ku-

pası finallerinde F. Almanya'nın şike bir maçla Avusturya ile berabere kalıp Cezayir'in önünü kesmesi, ya da bazı Latin Amerika ülkeleri arasındaki kimi geleneksel karışıklıkların veya dostlukların bu gibi finallere yansması futbolun kazandığı politik boyutlara örnektir.

Futbolun politikaya yansması, ülkemizde küçük boyutlarda da gözlenmektedir. Milletvekili ya da belediye başkanını seçilmek için kentin profesyonel kulübünün başına geçen birçok taşra politikacısı vardır. Ya da kendi seçim bölgesinin takımı liglerden düşmesin, veya bulunduğ kümenin lig birincisi olsun diye politik nüfuz kullanmak isteyen, hatta bir takımın -ya da oyuncunun- federasyondan cezalandırılmasını önlemek için politik nüfuzunu kullanmaya çalışan nice parlamentere rastlanmıştır.

Futbolun tanık olduğu politik boyutun yaşanmış ilginç örneklerinden birisini daha burada anımsamamak elde değil: Çin Halk Cumhuriyeti'nde "Kültür Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

Devrimi" denilen politik çalkantı döneminden sonra, 1969 yılında Futbol Federasyonu aldığı bir kararla futbol takımlarının kalecilerinin "1" numaralı kazak giymelerini yasaklamış ve kalecilerin "0" numarayla maça çıkmalarını emretmişti; buna gerekçe olarak da "Ülkenin 1 numaralı insanı Başkan Mao'dur" demişti. Böylece Çin'de bir süre kaleciler "0" numaralı kazak giydiler.

Futbolun politik boyut kazanması sadece bu olumsuz örneklerle sınırlı değil kuşkusuz. Ülkemizde ve dünyada yaşanmış olumlu örnekler de var.

Örneğin "mütareke yılları" adı verilen işgal altındaki İstanbul'da Fenerbahçe'nin, Galatasaray'ın, Beşiktaş'ın ya da "İstanbul Muhteliti"nin, işgalci düşman kuvvetlerinin futbol takımlarına karşı oynadıkları maçlar vardır ki, bunlardan kimileri ulusal kurtuluş ateşinin bir simgesi olarak anti-emperyalist bir özellik kazanmıştır. İstanbul'un o karanlık yıllarında Türk takımlarının emperyalistlere

karşı kazandığı maçlar, tüm statteki bir avuç seyirciyi aşır, tüm İstanbul'da dilden dile, kulaktan kulağa dolaşarak adeta menkıbeleşmişti.

Ya da, Zoltan Fabri'nin bir filminde işlediği gibi, Nazilerin konsantrasyon kamplarında, cellatların futbol takımına karşı kamptaki esirlerin, mahkûmların kurdukları futbol takımları o kamplar-daki anti-faşist ve ulusal, özgürlükçü bir mücadele biçimi olmuştur. Gene, işgal altındaki Paris'te, Fransız takımlarının Nazi takımlarına karşı yaptıkları maçlar da, rezistans (direniş) ruhunun futbola yansıması bir görüntüsü olarak da anılır.

Bazı örneklerini burada andığımız politik boyutlarına rağmen, futbol olayı, elbette ki, politik bir olay değil. Ne ki, futbol, bugün kazandığı kimliğiyle sportif karakterinin çok mu çok ötesinde toplumsal bir boyut kazanmış, adeta toplumsal bir fenomen haline gelmiş durumda.

FUTBOLUN YAYGINLIĞININ NEDENLERİ

Futbolun bu denli yaygınlaşmasını, tüm dünyayı saran bir nitelik kazanmasını, kimi bilim adamları bu oyunun çok basit bir oyun olmasına, amacının ve kurallarının herkes tarafından anlaşılır ya-lınlıkta bulunmasına bağlıyorlar. Bu açıklama, futbol seyircileri açısından geçerli olabilir. Küçük yaştan başlayarak futbol oynamanın kolaylığına gelince, ola ki, futbol fazla araç-gereç gerektirmeyen bir oyundur. Örneğin basketbol oynamak için asgarisinden pota gerekir. Voleybol için ağ gerekir, yüzme için havuz, atletizm için pist gerekir. Ama futbol bir mahalle arsasının her iki ucuna ikişer taş konularak yapılan kalelerle de oynanabilmektedir. Bu niteliğiyle futbol en zengin ülkeden en yoksul ülkeye değin, en zengin ailelerden, en yoksul ailelere kadar her gencin, her çocuğun kolayca oynayabileceği bir oyundur. Böyle olduğu içindir ki, Avrupa'nın zengin ülkelerinde de, Latin Amerika'nın yoksul ülkelere de futbol gelişebilmektedir.

Bununla birlikte, futbolun tarihte üretim sürecinin gelişmesi içinde ortaya çıktığı da bir gerçektir. Kapitalist çağda üretimin kolektif bir nitelik kazanmasına bağlı olarak, bireysel sporların yanısıra takım oyunu halinde oynanan kolektif sporlar da ortaya çıktı. Voleybol, futbol, basketbol, hentbol, rugby, hokey, su topu, vb. gibi takım oyunları kapitalist çağda ortaya çıkmıştır ve son çözümlemede bu takım oyunlarının (kolektif oyunların), üretimin kolektif karakterinin gelişkin boyutlara varmasıyla yakından ilişkisi vardır.

Bu spor branşları arasında futbol diğer çeşitli özelliklerinden ileri gelen çekici yanlarının yanısıra- en kalabalık

ekiple, en geniş yüzölçümlü oyun sahalarında oynanan bir spordur.

Futbolun ilginçliği, sadece onun fazla araç gereç gerektirmemesinde, basit ve anlaşılır olmasında, heyecan getirmesinde değildir. (Örneğin basketbol çok daha süratli oynanan, rakip alanda her 30 saniyede bir hedefe gitmeyi zorunlu kılan daha heyecanlı bir spordur. Ya da topu yere düşürmeden karşı saha içine gönderip yere düşürmeyi ve karşı takımın aynı amacını önlemeyi hedef alan voleybol da çoğu kez futboldan çok daha heyecanlıdır.) Futbolun ilginçliğinde sanırsanız ki, oyuncunun oyun içinde sadece ve sadece ayaklarının, bacaklarının ve başının maharetini kullanması, kaleci dışındaki oyuncuların topu elle oynamasının yasak oluşu da vardır.

Böylece futbol, insanın ayak hünerini geliştirmek açısından ve dolayısıyla beden kıvraklığını, topa elle değil ayakla (yani beden dengesi ve maharetiyle) hakim olma bakımından ve bunu kolektif bir oyun içinde başarma yönünden de önem kazanmıştır.

Futbolu insanlar için cazip kılan bir başka faktör de, oyun alanının büyük ve oyun süresinin uzun oluşudur. Böylece, futbol sprint (sürat) ve sportif dayanıklılık (fizik-kondisyon) bakımından kişiyi sürekli geliştiren bir özelliğe sahiptir. Bütün bu faktörler (yalınlık, anlaşılabilirlik, kalabalık ekiple kolektif oyun, ayak, bacak, -ve beden- hüneri sürat ve dayanıklılık, oyun tekniğini ve estetiğini geliştirebilmeye elverişli geniş alan ve oyuncu çokluğu bütün bunların üzerine heyecan, ve görsellik vb.) yanyana gelince, futbol, bugünkü popülarlığına erişmiştir.

• *Futbol, bugün kazandığı kimliğiyle sportif karakterinin çok mu çok ötesinde toplumsal bir boyut kazanmış, adeta toplumsal bir fenomen haline gelmiş durumdadır.*

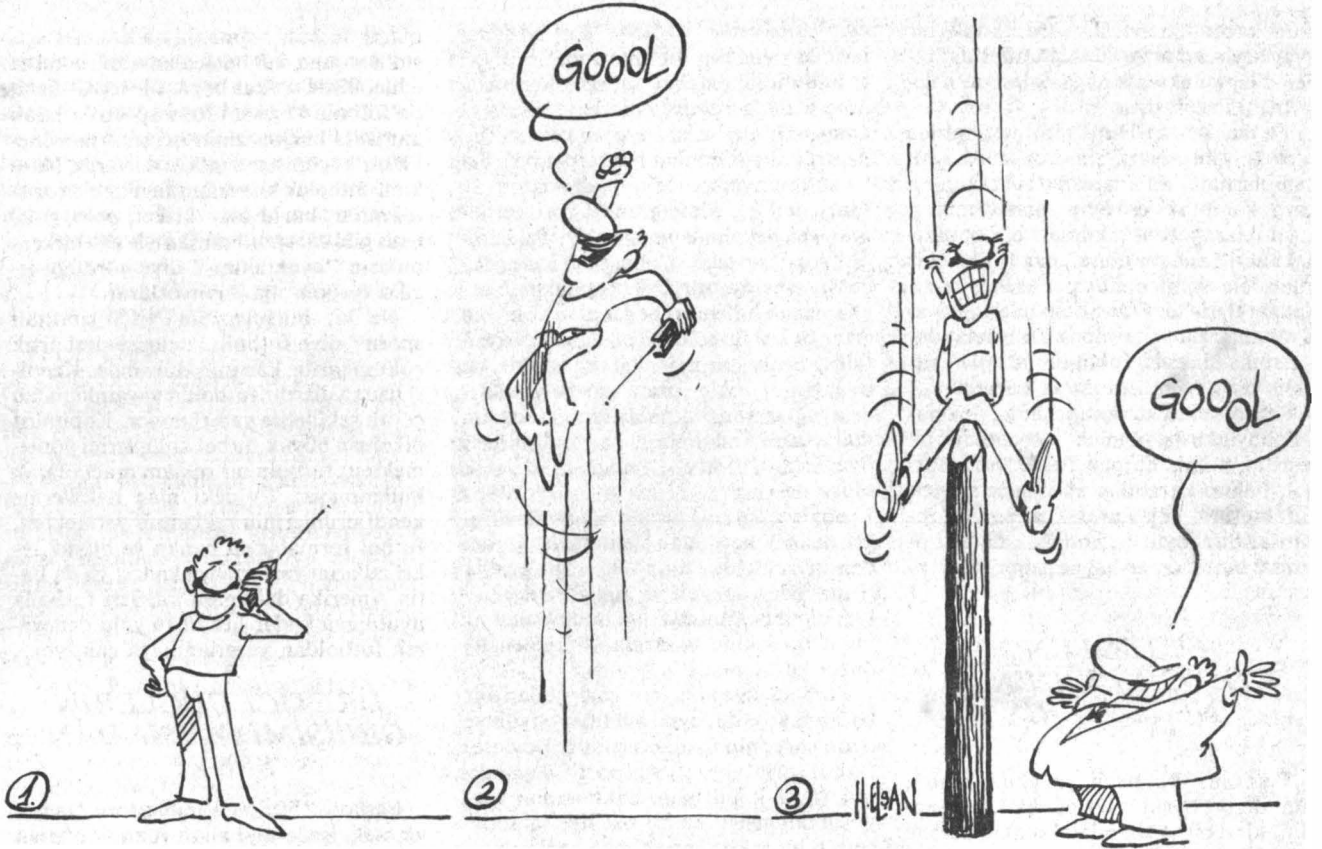
Futbolun basit karakterinden yola çıkarak, onun kitlelere bu denli mal olabilmesini göz önünde tutarak futbola "işçi sınıfının sporu" diye bakanlar da var. Bu, belki yüz yıl öncesi için doğrudur; şöyle ki, futbol, kapitalizm çağında ortaya çıkmıştı, feodal dönemde aristokrasinin spor branşları, kapitalizmde burjuvaziye geçmişti, futbol gibi basit bir oyun ise işçileri, diğer emekçileri sarmıştı. Bu yönden, bu yeni spor dalına "işçi sınıfının sporu" denilmesinde, o zamana kadar genellikle aristokrasinin ve burjuvazinin tekelinde olan spor dallarına karşı, emekçilerin bir tepkisini ve sporu kitlelere (kendisine) mal etmenin ilk adımı

olarak futbolu seçmesini ifade etmek açı-sından -ama salt bu açıdan- doğru kabul edilebilirdi. Fakat böyle bir tepki dışında futbolu "işçi sınıfının sporu" olarak anmakta burjuvazinin işçi sınıfına yönelik bir küçümseme motifi de vardı. Nitekim, futbolun anavatanı İngiltere'de aristokratlar, burjuvalar kricket, polo, golf, tenis gibi elit spor branşlarıyla eğlenirken, onların "ayaktakımı" diye gördüğü işçiler futbola ilgi duyuyorlardı.

Ne ki, burjuvazinin "işçi sınıfının sporu" diye futbolu küçümsemesi artık çoktan tarihe karışmış durumda. Kendisi uzun yıllardır futbolun yaygınlığından çeşitli şekillerde yararlanıyor. Kapitalist ülkelerin büyük futbol kulüplerini yönetmekten, futbolu bir reklam aracı olarak kullanmaya; TV'deki maç nakillerine kendi ürünlerinin reklamını vermekten, futbol formalarına banka ve büyük tekel adlarını yazdırmaya kadar; ya da Latin Amerika'daki gibi, kitleleri futbolla uyutmaya kadar her türlü yolu deneyerek futboldan yararlanmaya çalışıyor.

ÜRETİCİ GÜÇLERİN GELİŞİMİ AÇISINDAN SPOR

Futbola "işçi sınıfının sporu" adını vermek, işçilerin, halkın yüz yıl önce elit sporlara duyduğu tepkinin kısıtlı bir ifadesi olmaktan öteye bir anlam taşımıyor artık. Çünkü işçi sınıfı, futbol gibi basit sporların sınıfı olmadığını, sporun anası atletizmden yüzme; jimnastikten basketbola, buz hokeyinden artistik patinaj yarışmalarına kadar uluslararası turnuva ve şampiyonalarda, ya da olimpiyatlarda aldığı sayısız altın madalyayla kanıtıyor. O kadar kanıtıyor ki, yüz yıl önce "işçi sınıfının sporu" denilen spor dalı, bugün işçi sınıfının geri olduğu spor branşları arasındayken, dünyanın en büyük toplu spor olayları olan olimpiyatlarda, yani *amatör sporlarda*, işçi sınıfı, tartışılmaz üstünlüğünü -tüm spor branşları toplamındaki üstünlüğünü- kanıtlamış durumda. Bir başka deyimle, işçi sınıfı, futbol gibi basit bir sporda değil, çok daha zor ve estetik bakımdan çok daha gelişkin spor dallarında burjuvaziden daha ileri gitmiş durumda. Böylece, basit ve vülger bir spor branşının sahibi olarak gösterilen işçiler, sporun en zor dallarını en geniş bir şekilde kitlelere (kendilerine) mal etmişler. Sporun her iki amacını birden bihakkın gerçekleştirmişler: Hem sporun insanı fizik olarak yetkinleştirmek, insan sağlığını geliştirmek amacını sağlamışlar, hem de sporun gör-sel yanını yüksek bir estetik maharetle yüceltmişler. İnsan bedeninin fiziki gücünü, insan aklının estetik yaratıcılığını yüksek bir sentezde bütünleştirebilmişler. Beden ile aklın, biyolojik özelliklerle estetiğin en ileri bütünleşme noktası olan jimnastik ve artistik patinaj gibi branşlardaki olağanüstü başarı, tarih boyunca ne aris-

tokrasinin, ne de burjuvazinin yaratamadığı bir güzelliştir. Bu güzellik, insanoğlunun evriminde işçi sınıfı tarafından yaratılmıştır. Burjuvazi de bu branşlarda işçi sınıfıyla rekabete girişmek zorunluluğunu duymuştur.

Kuşkusuz ki, sporun biyolojik ve estetik boyutlarının vardığı bu ileri sentez, sosyal sistemi ne olursa olsun, tüm dünya insanlığının evriminin vardığı gurur verici bir noktadır. Spor olayını insanlığın evrimiyle, üretici güçlerin gelişimiyle açıklamak gerekir. Ve en gelişkin üretici güçlerin, en gelişkin sporu da bizzat yarattığı, tüm spor branşlarını içeren olimpiyatların madalya tablolarından bellidir.

- *En gelişkin üretici güçlerin, en gelişkin sporu da bizzat yarattığı, tüm spor branşlarını içeren olimpiyatların madalya tablolarından bellidir.*

İşte bu nedenlerden dolayı, futbolu "işçi sınıfının sporu" diye niteleyen belirlmeler bugün geçerlilik taşımamaktadır. Esasen spor branşlarını sınıfsal terimlerle açıklamak, ya da nitelemek doğru değildir. Çünkü spor, insanlığın üretim süreci içinde, doğaya karşı verdiği maddi mücadelenin bir türevidir, yani

tümainsanlığın ürünüdür. Nasıl ki, "burjuva fiziği", "küçük burjuva matematiği" ya da "işçi sınıfı sibernetiği" gibi kavramlar yoksa, böylesi iddialar bilim dışı ve -bilim dışı olduğu kadar da- gülünç ise, şu ya da bu spor branşının da başına sınıfsal bir nitelme sıfatı koymak o denli komik olur.

Üretici güçlerin gelişimi, elbette sporu da geliştirmektedir. En gelişkin üretici güçlerin de spor branşlarının genel toplamında en gelişkin sportif başarı çizgisini gerçekleştirmesi, üretici güçlerin gelişme dinamiğinin doğal bir sonucudur ve sporun maddi üretimle bağıntılı olan doğasını da kanıtlamaktadır. Sorunun sınıfsal yanı budur. Yoksa şu veya bu spor dalının başına bir sınıfsal terim eklemek değil..

BATI DÜNYASINDA FUTBOL

Her dört yılda bir yapılan ve dünyanın en önemli toplu spor olayı olan olimpiyatlarda hemen hiç önem verilmeyen tek spor branşı futbol iken, aynı spor dalı, Batı dünyası başta olmak üzere dünyada en fazla seyirci toplayan bir branştır. Bu niteliğiyle futbol, hiç kuşkusuz kapitalist dünyada en fazla yatırım yapılan spor dalıdır.

Batıda futbol başlı başına bir sektör haline gelmiştir. Kitlelerin futbola karşı duyduğu büyük ilgiye burjuvazinin seyirçi kalması düşünülemezdi. Bu nedenle Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

futbol, Batı'da başlı başına bir kâr alanı haline gelmiştir ve en şöhretli futbolcuları bünyesinde toplayan kulüpler aynı zamanda şirketleşerek, hisse senetleri borsalarda alınıp satılan, kâr-zarar hesabı yapan kurumlar durumundadır. Birtakım ünlü futbol kulüplerinin büyük işverenlerce, tekellerce satılıp alındığı, Batı'da bilinen bir olgudur. Stadyumların topladığı seyircilerin ödedikleri bilet fiyatları, bu gibi büyük kulüplerin tek geliri değildir kuşkusuz. Daha da önemlisi, maçların televizyon yayınlarından -bu yayınlar sırasında verilen reklamlardan- kulüplerin aldıkları paylar, Batı'daki futbol kulüplerinin başlıca geliridir. Hatta televizyondan yayınlanacak maç sırasında saha kenarlarına, tribünlerin alt kısımlarına konulan reklam tabelaları bile futbolun Batı'da vardığı parasal boyutları göstermeye yeter.

Dahası, Batı'da en popüler spor futbol olunca, hiç kuşkusuz ünlü futbolcular da büyük şirketlerin reklam programları için astronomik paralarla kiralanırlar.

Batı'da futbola kapitalist ilişkiler ağı içinde işlev verilmesi dışında, futbolu kitleler için özel bir çekim alanı, bir ilgi konusu olarak tutmak için ayrıca özen gösterilir. Televizyonlardaki canlı spor yayınlarının önemli bir bölümünü futbol oluşturduğu gibi, haftalık spor programlarında da en önemli yeri futbol tutar. Böylece profesyonel spor dallarının en profesyoneli olan futbol, Batı'da tam an-

lamıyla profesyonelce ele alınır.

Bir başka deyişle futbolun Batı'daki bu yaygınlığı, sadece kimi psikologların ve sosyologların söylediği gibi bu sporun basit ve anlaşılır bir spor olmasından ileri gelmemektedir. Bu konudaki ilginin diri tutulması için gösterilen çabalar ve futbolun kapitalist bir toplumda, kapitalist ilişkiler ağı içinde korunması, bu amaçla da kitle haberleşme araçlarının etkince kullanılması, futbolu aşağıdan gelen spontane bir ilgi alanı olmaktan çıkarıp, yukarıdan gelen empozasyonlarla sürdürme şeklindeki bir çeşit koşullandırma kapsamına sokmuştur.

Futbolun Batı'daki bugünkü popülaritesi içinde, bugün artık spontanelikten çok, bu yukarıdan gelen empozasyonların rolü daha fazladır.

Öte yandan, futbol, Batı'da burjuvazinin kendi felsefesini de topluma enjekte etmek için bir araç haline getirilmiştir. Örneğin o ülkenin en ünlü futbolcularına imrenen, günün birinde onun gibi ünlü bir futbolcu olmak isteyen, tanınmış, şan ve şöhret sahibi olmak için can atan, böylece çok paraya ve lüks bir yaşama kavuşmayı düşleyen nice genç vardır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bir işçi çocuğunun, bir emekçi çocuğunun, orta halli bir aile çocuğunun sınıf atlaması ve burjuvazi içine geçmesi hemen hemen olanaksızdır. Bu tüm emekçi katmanların bilincine yerleşmiştir. Ama ünlü bir sinema yıldızı, ünlü bir şarkıcı ya da ünlü bir futbolcu olarak toplumda sınıf değiştirme ve burjuva yaşantısı düzeyine ulaşma olanağı birçok gencecik insanın, sadece o gencecik insanın değil, aynı zamanda onların anne-babalarının bitmeyen düşüdür.

Böylece bir Rummenige, bir Platini, bir Maradona, bir Rossi, bir Kennedy olmak düşüyle yanıp tutuşan genç -ve çocuğunu o noktada görmek isteyen aile-düş dünyasında bu yoldan sınıf değiştirme gizini taşır.

Ünlü bir sinema oyuncusu, ünlü bir müzisyen olmak, ancak özel eğitimle gelişebilecek yetenekleri, yani belli mali olanakları gerektirir. Fakat küçük yaştan başlayarak futbol oynamak, aynı ölçüde gayreti gerektirir bile, ünlü bir sanatçı olmak gibi özel mali olanakları (ders almak, hoca tutmak, dar çevre sınırları içinde gelişme olanakları sağlamak vb. gibi) gerektirmedikenden, ünlü futbolcu olarak sınıf değiştirme düşü, diğer düşlere nazaran erkek çocuklar için daha kolaydır, daha ucuzdur. Bu nedenle, şöhrete ulaşip zengin olmak isteyen emekçi kızları -fiziksel özellikleri el veriyorsa- artistlik, fotomodellik, mankenlik gibi yolları -ve bunların en kolay olan soyunmayı- seçerken, aynı katmanların erkek çocukları ise futbol yoluyla "bir yerlere gelmeyi" düşlerler. Kuşkusuz ki, o ülkedeki on milyonlarca gençten ancak birkaç on tanesi öyle ünlü futbolcu mertebesine ulaşabilir, fakat gene de kapitalizmin bu "fırsat eşitliği" (!) hep gencecik insanlara sunulmuş yemler olarak kalır. Bu özellik, dikkat edilirse, son zamanlarda ülkemizi de sarmaktadır. Eskiden ana-babalar çocuklarının akşam geç vakitlere kadar arsada top koşturmasına, mahalle takımında futbol oynamasına çok kızarlardı. Oğullarının "okuyup adam olması"nın önünde engel gibi görürlerdi futbolu.

Oysa son zamanlarda, Anadolu'nun dört bir yanında profesyonel futbol ku-

lüplerinin açılmasıyla ve futbolun bir meslek olduğunun hele hele ünlü futbolcuların çok para kazandıklarının anlaşılmasıyla, ana-babalarda futbola karşı antipati hayli azalmıştır. Artık her temmuz öncesinde transfer piyasası açıldığında, futbolcu olan oğullarının transfer çıkarlarını koruyan, kulüp yöneticileriyle bizzat pazarlığa giren, gazetecilere demec vereren babaların sayısı bir hayli fazladır.

Futbolun ve futbolculuğun bir ikbal kapısı gözükmesi, kuşkusuz ki, kapitalist dünyanın gelişmiş ülkelerinde, ya da Latin Amerika gibi futbol hastalığıyla malül ülkelerde bizdekinden daha da yaygındır.

• *Futbolun Batı'daki bugünkü popülaritesi içinde, bugün artık aşağıdan gelen spontanelikten çok, yukarıdan gelen empozasyonların rolü daha fazladır.*

Futbol maçlarının dar gelirli ailelerdeki bir başka zenginlik düşü, kuşkusuz ki, futbol bahsimüşterekleridir. Ülkeden ülkeye değişik adlar alan, ama genellikle Spor Toto diye adlandırılan bu bahsimüşterekler, dar gelirli birçok insana -çocuğunu ünlü futbolcu yapmak düşünden- çok daha "reel", daha makul bir olasılık gibi gözükmektedir. Hele eskaza bir bakkal çırağı 13 + 1 tutturup 14 milyon alınca (gazetelere birinci sayfa konusu olunca) toto ile "köşeyi dönme" düşü, pek çok insana hayal değil "yakın bir ihtimal" olarak gözükebilme ve bahsimüşterek kuponlarının karaborsaya düştüğü bile olmaktadır.

Latin Amerika başta olmak üzere pek çok ülkedeki futbol salgınının bir başka yönü de toplum psikolojisiyle ilgilidir. Maçlara giden milyonlarca, on milyonlarca emekçi, kendi toplumsal ezilmişliğini, o ülkedeki sosyal sorunlardan kaynaklanan psikolojik sıkıntılarını maçlarda gidermek istercesine, bilinçsizce futbola sarılmıştır. Futbol bu açıdan özellikle böyle ülkelerde yığınsal bir illüzyon (yanılsama) niteliği kazanmıştır.

Maça gidip, oyun öncesi ve sonrası dahil, saatler boyu tempo tutan, takımının yediği golle üzüldü, attığı golle sevinen, kaçırdığı golle yerinen, haykıran, bağırarak, susan, heyecanlanan seyirciler, psikologlara bakılırsa, "deşarj olmaktadır". Ama böylesine vülger, böylesine yanıltıcı birdeşarj oluş, kuşkusuz ki, insan bilinciyle bağdaşmaz; olsa olsa insanın spontane güdüleriyle, içgüdüleriyle izah edilir. Oysa insanı, diğer canlı yaratıklardan ayırt eden şey onun bilincidir. İçgüdüleri değil...

Bu nedenle, böylesi "deşarj" olmaları toplumsal açıdan onaylamaya ve ak-

lamaya olanak yoktur. Futbol maçı seyircisi olarak futbolun toplumsal bir yanılsama halinde insan bilincini yanıltması, insanın üstünlüğüne, insanın iradesine ters düşen, fakat gene de realite olan, bir fenomendir.

Hafta sonu gittiği maçta, ya da televizyondan izlediği maçta "deşarj olan" insan, ertesi hafta, bir hafta boyunca yeniden "şarj olacaktır", sonra ertesi hafta sonu yeniden "deşarj olacaktır"... Ve bu durum ilanıhaye sürüp gidecektir. Yani insanların toplumsal bilinçleri, kapitalizmin sunduğu sayısız afyonların yanısıra, bir de bu yolla köreltilmiş, güdükleştirilmiş olacaktır.

Ne ki, böylesi motifler, belli ülkelerde bir dönem için geçerli olsa bile, sürekli olarak geçerli kalmamaktadır. Böyle olduğu içindir ki, 1978'de Arjantin'in dünya şampiyonu olması, ne Videla'nın kol-tuğunu sürekli kılmıştır, ne de daha sonra, bir süre onsuz devam eden rejimin bekasına yetmiştir. Ya da futbolun isterik bir biçimde kitleleri sardığı Brezilya'da efsanevi futbol yıldızı Pele ve ünlü Socrates dahil olmak üzere, milyonlarca insanın (doğrudan başkanlık seçimi için) dünya tarihinin en büyük gösterilerinden birisini gerçekleştirmesini, hastalık derecesindeki yığınsal futbol salgını ve tutkusunu önlemeye yetmemiştir.

SONUÇ

İnsanı geliştiren, yetkinleştiren, insan-ınoğlunun hem fizik, hem de estetik özelliklerini yükselten her türlü şeye, ve bu arada spora, -buna hizmet ettiği sürece, ya da ettiği koşullarda- futbola, futbol adamına ve seyircisine saygımız var. Ama sporun -ve konumuz özelinde futbolun- insan bilincini köreltmesine, insanı illüzyonlara düşürmesine hiç saygımız yok. Örneğin, bir dünya kupası, bir Avrupa kupası finali sırasında, ya da bir Avrupa kulüpler kupası maçı nedeniyle sokakların bomboş, kahvehanelerin dopdolu olduğu, memurundan işçisine kadar herkesin kahvehaneye, evine maçı seyretmeye koştuğu, esnafın ya da amaçla dükkânını kapattığı bir ülkenin insanı olarak bu futbol tutkusunu da onaylamaya olanak yok.

Hele hele ülkemiz gençlerinin, çocuklarının düşlerini sinema veya futbol yıldızlığının kapladığı, futbola -üstelik de kötünün kötüsü bir futbola- karşı gereksiz ve hak edilmemiş bir ilginin sürdüğü, önemli maçlarda sabahlara kadar insanların stat önlerinde sabahlayıp, maç sırasında birtakım illüzyonlarla ölüp ölüp dirilerek avunduğu, Anadolu illerinde, hatta birçok ilçesinde bir sezon boyu en önemli olayı o ilin-ilçenin takımının o hafta aldığı ya da alacağı sonucun oluşturduğu, bu yerel -ve de yerli- futbol tutkusunun yetmediği yerde, televizyondaki yabancı maç nakillerinin de milyonlarca insanı sık sık televizyon başına çektiği koşullarda "halkımız bunu istiyor, bu-

nu beğeniyor" diye popülizm yapacak değiliz. Çünkü görüyoruz ki, Güney Amerika ülkelerindeki kadar olmamakla birlikte, futbol Türkiye'de de olumlamayacağımız bir ilgi alanı olarak varlığını sürdürmektedir.

- *Her şey gibi spor da, sporun bir dalı olan futbol da insanın ürünüdür. Ama insanın ürünü olan bir şeyin, insana - onun en büyük özelliği olan insan bilincine - aykırı bir işlev kazanması gayriinsanidir.*

Her şey gibi spor da, sporun bir dalı olan futbol da insanın ürünüdür. İnsan tarafından yaratılmıştır, insan tarafından yaşatılmaktadır. Ama insanın ürünü olan bir şeyin, insana -onun en büyük özelliği olan insan bilincine- aykırı bir işlev kazanmasını, *gayriinsani* buluyoruz.

Sonuç olarak şunu belirtelim: Bizce üretici güçlerin bugünkü gelişkinlik düzeyinde futboldan daha ileride spor branşları vardır. Başka bir deyişle günümüzde üretici güçlerin bugünkü gelişkinlik düzeyinde futboldan daha ileride spor branşları vardır. Başka bir deyişle gün-

müzdeki en ilerici üretici güçler gelişkinliği, kendisini futbol dışındaki bazı spor dallarında ortaya koymaktadır. Hem insan bedeninin fizik ve biyolojik olarak verdiği yetkinlik ve beceri düzeyinin, hem de insan aklının sanatsal (artistik) ve estetik yaratıcılığını sporda temsil eden ve hızla gelişmekte olan bu spor branşları, fizyolojik ve estetik gelişkinlik bakımından, her ikisinin sentezi bakımından ve en önemlisi bu bütünlüğün gelişme dinamizmi açısından yarının en popüler sporları haline gelmeye namzet olarak bugünden yaygınlaşmaktadırlar.

Üretici güçler daha da geliştikçe ve dünyanın diğer yörelerini daha çok etkiledikçe futbol bugünkü çekiciliğini yitirecektir. Üretici güçlerin daha önceki çağlardaki gelişkinlik düzeylerine tekabül eden ve kendi devirlerinin bir zamanlar en gözde spor dalları olan okçuluk gibi, güreş gibi, cirit, binicilik ve eskrim gibi, spor branşları bugün nasıl ki, yaygın olmayan, kitlesel nitelik taşımayan, bu nedenle önemini yitirmiş bulunan sporlar haline gelmişse, futbol da ileride bunlar gibi eski devirlerden artakalmış, fakat kendinden önceki bu sporlar gibi, (gene de insan tarafından yaşatılmış) ikincil bir spor dallına dönüşecektir.

Can YÜCEL

Şiirler

BAHARİYE

--Bu bahar nerde kaldı, yau?
--Onu bilmeyecek ne var,
Bir başka bahara kaldı bahar.

HAL ÇARESİ

Sen bezmimize geldiğin akşam
Neler neler olmaz ki bize, bir güzel haller olur
Hallolur eşek dâvâsı dahil, bütün dâvâlar
Düşer İsfahan, yıldızlar, Bağdat ve Şam
Kalkar ayağa ayaklar, türkülerle bir halk olur
Sen bezmimize geldiğin akşam
Kâinatın padişahı salâvatla hal olur

İNTİHAR

Balkonun altına kapamışlar hint horozunu
Önüne de bir kara tel çekmişler
Dünya yüzü görmesin diye
Yine de herkesten önce ötüyor O, büyük sabahları
Erken öten horozu... sözü biyerlerden
kulağına çalınmış olmalı...

VASIF ÖNGÖREN

Vasif Öngören'i genç yaşında yitirdik. Apansız gelen şiddetli bir kalp krizi aldı götürdü onu aramızdan.

Ve ülkemiz, yetiştirdiği seçkin bir tiyatro adamından, onun yeni ürünlerinden, tiyatromuza yapacağı yeni yeni katkılarından yoksun kaldı.

Ve biz onu tanıyanlar, onun candan dostluğundan, sıcak sevgisinden, erdemli insanlığından da yoksun kaldık.

Kısacası, düşünen bir beyin, çarpan bir yürek yitirdik Vasif'ın ölümüyle.

Vasif Öngören'in böylesi genç bir yaşta, tam olgunluk çağının içinde ölmesi, tiyatro alanında ve en önemlisi oyun yazarlığında daha yapacağı, yapmak istediği pek çok şeyi yapamadan yaşamdan ayrılması, gerçek bir kayıp, ülkemiz için. Çünkü yetkin bir sanatçı, değerli bir yazar kolay yetişmiyor. Bir sanatçıyı, yazarı yetiştiren asıl etken, onun içinden yetiştiği toplumsal ortam olmakla birlikte, tek başına bu objektif ortam koşulları, sanatçının kendiliğinden yetişmesini getirmiyor; getiremez de. Yetkin sanatçı olabilenler, içinden yetiştikleri toplumsal nesnellığın ürünü olmakla birlikte, sabırlı ve uzun erimli bir çalışmayla, kendi yeteneklerini sürekli geliştirmekle, tükenmemek, duraksamamak için aralıksız çaba göstermekle, gelişen toplumsal dinamikler ve sanatsal evrimler içinde sanatını sürekli yenilemekle, ancak bu şekilde o düzeye ulaşabiliyorlar.

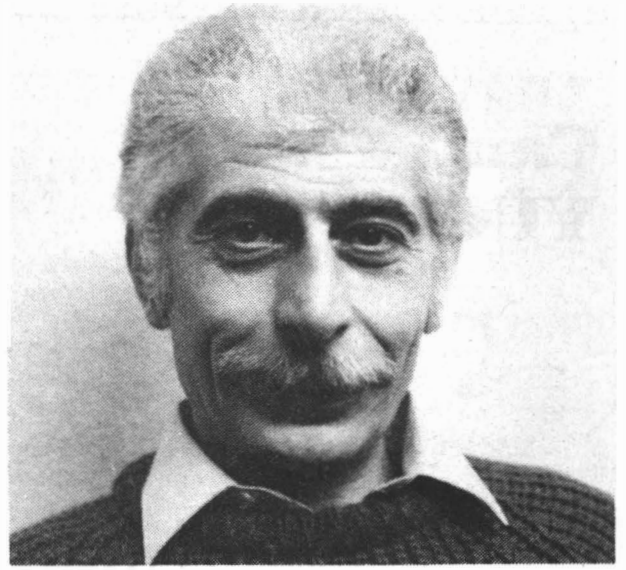
Vasif Öngören de işte böyle bir sanatçıydı. Onun bir sanatçı olarak yetişmesi, ülkemizde yeni sosyal güçlerin tarih sahnesinde iyice belirginleşmesiyle ve toplumsal dinamikler olarak ülke yaşamını etkilemesiyle belirlendi. Bu belirleniş, Öngören'in ilgi duyduğu, yoğunlaştığı sanat dalı olan tiyatrodaki epik'i seçmesiyle ve bunun için uzun süreli bir eğitime girmesiyle eylemleştirdi.

Sonra da, hem oyun yazarı olarak, hem de yönetmen olarak tiyatro dünyamızda yerini aldı.

Çağdaş aydınının çağından kopamayacağını, düş dünyasında yaşayamayacağını, sanatı toplumdan ve gerçeklikten soyutlayamayacağını bilen Vasif Öngören, tüm sanatsal çabalarını, aynı zamanda sağlam bir bilimsel formasyonun üzerine kurmuştu. Bilimsel öğretiyi özümlemiş ve onu bir sanat adamı olarak sanatıyla bütünleştirmişti.

Vasif, tiyatro uğraşını bu temeller üzerinde inşa ederken, meslek namusunu gözbebeği gibi korudu. Örneğin, kolaya kaçmadı, ucuz başarılar peşinde koşmadı, çerden çöpten suyuna tirit oyunlar yazmadı. Sanatını, oyun yazarlığını gişe amaçlarıyla sıradanlaştırmadı, niteliksiz oyun yazarak, onu sanat diye seyirciye sunmadı. Bu onun sadece sanata duyduğu saygıdan ileri gelmiyordu. Sanata duyulan saygının temelinin, topluma, yani insana saygı duymak olduğunu derinden özümseyecek kadar bilinçli ve sağlam karakterli bir sanatçıydı Vasif.

Vasif Öngören'in bir sanatçı olarak son derece önemli diğer bir özelliği de toplumun açıklanmasında, yorumlanmasında, hem yaşayan gerçekliğin, hem de varılması gereken iynin, güzelin topluma gösterilmesinde sanatın üretici, yaratıcı ve estetik bir fenomen ola-

rak işlev kazandığını çok iyi bilmesi, fakat dünyayı değiştirme görevini de sanata yükleyecek türden bir idealizme ve soyutlamaya düşmemesiydi.

Ülkemiz dahil, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde örneklerini pek sık gördüğümüz gibi, mesleki deformasyon içine giren kimi sanatçılar, sanatı mutlaklaştırıp, her şeyin üzerine çıkarabilmektedirler.

Bu sapma, pratiğe iki türlü yansımaktadır; ya sanat böylelerince toplumdan ayrı bir fenomen, kendi kendine devinen ve kendi kendini üreten bir süreç gibi gösterilmekte ve bu devingenlik de, sanatçıların dehasına yaratıcı üstün yeteneklerine bağlanmaktadır. Ya da sanatın insan için olduğu gerçekliği, insanın da toplum halinde var olduğu gerçeğiyle bütünleşince, sanatı idealistleştirirler, bu kez toplumu değiştirme görevini de sanata yüklemektedirler.

Vasif Öngören ise, yirmi beş yıl gecesiyle gündüzüyle sanatla yoğrulan, üstelik de bu alanda başarı kazanmış olan bir yazar olmakla birlikte, hiç bir zaman böylesi bir mesleki deformasyon içine düşmedi. Sanatın sınırlarını aşacak işlevleri sanata yüklemeli. Toplumu değiştirecek asıl alanın, birinci aracın ne olduğunu bildi ve bir sanatçı olarak toplumu sanatsal üretkenlikle ve estetikle yorumlarken, sanat uğraşını, toplumu değiştirecek, yeniyi götürecekt alanla bütünleştirmeyi, uyumlaştırmayı seçti.

Bu düşüncelerinden ötürü de başı derde girdi, sıkıntılar ve eziyetlerle karşılaştı. 1972 yılında tiyatro çevrelerinde dolaşan bir provokatörün aslı astarı olmayan ihbar ve ifadeleri yüzünden uzunca bir süre ağır meşakkatlere göğüs gerdi; sonuçta beraat etti, ama çektiği acıların izlerini de maddi-manevi varlığında taşıdı.

Ansızın gelen ölümün ardından, Vasif Öngören'i, Türkiye'de epik tiyatro ve oyun yazarlığının öncüsü olarak, bütün zorluklara rağmen, sürdürdüğü bitmez tükenmez tiyatro çalışmalarının pratikçisi olarak, yetiştirdiği pek çok genç tiyatrocunun ağabeyi, ustası olarak, ülkemiz tiyatro tarihine mal olmuş seçkin isimlerden biri olarak ve her şeyin ötesinde, yüreğindekiengin insan sevgisi ve duygusuyla insan olarak saygıyla, sıcaklıkla ve özlemle anıyoruz.

POST-SCRIPTUM

Onat KUTLAR

Ne aptalım! Sana bu mektubu sağlığında neden yazmadım acaba? Belki de o doğulu "angutluğu" ile, dostça bir duyguyu belirtmeyi zayıflık saydığımızdan. Değeri ölçülemez bir borcu ödemek için yazmalıydım. Ama insanıl borçlarımızı ödemekte öylesine cimriyiz ki. Üstelik bu fırsat elime birkaç kez de geçti. Sen "içerdayken" ya da "dışardayken". İki satır yazabilirdim, hem senin, benim yaşamımda oynadığın rolü sana anlatmak, hem de eski günleri, eski sevinçleri hatırlamak için. Olmadı işte.

Bu yüzden bu mektupta, senin sanatçı kişiliğinden, tiyatromuza katkılarından, güzel masallarından hiç söz etmeyeceğim. Bunların ne kadar önemli olduklarını biliyorum. Önemini, değerini bilenler elbette çıkacaktır. Ben, yalnızca insan olarak Vasıf'tan söz açmak istiyorum. Buna, hepimizin, her şeyden fazla ihtiyacı var.

Tuhafır, o sabah, anam, durup dururken seni andı. Seni ve Meral'i. Oysa bir gün önce ölmüştün. Senin için, ölümle yaşam arasındaki sınırı, o gizemli, belirlenmesi güç eşiği masalsı bir sıçrama ile aşmış olmalıyım. Bu yüzden, genellikle gitmediğim halde, senin için hazırlanan törene gittim. Ferit, ilk karşılaşmamızda doğruladı beni. Hava sıcaktı. Ama olağanüstü güzel. Bahar, yaz karışımı bir sarhoşlukla ağaçlar yemyeşildi. "Hava ne kadar güzel!" dedi Ferit. "Ölüm falan söz konusu değil. Mayıstan, ağaçlardan konuşalım. Hiçbir terslik yok. Hiçbir terslik yok..." Sanırım anladım onu. Biz çok inatçıyız. Zorla sürdürürüz yaşamı. Senin için de öyle yaptık.

Çünkü yıllar önce sen benim için aynı şeyi yapmıştın. Farkında bile olmadan. Hatırladın mı? Gene bir mayıstı ve ben yirmi altı yaşındaydım. Yani 1962. Frankfurt garına ayak bastığımda karmakarışık bir yeryüzü vardı önümde. Bugün de benzer bunalımları yaşayan binlerce genç gibi ben de ne yapacağımı bilemiyordum. İşte ülke 27 mayısı yaşıyordu. Ama arından ne gelecek? Türkiye'ye dönersem ne olacak? Ya yabancı ülkelerde kalırsam? Yaşam neyi söz veriyor bana? Ne yapmalıyım?

Bahnoff'ta bir dost eli karşıladı beni. İkimiz de sakallıydık. Bu yüzden birbirimizi hemen tanımakta güçlük çektik. Sonra birlikte, o geniş bodrum odasına gittik. Kalarifer dairesi gibi bir yerd. Sen, Aras Ören, Hitay Daycan ve Nuran Oktar. Sadece Nuran iş bulabilmişti. Bir üniversite lokantasında ça-

lışıyordu. Sizler her gün iş arıyordunuz. Tiyatro yapmak istiyordunuz. Brecht'i daha derinlemesine öğrenmek. Eski arkadaşlarına şöyle bir uğrayan bir öğrenci gibi girdim arınıza. Hepiniz eski arkadaşlarımdınız. Ama sıkıntılarımın haberiniz yoktu. Sofranızı benimle paylaştınız.

Belki de yalnız bizim delikanlılara özgü bir "efkâr"la dumanlıydı kafam. Hani insana, mahpus damında arada sırada "ooof of!" dedirten cinsten bir efkâr. Bu sesi, şimdi de derinden ve bir koro halinde duyar gibiyim. Dokunsalar kibrit gibi yanan insan o durumda. Geceleri, bir kısmınız işe, bir kısmınız uykuya vardığınızda, köşeme çekilip defterime "Sık dişini oğlum! İyi günler mutlaka gelecekt!" diye yazıyordum. Gücümün kaynağı sizin dostluğunuzdu.

Çünkü sizin ortamınızda, insana onur ve umut veren bir şeyler vardı. Yaşamında bir anlam yaratmaya çalışan, bir amaç için sıkıntıya güler yüze katlanan, direnen insanların onuru. Ama daha önemlisi, yeryüzüne sevgiyle bakıyordunuz. Küçük kasetçalarınızda, bütün gün "Atina'nın beyaz gülleri" şarkısı çalardı. Bir aşk ve özlem şarkısı. Arı kovarı gibi işlerdi bodrum. İngiliz, Alman, İtalyan öğrenciler, amatör tiyatrocular gelir giderdi. Tartışılır, kitap okunur, oyunlar izlenirdi. O küçük toplulukta senin ayrı bir yerin vardı. Arkadaşların sana güveniyorlardı ve bunda haklıydılar.

Tuhaf bir kenttir Frakfurt. Bir yanı çok sevimlidir. Burjuva, tutucu, paracanlısı. Öbür yanı ise masalsıdır. Gothik ve roman stilinde büyük kiliseleri, gümüşsü ya da karanlık bulutlarla kaplı gökyüzü, Andersen masallarından fıskırmış söğüt ve leylak ağaçları, hareketli, renkli üniversite çevresi, efsanelere karışan nehir ve gölleriyle güzeldir. Orada seninle ilk kez elma şarabı içtim. Ahşap duvarlarını biraz bayağı ama sevimli bir zevkin geyik bounuzlarıyla süslediği bir birahane. Yaşam, bir öz-suyu gibi damarlarıma yeniden ağır ağır doluyordu.

Benimle paylaştığınız o bir ayın sonunda, o bodrum katında güçlü bir ağaç gibi boy verdi yaşam. Sonraki yıllarda onu hiç kurutmamaya çalıştım. Bunu, başta sana, sizlere borçluyum. Bir ozan anlatılabilir bu duyguyu.

Belki Aras Ören, günün birinde yazar.

Ben şimdi sana, bu borcu ödemeye çalıştım yalnızca. Birkaç gün gecikerek. Bağışlayacağını biliyorum.

PROMETE

Özgürlük, Barış, Kardeşlik ve Sevgi

Mehmet REFİK

Antik Yunan mitolojisinde insanlığın ve özgürlüğün sembolü olarak kahramanlaşan Promete'ye ait öyküler tarih boyunca birçok yazar tarafından işlendi, tiyatro ve edebiyat yapıtlarıyla yaşatıldı. Eski çağlardan bugüne kalabilmiş ilk yazılı Promete anlatısı, M.Ö. 8. yüzyıla ait. "Didaktik Yunan Şiirinin Babası" olarak bilinen antik Yunan şairi Hesiodos'un *Theogony* adlı yapıtı Yunan mitolojisi hakkında bugün var olan ilk derlemeyi oluşturuyor. Tanrıların toplu bir dökümünün verildiği bu çalışmada yazar, Prometeus ile Zeus arasındaki efsaneyi de anlatır. Gene Hesaidos, *İşler ve Günler*'de Pandora'ya bağlı olarak Prometeus ve Epimetheus'dan sözeder.

Prometheus efsanesini diğer mitolojik öyküler içinde değil de, tek başına bir öykü olarak işleyen (ve bugüne değin korunabilmiş) ilk sanat ürünü Aeschylus'un. Eski Yunanistan'ın en büyük üç tragedya yazarından biri olan Aeschylus (M.Ö. 525-456), Promete'nin öyküsünü bir triloji ile anlatmış.

Bağlanmış Prometheus, Bağlanndan Kurtulmuş Prometheus ve Ateş Taşıyıcı Prometheus adlı oyunlardan oluşan bu üçlemiden günümüze sadece ilki kalmış. (Bu oyun dilimize -şimdi her ikisi de hayatta olmayan Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu tarafından *Zincire Vurulmuş Prometheus* adıyla çevrilmiştir ve bu iki değerli yazarımızın oyuna verdikleri Türkçe isim, öyküye tam anlamıyla uyuyordu. Bu nedenle, adı geçen tragedya'yı bu adla anacağız.)

Elimizde Promete'nin öyküsü hakkında eski kaynaklardan bir diğeri de Atinalı ünlü mitolog, dilbilimci ve tarihçi Apollodorus'un (M.Ö. 140-115) *Bibliotheca* adlı değerli çalışması. Gene, o zamanın çağdaş yazarlarından Latin asıllı mitoloji tarihçisi Hyginus'un da *Fabli'lar* adını verdiği çalışmasının aslı kaybolmuş olmakla birlikte, kendi çağdaşlarının ilgili çalışmalarından bugüne değin kalmış olanlarda bu kitap kaynak olarak sık sık anıldığı için, Hyginus'un da Promete'yi mitolojik öyküler derlemesine aldığı biliyoruz.

Milattan sonra ikinci yüzyılda yaşamış gezginci ve coğrafyacı Pausanias'ın *Se-*

yahatname ve Yunanistan'ın Tasviri diye çevirebileceğimiz yazılı ürünlerinde de Prometheus'un öyküsüne yer veriliyor.

Promete efsanesi daha sonra edebiyatın gelişmesiyle birçok yazara esin kaynağı oldu. Bunlardan en bilinenleri arasında ünlü İngiliz şairi Shelley'nin (1792-1822) *Prometheus Unbound* (Bağlarından Kurtulmuş Prometheus) adlı dört perdelik lirik dram'ını ve Byron'un *Prometheus* adlı oyununu sayabiliriz. Öte yandan Promete için yazılmış ve dünya edebiyatına mal olmuş pek çok iyi şiir de vardır. (Goethe, Coleridge, Rossetti, Bridges, Mrs. Browning ... ilh.)

Burada, Promete üzerine bir noktayı daha belirtmek gerekiyor: Hem antik Yunan'da, hem de sonrasında, Promete, insanın ve özgürlüğün simgesi olmakla birlikte, aynı zamanda kimi edebiyatçılar ve filozoflar tarafından Promete'nin tartışma konusu yapıldığı da olmuştur, şöyle ki: İnsanı ve özgürlüğü savunanlara karşı kimi tutucular, egemenlere ve onların kurulu düzenlerine hizmet edenler, köle sahipleri sınıfının çıkarlarını savunmayı üstlenmiş olanlar, ya da daha sonraları feodal çağda kimi aristokratlar, ya da onların ücretli edebiyatçıları, saray şairleri vb. Promete'yi *mitolojideki şeytan* olarak göstermeye çalışmışlar, Promete ile Zeus arasındaki kavga da Zeus'tan (yani kendi yaşadıkları çağlarda imparatorlardan, krallardan) yana olmuşlardır.

Nitekim antik Yunan'daki Promete efsanesi, egemenler tarafından daha sonraki devirlere olumsuzlanarak aktarılmıştır. Örneğin, Ortadoğu'da ortaya çıkan tektanrılı dinlerin kitapları olan Tevrat, İncil ve Kuran'daki şeytan (Satan veya Demon) bilindiği gibi başlangıçta Tanrı'nın melekleri arasında olup, sonradan -benzer bir eylemden ötürü- cennetten kovulmuştur. Ve bütün kötülükler bu dinlerde şeytana bağlanır. O dinler ilk ortaya çıktıklarında doğdukları ve yayıldıkları toplumlardaki insanların değişiklik ve yenilik isteklerini ve özlemlerini dile getirmeleri açısından devrimci bir öz taşımayıdılar; ama Promete efsanesi daha önceki devirlerde egemenler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda tanıtıldığından, efsane kuşaktan

kuşağa geçip bu tek tanrılı dinlere de çeşitli değişikliklerle girdi.

Fakat bu süreçte Promete ile şeytan nitelermeleri *tümüyle birbirlerinden koptular* ve ayrı semboller haline geldiler.

Egemenler ve despotlar adına Promete'yi karalamak, Zeus'u yüceltmek için sarfedilen bu gayretler kalıcı bir sonuç vermemiş, Promete'nin şeytan olarak gösterilmesi insanlık tarihinin akıp giden süreci içinde benimsenmemiş ve reddedilmiştir. Promete tarih boyunca özgür insanın sembolü olarak dinamik bir imaj ve en yüce erdem olarak bugüne değin yaşaya gelmiştir.

Aşağıda, Promete efsanesinin edebi anlatımından bazı pasajları sunacağız.

Promete'nin Zincire Vurulması

Aeschylus'un ünlü tragedyası, Prometheus'un zincire vurulmasıyla başlar. Perde açıldığında *Güç* (Krotos) ve *Zor* (Bia) Promete'yi bir tutsak olarak sahneye getirirler. Yanlarında Zeus'un görevlendirdiği Hephaistos da vardır. İlk konuşan *Güç*'ün sözleri, verilen cezanın amacını dile getirmektedir:

"Yeryüzünün bu irak noktasına, İskit ülkesinin bu ıssız yabanlığına geldik sonunda. Hephaistos, şimdi senin görevin artık Babanın buyruklarını yerine getirmek, kırılmaz çelik halkalarla bu bozuncuyu sivri, keskin kayalıklara zincirlemek. Değil mi ki, o tüm zanaatleri doğuran ateşin alevini, senin kendi parlak çiçeğini çalındır ve ölümlü insanoğluna sunandır, şimdi ödese tanılara karşı işlediği suçun kefareti, öğrensin Zeus'un hükümrانlığına boyun eğmesini ve bir yana koysun insanoğluna olan sevgisini."

Tutsağı zincire vurmak ve karnını deşip karaciğerini açmak işini bitiren infazcılar sahneyi terk ettikten sonra, yalnız kalan Promete şöyle seslenir ezgi okuyarak:

Ey kutsal gökler, ve ey hızlı uçan rüzgârlar

Siz, nehirlerin akan suları; ve siz
okyanus dalgalarının
Sayısız kıvrımlarla bezenmiş gülüşü!
Ey toprak ana! Ve sen
Her şeyi gören yuvarlak güneş!
Sizlere, sizlere sesleniyorum, görün
bakın ben,
Bir Tanrı olarak tanrılardan
Ne kötülükler görüyorum
(...)
Fakat neler söylüyorum ben böyle?
Bütün olmaları önceden görmedim
mi?
Kötülük gafil avlamış değil ki beni!
Neylersin, Kaderin isteğine katlanmak
zorundayız.
Ama gene de bilinmeli ki,
Boşunadır karşı durmak zorunluluğa.
Gel gör ki, bu yabancı ıssızlıklarda
Ne susabilirim, ne konuşabilirim.
Ben ki,
Ateş közlerini bir rezene kamışı içinde
gizlice çalanım
Ve onu tüm zanaatların ustası olsun
diye insana sunanım.
Ben ki, iyi olan her şeyi ölümlü
insana veririm.
Ve işte, şimdi, şu çıplak gök altında
cezanı çekmekteyim.

Aeschylus'un oyunundaki Promete'nin
bu ilk tiradını, Shelley doğrudan doğru-
ya Prometheus'un Jüpiter'e (Zeus'a)
seslenen sözleriyle başlattığı oyununda
şu sözlerle dile getirmiş:

Tanrıların ve şeytanların ve tüm
ruhların Hükümdarı

...
Üyku nedir bilmeyen gözlerinle bak
Ve kölelerinle doldurduğun yeryüzünü
gör,
Sen ki diz çökmeyi, tapınmayı,
yakarmayı
Ve meşakkati ona layık gördün,

Sen ki acı saldıgın yürekleri kendi
kurbanların bildin,
O yürekleri korkuyla, kendi kendini
hor görmeyle ve boş ümitlerle
besledin.
Dinle beni şimdi, beni yani senin
düşmanını,
Sen gözü dönmüş nefretinle ve zavallı
öcünle
Benim sefaletim üzerinde zaferi tattın,
hükümran oldun.
Korunaksız uyku saatleriyle dolu
üç bin yıl,
Ve her biri dayanılmaz acılarla
bölünmüş
Yıllar kadar uzun dakikalar,
İşkence ve yalnızlık, hor görülme
ve yeis
İşte benim imparatorluğum da bunlar,
Ama senin, o gıpta edilmeyecek
tahtından yönettiğin
İmparatorluktan bin kat daha
görmekli,
Ey Kudretli Tanrı, o kadar kudretlisin
ki, reddettim
Utancını paylaşmayı hasta
zalimliğinin senin.

Promete'nin Bilinçli Çabası

Adı "önceden gören" anlamına gelen
Promete, ateşi cennetten alıp, kullansın-
lar, işi ve zanaati geliştirsinler diye in-
sanoğluna verirken sonucunu bilmedi-
ği bir eyleme girmiş değildir. Promete,
insanoğluna yaptığı bu büyük hizmetin
Zeus tarafından mutlaka cezalandırıl-
acağını bile bile, başına gelecekleri gö-
re göre bu işi yapmıştır. Çünkü bunu
yapmayı görev bilmiş, gerekli görmüş-
tür.

Dolayısıyla, Promete doğru bildiği yol-
da cesurca yürümesi ve kendini feda et-

mesi ile, tarih boyunca, insanoğlun'un
özgürlüğü için mücadele etmiş öncüle-
rin de mitolojideki ilk sembolizasyonu ol-
muştur. Tarihin her döneminde özgürlük
için uğraş vermiş olanlar, özgürlüğü tut-
sak etmiş olanların kendilerine neler ya-
pacağını bilirler. Bilmeyenler, kendini ris-
ke sokmak, "ateşe atmak" özverisini
göze alamayanlar, bu uğraşa hiç çık-
mazlar; ya da Zeus'un şimşeklerinin
kendilerini de çarptığını gördükleri an-
da, uğraşlarından vazgeçerler; uzlaşırlar
veya kenara çekilirler.

Promete'nin Zeus'a karşı kavgasının
üzerinde önemle durulması gereken bir
yanı da budur. İnsanlık adına, toplum
adına, elemi, yeisi, horlanmayı, acı çek-
meyi, eziyet görmeyi bile göze ala-
rak yola çıkmak... İşte özgürlük uğraşı-
nın ve bu uğraş içindekilerin en yüce,
en saygıdeğer özveri ölçütüdür bu.

Nitekim, Aeschylus'un oyununda, Pro-
mete'ye yanılmış olduğunu söyleyen ve
yanılmışlığını nasıl olup da göremediğini
soran Korobaşına Kahraman şu yanıtı
verir:

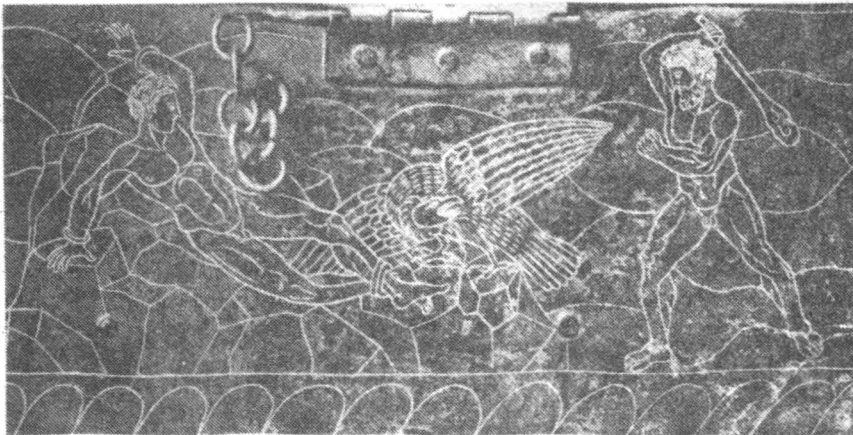
"Hayır, ben bütün bu olmaları bilmek-
teydim; apaçık gözlerimle ve bilinçli ira-
detle bu kabahati işledim, inkâr etmi-
yorum bunu. İnsanlığa yardım etmek için
kendime yardım edemedim."

Prometheus'un bilinçli davranışı, sade-
ce yarın başına gelecekleri bile bile,
gerekeni ve doğruyu yapmasından ibar-
et değildir. O aynı zamanda, insanlığın
geleceğini de görmüş ve Zeus'un sal-
tanatının bir gün sona ereceğini de bi-
lincinde taşımıştır. Promete meşakkati
ve eziyeti göze alırken, boş bir kahra-
manlık, anlamsız bir özveri peşinde koş-
muş değildir. Ateşi tanrıları ülkesinden
alıp, insanoğlunun gelişmesi için insa-
na kazandırırken, aynı zamanda bir gün
insanoğlunun Zeus'u tahtından indire-
ceğini ve onun tiranlığına (zorbalığına)
son vereceğini de bilinç ve inanç olarak
yüreğinde, zihninde daima taşımıştır.

İnsanın tutsaklığının sona ereceğini, bu
sona erişin Zeus'u da tahtından ede-
ceğini anlatmak için Shelley, Promete'yi
şöyle konuşturuyor:

"Bilesiniz ki boyun eğmem ben,
Çünkü boyun eğiş bir kader
sözcüğü,
Oysa insan tutsaklığının ölüm
mühürü
Sallanmaktadır tacının üzerinde,
Sicilyalı'nın kılıcı gibi
O bunu kabul edecek mi?
Yoksa ben mi teslim olacağım?
Ben teslim olmayacağım."

Aeschylus'da Promete aynı geleceği
şöyle dile getirir:

Bir mezar üstüne çizilmiş bu desende, kayalara zincirlenmiş Promete'nin
elçilerinden yeni bir parça koparmak için uğraşan kartala Herakles sopa-
sıyla engel olmak isterken görülüyor. (Louvre)

**"Zeus, o kibirli yaratık,
Bir gün onun da kibri kınılacak
Ve içinde yaşattığı ömelli
Onu tahtından alıp, ırak karanlıklara
atacak**

...
**Bırakınız otursun şimdilik tahtında
korkmadan
Güvensin gökleri inleyen
gökgürültülerine,
Ve elleriyle fırlattığı oktan
ateşlerine
Hiçbir şey kurtaramayacak onu
düşmekten
Ve dayanılmaz acılara
gömülmekten.
Hazırlıyor kendisini ona karşı,
güçlü bir dövüşçü,
Önünde durulmaz bir şampiyon,
O ki, bulacağı ateş Zeus'un
yıldınmından daha müthiş
olacak,
Gürültüsü, gökgürültüsüne baskın
çıkacak,
Deniz kasırgalarıyla ve yer
sarsıntılarıyla
Poseidon'un üç-ağızlı kargısını bile
parçalayacak.
Ve Zeus bu sert kayaya çarptığında,
öğrenecek elbet,
Hükümdar olmak ne demek, köle
olmak ne demek.**

...
**Bırakınız istediğini yapsın Zeus
Hükümsün, hükmedebildiğince bu
kısa sürede,
Nasılsa egemenliği pek uzun
sürmeyecek göklerde."**

Uzlaşmayan Promete

Promete'nin simgelediği bir başka erdem de, hükümdarla, zorbayla uzlaşmaması, zalimden aman dilememesidir.

Bilge Okeanus (Promete'nin annesi Asya'nın babası) torununa yardım etme dileğiyle geldiğinde, Prometheus'un öfkeli sözlerini fazla sivri bulur, Zeus'un bunları duyması halinde, büsbütün gazaba geleceğini söyleyerek, Promete'ye "dilin tut" der, "Başına ne geldiyse dilinin sivrilmesi, keskinliği yüzünden geldi, öfkeni bir yana bırak da bu durumuna çözüm getirecek başka yollar ara. Fakat görüyorum ki, hâlâ dilin fazla cesur konuşmaya devam ediyor, bunca olana rağmen, hâlâ da kötülük karşısında ezilmeyi, teslimiyeti kabul etmiyorsun; beni dinlersen, dikine dikine gitme, belanın üzerine yürüme; bil ki, son derece acımasız biri hüküm sürüyor cennette, hiç kimseye karşı herhangi bir sorumluluğu yok onun" diyerek Promete'nin Zeus karşısında geri adım atmasını savunur, fakat Promete, ihtiyara teşekkür eder, Zeus'la uzlaşmayacağını, haksızlık ve zorbalık karşısında sinmeyeceğini söyler.

Nitekim, daha sonra kendisine Zeus'tan uzlaşma önerisi getiren, Zeus'u tahtından indirecek olanı söylemesi halinde bağışlanacağını ileten Hermes'e Promete şöyle seslenir:

"Senin konuşman pek parlak, hem de kibre boğulmuş; tam tann uşaklanma yaraşır böylesi. Ama siz tiranlıkta pek yenisiniz, sanıyorsunuz ki, felaketten korunmuş sizin kaleniz; ben ki, o kaleden iki tiranın devrildiğini gördüm, üçüncüsü de şimdiki hükümdardır, onun da devriliş gideceğini, mahvolacağını görüyorum. Hem bana bak, bu yeni tanılara baş eğecek birine benziyor muyum ben. İçimde bir zerrecik olsun korku duymuyorum, bilesin. Şu halde, baş gıt geldiğin yere, bütün gayretin boşuna!"

Promete'yi kandıramayacağını anlayan Hermes, bu kez onu tehdit yoluyla korkutmaya ve Zeus'a baş eğmesini sağlamaya çalışır. Promete, "Bağlı bulundum köleli zincirlerini çözmesi için en iğrendiğim yaratığa el açıp yalvarmaya cağım" diye kararlılığını sürdürür:

**Mesajında bana söylediklerini
bilyordum,
Ama onursuzluk duymuyorum ben
Bir düşmandan kötülük görmekten.
Bırakınız, fırlatsın başıma
yıldınmlarını,
Kıvrım kıvrım, çatal dillil alevini
Bırakınız sarsılsın gökyüzü
Tüyler ürpertici gökgürültülerle,
Ve korkutucu rüzgârların şiddetle;
Bırakınız kasırgalar titretsın
yeryüzünü,
Sarsılana dek en dip temelleri,
Ve denizin uğultulu yükselişi,
Çıksın en yüksek doruğuna dek;
Ve yıldızlar sönmüş gitsin
yörüngelerinden;
Bırakınız zorunluğun tomadolan
Tartaros'un derin karanlığına
Kapıp fırlatsınlar bedenimi,
Ama gene de yok edemeyecektir
Zeus beni!**

Sevgi ve Barış Simgesi Promete

Promete, sadece insanoğlunun doğaya ve zulme karşı özgürlük mücadelesinin sembolü değil, aynı zamanda insanoğlunun barış, sevgi ve kardeşlik özleminin de simgesidir.

Çünkü özgürlükle barış ve dolayısıyla sevgi ile kardeşlik, bu dört erdem de bir biriyle iç içe geçmiştir. Madem ki, özgürlüğün amacı, hedefi, temel motivasyonu barıştır; ve madem ki, barış kardeşlikten ayrı düşünülemez; şu halde tüm insanların kardeşçe yaşamaları, yeryüzünü engin bir kardeşlik ülkesine dönüştürür.

türmeleri, yeryüzünde tek bir kardeşlik toplumunu kurlmaları, *insanlığın nihai toplumsal hedefidir*. Ve kuşkusuz ki, barışın, kardeşliğin temelinde de sevgi vardır.

İnsan sevgisi.

Shelley'nin *Zincirlerinden Kurtulmuş Promete*'sinde, Prometheus Zeus'a şöyle sesleniyor:

**Sen, ey hilebaz zorbal Banş şimdiki mezardadır.
Mezar, güzel ve iyi olan her şeyi saklamaktadır:
Ben ki, bir Tannıym, onu bulamıyorum,
Hatta aramıyorum: Çünkü, korkunç İntikamın senin,
Yenilgidir, zalım kral, zafer değil.
Ve böyle sürüp gidecek görüntüler, bana ettiğin işkencenin
Ta ki, zamanı gelip, bu tür şeyler artık kalmayınca değin.**

Promete bir başka yerde şöyle diyor:

**Uluslar biraraya geldiler, haykırdılar
yüksek sesle,
Tek bir ses halinde: Hakikat,
özgürlük ve sevgi, diye**

Shelley'nin aynı Promete oyununda, Toprak Ana sesleniyor tüm insanlara:

**"İnsan,
Pekçok candan oluşmuş tek bir can,
Ve doğayı harikulade kontrolüne almış olan,
Nasıl ki, o doğada, her şey tek bir bütüne akar,
İrmakların denize aktığı gibi,
Siz de öyle yapınız, güzeli sevgiye doğru akıtınız"**

İki ünlü Promete tragedyasından buraya yaptığımız küçük aktarmaları, Shelley'nin yapıtının son iki dizesiyle bitirmek istiyoruz. Hükümdarlığı, gücü ve zoru reddeden şair, "Güç meydan okuyun, çünkü Güç, artık güçsüz görünüyör" diyor ve dünyaya şöyle sesleniyor:

**"İyi, yüce ve kıvançlı, güzel ve özgür olmak,
Hayat, sevinç, imparatorluk ve zafer budur ancak"**

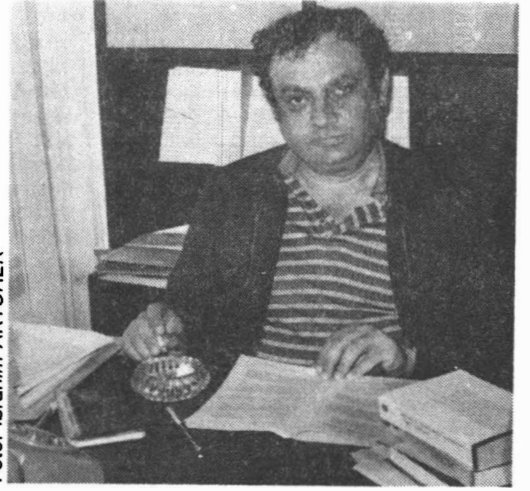
KAYNAKLAR:

- Prometheus Bound, Aeschylus, (Seven Famous Greek Plays, Derleyenler-Whitney J. Oates ve Eugene O'Neill Jr., Modern Library, New York, 1950) Zircire Varulmuş Prometheus, A. Erhat - S. Eyüboğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968)
- Shelley, Seçmeler, (Kathleen Raine), Penguin Books, 1981
- Promete efsanesiyle ilgili kabartma ve desen: Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine, (Librairie Larousse), Paris 1965.

Aydınlarımız sınıfta kaldı

Afşar TİMÜÇİN

Foto: İbrahim AKYÜREK

Bilinçli olmanın ilk koşulu yere ve zamana uyarlılıktır. Sağlıklı bir zihin, ne ölçüde sınırlı olursa olsun, hangi yerde ve hangi zamanda yaşamakta olduğunu bilecektir. Şu ya da bu nedenle bir süre bilinci kapalı kalmış olan kişi, kendine gelmez, nerede olduğunu, saatin kaç olduğunu soracaktır. Uzamdaki ve zamandaki durumumuzu sezmemize olanak veren o özel duyum sakatlandığı ya da ortadan çekildiği zaman, ruhsallığımız olağan düzenini yitirmiş demektir. Ondan sonrası düşün bayram ya da acının ta kendisi. Ondan sonra insan yaşama bağlantılarını koparmış bir birey olarak hem kendisine hem başkalarına yükttür.

Zamana ve yere uyarlı olmak, yani nerede ve hangi zamanda yaşıyor olduğunu bilmek yaşama bağlanmanın ilk koşuludur ama yeterli koşulu değildir. Yaşamla ilişkimiz işte o uyarlılığın var olduğu noktadan başlayacaktır. Günü ve saati söyleyebilen, bulunduğu sokağın adını verebilen pek çok kişi yazık ki hangi çağda, nasıl bir toplumda, nasıl bir dünyada, tarihin neresinde yaşadığını bilmiyor. Ayın kaç olduğunu bilmeyen dağılmışlarla aramızda çok zaman kıl payı var. Çağımız bir hız çağıdır, çağımız bir sanayi çağıdır, çağımız bir atom çağıdır gibi genel geçer yargılarda bulunan pek çok kişinin hızla, sanayiyle, atomla uzak yakın bir ilişkisi, onlarla ilgili en küçük bir bilgisi olmadığını görürüz. Demek ki, yaşamına tarih atmak her zaman enine boyuna yaşamak anlamına gelmiyor.

Güçlü bir yaşam yetkin bir bilinçliliği gerektirir ve bu bilinçliliğin gereklerini yerine getirebilme istemini gerektirir. İnsan, bilgisiyse olduğu kadar istemiyse insandır. Nice bilginin bilgisiz gibi yaşadığını, bilgiliğin gereklerini toplum için ve tüm insanlık için yerine getirmeyi düşünmeden yaşadığını görürüz. Bilmek kendi başına hiçbir şey değildir, her bilge birikiminin yaşamda düzenleyici ve dönüştürücü, kurucu ve değiştirici bir açılımı olmalıdır. İnsan için her şey yaşama döklüğüdür zaman bir değer kazanır. Kendine değer yoktur, değer olmak kendi dışına çıkmakla, kendi dışını etkilemekle olasıdır.

Aydın olmanın anlamı da burada gösterir kendisini. Buna göre aydın insan bil-

gili ve etkin insandır, bilgisiyse etkin insandır. Bilgилilik insanı görevli kıldığı içindir ki, aydın olmak sorunu zorunlu olarak her şeyden önce bir ahlak sorunudur. Bu yüzden düşüncede sık sık ahlaklılıkla, ahlakçılık karşıtlığı doğmuştur. Ahlaklılık, ahlakçılığı kendiliğinden getirir, ama ahlakçılık her zaman ahlaklılıkla koşullanmış değildir. Ahlak adına nice güzel sözler söylemiş kişilerin ahlaklı olmak kaygısını sonuna kadar taşımadığı çok olmuştur.

Eskiçağ düşünürleri ahlak görüşlerini yaşam biçimleriyle doğrulamak zorunda duyuyorlardı kendilerini. Çünkü onlar toplumun gözü önündeydiler, edimleri görüşleriyle bağdaşmadığı zaman göze batacaklardı. Çağımızın, tek insanı çok çabuk gözden silen karmaşık düzeni, ahlaklıyla ahlakçıyı iki ayrı şey gibi belirlerken, ahlaksız ahlakçılara enine boyuna yaşam hakkı tanıdı. Ahlak üzerine çok önemli birkaç kitap yazmış birinin ahlaksızca bir yaşam sürdürmesi dikkatlerden kolayca kaçıyor bugün. Artık düşünür dediğimiz o az bulunur kişi, toplumun yargılarından kolayca sıyrılabilen kişidir, iyiden iyiye karmaşılaşmış bir kent düzeninde düşüncelerine değil de gönlüne göre bir düzen, görünmez bir düzen kurabilen kişidir.

Elbette bugünkü gelişmiş yaşam düzeninin her türlü ahlakdışılığı sonuna kadar gizleyebileceğini, örtüp saklayabileceğini düşünmek doğru olmaz. Böyle bir sav, çağımız ahlaksızlığa zorunlu olarak yaşam hakkı tanıyor görüşüne bağlanabilir ki, böyle bir görüş tarihsel gelişim fikrine elbette ters düşen bir görüş olacaktır. Sorun çok daha yalın bir biçimde ortadadır: Çağımızın insanları ahlakçılara geçmiş çağların insanlarından daha uyanık bir biçimde yönelmek zorundadırlar. Yaşam karmaşılaşıkça dikkat keskinleşmek zorunda kalıyor. Çünkü dikkatlerle bugünkü yaşama yönelmek yarı yolda kalmayı göze almak demektir.

Bu çetrefil görünüm dünün daha düz yaşamında yaşamış olan bilge kişilere çiyor dikkatimizi zaman zaman. Düne dönmek özlemi değildir bu, dünden giderek bugünü daha doğru kavramak dileğidir. Atina türü demokrasiler varlığını sürdürdükçe, Sokrates gibi insanlar aramızda yaşayor olacak. Teyfik Fikret'e "Acı Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

şeyler, "Halük, fakat gerçek" dedirten de buydu zaten; bu, insanın her an bir Sokrates olmaya aday olma durumuydu. Aristophaneslere karşı Sokratesler her zaman açık durumdadır. Aristophanesler toplumun her zaman gerçek sahipleri gibidirler.

Aristophanes'in yaşamı ilimizi çekmez bizim. Yapıtlarının değeri, bugüne ne ölçüde kalmış oluşu, yarına kalıp kalmayacağı bir başka konudur. Ancak bir sorun var: Atina Makedonyalıların eline düşer düşmez Aristophanes siyasal yergiden vazgeçmiştir. Neden mi? Toplumun gerçek sahibi olmaktan çıkmıştır da ondan. Oysa Sokrates düşünceleri kadar yaşamıyla, yaşam biçimiyle, dünya karşısında, insanlar karşısında ödünsüz tutumuyla önemlidir. Sokrates'in yaşamı belki düşüncelerinden daha önemlidir. Bazı insan yaşamıyla, bazı insan düşünceleriyle, bazı insan her ikisiyle etkili olur, bazı insan da hiçbiriyse.

Evet, Sokrates daha çok yaşamıyla etkilemiştir tarihi. Hangi evrelerden geçerek o eşsiz insan örneğini yaratabildiğini yazık ki bilmiyoruz. Aristophanes onu ne kadar küçültmeye çalışmış olursa olsun, kendisi onca güçlükler yanında ne gibi küçüklükler gezdirmiş olursa olsun -öyle ya biz burada bir insandan söz ediyoruz, bir tanrıdan değil- onun adı bir kere inancı uğrunda yani başka insanlar karşısında ölebilen adama çıkmış, neredeyse kendisini başkalarına adayabilen insanın, gerçek aydının, savaşı, savaşımcı aydının simgesi olmuştur.

Sanırım en önemli yanı, kendisini toplumunda bir sığıntı olarak görmemesiydi. Toplumun asıl sahibi olanlar ya da daha doğrusu geçenerler, her zaman yaptıkları gibi, onu toplumun içinde değil de kıyısında bir varlık olduğuna, orada yer alması gerektiğine inandırırmak istiyorlardı. Değil mi ki, sen toplum için yeni şeyler öneriyorsun, öyleyse toplum dışısın, demek istiyorlardı ona. O elbette bu oyuna pabuç bırakmıyordu ve toplumdaki haklarını savunuyordu; yaşamak hakkını, tartışmak hakkını, öğretmek hakkını, yeni şeyler düşünmek ve düşündürmek hakkını savunuyordu. Onlar ona, senin toplumda ikincil bir yerin var, demek istiyorlardı. O da on-

lara, hayır diyordu, gerçek yurttaş, gerçek aydın, gerçek öğretmen benim, bu hakkımı zorla alabilirsiniz benden, eksikliymişim gibi ya da suçluymuşum gibi göstererek bu hakkımdan yoksun bırakabilirsiniz beni, ama onu size alın kullanın diye vermem.

Sokrates bize şunu öğretir: Kim olursak olalım, hatta neye inanıyor olursak olalım, uğrunda ölebileceğimiz bir şeylerimiz olmalı. Sevgili gibi, evlat gibi, yurt gibi, inanç gibi bir şeyler bize ölümü göze aldırabilirdi. Bu da, hepimiz için, kendimizden çıkmakla, başkalarına karışmak ve başkalarıyla özdeşleşmekle olasıdır. Sokrates, o günün koşulları içinde, toplumunun dışından ve geleceğinden sorumlu duyuyordu kendisini. Sokrates'in böylece yarattığı gerçek aydın örneği, topluma yapıcı ya da yaratıcı biçimde yönelmeyi görev bilen güçlü aydın örneği, etkilerini günümüze kadar sürdürmüş olan Stoa filozoflarıyla yenilendi. Epiktetos insanları toplum karşısında görevle çağırırken onlara şöyle sesleniyordu: "Ödevin olduğunu bildiğin bir şeyi yaptığın zaman seni görürler diye çekinme, halkın bu şey karşısındaki yargısı ne kadar kötü olursa olsun. Eylem kötüyse sakın yapma; iyiyse, seni düşünmeden, gelişigüze mahkûm edecek olanlardan ne diye korkuyorsun?"

Tarih boyunca varolmuş, birbirine karşıt iki aydın tipi, faralarla insanlar arasındaki ayrımı düşündürür bize her zaman. Farelerle insanları bir uçurumla birbirinden ayıran, birincilerin dillere destan kaçaklıkları yanında ikincilerin ömre bedel inançları olması değil midir? Bir kuytudan bir kuytuya koşan, görünmez yerlerde iş gören, kapı arkalarında iş çeviren, geçimini pis ilişkilerde utanç verici yollardan sağlayan kişileri benzetebileceğiniz en güzel yaratık fare değil midir? Zaten aydın kişinin iç ve dış savaşımları yani kendisiyle ve dünyayla savaşımları, fare olmakla insan olmak arasında yapılmış bir yeğlemede insan olmak adına fareliğe karşı koyuşun güç mü güç serüveni değil midir?

Sokrates'den ve insan olma yolunda gerçek bir savaşıma girmiş öbür insanlardan şunları öğreniriz: Bilmek, doğru yaşamak için zorunludur; insanlığın değerlerini tanımadan dünyaya yaratıcı bir biçimde bağlanamazsın; bilgilerin seni kendinden çıkarıp insanlığın ortak değerlerine ulaştırabilecek kadar yetkin olduğu zaman insansın sen; insan olma yolunda her şey ne yapması gerektiğini çok iyi bilen ve gene de bilmeye çalışan ödünsüz bir kişi olabilmekle olasıdır. Yoksa insan iyi şeyler düşünse de, iyi şeyler özele de, insan için en iyi dilekleri gezdirse de pek bir şey yapamaz. İnsan için olmanın birbirinden ayrılmaz iki yüzü vardır: Doğruyu bilmek ve doğruyu gerçekleştirmek.

Yoksa insan kendisini ve başkalarını bu yolda her zaman aldatabilir. Öyle ya, Sofistler de, Sokrates'ci okulların filozofları da ahlakçıydılar. Hem ahlakçıydılar, hem de ya kökten bilgiyi yadsıyorlar ya da bilimsel bilgiyi hor görüyorlardı. Gorgias'la Antisthenes ders verme ya da daha doğrusu insanların kafasını boş bilgilerle doldurma yoluyla küplerini doldururken Si-

noplu Diogenes, yani fener yakıp gündüz gözüyle adam aramaya çıkan adam, tam bir dilenci yaşamı içinde babasının kalpazanlığıyla övünüyordu. Her zaman bir yanlışlar mantığı olabileceği gibi -Elea'lı Zenon "şecaat arzederken" kanıtlamıştır bunu- bir ahlaksızlıklar ahlakı da sözkonusu olabilir. Nice ahlaksız ahlaklı kılığında dolaşırken, nice ahlaksızlık da ahlakçılık gibi görünmeyi pek güzel başarmıştır.

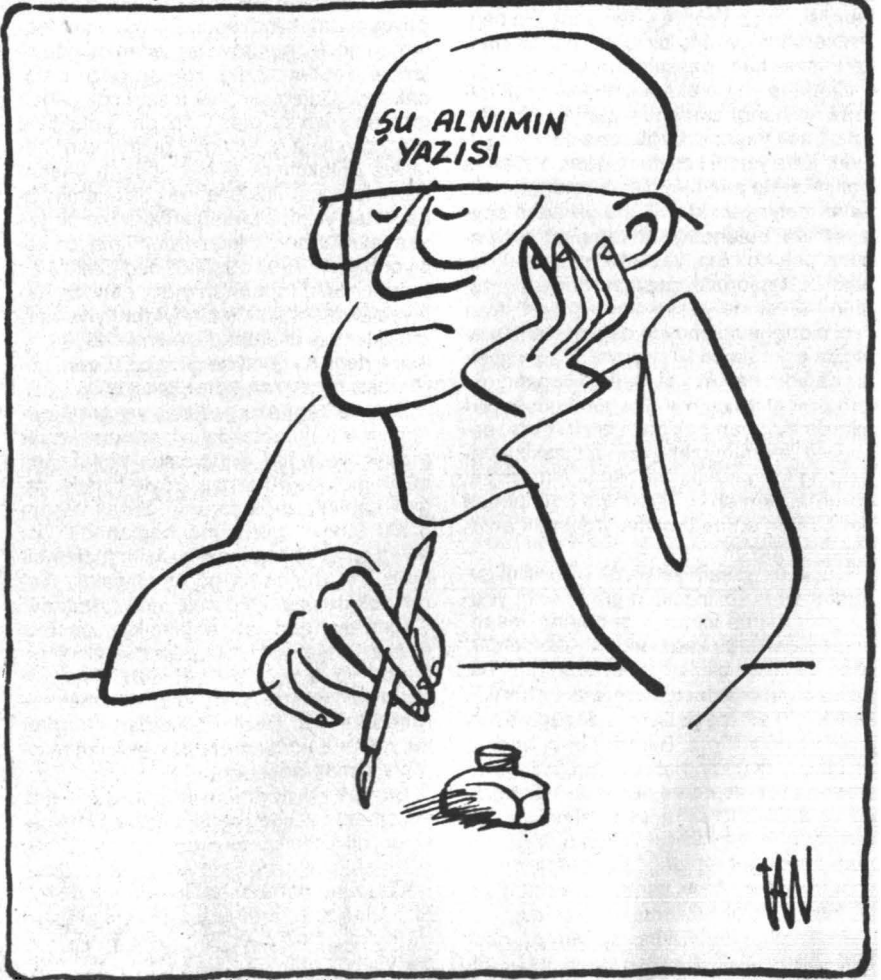
Sanırım günümüzde aydınımızın, bizim aydınımızın iki büyük bunalımı var: Bilgi eksikliği ve ahlak eksikliği. Bilgisiz ahlak olmaz diyen bilgelere uyarsak, bunu bilgisizlikten doğan ahlak eksikliği diye de belirleyebiliriz. Bilgisi ve ahlakı yetkin olmayan aydın gerçekte aydından başka bir şeydir, çünkü aydının tanımı bilgi ve ahlak yetkinliğini içerir. Bu yüzden sık sık yarı-aydın deyimi kullanılmaktadır ve bu deyim aydınlarımızı belirlemede daha uyarlı olmaktadır. Evet ama bu saptamanın doğruluğunda takılıp kalmak bize ne kazandırabilir! Önemli olan, bilgi ve ahlak yetkinliğine sahip aydınlarımızın var olmasıdır. Her toplumun yaşamında aydınlar beyin görevi görürler; beyni olmayan insan neyse, aydınları, gerçek aydınları olmayan toplum da odur.

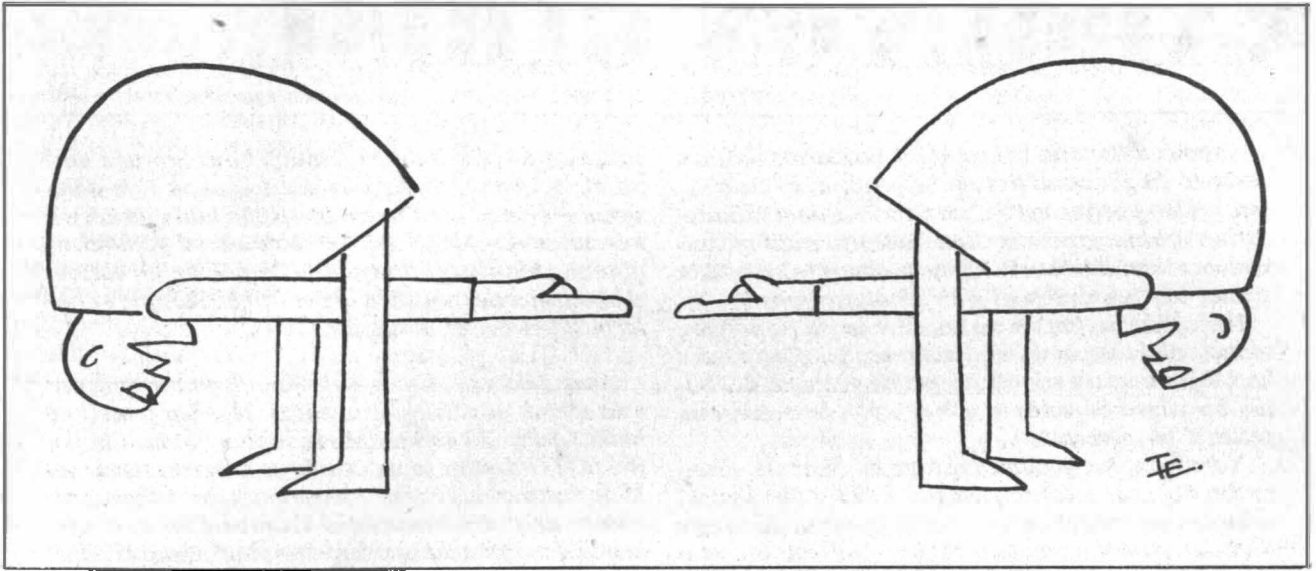
Kaçak, çekinik, oyuncu aydın tipi bugün neredeyse toplumun doğal bir kesimini oluşturmaktadır. Bildiğini daha çok kulak-

tan dolma bilen, bilmediğini de bilir gibi yapan, alkış toplamaya büyük özen gösteren, hiçbir ciddi savaşımın içinde olmadığı halde gerçek bir savaşımçı belirtileri vermekten geri durmayan, yargılarında bulanık, davranışlarında tutarsız olan, kişisel yaşamında da toplumsal yaşamında da eğriler çizebilen ve bunu bir taktik olarak benimsetmeye çalışan, katıldığı her toplulukta, her kurumda, her örgütte ben-cilce hesaplar yapan kişiler elbette aydın sıfatını hak etmiş kişiler olamazlar. Bugün aydın sayısının son derece kabarık olmasına karşın, aydınca tutumların son derece az oluşu aydın niteliğinin hangi ölçülerde takılıp kalmış olduğunu göstermek bakımından önemli bir belirti değil mi?

Aydınlarımızı suçlayarak işin içinden sıyrılmanın aydıncı bir tutum olmadığını biliyoruz. Bize düşen, aydınlarımızın hangi noktalarda aksadığını ve bu aksamaların nelerden kaynaklandığını, göstererek aydın bunalımının giderilmesine katkıda bulunmaya çalışmak olmalıdır. Bunu yapmadığımız zaman basit bir dedikoducu olmaktan kurtaramayız kendimizi. Onun için, biz bu yazımızda, kısaca da olsa, aydın bunalımını var eden nedenlere bir göz atmayı amaçlıyoruz.

Geri kalmış ülkeler aydınlarını geliştirmiş ülkeler aydınlarından ayıran başlıca özellik, birincilerin gerçek bir kültür kalıtına sa-

hip olmayışdır. Auguste Comte'a katılmamak, bugünkü yaşamı dünkü ölülerin etkilemekte olduğuna inanmamak elde mi? Filozof, "yaşayanları ölüler yönetiyor" derken, elbette geçmiş tüm ağırlığıyla bugünün yaşamını belirliyor demek istemiyor, tersine dünkü değerlerin bugünkü değerlere ulaşmakta ne büyük bir yaratıcı ve açıklayıcı güç oluşturduğunu göstermek istiyordu. Oysa biz bu toplumda nicedir geçmişin olmamayı ve geçmişle ilgilenmemeyi aydın olmanın baş koşulu saymışızdır. Kendimizi insanlık ailesinin bir üyesi duymak istemeyişimiz de insanlığın bugüne kadar geçirmiş olduğu aşamalara, yaratmış olduğu değerlere uzaktan ve bunun kıvrarak bakmamız sonucunu getirmiştir. Bugün bile aramızda ortak insanlık değerlerini başka toplumların değerleri olarak uzak durulması gereken tehlikeli oyuncaklar saymaya yatkın insanlar yaşamaktadır.

Bu durum bizi düşünce açısından çok yoksul olan geçmişimizden ve insanlığın çok zengin geçmişinden koparak, kıpırdanmamıza olanak vermeyecek dar bir çerçeveye yerleştirmiştir. Bu dar çerçevede biz "kendimizin olan"ı -nasıl bir şeyse ve nasıl olacaksa- yaratmak gibi karşılıksız bir düşe kapılmışızdır. Roman diye bir şey varsa Balzac'tan, Flaubert'ten, Tolstoy'dan ötürü vardır doğrusunu bir yana bırakıp kendi romanımızı yazmaya çalışmamız, düşünce alanında ilerlemeye çalışırken Descartes'la, Kant'la, Hegel'le, Marx'la aramıza bir çizgi çekmeye çalışmamız, tarih, toplumbilim, felsefe ve tüm düşünce adına çocukluktan başka bir şey olamazdı. Bu çocukluğu benimseyişimizin temelinde bilgisizliğimiz kadar kolaycılığımız ve tembelliğimiz vardır. Evet, iş zordu. Başka toplumlarda kurumlar düzeyinde insana epeyce açık duran güçlü insanlık kalıtına biz hangi yolları izleyerek ulaşabiliydik? Batı dünyası üç hatta dört yüzyıldan beri bugün bizim için kolay kavranılır olmayan aşamalardan geçmiş ve buna göre sayısız değerler yaratmıştı. Bu

değerlerin bilgisine varabilmek elbette okumuş insanımızın göstereceği yılmaz çabaya bağlıydı.

Aydınlarımız, bu, gerçekten çok zor çabanın içine girmek istemediler. Her zaman açık açık söyleyemedikleri garip bir gerekçeleri vardı: Kurulu düzen her zaman her yeni atılımı engellemeye kararlı olacaktı. Bu gerekçe hem doğru hem sakat bir gerekçedir. Aydınlarımız öncelikle incelemek yükümlülüğünü taşıdıkları tarihi birazcık gözden geçirmiş olsalar geçmişteki tüm ilerlemelerin yeni olanla kurulu olan arasındaki hesaplaşmadan doğduğunu bileceklerdi. Kaldı ki, kimsenin hakkını yemeyelim, kurulu düzen kendisi için tehlikeli gördüğü bazı noktalar dışında, aydınların bize dünyadan doğru bilgiler yansıtmasını engellemeyi düşünmüyordu. Örneğin hiçbir felsefeciyi bize Auguste Comte'u tanıtır diye baskı altına almayı düşünmediler, ama hiçbir felsefeci dizini kırıp Auguste Comte'u bize bir lise öğretmeni açıklığıyla enine boyuna anlatmayı düşünmedi.

Özellikle ilerici aydınlarımız, nice sonra, çok daha gerçekçi görünen çok daha ayıp bir gerekçeyle kaçaklıklarını gizlemeye çalıştılar. İnsan yaşamında toplumu ilgilendiren hiçbir şey tek tek çıkışlarla gerçekleştirilemezdi ve her zaman altyapı üstyapıyı belirlediğine göre, buna göre kitlesel olan bireysel olanı koşulladığına göre, bir insanın aydın kişi olarak tek başına yapabileceği hiçbir şey yoktu. Elbette tek yanlı bakış egemendi bu gerekçede, toplumsal aşamalar tek tek insanların kendilerine düşen görevleri kaçınılmaz bir biçimde yerine getirmesiyle gerçekleşebilir ancak. Bir başka deyişle tam anlamında birey olamadığımız zaman toplumsallıkta yerimiz yoktur. İnsanın üstünde bir insanlık, yaşamın dışında bir tarihsellik yoktur çünkü; dünden bugüne insan tüm yaşamını toplumda eriyerek değil, topluma güçlü birey sıfatıyla katılarak yaratmıştır. Her şey bizim yapıp ettiklerimizle kurulur, insana kendiliğinden mutluluklar getirecek avanta bir tarih anlayışını en başta

toplumcu dünya görüşü yok sayar.

Yıllardır aydınlarımız havanda su dövüyor. Yıllardır onlar "içinde bulunduğumuz şu güç koşullar altında" diye çok ayıp söylevler veriyorlar. Eh, özgürlüğü de bizden olduktan sonra, diyecektir kurulu düzenin temsilcileri, o savaşıma hiç girme daha iyi.... XVI. yüzyılda kendiliğinden patlak veren köylü ayaklanmalarının elde edemediği aşamayı kilisenin bağlayıcı gücüyle açık açık kavgaya giren insancı Alman aydınları çatır çatır elde ederken "şu çok kolay koşullar altında" mıydılar? XVIII. yüzyılın Fransız aydınlanmacıları koca bir insanlık tarihinin akışını değiştirirken ve bu yolda en az üç yüzyıl egemen olmuş koca bir mutlak yönetimi bütün tantanasıyla alaşağıdip yerine demokratik düzeni getirmeye çalışırken dingin insan imgesi mi çiziyorlardı. Rusya'da iyiden iyiye geç kalmış bir serflik düzenini silmek için direnenler bir eli yağda bir eli balda insanlar mıydılar?

Aydınımız bilinç yitimine uğramış hasta gibi yere ve zamana uysarsız yaşıyor. Nasıl bir çağda yaşadığını, o çağın hangi çağlardan süzülerek geldiğini bilmeden aydın görevi yüklenmek bir serüvendir ancak. Tüm toplumsal oluşumlar aydının uzağından garip bir kuş gibi geçip gitmekte. Aydın bakmakta, bakmakta, hiçbir şey anlamamakta. İyi niyetin hiçbir iş yapmadığı bir yerde o şimdi. Reklamcılık yapıp sermayeye, öğretmenlik yapıp devlete, bilim adamılığına sıvanıp üniversiteye çalışırken, hep aynı sıkıntının içinde: Nereye kadar gidersem yakama yapışmayı düşünmezler de, hangi sınırı geçersen gel buraya derler, diye düşünüp duruyor. Sanki her eylemi onu siyasi kılıyormuş, kılmak zorundaymış gibi. Mutlu zamanlar özlüyor o, insanın birbirine kaşının altına gözün var demeyeceği güzel günler. Bunun için de kravatını düzelterek kargasının bitmesini bekliyor. O kadar duygu dolu ki, yüreği iyiliklerle o kadar dolu ki... Bir o kadar da ağlamaklı. Bir gün bir Sokrates bile olamayacağını bildiği için.

NAPOLYON GİBİSİ...

Napoléon Bonaparte kısa süreli iktidarına (ansızın parlayıp en görkemli doruğuna çıkıp, aynı hızla sönen parlak kariyerine) rağmen tarihin ünlü hükümdarları arasına girmiştir. Kendinden sonraki nice siyasi ve askeri lidere esin kaynağı olmuş, nice politik iktidar tutkusuna özentisi simgesi oluşturmıştır.

Her ne kadar, halkın yaratıcı dehasıyla Napolyon, sonuçta akıl hastanesi fıkralarının baş şahsiyeti ve akıl hastalığının adeta tek ölçütü haline gelmişse de, bütün bir yüzyıl boyunca nice Napolyon hayranlarının yetiştirdiği bir gerçektir.

Napolyon, bir yandan burjuva devriminin, Fransa'nın doğusuna doğru yayılmasında (o ülkelerdeki aristokrasinin sarsılması ve feodal egemenliklerin ağır darbeler yemesi açısından) rol oynamışken; öte yandan burjuva devriminin siyasal üst yapısını, temsili kurumlarını, ilkesel öğelerini katletmek bakımından, halkın özgürlükleri geliştirme faaliyetine ket vurup,

çalışanları burjuva despotizminin boyunduruğu altına alma işlemini hızlandırmak açısından (ve daha sonra ortaya çıkacak faşizme —üstün insan, üstün ırk kuramlarıyla— ideolojik yataklık etmesi yönünden) olumsuz bir işlev görmüştür. Napolyon'un cazibesi altına girenler arasında bizim İttihatçılarımız ve onların lideri Enver de vardır.

Aşağıdaki yazı, Enver'deki Napolyon hayranlığını esas olarak Jön Türk'lerin elitist, tepeden inme ve halkı horlayıcı karakterinin ve toplum yerine bireyin (tekillin) kudretine tapınıcı anlayışın en çarpıcı bir şekilde dışa vurmuş örneği olarak inceliyor. Ülkemiz tarihinin dramatik sonuçlarla kapanmış bir devrinin, kendinden sonraki kuşaklara devrettiği mirastaki elitçi geleneklerin çağdaş aydın olmakla bağdaşmadığını dile getiriyor.

DE

Mükrimin Behiç ERTEM

ENVER BEY'İN "18 BRUMİER"İ!

"Benim metresim iktidardır. Onu elde etmek için o kadar uğraştım ki, elimden alınmasına, hatta ona yan gözle bakılmasına gelemem"

"Ben kan döktüm, belki daha da dökeceğim, ama öfkelenmeden ve sadece kan almanın politika hekimliğinde yeri olduğu için."

NAPOLYON

23 Ocak 1913...

Bir süre önce "Halaskârân" blöfüne kanan İttihat Terakki, hükümetten uzaklaşmıştır. Gerçi İttihatçılar çok geçmeden ne yaman bir oyuna geldiklerini anladılar, ama iş işten geçmiştir. Hükümet, Cemiyet aleyhtarlarının elindedir artık. Böyle bir şeyi sinelerine çekip oturacak cinsten değildir İttihatçılar; ama ne yapmalı? Talât kestirmeden hallediverir meseleyi: Kabine toplantı halindeyken Babiâli (şimdiki Valilik binası) basılacak, hükümet alaşağı edilecektir... Görüşülür, tartışılır ve onaylanır Talât'ın önerisi.

Darbe günü, Enver Bey başta olmak üzere, Cemiyet'in "silahşör" takımı (Yakup Cemiller, Kara Kemaller) çevredeki kahvehanelere dağılıp bekleyecekler ve vakti gelince birlikte Babiâli'yi basacaklardır. Talât Bey ve diğer Cemiyet ileri gelenleri ise, başka bir yoldan Babiâli'ye gideceklerdir. Enver Bey için, aranmış-taranmış ve heybetli bir kırat bulunmuştur. Enver bu ata binip Babiâli'ye doğru ilerlerken, Cemiyet'in "ajitator"ü Ömer Naci, çevreye toplanacak meraklıları, "İşte hürriyet mücahidi Enver Bey Babiâli'ye yürüyor" diye harekete geçirmeye çalışacaktır.

Enver, kararlaştırıldığı gibi (şimdiki Cumhuriyet Gazetesi civarında) bir kahvehanede oturmuş beklemektedir. Sinirleri gergindir ama sakin görünür. Suskun ve

dalgın oturmakta ve önündeki bir kağıt parçasına bir şeyler çiziktirmektedir. Söz verenlerin çoğu ortalıkta görülmeyince Talât Bey telaşlanır. Ama karar kesindir; ne pahasına olursa olsun yerine getirilecektir. Enver, vakit gelince kalkar. Masada bıraktığı kağıt parçasının üzerine bir resim çizmiştir: *Napolyon Bonapart*'ın resmidir bu (1).

Babiâli, kıratlı Enver önderliğinde basılır, ölen ölür, kalan kalır ve Enver Sadrazam'ın odasına dalar: "Millet sizi istemiyor, istifa ediniz!" Fazla direnemeyen Sadrazam Kâmil Paşa, herhalde çevrede pek "millet" falan görmediğinden olacak, "Cihet-i askeriyeden vuku bulan..." diye yazmaya başlar istifanamesini. Ama, kimine göre Enver, kimine göre de Talât "Ahâli! Ahâli!" diye bağırınca, zorunlu olarak değişir ifade: "Ahâli ve cihet-i askeriyeden vuku bulan teklif üzerine huzûr-u Şâhanelerine istianame-i acizanemin arzına mecbur olduğum..."

Enver Bey'in bahtı açıktır artık!..

"POZİTİVİST DEVRİM!"

"Benim başardığım en faydalı ve en zor iş ihtilâl selini durdurmak olmuştur."

NAPOLYON

Jön Türkler (Yeni Osmanlılar dahil) arasında *elitist* eğilimlerin yaygınlığı bilinir. Önde gelen Jön Türk ideologlarında uç noktalara kadar ulaşan elitçilik, derece derece farklılıklar gösterse de tüm Jön Türklerin ortak paydasıdır. Tanzimat sonrası iki aydın kuşağının *devletçilik* in yanısıra diğer karakteristik vasfı *elitçilik* tir. Elitçilik, "Jön Türk ideolojisi"nin —tabiri caizse— "turnusol kağıdı"dır. Bu hesapça, Namık Kemaller, Ziya Paşalar kadar, can düşmanı gibi gördükleri Âli ve Fuat Paşalar da Yeni Osmanlıdır, Jön Türktür. Meseleye bu açıdan bakın-

ca, Namık Kemal'in onca olup bitenden sonra İstanbul'a dönüp Âli Paşa'ya lâyhalar sunması, iftar sofralarında Sadrazam'a ve Padişah'a akıl hocalığına sunulması da, Ziya Paşa'nın Avrupa dönüşü —eğer rivayet doğru ise— “biz kıymetini bilmemiştik” diye, bir zamanlar demediğini bırakmadığı, *Zafername* gibi zehir zemberek taşlamayı reva gördüğü (2) Âli Paşa'nın mezar taşına yüz sürüp gözyaşı dökmesi de garip değildir. Burada ahlâkî zaaf aramaktansa, asıl neden üzerinde durmak daha önemlidir. Aralarındaki kavga büyük ölçüde “şahsiyyat”a dayandığından, yani kafa yapıları, ideolojileri arasında öze pek bir fark olmadığından, doğaldır bütün bunlar. Amaçları da (Devlet-i Osmaniyye'yi kurtarmak), soruna yaklaşım ve çözüm yöntemleri de (elitçilik) aynıdır. Osmanlı ulehasının lâ-yihacılık alışkanlığının aydınlarımızda hâlâ daha süren “akıl hocalığı” uzantısını da, bu açıdan, yani devletçilik-elitçilik yönünden ele almakta yarar var.

Elitçilik, *Aydınlanma Felsefesi* ve hemen ardından gelen *Pozitivizm*'in ürünlerinden biridir. Aydınlanma çağı filozoflarıyla Tanzimat yıllarında tanışan Osmanlı aydınları, sonraları, pozitivizmi meslek seçmişlerdir. (Bilindiği gibi, “*İttihad ü Terakki*” adı da pozitivizmden gelir.) Pozitivizm, Fransız burjuvazisinin, “fazla ileri giden” devrimi hizaya sokma, kitlelerin yükselen devrimci girişkenliğini yok edip, sınıf mücadelesini bastırma ihtiyacının ideolojik yansımasıdır. Burjuvazinin iktidarını, toplumun birliği-bütünlüğü (yani “*ittihad*”) ile pekiştirme ve geliştirip ilerletme (yani “*terakki*”), pozitivizmin iki ana ilkesidir. Pozitivizm bu yüzden kitleleri dışlar, küçümser, hatta “*terakki*”nin önünde engel görür ve elitçilik işte bu noktada belirir. Bu nitelikleriyle pozitivizm, halk düşmanı ve gericidir. İşin ilginç yanı, Osmanlı “ilerici”lerinin, Fransız “gerici”lerini kendilerine rehber seçmeleridir! (3).

Jön Türkler, halka hep tepeden bakarlar (4). Onların gözünde *avam*, güdülmesi gereken bir sürüdür. Tabii kendileri de çoban! Kadîm *havass-avam* çatışmasında yerlerini seçmişlerdir. Ahâlîye güvenmezler, dahası onu tehlikeli bulurlar. Halkın taleplerine göre iş

görmenin zararlı olduğuna inanırlar. *Mizançı Murat*, “*Garpta olduğu gibi aşağıdan tazyik icrası bizde caiz değil itikadındayım*” (5) derken, uzun yıllar Jön Türklerin liderliğini yapan pozitivist Ahmet Rıza, “*Fransa'da bir zaman avamın cehaleti inkılab-ı kebirin birçok âsârını neticesiz bıraktığı gibi biz de Kanun-u Esasi'den istifade edememiş ve nice müşkilât ile yedd-i intifaimıza getirebildiğimiz o berat-ı hürriyeti kaybetmiştik*” (6) der. Ahmet Rıza'ya göre, ancak bir uzmanlar zümresi sayesinde “*hükümet etme ilminin gerekleri*” yerine getirilebilirdi (7). “*İnsan tabiatını incelemiş olan herkes, insanın, ihtiyaçlarını en kolay yoldan gidermeye çalışan egoist ve tembel bir hayvan olduğunu bilir. Allah ve jandarma korkusu olmasa, hırsızlık, tabii tema-*

1. Bak. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasi Anılar*, İst. 1976, s: 204

2. Napolyon, *Zafername*'ye de girmiş:

Askere verdi kumandayı misâli Bonapart

Gerci kim gelmedi hiç silsilesinde cenaral

Ziya Paşa, *Zafername*, (Haz. F. Şahoğlu), İst. (?), s: 62.

3. Jön Türkler, elbette Fransız Devrimi'nden 1905 Rus Devrimi'ne dek pek çok olaydan etkilenmişlerdir. Jakobogların, “genç İran” ilânı, Narodniklerin, Potemkin olayının, hatta eser miktarda bile olsa ütöpi sosyalistlerin, tek tek Jön Türkler üzerinde, az ya da çok etkileri olmuştur. (Potemkin olayının komumuz açısından ilginç etkileri için bak. Y. A. Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Ank. 1974, s: 230-232.) Geçerken belirtelim ki, dünyada olup bitenleri böylesine ilgiyle izlemeleri ve şöyle ya da böyle tepki göstermeleri, o dönem için başlıbaşına bir olumluluktur. Hele, bugün dahi bir kısım aydınımızın dünya “ahvali” karşısındaki ilgisizliği, vurdumduymazlığı (örneğin barış meselesi) düşünülürse... Fakat, eğer bir “Jön Türk ideolojisi”nden bahsedilebilirse, bunun, pozitivizmden kaynaklandığı açıktır.

4. Binbaşı Enver Bey'in dağa çıktığında halka hitaben yayınladığı kısa “İhtilâl Beyannamesi”nin üslubu bu açıdan ilginçtir: “Siz, ey vatanın namuslu ve fakat her şeyden habersiz olan evlâd! Sizin de benimle bu yolda yürümenizi veya bu işte tarafsız kalmanızı dilerim.

“Aleyhime hareket edecek olanların görecekları zararların maddi ve manevi mesuliyeti kendilerine aittir! Yaşasın vatan, yaşasın millet!” Tam metni için bak. Ş.S. Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, İst. 1983, C.I. s: 528.

5. Aktaran Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908), İst. 1983, s: 97.

6. Akt. Şerif Mardin, *age*, s: 141.

7. Bak. Şerif Mardin, *age*, s: 134.

tepeden ele almak fikri, bırakın önce üniversite kurmayı, üniversiteden de önce bir bilimler akademisi kurma çabalarına dek varır (12).

Bu tür bir maarifçilik, tekrar edelim, hürriyetçilikle eşanlamlı değildir. Ahmet Rıza, ancak ahalinin "talim ve terbiye" ile *adam* edilmesi (yani onun doğru bildiğini kabullenmesi) halinde meselelerin halledilebileceği kanısındadır. Bu "adam etme" yaklaşımı, dikkat edilirse, hürriyetçiliğin sınırlarını da belirlemektedir. "*Önce terbiye sonra hürriyet*", ya da "*herkese terbiyesi kadar hürriyet*" şeklinde özetlenebilecek bu "hürriyet" anlayışına yabancı değiliz! Her derde deva maarif, sü-rüyü elitin arzuladığı kalıba döküp, adam edecektir! Maarifi de hürriyeti de elit *belirleyecek*, ahâli hakke-dinceye kadar bekleyecektir!

Maarifte elitçilik, bazı Jön Türk ileri gelenlerinin, ka-falarını şehzadelerin eğitimine takmalarına kadar varır. Bütün mesele, "şehzadelerin kendilerinde liderlik nitelikleri yaratacak bir eğitime tabi tutulmamalarıydı." (13). Eğer böylesi bir eğitimden geçmiş bir "ideal sultan" bulabilseler, herşey ne kadar kolay olacaktı!

Tepeden inmeciliğin zorunlu sonucu olan "ideal sul-tan" arayışı, —günümüze dek uzanan etkileriyle— Jön Türklerin hepsini meşgul etmiştir. Tanzimatçılar hep saray entrikaları ile sonuca gitmeye çalışmışlardır. Namık Kemal, Veliht Murat'lı hesaplar peşindedir. "*Mu-radımızı isteriz!*", "*muradımız ne zaman gerçekleşecek!*" türünden şiarlarla sürer N. Kemal'in hürriyetçiliği. Mithat Paşa da aynı yola baş koymuştur! Önce V. Murat'ı, sonra da II. Abdülhamit'i "kullanma" heve-sindedir. Ama tabii, hep kullanmaya kalkışanlar kul-lanılmıştır. V. Murat da, II. Abdülhamit de, Tanzimat aydınlarını rahatça kendi emellerine alet ederler. Za-ten *kul'un* kullanılması doğaldır. Denir ki, Abdülha-mit, Mithat Paşa'yı kandırmış, ona ihanet etmiştir. Ya-ni bu alışverişte sadece Abdülhamit suçlu, —ve hain—, fakat şeytanla işbirliğine giren Mithat Paşa ise masum ve mazumdur! İyi ama, bu, fülle yatıp kalkanın akibe-tinden sırf fili sorumlu tutmak değil midir? Abdülha-mit elbet suçludur. Fakat, eğer tarihten ders alınacak-sa, Mithat Paşa'nın "Hürriyet Şehidi", şu-bu diye pi-rüpak evliya mertebesinde göklere çıkarılacak yerde, hata ve sevaplarıyla olduğu gibi değerlendirilmesi ge-rekmez mi? Abdülhamit'in "kötü çıkması" bir talih-sizlik, buna karşılık Mithat Paşaların "yöntem"i doğ-ru ve geçerli sayıldıkça, "tarihin tekrerrür etmesi" ön-lenebilir mi? Ama hayır, Mithat Paşa'nın akibeti, ib-ret olacak yerde, yüz yıldır aydınlarımıza ağlayıp sız-lanma vesilesi olmuştur. Zaten elitlerimiz, gadre uğra-mış, anlaşılmamış, harcanmış olmaktan yakınmaya ve tüm yaşamlarını "*ah ü vah*" ile geçirip mezar taşları-na "*vatan mahzun, ben mahzun*" diye yazdırmaya pek teşnedirler. Adeta bir "elit Mazoşizmi"dir bu. Özel-likle güvenilen dağlara karlar yağdığı dönemlerde nü-k-seder, iyice azar bu hastalık.

Mithat Paşa'dan sonra da Saray, Jön Türklerin ca-zibe merkezidir. O kadar "pratik" ve kestirmecidirler ki, her yol *Yıldız*'dan geçer, "*Tek Yol Yıldız*"dır! Ali Suavi vakası, "ideal padişah" V. Murat'ı saraydan ka-çırpı tekrar tahta oturtma çabasıdır. Bu "saraydan şeh-zade kaçırma" senaryosu, C. Scaliere-Aziz Bey Komit-esi vakasında tekrar sahnelenmeye çalışılacak, ama yi-ne başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Jön Türkler, başdüş-

manın Abdülhamit mi, yoksa çevresi mi olduğu konu-sunda epey bir süre bocalamışlardır. Eh, adam 33 yıl saltanat sürdürdüğüne göre, karar vermek için bol bol za-manları vardı! Abdülhamit'ten ümit kestikten sonra da, gözlerini yine hanedana dikmişlerdir. İdeal, aydın, hiç değilse kendilerine değer veren, sözlerini dinleyen bir padişah bulabilseler, herşey yoluna girecektir. İş, ha-nedanın biyolojik tahliline dek vardırırılar. Mizancı Mu-rat, Abdullah Cevdet, Halil Ganem, ciddi ciddi soyu-nurlar bu işe. Sonuçta, gayet "bilimsel" şekilde, ha-nedanın *ırsı* olarak bu işe elverişli olmadığına karar ve-rirler! "Abdullah Cevdet'e göre psikolojik bakımdan bazı zaafların ırsiyet suretiyle intikal ettiği Osmanlı ha-nedanından tahta kim geçerse geçsin anormal hareket-lerde bulunacağı tehlikesi mevcuttu." (14).

Hanedandan umduklarını bulamayınca, "*komitacı-lık*", İttihatçılar arasında güç kazanmaya başlar. Gün-demde, bir *Napolyon* ihtiyacı vardır artık.

NAPOLYON ENVER:

"Gençken bir Sezar olmak isterdim."

(St. Helene)

"Yalnız mahmuzlar ve çizmelerle yönetilir dev-let."

NAPOLYON

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Selânik'e dönüşün-de, coşkulu, muazzam bir kalabalık karşılar "Hürri-yet Kahramanı Enver Bey"i. Talât ve Cemal Beyler de karşılayıcılar arasındadır. Cemal Bey (Paşa), kalaba-lığın arasından zor belâ kurtarıp bir faytona atar En-ver'i. Selânik Parkı'nda şehrin ileri gelenleri sıraya gir-miş Enver'i beklemektedir. Cemal Bey, yolda giderler-ken ona, "Enver, sen artık Napolyon oldun" der (15). Enver bu fikri fazlasıyla benimsemiştir zaten...

Enver kuşağı için Napolyon bir ilâhtır. Anılarında, yazılarında, konuşmalarında sürekli Napolyon'la kar-şılaşırsınız. Nice *Raskolnikov*'lar, *Prens Andrey*'ler gibi (16), Enver Paşaları da, Napolyon efsanesi, "Napol-yon ideolojisi" avucunun içine almıştır. Hep bir Na-polyon olma özlemi vardır yüreklerinin derinlerinde. Bu —askerlerinin övgü amacıyla taktıkları adla— "*kü-çük onbaşı*"nın akıllalmaz yükselişi, kısa bile sürse bü-yük ikbali, hanedanlar değiştirip, taçlar dağıtan bir

8. Akt. Şerif Mardin, *age*, s: 155.

9. Şerif Mardin, *age*, s: 181

10. Bak. Şerif Mardin, *age*, s: 123

11. Kendisi de bu kuşaktan olan Ş.S. Aydemir, arada bir şö-leyler kaçırmı kalemlinden: "...memlekette hüküm süren ge-ri ve cahil Despotizmi yıkmak için..." (*age*, C.II, s: 19) Dikkat! Despotizmi değil, "geri ve cahil" olan despotizmi...

12. Âli ve Fuat Paşaların 1851 ve 1862'de iki kez kalkıştık-ları bu akademi girişimi için bak. İlber Ortaylı, *İmparatorlu-ğun En Uzun YüzYılı*, İst. 1983, s: 141, vd.

13. Şerif Mardin, *age*, s: 182. Enver Paşa da şehzadelerin eğitimleriyle ilgilenir. Naciye Sultan'a yazdığı bir mektupta, bu ilgisini belirtir ve "Güzelim! İşte kardeşleriniz şehzadeler için uğraşmam, hep bu sebeptendir. Ama siz onlar gibi de geri de-ğilsiniz..." der. (Bak. Ş.S. Aydemir, *age*, C.II, s: 428)

14. Şerif Mardin, *age*, s: 182-183.

15. Ş.S. Aydemir, *age*, C.I, s: 562.

16. Anna Seghers'in Napolyon'un özellikle Suç ve Ceza'n-ın Raskolnikov'u ile *Savaş ve Barış*'ın Prens Andrey'i üze-rindeki etkilerini irdelleyen güzel bir denemesi için bak. A. Seg-hers, *Gerçekliğin Evrensel Mirası*, çev: A. Cemal, De Ya-yınevi, İst. 1984, s: 53-58.

imparator haline gelişi, koca Avrupa'yı altüst edişi, Papalık arazisini imparatorluk topraklarına katıp, Papa'yı hapsedişi ve dahi bir çok "mucize"ler göstermesi, tüm dünyayı maddi olduğu kadar manevi yönden de sar-sar. Sonu kötü olsa da, kendisi "Batan bir güneşin hayranı yoktur ve olamaz" dese de, Napolyon adı etrafında oluşturulan efsanenin etkileri kuşaklar boyu sürer. Elindeki kılıcın yanıyla Fransız devrim ilkelerini doğuya doğru "ihraç etmeye" girişen —tabii Fransız burjuvazisinin ihtiyacı kadar—, ama aynı kılıcın öte yanıyla Fransa içinde bu devrimi boğazlayan Napolyon'u tarihteki yerli yerine oturtmak bu yazının amacını aşar. Burada sadece, bir güç ve iktidar simgesi despot olarak Napolyon'un ihraç ettiği "üstün insan ideolojisi" ilgilendiriyor bizi.

İdeolojik zeminini yukarıdan beri özetlediğimiz Napolyon tutkusunun, özellikle Jön Türklerin asker kanadında bunca yaygın oluşu şaşırtıcı olmasa gerek. Elbette bu ilgi, dar bir "meslekî" ilgi ile sınırlı değildir. Napolyon'un dillere destan askerî dehası, olsa olsa bir çıkış noktasıdır. Napolyon imajı, bu "meslekî" ilginin çok ötesine uzanır. Sırf *militer* değil, asıl *militarist*'tir bu imaj! Sivil Jön Türk ideologlarının elitçiliği, giderek zabitan üzerinde odaklanmıştır. Dolayısıyla, keşişme noktasında Napolyon unsurunun yükselmesi doğaldır.

Mektepli, Jön Türk zabitler arasında Napolyon hayranlığı, onun giyimini kuşamını, bindiği atın rengine dek —Enver'in Babıâli baskınında, Cemal Paşa'nın Kanak seferinde bindikleri gibi— taklit edecek noktalara ulaşır. Askerî okul sıralarında başlar bu hayranlık ve sürer gider. Napolyon'un hayat hikâyesini ayrıntılarıyla bilirler. Onun sözleri ezberlenir ve sık sık —kimi zaman Fransızca olarak— tekrarlanır. Kendilerini, dost ve düşmanlarını hep Napolyon'la kıyaslarlar. Örneğin alaylı zabitler, mekteplileri "*Napolyon Taslakları*" diye suçlarlar. Bu Napolyonlar, onun özlemlerini, ihtiraslarını, ideallerini, yaşam tarzını benimserler. Napolyon'un zaferlerinden özlemle söz ederler. Tabii, bütün belâların bu tutkudan kaynaklandığını söyleyenler de çıkar. Bir dehşetli "Cemiyet" aleyhtarının anılarından okuyalım:

"Bir Allah'ın belâsı Napoleon örneği var. Bu okuduğunu anlamamış, kendi dilleriyle bir mektup yazmak iktidarında olmayan herifler, en akla sığmaz çılgınlıkları o modele uyarak yaptılar." (17).

Şunu da belirtelim ki, Napolyon hayranlığı Enver kuşağıyla sınırlı kalmaz. Aziz Nesin'in Kuleli'de okuduğu yıllarla ilgili olarak anlattıkları ilginç bir örnektir:

"Bizim asker okullarındaki öğrenciliğimizde Napolyon kahraman modelimizdi. Yaşamı acı yenilgilerle son bulmuşken, yine de her öğrenci Napolyon olmaya özenirdi. Çünkü, böyle bir özenle yetiştirilirdik nedense.. Nasıl her yiğidin yüreğinde bir aslan yatarsa, her askerî okul öğrencisinin gönlünde de bir Napolyon yatar-dı. Napolyon gibi giyinip davranmaya özenilirdi. Parası olanlar, subayların giydiği barut rengi kaput kumaşından kendilerine kaput yaptırırlar, parası olmayanlar da okulun verdiği kaba tüylü gümüşî renkli kumaştan kaputları terziye bozdurarak, kendilerine kaput diktirirlerdi. Omuzlar geniş, bel de ince görünsün diye, kaputun iki omuzu, vatkâ konularak genişletilirdi. Bu kaputun yaka altı astarı da al kırmızı olacak.

Bütün bunlar yasaktı, ama yine yapıldı. Al kırmızı astarı görünecek biçimde kaputun yakasını kaldırıp, sağ elini de kaputun açık düğmelerinden geçirip göğsüne soktun mu, al işte sana bir Napolyon... Bir de şöyle dalgın uzaklara bakarsın, ordularını seyrediyormuş gibi... Galata'daki Yeni Dünya Fotoğrafhanesi'nde çekilmiş Kuleli'lerin resimlerinin çoğu işte bu pozdaydı." (18).

Biz tekrar Enver kuşağının Napolyonlarına dönelim. Enver tek değildir, belki daha ileri gidenler de vardır; ama Enver o dönemde bu Napolyonların içinde en fazla sivrilendir. Bunca Napolyon arasından sivrilmek de bayağı beceri işi olsa gerek... Enver Paşa'nın Beşiktaş'taki evinin alt katındaki bekleme odasında, duvarda bir Napolyon resmi, masanın üzerinde ise bir Napolyon heykelciği vardır. Bir gün bu odada, bir Alman, Kâzım Karabekir'e, bunları işaret ederek, "*Burada Napolyon, orada Napolyon*" der ve üst kattaki Enver Paşa'yı kastederek ekler: "*Orada Napolyon!*"

Napolyon ve Enver'in yükseliş ve düşüşleri gerçekten birbirini andırır. İkisi de "ihtiras adamı" dır ve hep büyük işler peşinde koşarlar, hep büyük oynarlar. İlginçtir, ikisi de askeri kariyerlerine topçu sınıfında başlarlar ve muazzam bir hızla yükselirler. Gerçi Enver'in askeri bilgi ve becerisinin çok geri olduğu söylenir, ama konumuz bu değil. Karikatür, aslına benzer!

Napolyon, Toulon kuşatmasının ardından generalliğe terfi ettirilir. Henüz 24 yaşındadır. 26 yaşında ise (1795), tümgeneral ve İçordu Başkomutanı'dır. Mayıs 1804'te Napolyon İmparator'dur. Bir de Enver'in tirmanışına bakalım: 23 Mayıs 1912'de kaymakamlığa (yarbay) terfi eden Enver, 2 Ekim 1913'te miralay (albay) olur. Miralay Enver, sadece 19 gün sonra, 21 Ekim'de mirliva (tuğgeneral) olur. Henüz 33 yaşındadır ve aynı gün kendi kendisini Harbiye Nazırı yapmıştır. Rivayete göre, Mehmet Reşat, Enver'in paşa ve nazır oluşunu gazetelerden öğrenip, çok şaşırmış... 5 gün sonra (26 Ekim 1913) Enver, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'dir. 12 Kasım 1914'te ise Başkumandan Vekili. Yarbaylıktan Başkumandan Vekilliğine sadece 2 yılda ulaşır Enver. Her ikisinin de düşüşleri, yükselişleri kadar çabuk olmuştur...

Enver'in "Afganistan, Turan, Hindistan" hayalleri, Napolyon'da yok mu sanırsınız? Napolyon, eğer Mısır seferini istediği şekilde başarıyla sonuçlandırabilseydi, Fransa'yı kendi kaderine bırakıp, Hindistan'a uzanan dev bir doğu imparatorluğu kurma hayali peşinde koşacağını St. Helene'de itiraf etmiştir (19). Enver de, Trablus'ta çarpışırken, bir yandan Napolyon'un İtalyanlara karşı kazandığı zaferlerden özlemle bahseden cümleleri not defterine geçirirken, bir yandan da orada ayrı bir devlet kurup başına geçme hayalleri kurmamış mıdır? Sapık Turan hayalleri uğruna Sarıkamış'ta 90 bin kişilik koca orduyu eriten Enver ve 600 bin kişilik dev bir orduyu Moskova seferinde yok eden Napolyon!.. Enver, Sarıkamış dönüşü, "*düşmana ağır bir darbe indirdik*" der. Napolyon da, Akkâ önlerinde çakılıp kalınca, çarnaçar geri çark ederken aynı türden iddialar ileri sürmemiş miydi?

Napolyon, Marie Loise ile evlenip özlemini çektiği asalete kavuşur. Avrupa hanedanlarına karışır da, Enver, Naciye Sultanla evlenip Saray'a damat olmaz, hanedana karışmaz mı? Napolyon'un Josephine'e gön-

derdiği ateşli mektuplar tarihe geçer de, Enver'in Naciye Sultan'a nameleri -mizacına pek uymasa da-geri kalır mı? "Güzel ve necip sultanım" ve "mukaddes sultanım"lı hitaplarla başlayan mektuplar, "Gözlerim, ölümdaki denizin koyu mavilikleri içinde kaybolurken, hayalimde sizi, yanımdaki karyolada, gece halinizle düşünüyorum! Zihnimi hep böyle meşgul ediyordunuz..." (20) diye sürer ve "Bendeniz Enver" diye biter. Kim demiş Enver'in "mektup yazmak iktidarında" olmadığını?! Napolyon yazdığına göre, Enver de yazacaktır ve yazar. Unutmadan, o sıralar Naciye Sultan henüz 14 yaşındadır ve Enver, nikâhlısını *henüz görmemiştir bile*.

Napolyon Mısır seferinde Goethe okumuşsa, elbet bunda bir hikmet vardır. Napolyon'un bu seferde yanında taşıdığı birkaç kitaptan biri Goethe'nin *Werther*'idir. Goethe'ye, eseri tam yedi kez okuduğunu, yalnız sonunu pek beğenmediğini söyler. Enver de Trablus'a giderken vapurda *Faust*'u okur ve not defterine "fikirler güzel, ama iştirak etmiyorum" (ne demekse?) diye yazar.

Her neyse, bunları sayfalar boyu uzatmak mümkün, ama gerekli değil. Gerçek olan bir şey varsa, o da Enver'in Napolyonludur. Onun kadar despot, onun kadar acımasız... Moskova'da, bir Napolyon albümünün ilk sayfasına kendi el yazısıyla "*Beni de Napolyon'a benzetmişlerdi; kabul etmem. Çünkü ben İkinci Adam olamam*" (21) diye yazacaktır macerasının sonlarına doğru. Demek, Napolyon'dan bile daha Napolyondur Enver! Napolyon, hiç değilse *ikinci Sezar* olmakla yetinebilecek mütevaziliği göstermiş!..

SONUÇ YERİNE...

Elit olmakla, elitçi olmak arasındaki farkı belirtmeye gerek yok. Elit olmak, ya da bunu vehmetmek, elbette

elitçi olmayı mazur kılmaz. Aynı şekilde, elitçiliğin ve despotizmin oluştuğu sosyo-ekonomik zemini tespit ve tahlil etmekle, bu zeminin elitçi-despot tutum, eğilim ve uygulamaları haklı, hiç değilse mazur kıldığını ileri sürmek, çok ama çok farklı şeylerdir. Bu ikinci türden yaklaşımların bünyesinde taşıdığı politik bakımdan tehlikeli tohumlara ve ne gibi vahim noktalara ulaşabileceğine sadece dikkat çekmekle yetinelim.

Son Osmanlı aydın kuşağı, -tüm bir tarih gibi, ama özellikle- günümüzü, yaşamımızı, düşüncelerimizi, tavır ve duygularımızı, olumlu ya da olumsuz yönleriyle fazlasıyla etkiliyor. Daha da etkileyecek... Adeta bir sis gibi çevremizi kaplamış, duruyor. En kötüsü, derya içre yaşayıp da deryayı bilmemek misali, bu sis içerisinde yaşayıp, onu görmemek, görememek veya her karşımıza çıktığı an ve yerde onu teşhis edememektir. Zaman zaman, kimi davranışların, fikirlerin, hiç umulmadık kişilerden, yerlerden nasıl olup da çıktığına şaşır kalırız çoğumuz. Neden, sis'in ta kendisidir. Bu yüzden, bu yazı türünden ufak tefek değinmelerle de olsa, ama hiç ara vermeksizin, bu sisle uğraşmalı, şurasını burasını kurcalayıp, deşmeli, eşelemeli ki, hiç değilse doğru düzgün görebilelim onu. Sisinden gelmek değildir bu, ama hiç değilse düşünsel planda onunla boğuşmaya girişmektir. Sisi gerçekten dağıtmak ise, tarihin ve "makûs talihin" üstesinden gelmektir. Ünlü özdeyişi anarak söylersek; sorun tarihi yorumlamakla sınırlı değildir!..

17. Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, İst. 1958, s: 188.

18. Aziz Nesin, *Benim Delliğim*, Milliyet Sanat Eki, İst. 1984, 5. fasikül, s: 5.

19. Bak. A.de Chateaubriand, *Napoleon Bonaparte*, çev: Y. Nabi, İst. 1969, s: 90.

20. Ş.S. Aydemir, *age*, C.II, s: 426.

21. Ş.S. Aydemir, *age*, C.II, s: 19.

Hikmetinden Sual Olunmaz!..

NAPOLYON'DAN VECİZELER

- Politika, insanlar üstüne kumar oynamaktır.
- Bütün devletlerin politikası coğrafyalarındadır.
- Düzeni korumak sanatı, sık sık ceza vermemek için, ağır ceza vermektir.

(Fouché'ye, 1805)

(Carnot'ya, 1796)

- Saltanatın ilk yılında adı çok iyiye çıkan bir hükümdar, ikinci yılında alaya alınır. Bir kiralı iyi adam dendi mi, kiralılığın hayır gelmez.

(Hollanda Kralı Louis'ye, 1807)

- Bir devlet adamının yüreği kafasında olmalı.
- Demokratik egemenliği yüceltir, ama onu aristokrasi sürdürür.
- Ben katolik geçinerek Vendée savaşını kazandım; müslüman geçinerek Mısır'a yerleştim; papacı geçinerek İtalya'da yürekleri kazandım. Bir Yahudi halkını yönetecek olsam, Süleyman'ın tapınağını yeniden kurardım.
- Halka gereğince hizmet etmeli, ama ona yaranmaya çalışmamalı. Halkı kazanmanın en güzel yolu, ona iyilik etmektir. Onu pohpohlamaktan daha tehlikeli bir şey yoktur: Çünkü, o zaman, her istediğini alamazsa öfkelenir ve sizi sözünüzde durmamış sayar. İsteklerine karşı koydunuz mu, kendini aldatılmış sayarak büsbütün kin besler size. Hükümdarın ilk ödevi, şüphesiz, halkın istediğini yapmaktır, ama halkın istediği hiçbir zaman söylediği değildir.

- İnsan, yanıldı mı diretmeli, sonunda haklı çıkar.
- Büyük eylemler hiçbir zaman raslantının ve talihin eseri değildir; her zaman bir tertip işidir. Büyük adamların giriştikleri en

tehlikeli işlerde başarısızlığa uğradıkları pek görülmemiştir. Iskender, Sezar, Annibal vb. hep başarılı olmuşlardır. Talihleri olduğu için mi büyük adam olmuşlardır? Hayır, büyük adam oldukları için talihî hiçe saymışlardır.

• Büyük işler gören general, sivil değerleri kendinde toplayandır... Bütün durumlarda kaba güç, sivil değerlere boyun eğer. Bundan şüphesi olan askerlere söylemişim: Millet 50 yıl bilgisiz bırakılıp aptallaşmadıkça, Fransa'da hiçbir asker hükümeti tutunamaz. Bütün denemeler boşuna gider ve buna kalkışanlar kendi başlarını yerler. Ben general olarak devlet yönetmiş değilim, millet benim yönetmemin gerektirdiği sivil değerlerim olduğuna inanıyordu. Bu inancı olmasa benim hükümetim tutunmazdı.

• Herkesi dinlerim ama yalnız kafamın dediğini yaparım.

• Benim düşünceme göre, sağlam ilkelere dayanan bir öğretim kadrosu olmadan, sağlam bir politik düzen kurulamaz. İnsanlara ta çocukluktan cumhuriyetçi mi, kiralıcı mı, katolik mi olmaları gerektiği öğretilmedikçe, Devlet, bir milleti adam edemez. Bir din olmadan, devlet nasıl düzen sağlayabilir? Toplum, varlıkları arasında eşitsizlik olmadan yaşayamaz, varlıkların eşitsizliği ise, din olmadan sürdürülemez.. Hem sonra hükümet, rahipleri avucunda tutmazsa rahipler ona her kötülüğü yapabilirler.

• İnsan iyi yanlarından çok kötü yanlarıyla daha iyi yönetilir.

SONUÇ

• Çiçek dolu bir uçurumdu ayağımı bastığım yer.

(Kaynak: *Politika sanatı*, G. Bouthoul'un derlemesinden seçmeler yaparak çevirenler: S.Eyüboğlu-V.Günyol. Çan Yayınları İst., 1967)

İspanya'nın Işığını Söndürmek İstediler

Pablo Neruda

Çev. Hilal ÇELİK

(Federica Garcia Lorca'nın anısına, Sao Paulo-Brezilya'da yapılan anıtın açılışında yaptığı konuşmadan, 1968)

Federico Garcia Lorca, uzun bir ömür süresince tanıdığım en mutlu adamdı. Her şeyde, bakarken, duyarken, şarkı söylerken, yaşarken neşe saçı. Bu nedenle bu törende dikkatli olmalıyız. Bu, son âyin anı değildir. Biz, sevincin ölümsüzlüğünü kutluyoruz.

O günlerin fotoğraflarına üzüntüyle bakarken, onun gençliği, neredeyse çocuğu yüzü karşısında hayrete düşüyorum. Hayata duyarlı bir genç olarak, güçlü bir irmanın yeni yatağıydı. O, hayalgücü saçardı, konuşması öğretirdi, müziği bir gös-

teriydi, sihirli çizgilerini bol bol harcardı, kahkahası duvar çatlatırdı, mümkün olmayanı ayak üstü yapardı, sıradan bir oyun onun ellerinde sanat eserine dönüşürdü. Ben hiçbir insanda böyle bir çekicilik, böyle bir yapıcılık görmedim. Bu harika ve şakacı adam, çok titiz bir doğrulukla yazdı; eğer şiiri çılgınlık ve şefkatle dolup taşmışsa, biliyorum ki bu, kendinden öncekilerin dehasına sahip olan bir adamdan, İspanyol dilinin tüm zerafet ve güzelliğini miras almış bir adamdan gelirdi. İşin daha başlangıcındaydı ve kötülük o büyü kaderi söndürmemiş olsaydı, ne kadar ilerlere gidecekti, hiç bilemeyeceğiz. İşte bunu düşünmek beni üzüyor. Onu son gördüğümde beni bir köşeye çekti, sanki sırmışçasına 6-7 sonesini okudu. Bunlar inanılmaz güzellikte örnekler olarak hatı-

rımdadır. Hiç kimsenin görmediği, adına *Sonetos del amor oscuro* dediği kitabın bir parçasıydılar. Garcia Lorca, yorulmak bilmez bir yazar, deneyci ve icracıydı. Elzerinde, en yüce amaçlar için, en uzak ufuklara ulaşacak madde ve araçlar tutardı. Bu nedenle bize bıraktığı güzelliği gördüğümde ve yaşamının, daha başlangıcındayken, nasıl kesildiğini hatırladığımda, yoksun bırakıldığımız güzelliği üzüntüyle düşünüyorum.

İki Federico vardır; gerçek ve efsane olan. Ve her ikisi birdir. Üç Federico vardır; şair, yaşayan ve ölen. Ve üçü tek bir varlıktır. Yüz Federico vardır, her biri seslenir. Tüm dünyada Federicolar vardır. Şiiri, yaşamı ve ölümü tüm dünyaya yayılmıştır. Şarkısı ve kanı her insanda çoğalmıştır. Kısa yaşamı sona ermedi. Parçalanan yüreğinden tohum fışkırdı; onu öldürenler o tohumu ektiklerini, o tohumun kök salacağını, her yerde, her dilde, daha da yankı bulacağını, daha da canlı duyulacağını ve çiçek açacağını bilemezlerdi. İspanya'yı yöneten gaspçılar, onun korkunç ölümünü gizlemeye çalışıyorlar. Resmi açıklamalar, onun ölümünü *bir oldu-bitti*, o ilk kanlı günlerin bir felaketi olarak tanımlıyor. Bu doğru değildir. Bunun kanıtı, bir başka olağanüstü şair, genç Miguel Hernandez'in ölümüne dek faşist zindanlarda tutulmuş olmasıdır. Bu, ayakla karşı, korkunç bir kasıtlılıkla yürütülmüş doğrudan bir saldırdır. Bir milyon öldü, yarım milyon sürüldü. Bu şairin ölümü, karanlığın bir tecavüzüydü: İspanya'nın ışığını söndürmek istediler.

Flavio de Carvalho'nun yaptığı bu güzel, gizemli, ışık geçiren anıt, yaşadığımız önemli bir olaydır. Ama Federico Garcia Lorca'nın onuruna, daha da büyük bir anıt bekliyoruz: İspanya'nın özgürlüğünü.

ALvaro Delgado'dan LORCA.

Federico Garcia Lorca

5 Haziran 1898'de Granada'nın Fuente Vaqueros köyünde Don Federico'nun kızı Vicenta Lorca Romero bir oğul dünyaya getirdi: Federico Garcia Lorca.

"Kırları seviyorum. Çocukluğumun en eski anılarında toprağın tadı var, çayırılar, tarlalar benim için harikalar yarattı. Kırların vahşi hayvanları, sığırlar, toprakta yaşayan insanlar, tüm bunlar dyle anlamlıdır ki çok az insan anlar. Şimdi onları çocukluğumda bildiğim gibi hatırlıyorum. Öyle olmasaydı Kanlı Düşün'ü asla yazamazdım... Tüm çocukluğum köyde odaklaştı. Çobanlar, tarlalar, gökyüzü, yalnızlık. Tüm bir yalınlık. İnsanların, yazdıklarını benim cesur icatları, bir şairin cüreti olarak düşünmelerine şaşıyorum. Hiç değil. Onlar otantik ayrintılardır ve pek çok insana garip geliyor, çünkü, hayata çoğu kez böyle yalın ve dosdoğru bir biçimde —bakarak ve dinleyerek— yaklaşmıyoruz. Bu kadar basit değil mi?"

1909'da aile, çocukların eğitimi için Granada'ya yerleşir. Granada, yalnızca çocukluk dünyasıyla değil, Federico'nun tüm yaşamıyla bütünleşecektir.

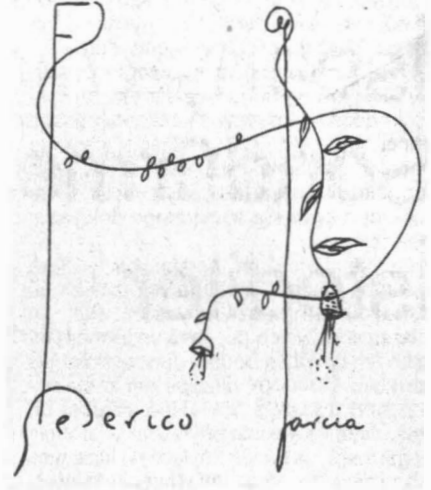
"Granadalı olmanın, bende zulüm görmüş olanlara —tüm Granadalıların içinde taşıdığı çingeneye, zenciye, Yahudiye, Fasliya— karşı sempati yarattığına inanıyorum."

Granada'ya bağlılığın gereğini ise şöyle anlatacaktır, 1928'de

LORCA İNSANLARININ BİR PARÇASIYDI

Pablo Neruda

Nesrin ARMAN

Ölülerimizin koskoca ormanı ortasında tüm diğerleri arasından göze çarpan bir isim seçmeye çalışmak ne küstahlık! Anıdan daha eski düşmanlarca katledilen, Andalusia'nın alçakgönüllü çiftçileri, Asturias'daki ölü madenciler, doğramacılar, duvarcılar, köyde ve kentte çalışan ücretli işçiler, katledilen binlerce kadın ve kesilen çocukların, her biri gibi, bu atılğan gölgelerin her biri, önünüzde görünmeye hak kazandı; büyük mutsuz bir ülkenin kanıtları olarak; ve her biri, inanıyorum ki, kalplerinizde yer eder, eğer insafsızlık ve kötülükten arınmışsanız. Bu müthiş gölgelerin anılarımızda isimleri vardır, ateşin ve sadakatin isimleri, alışlagelmiş gibi, eski ve soylu gibi saf isimler, "tuz" ve "su" gibi isimler. Tıpkı tuz ve su gibi onlar da toprakla, toprağın sonsuz ismiyle yeniden bir bütün oldular. Fedakârlıklar, acılar, İspan-

ya insanının saflığı ve gücü, bu aklanan mücadelenin kalbindedir -diğer mücadelelerden daha fazla- ovalardaki bir kış panorasında ve buğdayda ve karla kanın çektiği acımasız bir gezegenin gerisinde yücelen dağlarda.

Evet, sessizliğe gömülmüş buncası arasından bir isim, yalnızca bir isim seçmeye nasıl cüret edilebilir? Böylesi bir ölümcül zenginliğin karanlık hecelerinde tuttuklarınız arasından söyleyeceğim isim öylesine hacimli ve öylesine anlam yüklü ki, onun ismini söylemek, İspanya'nın yüreğinin gürleyen savunucusu olduğu için, şairlerinin asıl özünü savunarak, ölenlerin tümünün isimlerini söylemek demektir. Federico Garcia Lorca O, insanların bir parçasıydı, bir gitar kadar mutlu ve hüzünlü, bir çocuk kadar, insanları kadar berber ve derin. Biri çıkıpda, yılmadan, ülke-

nin her karış toprağını adım adım dolaşarak, bir kurban, sembolik bir kurban bulmak için araştırmalar yaptıysa, o kişi, İspanya'nın özü, onun canlılığı ve derinliği olarak seçilen bu adamın mertebesine erişen hiçbir kimse ve hiçbir şey bulamazdır.

Evet, onlar iyi bir seçim yaptılar, tıpkı soyun kalbini hedeflercesine onu vurdular gibi. Onu, İspanya'ya boyun eğdirmek ve şehit etmek için seçtiler, onu en derin soluğunu tıkamak için seçtiler, onu özünü kurutmak için seçtiler, en solmaz kahkahasını susturmak için seçtiler. Bu ölümün duruşmasında birbiriyle uzlaştırılmaz iki İspanya vardı; korkunç, mel'un, çatal tırnaklı yeraltı İspanyası, lanetli İspanya; büyük hanedanın ve kiliseye ait cinayetlerin çarmıha gerilmesi, zehirli İspanyası; ve karşısındaki İspanya, yaşama

Gallo dergisini çıkarırken: "Granada'yı sevmeliyiz, ama bir Avrupa bütünlüğü içinde. Ancak bu yolla en güzel, gizli ve en fevkalade hazinelerimizi bulup çıkarabileceğiz. Dış dünyaya bakan bir Granada dergisi, burada olup biteni daha iyi anlamak için dünyada olan bitene duyarlı bir bakış. Tüm dünyaya ait olan, hayatı, canlı, sınırsız, dar kafalı olmayan bir dergi, Granada gibi."

Dünyada olup bitene duyarlı olduğunu sayısız kere kanıtlayacaktır. 1933'te Alman yazarlarına yönelen Nazi baskısını lanetleyen bir bildiri imzalar. 1935'te Mussolini'nin Habeşistan'ı işgalini protesto ederek, çıkacağı İtalya gezisini iptal eder ve anti-faşist bildirgeye imza atar. 1936'ya gelindiğinde İspanya'da durum son derece gergindir. Avrupa üzerindeki faşizm tehlikesini çok iyi gören sanatçı ve yazarlar Halk Cephesi'ni desteklediklerini açıklarlar. Lorca da bunlardandır. 9 Şubat 1936'da Rafael Alberti onuruna yapılan toplantıda bir grup aydının hazırladığı Halk Cephesi'ni destekleme çağrısını okuyan Federico Garcia Lorca'dır:

Aydınlar Halk Cephesi'nden Yanadır

Önemli teorik farklılıklarla birbirinden ayrılan, ama özgürlüğün ve Cumhuriyet'in savunulması için birlik olan politik partiler, geniş tabanlı bir Halk Cephesi'nin oluşturulması için güçlerini akılcıca birleştirdiler. Biz aydınlar, sanatçılar ve bilim adamları, bu politik ağırlığın inkâr edilemeyeceği zamanda, böyle önemli bir durumda düşüncelerimizi kamuoyuna açıklamaktan kaçınıydık, görevimizi yapmamış olacaktık. İspanya halkının çoğunluğunun kuşku götürmez isteğine iyi dileklerimizizi

ve umutlarımızı katma yükümlülüğünü duyuyoruz. Bu, son iki yılda İspanya'nın hayatında, yokluğu öylesine kederlenilecek şekilde açık olan özgür ve demokratik hükümete olan ihtiyaçtır.

Halk Cephesi'ne olan desteğimizi yalnızca bireyler olarak değil, İspanya aydınlarının bir grup temsilcisi olarak tekrarlıyoruz. Ve bunu, özgürlüğe saygı gösterilmesini, hayat koşullarının iyileştirilmesini ve kültürün İspanyol halkının en geniş kitlesine götürülmesini istediğimiz için yapıyoruz!...

Bir hafta sonra, 16 Şubat 1936'da yapılan genel seçimleri Halk Cephesi kazanacaktı. Ancak faşizm İspanya'yı rahat bırakmayacak, temmuz 1936'da İç Savaş başlayacaktı. İç savaş sırasında faşistler Granada'da kaç kişi öldürdü, bilinmiyor. Gömülenlerin kayıtlarına bakarak bu sayının en az 2100 olduğu söylenebilir. 19 Ağustos 1936'da zeytin ağaçlarının dibinde dört kişi kurşuna dizildi, biri Lorca'ydı. Öldürüldüğünde 38 yaşındaydı.

Yıllar sonra Granada bahçelerinde dolaşanlardan biri gözüne ilişen toprağa bulaşmış bir kâğıdı eğilip aldığında, bunun Federico Garcia Lorca'ya yakılmış anonim bir ağıt olduğunu gördü:

Yedi tepeye tırmanır Federico Garcia, şafak sökerken, altı çingene kadının omzunda.

Onu zeytin tepesine gömecekler, önde yalnızca çingeneler, arkada yalnızca çingeneler ve bir tek ezgi havada, soleá" (★)

(★) soleá: keder, hüznü anlatan şarkı.

Alıntılar: F. G. Lorca, *Obras completas*, Madrid 1977.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <http://rante.org>

onuruyula ve ruhuyla g len, sezginin geline in ve ke fin par ltılı İspanyası, ve Federico Garcia Lorca'nın İspanyası!

O sunulan bir portakal çiçeği gibi, yabanıl bir gitar gibi hareketsiz yatıyor, yaralı bedenini tekmeleyen katillerinin  irke i altında; ama şiiri gibi, kendilerinin savunan insanları gibi, ruhlarından kan sel gibi akar-ken, dimdik ve şarkılar söyleyerek, insan-no lunun anısında sonsuzluğa dek yaşamak için.

Garcia Lorca'nın anısını bir yerlere oturtmak g c i tir. Yüzünü yalnızca bir an için aydınlattı o g zalıca yaşam ı ı ı; yaralandı artık, yok oldu. Ama yaşamının bu uzun  anı boyunca bedeni güneş ı ınlarıyla parıldıadı. Gongora ve Lope'nin zamanından beri, İspanya böylesine yaratıcı bir ateş, dilde ve şekilde böylesine bir esneklik g rmed ; ve küçük köylerdeki İspanyolların Lope de Vega'nın elbisesinin eteklerini   pt kleri zamandan beri, İspanyol dili insanları baştan ayağa büyüleyen böylesi bir  aire sahip olmadı. Onun dokunduğu her şey, hatta estetiğin gizlerinin düzeyinde de olsa -kendinden bir şeyleri açığa vurmaksızın reddedemeyen bilgin bir şair gibi- dokunduğu her şey, insanlar arasındaki temel değerlere ulaşarak sesin en derin tınlarıyla çınladı. Estetik dediğim zaman, bir başka şeyi anlamamıza izin verir: Garcia Lorca, şiirini ve oyunlarını insan   k leri ve kalp fırtınaları ile doldurduğu için bir anlamda esteti e kar ıydı, ama bu, şiirin gizeminin en eski sırlarını reddettiği anlamına gelmiyordu. İnsanlar olağanüstü sezgileriyle onun şiirini benim ediler ve bugün Andalusia'nın k yl erinde halk şiiri olarak hâlâ s yleyor. Ama o, bu eğilimi nedeniyle ne kendini  v d , ne de onu kendi yararına kullandı, bundan kaçındı; o, hem i  dünyasını, hem de d   dünyayı hevesle araştırdı.

Garcia Lorca'nın Amerika'da aşırı derecede tutulmasının kökeninde esteti e karşı olu u yatmaktadır belki de. Alberti, Alexandre, Altolaguirre, Cernuda ve diğerleri gibi çok parlak şairler ku a ının, İspanya'nın büyük genç şairlerinin, yazdıklarını estetik olarak kısırla tıran Gongora'nın gölgesinin buzdan etkisini uygulamayan tek ki i iydi. Dilin klasikle mi  babalarından yüzyıllar ve bir okyanus tarafından ayrılan Amerika, karşı konulmaz biçimde insanlara ve kana çekilen bu genç şairin b y kl  n  farkettti.    yıl önce Buenos Aires'te, hep bizden olduğunu kabul eden bir  aire yöneltilen  n büyük saygı gösterisine tanık oldum; inanılmaz d  lerdeki kalabalıklara büyük bir duyusalılık ve g zya larıyla, onun  a ırtıcı söz zenginli inde dile gelen acıklı   k leri dinlediler. Onun dilinde İspanya'nın ezeli   k s  yepyeni ve fosforlu bir parlaklı a bürünerek yeniden can buldu: Co kulu a k ve ölüm, bir tempoyla danseden a k ve ölüm, maskeli ya da  ıplak.

Onun anısını, onun fotoğrafını, zaman içindeki bu uzaklıkta kısaca tanımlamak olanaksızdır. Fiziksel olarak o, bir ışık parlaması, sürekli bir enerji, hızlı hareket, mutluluk, parlaklık, tepeden tırna a insan sevgisine açık tam bir  efkatti. Ki ili i sihirli ve karanlıktı, ve o, mutluluğu beraberrinde ta ıdı.

Garip ve ısrarlı bir rastlantıyla, biri diğerini büyük ölçüde andıran İspanya'nın en tanınmış iki büyük genç  airi Alberti ve Lorca,  eki menin kıyısında ydılar. İkisi de Dionysian Andalusialıydı, ahenkli, taşkın, gizemli ve insanlara dönük.

Yine ikisiydi İspanyol  iirinin kaynağı, Andalusia ve Castile'nin bin yıllık folklor n  inceden incede araştırıp, yazılarını, dilin başlangıcındaki göksel ve pastoral incelikten, inceli in üstünlüğüne azar azar döken ve İspanya'nın   k lerini sık  alıllıkta içinde başlatan.

Sonra ayrıldılar. Biri, Alberti, esirgemez bir cömertlikle kendini ezilenin davasına adar ve yalnızca o büyüleyici devrimci kaderinin doğrultusunda ya ar; diğeri ise, şiirinde gittikçe artan bir e ilimle, ülkesine, Granada'ya doğru yönelir, tüm kalbiyle oraya geri dönmek ve orada ölmek için. Onların arasındaki, gerçek bir  eki me değildi; onlar iyi ve parlak iki karde iler ve bunun örneğini son kez Alberti, Rusya ve Meksika'dan döndükten sonra, onuruna Madrid'te verilen büyük kutlama töreninde Federico'nun her birimiz adına onun hakkında söylediği o büyüleyici sözcüklerde gördük. Birkaç ay sonra, Garcia Lorca, Granada'ya doğru yola  ıktı. Ve orada, kaderin garip bir cilvesi olarak, ölüm bekliyordu onu, insanlık düşmanlarının Alberti için sakladıkları ölüm. Ölen büyük yazarımızı unutmaksızın, izin verin,  u anda Madrid'te Serrano Plaja, Miquel Hernandez, Emilio Prados, Antonia Aparicio gibi diğer  airlerle birlikte, insanlarını ve şiirinin davalarını savunan, yaşayan büyük yolda ımız Alberti'yi ikinci kez anımsayalım. Ancak Federico'da başka formlar alan sosyal sabırsızlık, onun Ma rib  ozan ruhuyla daha yakından ilintilidir. Grubu La Barraca ile, diğer yüzyılların unutulmuş büyük tiyatrolarını, Lope de Rueda, Lope de Vega, Cervantes sergileyerek İspanya'nın karışık yollarında dolandılar. Oyunla tırılan eski baladlar ve   valyelik   k leri, yeniden can bulup onun aracılığıyla saf y reklerle geri döndüler. Castile'nin en uzak köşelerinde bile biliniyordu onun gösterileri. Onun aracılığıyla, Andalusialılar, Asturalılar, Extramaduralılar, k lperlerinde yalnızca kısa bir süre uyuyan usta  airlerle bir kez daha s yle tiler, böylesi bir manzara karşısında büyülenerek, ama  a ırmayarak. Ne tarihi kostümler, ne de eski dil, sık sık bir otomobil görmemiş, bir fonograf duymamış köylüleri  a ırtmadı. Çünkü İspanyol köylüsünün o heybetli, hayal gibi görünen yoksullu unu baştan ba a kat ederek -o insanlar ki ben, hatta ben bile yaşamın kısıtlanması gördüm ma aralarda ve otla sürüngen yiyerek- geçti bu sihirli şiir kasırgası; onların yaşam biçimleriyle ateş alan doymusuzluk zerrecikleri taşıyarak, eski şairlerin d  leriyle birlikte.

O, can  eki mekte olan bu taşra k yl lerinde, ora insanına bir ayrıcalık gibi sunulan o inanılmaz yoksulluğu gördü. Köylülerle birlikte açık alanlarda ve ye ili kurumu  tepelerde tam bir yıl dayandı ve bu facia onun güneyli y re inin büyük bir kederle titremesine neden oldu.

Şimdi onunla ilgili bir   k y u tekrarlayaca ım. Aylar önce k  k  a abalara

doğru yeniden yola koyuldu. Lope de Vega'nın Feribanez'ini sergilemeyi tasarlıyorlardı ve Federico, eski köylü ailelerinin sandıklarında saklamı  olabilecekleri otantik onyedinci yüzyıl giysilerinden bulabilmeyi umarak, araştırma yapma üzere  nden Extramadura'nın en uzak yörelerine gitti, mavi ve altın rengi elbiseler, ayakkabılar, tesbihler (kolyeler), yüzyıllardan beri ilk kez gün ı ı ına çıkan eski giysilerden oluşan garip bir yığınla çıkageldi. Karşı konulmaz  ekicili iyle ele geçirmişti bunları.

Extramadura'da bir köyde bir gece, bir türlü uyku tutmamı tı ve neredeyse  afak sökmek üzereydi. Acımasız Extramadura kârları, hâlâ sisle kaplıydı. Federico, gün doğumunu seyretmek için, devrilmi  heykellerden birinin üzerine oturdu. Bunlar onsekizinci yüzyıldan kalma mermer  ekillerdi ve büyük İspanyol beyzadelerinin mülklerinin pek çoğunda g r ld  u gibi terk edilmiş bir malik nenin girişinde uzanmışlardı. Federico, gözünü dikmi  heykel gövdelerine, onların yükselen g nle   kelenen beyazlıklarına bakıyordu, minicik bir kuzu yakınlarında otlamaya ba layan sürüsünden ayrıldığı sırada. Birden yarım düzine kara domuz yolu geçip kuzuya saldırdı ve Federico'nun  a kınlı ı ve de  etiyle geçen dakikalar içinde onu parçalayıp, h rsla yedi. Anlatılmaz bir korkuyla k mldanamaz hale gelen Federico, kuzucuk o yapayalnız  afa ın aydınlı ında ve yıkılmış heykeller arasında kara bir domuz tarafından  ld r l p yutulurken seyirci kaldı.

Madrid'e d nd  nde bunu bana anlattığı zaman sesi hâlâ titriyordu; çocuksu duyarlılık nedeniyle bu ölümcül facia onu  ilg nlik derecesinde huzursuz etmişti. Şimdi onun ölümü, onun anılarımızdan silinmeyen de  et verici ölümü, o kanlı  afa ı anımsatıyor. Belki de, bu büyük, nazik, peygamber benzeri  aire kendi ölümünün görüntüsü önceden korkunç bir sembolle sunuldu yaşam tarafından.

Yiten büyük yolda ımızın anısını huzurlarınıza getirmeye çabaladım. Çok kişi benden toprak ve savaştan uzak, oturaklı,  airce sözcükler bekliyor olabiliirdi. Kimilerine göre en uygun söz, İspanya'nın a ırba lı bir umutla karışan inanılmaz elemelere dayanıklı olduğudur. Ben bu elemeli  o altmayı ya da umutlarımızı yıkmayı arzu etmedim, ama daha geçenlerde İspanya'dan gelen ben, bir Latin Amerikalı, kökte ve dilde İspanyol olan ben, onların uğradıkları felaketler d  nda herhangi bir şeyden söz edecek gücü bulamıyorum kendimde. Ben ne bir politikacıym, ne de isteyerek politik  eki melere girdim, ama çoğu kişinin yansızlık ta ımasını istediği sözlerin elemle,   kyle boyanmıştır. Anlamalısınız, anlamalısınız ki, biz İspanyol Amerikalı  airleri ve İspanya  airleri, dilimizde  u anın anlamına ışık tutan, içimizde en büyük bildiğimiz birinin katlini asla unutamayız ve asla ba ı ılayamayız. Size yalnızca bir şairin yaşamını ve ölümünü anımsattı ım İspanya'nın tüm acıları içinde ba ı ılanlar olsa da, bu cinayeti asla unutamayız. Bunu asla unutmayaca ız ve asla ba ı ılamayaca ız. Asla!

GRANADA'DA CİNAYET İŞLENDİ

Federico Garcia Lorca'ya

I Cinayet

Silahların arasında yürürken görüldü
uzun bir yoldan aşağı
buz kesen kırlara doğru
gün ışıırken, yıldızların altında.
Öldürdüler Federico'yu
ilk ışık belirince.
Kanlı çete
bakamadı yüzüne.
Hepsi yumdular gözlerini;
dua ettiler: ... Tanrı bile kurtaramaz seni ...
Federico düşüp öldü
— yüzünde kan, kurşun barsaklarında —
... Orada, Granada'da cinayet işlendi.
Biliyorsunuz — ... acınası Granada ... — onun
Granada'sı.

II Şair ve Ölüm

Ölümle yalnız yürürken görüldü
korkusuz onun tırpanının önünde.
— Şimdi bile güneş kuleden kuleye
vurur örsün üstüne,
örs örs üstünde ocaklarda.
Federico konuştu,
Ölümle neşeli. O kulak verdi.
“Çünkü dün şiirimde, arkadaşım benim,
gevrek sesi cınladı avuçlarının,
şarkıma pırıltısını sen verdin, acılarıma
gümüş tırpanının keskinliği,
etsiz kemiklerinin şarkısını söyleyeceğim,
gözsüz göz çukurlarının,
rüzgârda savrulan saçlarının,
pembe dudaklarının, bir zamanlar öpülen ...
bugün de tıpkı dün gibi,
çingene, ölümüm benim,
böyle arkadaşça, baş başa, sen ve ben,
can soluğu Granada'nın? ... benim Granada'm.”

III

Havada erirken görüldü ...
Gelin, arkadaşlar,
taştan ve düşlerden, Elhamra'da,
bir mezar yontun şair için,
bir çeşmenin üstünde, suyu ağlayan,
ve sonsuza dek seslenen:
Granada'da cinayet işlendi ... onun Granada'sı.

**ANTONIO
MACHADO**

Türkçesi:

MEMET FUAT

Lorca'nın renkleri **Romancero Gita-**no'da eşsiz bir çeşitlilik ve canlılığa ulaşır. O, Van Gogh gibi renk çılgını bir ressamdır. Konu ayırt etmez; yeter ki bu konu, kitabını kapattıktan sonra uzun zaman etkisinden kurtulamadığımız parlak renklerini kullanma imkânını kendisine tanıyabilsin. Kendisinin bile bilincinde olmadığı bir ustalıkla yan yana getirdiği bu renklerin her gün karşılaştığımız renklerden çoğu zaman daha gerçek olduklarını bilmeseydik, onları fazla abartılı bulabilirdik. Gözlerimiz yıpranalı çok zaman geçti; zayıflayan görüşümüz güneş tayfının ısıtılı renklerle kuşattığı donuk nesneleri ve yüzeyleri seçmemizi engelliyor artık. Van Gogh gibi Lorca da bu renkleri görür ve gösterir. Bütün bu renkler onun şiirinde en alacalı parlaklıklarına ulaşırlar. Rüzgâr yalnız yeşil olarak bırakılmaz; öyle canlıdır ki, Preciosa'nın peşine düşmüş zümrütten bir ihtiyara dönüşür; meyveler sarı kadifedendir; evlerin beyazı kireç beyazını andırır. Juan Ramon Jimenez, "Onun gizli mahallesinin çivit rengi sokak aralarında hiçbir gölge kalıcı değildir" der. Bu rengarenk hacimler ortasında kaçıcı biçimlere bürünen sayısız renk oynar: Sedef rengi balıklar, kırmızıdan çok kıpkırmızı bir boyunbağı, saman rengi şebboylar... Şiirden süre, oyunlarında, sahneden sahneye, hep yeniden buluşuruz bu renklerle. Onun manzaralarında sık sık karşılaştığımız o ünlü yeşile gelince... Jean Camp bu rengin sık sık tekrarlanması konusunda ustaca bir açıklama yapıyor: "Bu," diyor, "eskiden Granada minarelerinin tepesinde ve Magripli savaşçıların mızraklarında dalgalanan yeşil sarık rengine bir anımsatma kuşkusuz. Zaten yeşil, bugün bile İslam'ın kutsal rengi değil mi? Lorca böylece üçte biri Hristiyan, üçte ikisiyse Müslüman olan Santisima topraklarına kaderciliğin damgasını vurmak istemiş olamaz mı?"

Renk Çılgını Bir Şair

LOUIS PARROT

Çeviren: Hür YUMER

Okla yaralanmış kuşları ve kadifeden kıvrımlı giysileriyle daha çok André Masson'ın bir resmini anımsatan **Walt Whitman'a Övgü** adlı şiirinde, -New York'u konu alan daha az ünlü şiirlerinde- sonradan, Lorca, Endülüs'ten getirdiği bu ilkel renklerin üstüne olağandışı yeni renkler ekleyecek, onlara minenin canlı, sıcak, gökçeşili yoğunluğunu verecektir. Yapıtı olgunlaştıkça, renkler silinmeyecek, solmayacak, fakat yatışacak, kelimeyle bütünleşerek gölgeye dönecek, bu gölgede boğa güreşlerinin güneşle birlikte yer değiştiren hareketli kalabalıkları gibi ışıklı binbir leke halinde toplanacaklardır.

Zaten Lorca için kalabalık, altın noktaların kaynaştığı, benekli, siyah çilli, yarıları yavaş kapanan, güneşin altında

ağır ağır dönen bir meyvedir. Boğa güreşçisi Ignacio Sanchez Mejias'ın ölümü üzerine yazdığı eşsiz şiirinde renkler, sesi çıkmayan titreşimlere dönüşürler. Ünlü boğa güreşçisi 1935 Ağustosunda Madrid arenasında öldü. Haberi Escorial'da öğrenir öğrenmez arkadaşının yanına koşan Bergamin'in üzüntüsü hâlâ aklımda. Sanchez Mejias bütün genç şairlerin dostuydu; çok kültürlü bir insandı; ölümü bütün İspanya'da derin bir üzüntü yaratmıştı. Onun anısına yazdığı şiirde renkler titreşmezler artık; dilsizdirler; gözlerimizle konuşmazlar; içinde ölüm trajedisinin çözüldüğü o ışık çemberinin etrafına toplanmışlardır. Boğanın kıvrımlı ensesinde titreşen bir kılıç ve kan lekeli bir örtü ile gösterilen güneş, çemberin içindeki kumun üzerine renklerin silinmiş olduğu şu yas dizelerini savurur:

Ey beyaz duvarı İspanya'nın
Ey kara boğası kahrın
Ey Ignacio'nun kaskatı kanı
Ey damarlarındaki bülbül
Hayır

Kanı görmek istemem kanı

(Çeviri: Sabri Altınel)

Desenin beyazlığında sadece iki leke kalmıştır: Picasso'nun aynı yıllarda yaptığı "minotaurus" başlarındaki uçuk kültür sarısıyla şairin görmek istemediği kan lekесidir bu lekeler. Son şiirlerinden olan **Ignacio Sanchez Mejias'a Ağıt**'ta ilk şiirlerindeki koyu renkleri artık kullanmaz olmuştur.

İlk şiirleriyle, içinde kendi ölümüne ait anımsatmalar bulduğumuz Sanchez Mejias'a Ağıt arasında imge açısından çok zengin bir dünya ile bir renk cümbüşü vardır. Bu, renklerin doğuşu, serpilisi ve terk edilışıdır.

NOT: Çevirilen bu bölüm, Louis Parrot'un **SEGHERS/POETES D'AUJOURD'HUI** dizisinde çıkan "Présentation de Federico Garcia Lorca" adlı yazısından alınmıştır.

ÜRKÜTEN VARLIĞA GAZEL

Sular yatağını yitirsin istiyorum.
Rüzgâr koyaklarını yitirsin.

Gece gözlerini yitirsin istiyorum
yüreğim altın çiçeğini yitirsin;

Öküzler iri yapraklarla konuşsun,
solucan karanlıktan ölsün;

kurukafanın dişleri ısınsın,
sarılar ipeği kaplasın boydan boya.

Görüyorum doğuşuyor sarmaş dolaş
öğle saatiyle yaralı gece.

Dayanıyorum zehir yeşili bir gün bitimine
ve zamanın incindiği kırık kemirlere.

Ama parıldamasın arı çıplaklığın
kamuşlar içinde açmış kara bir diken.

Karanlık gezegenlerden ürkeyim, bırak,
ama gösterme bana serin belini.

Türkçesi: Cevat Çapan
(Gacela de la terrible presencia. *Divan del Tamarit*, 1936)

ROMA'YA DOĞRU HAYKIRIŞ

(Chrysler Building'in üst katından)

Binalar binalar usulca yaralanmış
Güneşten kılıçlarla inceden
Mercan bir elle çekistirilip örselenmiş bulutlar,
Alevden bir çekirdeğin ağırlığını tadan bir elle,
Camgözleri andıran arsenik balıkları
Camgöz balıkları, gözyaşı damlacıkları gibi, bir artışı
körleştirmek için,
Ve yaralayan güller,
Kan borularına oturmuş iğneler
Düşman dünyalar ve şiirle örtük aşklar
Hepsi de üstüne yıkılacak senin hepsi de, Büyük
kubbenin üstüne

-Bir adam göz kamaştırıcı bir güvercinin üstüne işiyor—
Binlerce çanla çevrili kubbe.

Çünkü hiç kimse kalmadı ekmeği, şarabı bölüşecek
Hiç kimse ölümün ağzında ot yetiştirecek
Hiç kimse dinlenmenin dokusunu liflerine ayıracak
Hiç kimse fillerin yaralarına gözyaşı dökerek
Sadece bir milyon demirci var sadece
Geleceğin çocukları için zincirler döğen
Bir milyon marangoz
Haçsız tabutlar çakan
Ve sadece bir yas kalabalığı
Baloya az kala düğmelerini çözen,
Diyorum, Güvercini aşağılayan o adam konuşmalıdır
Sütunların arasında çırılçplak haykırmalıdır

SESSİZLİK, SON TÜRKÜ

İşte iniyor gece.

Vuruyor ay ışınları
akşamın örsüne.

İşte iniyor gece.

Giyinmiş ulu bir ağaç
türkülerin sözlerini.

İşte iniyor gece.

Gelirsen beni görmeye
rüzgârlı yollar boyunca.

İşte iniyor gece.

Bakacaksın ağlıyorum
koca kavakların dibinde.
Esmerim oy!
Koca kavakların dibinde.

Türkçesi: Cevat Çapan
(Remanso, cancion final. *Primeras Canciones*, 1922)

Cüzamına eğilmek için bir böcek olmalı
Ve öyle korkunç ağlamalıdır ki
Gözyaşlarının
Yüzükleri ve elmas telefonları sıyrılıp gitmelidir.

Ama işte o beyazlara bürünmüş adam
Bilmiyor başakta saklanan gizi
Bilmiyor ikicanlı kadının iniltisini
Bilmiyor ki İsa bugün de su verebilir
Bilmiyor ki şu gümüş parçası hesapsız öpüşleri
yakmakta
Sülünün aptal gagasına koymaktadır kuzunun kanını

Öğretmenler çocuklara
Dağdan kopan olağanüstü bir ışık gösteriyor
Ama çıka çıka bundan bir lâğım çıkıyor sonunda
Ortasında koleranın karanlık perileri bağrışıyor
Öğretmen sofuca tütsülü iri kubbeleri gösteriyor

Ama heykellerin altında aşk yok
Aşk yok kesin billürdan gözlerin altında
Aşk açlığın hırpaladığı vücutlarda duruyor
Sel baskınına karşı koyan ufak barınakta;
Aşk açlık yılanlarının birbirini yediği hendeklerde
duruyor

Martı ölümlerini sallayan hüznü denizde
Ve yastığın altına gömülmüş kapkaranlık öpüşte
duruyor.

Ama saydam elli ihtiyar
Aşk, diyecek, aşk, aşk,
Milyonlarca can çekilmesi içinde:
Aşk, diyecek, aşk, aşk,
Sevecenliğin titrek kumaşı içinde;
Barış, diyecek, barış, barış,
Bıçak ürpertileri ve dinamit yığınları arasında
Aşk, diyecek, aşk, aşk,
Dudakları bir gümüşe dönüşene kadar
Bunları diyecek.

Yine de yine de ah yine de
Tükrük hokkalarını kaldırmakla görevli zenciler,
Başöğretmenin soluk dehşeti altında tir tir çocuklar,
Maden kuyularında gazla zehirlenmiş kadınlar
Yaşamalarını çekice, kemana, buluta bağlamış
kalabalıklar

Kafalarını duvara vurur gibi bağıraraklar
Bağıraraklar kubbelerden başları dönmüş
Bağıraraklar ateşten başları dönmüş
Kardan başları dönmüş
Başları pisliğe bulanmış
Bağıraraklar toplanmış bütün geceler gibi
Kentler küçük kızlar gibi titreyene kadar
Öyle korkunç bir sesle bağıraraklar.

Ve müziğin, yağın mapusanelerini yerle bir ediyor,
Her sabah ekmeğimizi yeniden istediğimiz için
Alıç çiçeğimizi ve tanelenmiş sürekli sevecenliğimizi
Meyvalarını herkese sunan dünyanın
Gerçekleşsin diye isteği.

Türkçesi: Cemal Süreya
(Grito hacia Roma. *Poeta en Nueva York*)

FRIEDMAN İNSAN AKLININ KUSURUDUR

Friedman, hiç bir insani yasallık tanımayan, insanı başboş ve hayvan derekesinde algılayan ve bireyin, "sonucu önceden hesaplanmamış" (yani tıpkı hayvanlar gibi önceden tasarlanmadan ve doğal yarar güdüsüyle girilmiş) faaliyetinin "şasılısı" tutarlılıkta ortaya koyacağı bir "düzen" önermektedir. Friedman'ın önerisi, bireyin kendi yararını gözeterik içine girdiği faaliyetin milyonlarca benzerinin bir araya gelmesiyle, "herkesin yararının gerçekleşeceği" varsayımına dayanmaktadır. Bu öneri bilhassa ekonomik temelde bütün kurumsallığı reddetmekte, "herkes için herhangi bir müdahale ve düzenlemeden uzak, dilediğini yapabilmesi anlamında bir sonsuz özgürlük" talep etmektedir.

Ormanlar, insanın bulunmadığı boz-kırlar, hayvanlar dünyası, kısaca canlı ve cansız doğa, Friedman'ın önerisinde olduğu gibi, kendi düzenini doğal ve genetik dengeler üzerinde oluşturabilmektedir. Bilindiği gibi yırtıcı hayvanların ve tilkilerin egemenliği, masum ve güçsüz hayvanların ise bunlara boyun eğişi biçiminde gerçekleşen bu kendiliğinden denge ile insanın bir ilişkisi yoktur. Friedman ise, aynı tür bir dengeyi, en gelişkin sınıfsal kurumlaşma ve ayrışmanın gerçekleştiği kapitalist formasyon için önermekle, zımnen bu toplumun adaletinin "ormanların adaleti" niteliğinde olduğunu kabul etmekte ve "mevcut durumun" sonsuz özgürlüğü adına konuşmaktadır. Friedman'ın ekonomik önermelerinin bilinen iktisat teorileri ile hiçbir ilişki ve benzerliği yoktur. Milton Friedman'ın ekonomiyi ilişkin "teorisi"; totoloji, sözcük oyunları ve kavram çarpıtmalarından, içi bomboş söz yığının-dan oluşur. İlk örneği "serbest piyasa" üstüne görüşlerinden alalım:

Piyasanın Gücü

...Örgütlenmesinde temel ilkenin gönüllü değişim olmadığı hiçbir toplum bilmiyoruz ki, refaha ulaşmış ve özgür olsun. Gönüllü değişimin, refaha ulaşmada ve özgürlük için yeterli koşul olmadığını hemen ekleyelim. Ama, gerekli bir koşuldur... Adam Smith'in parlak dehası, alıcılar ve satıcılar arasındaki gönüllü hareketlerden -kısaca, serbest bir piyasada- doğan fiyatların, her biri kendi çıkarını gözeten milyonlarca insanın faaliyetini, herkes için iyi sonuç verecek şekilde, koordine edebileceğini farketmesindeydi. Ekonomik düzenin, her

bir kendi çıkarını gözeten pek çok insanın eylemlerinin önceden kararlaştırılmamış sonucu olarak ortaya çıkabileceği düşünülürse, o zaman için şaşırtıcıydı, şimdi de öyledir.

Fiyat sistemi öyle iyi, öyle düzgün işlemektedir ki, çoğu zaman onun farkında bile değiliz. Onun ne kadar iyi işlediğini, ancak işlemekten alınıldığında anlıyoruz ve o durumda bile sorunun kaynağını farketmediğimiz zamanlar nadirdir.

1974 OPEC petrol ambargosu ve İran'daki devrimden sonra 1979 baharı ve yazında ansızın ortaya çıkan uzun benzin kuyrukları çarpıcı bir örnektir... Petrolümüzün çoğunu kendimiz ürettiğimiz halde, ABD'de uzun benzin kuyruklarına yol açan tek ve bir tek neden vardı: bir hükümet organının lcratıyla kanunlar, fiyat sisteminin işlemesine izin vermediler... On yıllar boyunca her tüketicie, çok sayıda benzin istasyonundan istediğince ve en kısa sürede benzin alabileceğini garanti etmiş olan fiyat sisteminin düzgün işleyişinin yerini bürokratik basiretsizlik almıştı.

Ekonomik faaliyetli örgütlemeye fiyatların üç işlevi vardır: birincisi bilgi aktarılar; ikincisi, en düşük maliyetli olan ve böylece eldeki kaynakları en yüksek biçimde değerlendiren üretim yöntemlerini benimsemeye teşvik edici rol oynarlar; üçüncüsü, kimin üretilenden ne alacağını -gelir dağılımını- belirlerler. Bu üç işlev birbirleriyle çok yakından ilişkilidir. (Milton and Rose Friedman, Free to Choose, Penguin 1983 baskısı, sf. 29, 32, 33)

Friedman'ın önermesinde "fiyat" olgusu en başta geliyor ve toplumsal refahın ve bireysel mutluluk ve özgürlüğün anahtarı olarak gösteriliyor. Bu o derece belirgindir ki, fiyat adeta tarısal bir işleve sahiptir ve işleyişine müdahale edilmesi, bütün maddi ve manevi değerleri yıkmakta ve bütün toplumsal dengeleri yok etmektedir: "İnsanı mutsuz etmek istemiyorsanız, bırakın fiyatlar serbestçe oluşsun!"

Burada kurnazlık ve ekonomiyi ilişkin cehalet bir arada bulunmaktadır. Sanki mal ve hizmetlerin fiyatı piyasada ve serbest ekonomi altında "pazarlık usulüyle" oluşmaktadır.

İnsanın toplumsal varoluşu bu kadar basit bir ilişki midir? İnsanın ekonomik faaliyetinin örgütlenişinde fiyatların rolü bu olabilir mi?

Üstelik Friedman "deha" diyerek ken-

di şarlatanlığına ortak ettiği Adam Smith'ten ve bir adım daha berisinde, Ricardo'dan da bihaberdir. Sistemsiz bile olsa "fiyat" olgusunun iktisadi analizi, buna ilişkin bilimsel keşiften bir kaç zeli yıl önce de biliniyordu.

Mal ve hizmet fiyatlarının, hiçbir dönemde "serbest pazarlık usulüyle" oluştuğu görülmemiştir. Belki serbest pazarlığın etkide bulunacağı, başka ekonomik faktörler aracılığıyla Friedman'ın fiyatlar için kastedtiği şey, başka alanlarda dile gelebilir ve bunun fiyatlar üzerinde de etkisi olabilir; ama fiyat olgusundan yola çıkılarak, kapitalizme ilişkin hiçbir şey açıklanamaz.

Her şey insana bağlıdır ve son tahlilde ancak insana ilişkin kavramlarla açıklanabilir. Mal ve hizmetleri üreten "çalışan insan"dan başkası değildir. Her mal ve hizmet, şu veya bu "kadar" zaman bir insan çalışması sonucu üretilmiş olur. Bu çalışmanın "süresi" tarafından "değeri" belirlenen mal ve hizmetlerin bu "değerleri", mal ve hizmet "piyasaya" çıkmadan, yani üstlerine "fiyatlarını" gösterir etiketler asılmadan önce de vardır. Fiyatlar ancak, belirlenmiş ve "hesaplanabilir" olan "değerler" temeli üzerinde bir "hesaplama" ya da bu "hesaplama"yı spekülasyon yönünde sapırtmaya matuf "zorlama" olarak oluşurlar.

Friedman, "her şey olup bittikten" ve asıl "paylaşım" gerçekleştikten sonra, yani "kimin ne kadar alacağını" kararı verildikten sonra, verilmiş bu kararın uygulamaya girdiği "piyasadan" hareket etmektedir, yani "kıncından dalmaktadır" ve fakat bunun için dalmaktadır: Fiyatlar, "kimin üretilenden ne alacağını-gelir dağılımını-belirlerler.

Evet, belki fiyatlar aracılığıyla "birilerinin" üretilenden "ne kadar alacağı" belirlenmektedir ama "herkesin" değil. Sözgelimi ücret ve maaşların düzeyi belirlenmiş ve taban fiyatları açıklanmışken milyonlarca insanın "ne kadar alacağı" tartışması bitmiş olmaktadır. Bir işçi verili bir durumdaki refahının biricik ölçüsü olarak ücretini görür, "serbest piyasada" pazarlık gücünün ne olacağını düşünmez bile. Bu öylesine yerleşik bir bilinç haline gelmiştir ki, Friedman'ın önerisi, o karşı çıkar görüldüğü kurumsal müdahale olmaksızın ve bu yoldan bu bilincin baskı altına alınması gerçekleşmeden somutluk kazanamaz.

Gelir Dağılımı

İkinci alıntımızı da Friedman'ın gelir dağılımına ilişkin görüşlerinden yaptık:

Her insanın piyasadan sağlayacağı gelir, mal ve hizmetlerin satışından aldığı haailat ile bu mal ve hizmetleri üretmede karşılaştığı maliyet arasındaki fark tarafından belirlenir. Hasılat, esas olarak, sahip olduğumuz üretici kaynaklar için doğrudan ödemeleri-emek için ya da toprak yahut bina-

ların kullanımı veya diğer sermaye için ödemeleri- kapsar... ABD gibi ülkelerde temel üretici güç, kişisel üretim kapasitesidir, buna ekonomistler "İnsani sermaye" diyorlar. ABD'de piyasaya hareketleriyle yaratılan tüm gelirin hemen 3/4'ü çalışanlara ödeme (ücretler, aylıklar ve ek ödemeler) biçimini alır, kalanın yarısı çiftlik sahiplerinin geliri ve de tarım-dışı işletmelerin geliri biçimindedir, ki kişisel hizmetler ve sahip olunan sermaye için yapılan ödemelerin bir bileşimidir.

Fiziki sermaye birikimi -fabrikalar, madenler, bürolar, alışveriş merkezleri; karayolları, demiryolları, havaalanları, otomobiller, kamyonlar, uçaklar, gemiler, barajlar, rafineriler, enerji santralleri, evler, buzdolapları, çamaşır makineleri ve sınırsız çeşitlilikte bulunan diğerleri- ekonomik büyümede temel bir rol oynamıştır. Bu birikim olmasaydı, şimdi yararlandığımız ekonomik büyüme türü asla meydana gelmeyecekti. Miras alınan sermaye sürdürülmemiş olsaydı, bir kuşağın sağladığı kazançlar bir sonraki kuşak tarafından israf edilmiş olacaktı.

Ama İnsani sermayenin birikimi de -artan bilgi ve beceriler, iyileşen sağlık ve uzun ömür biçiminde- temel bir rol oynamıştır. Ve bu ikisi bir diğerini güçlendirmiştir. Fiziki sermaye, insanlara çalışacakları aletleri sağlayarak onların daha üretken olmalarını mümkün kılmıştır. Ve insanlarını, yeni fiziki sermaye biçimleri yaratma, fiziki sermayeyi kullanma ve ondan en fazla yararı sağlamayı öğrenme, fiziki ve insani sermayeyi daha da büyük ölçekte kullanmayı örgütlenme konu-

sundaki kapasiteleri, fiziki sermayenin daha üretken olmasını sağlamıştır. Hem fiziki, hem insani sermayeye özen gösterilmeli ve bunlar tekrar yerine konmalıdır. Bu, insani sermaye yönünden, fiziki sermayeye kıyasla daha güçlü ve maliyetlidir, ki bu durum insani sermayenin karşılığının fiziki sermayenininkine göre çok daha hızlı yükselişinin başlıca bir nedenidir.

Her birimizin sahip olduğu her bir beceri kısmen şansın, kısmen de kendimizin ya da başkalarının seçiminin sonucudur. Şans, genlerimizi belirler ve bu yolla bedensel ve zihinsel kapasitemizi etkiler. Şans, içine doğduğumuz alle ve kültür ortamını ve bunun sonucunda bedensel ve zihinsel kapasitemizi geliştirme fırsatlarımızı tayin eder. Şans, ana-babamızdan miras aldığımız diğer beceri ya da nimetleri de belirler. Şans başlangıçta sahip olduğumuz yetenekleri yok edebilir veya güçlendirebilir. Ama seçim de önemli bir rol oynar. Yeteneklerimizi nasıl kullanacağımız, çok çalışmak ya da umursamamak, şu ya da bu işe girmek, şu ya da bu düretil işe kalkışmak, tasarruf etmek ya da harcamak- bu konulardaki kararlarımız, sahip olduğumuz yeteneği israf etmemizi ya da onu geliştirip, ilerletmemizi belirleyebilir. Ana-babalarımızın, diğer yakınların, bizimle hiçbir doğrudan ilişkisi olmayan milyonlarca insanın benzer kararları, kalıtsal olarak edinmiş olduklarımızı etkileyecektir.

Becerilerimizin yarattığı hizmetlere karşılık piyasanın verdiği fiyat da aynı şekilde şans ve seçimden şaşırıcı bir kanşimından etkilenir. Frank Sinatra'nın

nın sesi 20. yüzyıl ABD'sinde yüksek değer bulmuştu. Eğer 20. yüzyıl Hindistan'ında doğmuş ve orada yaşıyor olsaydı yüksek değer bulacak mıydı? Avcılık ve atıcılıkta ustalık, 18. ve 19. yüzyıl Amerika'sında yüksek değer taşıyordu, 20. yüzyıl Amerikalı'sında ise değeri daha düşüktür. 1920'lerde beybol oyuncusu olmak, basketbol oyuncusu olmaktan çok daha yüksek kazanç getiriyordu; 1970'lerde ise aksı söz konusudur. Bu örneklerde, çoğunlukla, hizmetleri tüketenlerin seçimleri, farklı kalemelerin görell piyasaları belli olmamaktadır, ama hizmetlerimizi için piyasadan aldığımız fiyat kendi seçimlerimizle de bağlıdır. Tüm bunlar, yerleşeceğimiz yeri seçmemiz, sahip olduğumuz becerileri nasıl kullanacağımızı seçmemiz, bu hizmetleri, kimlere satacağımızı seçmemiz vb.. şans ve seçimli ilgilendirmektedir.

Nasıl örgütlenmiş olursa olsun her toplumda, dalma gelir dağılımı ile ilgili bir hoşnutsuzluk vardır. Daha fazlasını hakeder görünmeyen başkalarından neden daha az almamız gerektiğini, veya ihtiyaçları da bizimki kadar büyük olan ve değerli bizden aşağı olmayan pek çoklarından neden daha fazla almamız gerektiğini anlamak hepimize güç gelir. Ötedeki tarlalar dalma daha yeşil gözükür, bu yüzden mevcut sistemi suçlarsınız. Emir sisteminde kıskançlık ve hoşnutsuzluk yöneticilere yönelmiştir. Serbest piyasa sisteminde ise bunlar piyasaya yönelir (a.g.e, sf. 39, 40-42)

Görülüyor ki, Friedman'ın dilinin altındaki bakla giderek meydana çıkıyor.

REAGAN'IN ÜÇ BAKANI BECHTEL İNŞAAT ŞİRKETLERİ GRUBUNDAN

ABD'de inşaat sektöründe imparatorluk kurmuş olan BECHTEL firmasının üst düzey yöneticilerinden üçü, halen Reagan'ın en önemli bakanları durumunda. Savunma Bakanı Weinberger, Dışişleri Bakanı Schultz ve Enerji Bakanı Davis, üçü birden BECHTEL inşaat firmaları grubunun üst düzey yetkilileridir.

Friedman'ın monetarizmi ile karışık bir çizgiyi sürdüren ve REAGANOMICS denilen bugünkü Amerikan ekonomi politikası (Türkçeye uygularsak, Reagan + ekonomi = Reaganomi) görüldüğü gibi, başlı başına bir esin kaynağı durumunda. Kabinesine en güçlü inşaat holdinginden üç bakan alan Reagan, ve en değerli yöneticilerinden üçünü Reagan'a veren BECHTEL Grubu, kendi uygulamalarının ticari patent hakkını isterler mi, ya da reklamlarında "Taklitlerinden sakınınız" derler mi, bilemeyiz ama, ABD'nin ünlü Washington Post gazetesi (üstelik de bir anlamda Beyaz Saray'ın gayri resmi sözcülüğünü yapan bir gazete) yandaki karikatürü yayınlamış.

Sekreter: "O da şu anda Washington'da. Görüşmek istediğiniz başka birisi var mı?"

İnsanın kendisi de "sermaye" olarak alındığında, ortada sermayeden ve sermayenin yararından başka hiçbir şey kalmıyor ve mantiki olarak da bu, herhalükârda insanın yararı oluyor. Fakat, "sağlanan gelirin" tarifine ilişkin şu ilkel ve kaba tanım daha da ilginç: "Her insanın piyasadan sağlayacağı gelir, mal ve hizmetlerin satışından aldığı hasılat ile bu mal ve hizmetleri üretmede karşılaştığı maliyet arasındaki fark tarafından belirlenir..."

İşverenin "hasılatının" (Friedmancılar bizde de her şeyi mal ve hasılat olarak görüyorlar) maliyet unsurları: Çalışanların ücreti, hammaddelere ve kiralara yapılan ödemeler, sabit sermaye giderleri ve ödenen faizler vb. kategorilerden oluşurken, çalışan insanın "hasılatının" (ücret ve maaşının) maliyeti, bizzat kendisinin yaşamasıdır. Dolayısıyla **Friedman modelinde çalışanlar için "hasılat" yaşayabilmektir, yahut yaşayabilmek en büyük hasılattır!**

Friedman, yürüttüğü mantığın, kapitalist toplumun son derece adaletsiz ilişkisinin korunmasına ilişkin kaba bir önerme olduğunu da fark ediyordu. Olan ki, her defasında sözü "şansa" bağlamakta yarar görmektedir. Örneğin; bir işçi ya da memur ailesinin, işsiz ya da mutlu bir rastlantı sonucu bir iş bulmuş olan çocuğu, eğer ancak ev kirasını ödeyecek kadar "hasılat" vuruyorsa, kimseye küsmeye ve eleştiri yönelmeye hakkı yoktur; çünkü bu onun genetik kökenli bir kendi sorunu olup, çözümsüzdür ve müsebbibi- eğer Friedman'ın yüklediği bunca günahattan sonra yaşıyorsa- tanrıdır.

Eğer başka ve daha pekçok adaletsizlik varsa, insanlar çalışmalarının ve özel yeteneklerinin karşılığını alamıyor veya alabiliyorsa, her hangi bir şey değerini buluyor veya bulmuyorsa... bütün bunlar yerküre üzerinde "Ademle" başlamış, mekân ve zaman boyutuyla var olmuş "düzen" dolayısıyladır. Sinatra çok kazanıyorsa şansından ve sesinin para ettiği günümüzde doğmasındandır. Bülent Ersoy bıyığının para ettiği üç yüz yıl önce doğsaydı bugünkü kadar kazanamayacaktı. Ücreti az gelen işçi ise sabredip, belki çalışmanın para edeceği bir elli yıl sonra doğamaz mıydı?..

Her şey kendiliğinden, herşey tesadüfi...

Friedman tıpkı kendisi gibi ama daha başka ve oldukça zahmetli yollardan kapitalizmi savunan iktisatçı çağdaşlarının hayret dolu bakışları arasında ekonomik sorunları fiyat mekanizmasına ve şansa bağlayıp çözdükten sonra hayatın öteki gizlerini çözmeye yönelir. Bir alıntı daha:

Adam Smith'in "görünmeyen eli" genellikle, mal ve hizmetlerin paray-

la alımı veya satımıyla ilgili düşünülür. Ama ekonomik faaliyet, insan hayatının hiçbir şekilde yegâne alanı değildir. İnsan hayatında, kendi çıkarları peşindeyken işbirliği yapmakta olan çok sayıda bireyin önceden kararlaştırılmamış bir eseri olarak karmaşık ve son derece ayrıntılı bir yapı ortaya çıkar.

Örneğin dili ele alın. Sürekli değişen ve gelişen karmaşık bir yapıdır. Çok iyi belirlenmiş bir düzeni vardır, ama onu bir merkezi organ planlamamıştır... Dil nasıl gelişti? Ekonomik düzenin piyasaya aracılığıyla gelişmesine çok benzer bir biçimde gelişti, bireylerin gönüllü olarak karşılıklı hareketlerinden çıktı, ancak bu defa mal ve hizmetler yerine fikirlerin veya bilgi yahut dedikodunun değişimi söz konusuydu. Bir kelimeye şu ya da bu anlam atfedilmişti, veya ihtiyaç oldukça yeni kelimeler eklenmişti. Dilbilgisi uygulamaları geliştirildi ve daha sonra kurallara dönüştürüldü. Birbirleriyle haberleşmek isteyen iki taraf da, kullandıkları kelimeler üzerinde bir ortak anlaşmaya varmaktan yarar görür. Giderek daha geniş insan halkasının birbiriyle anlaşmayı faydalı bulması ile bir ortak kullanıma yaygınlaşır ve sözlükler de kurallaşır. Yakın geçmişte, devlet okul sistemleri kullanımı standartlaştırmada önemli rol oynamış olmalarına rağmen, hiçbir zaman emretme gücüne sahip bir zorlama, bir merkezi planlayıcı olmamıştır.

Bir başka örnek, bilimsel bilgidir. Bilim dallarının kuruluşu -fizik, kimya, meteoroloji, felsefe, toplumbilim, ekonomi- hiç kimsenin düşünülmüş bir kararının ürünü değildir... Her bir dal içinde, konunun büyümesi ekonomi piyasasına kesinlikle paraleldir. Bilim adamları işbirliği yaparlar, çünkü, bu onlara karşılıklı yarar sağlar. Her biri, bir diğerinin çalışmasından yararlı gördüğünü alır. Sözü olarak, ya da basılmış yazılarla, ya da gazete ve kitaplarda yayımlayarak buluşlarını değiş-tokuş ederler. Ekonomi piyasasında olduğu gibi, burada da işbirliği dünya çapındadır... Bir toplumun değerleri, kültürü, sosyal adetleri- tüm bunlar aynı şekilde, gönüllü değişim, kendiliğinden işbirliği, karmaşık yapının deneme ve yanılma kabul ya da reddetme yoluyla evrimi ile gelişir. Örneğin Kalküta'da oturanların, Viyana'da oturanlardan tamamen farklı türde bir müzikten hoşlanmalarını hiçbir kral (monark) emretmedi. Bu çok farklı müzik kültürleri, kimse onları bu şekilde 'planlamadan', biyolojik evrime paralel bir toplumsal evrimle gelişti... (a.g.e., 44-46)

Friedman'ın kaba ekonomik önermelerinin ve kapitalist ekonomiye ilişkin açıklamalarının toplumsal örgütlenmenin öteki alanlarına aktarıldığında hayli Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <http://rante.org>

ilginç niteliklere bürüneceği kendiliğinden anlaşılmalıdır. Kültürü bu açıdan ele alıp politik süreçleri Friedman mantığı ile açıklamaya çalışın, göreceksiniz ki "uzaklarda" değil, kendi güncel ortamınızdasınız. İşte asıl "şaşılması" olan budur. Sıradan bir Amerikalının, insan aklının bir kusuru biçiminde tezahür eden hezeyanlarının herhangi bir ülkenin siyasal gerçekliği ile montajından "ilginç" sonuçlar çıkması, üzerinde durulmaya değerdir.

Yaşam şansa kalmış

Friedman'ın ekonomik önermesini, diyelim akla değilsen bile "yarara" uygun buldunuz (bu olabilir, çünkü sermaye her şeydir veya her şey sermayedir), uygulamaya ekonomiden başlayamazsınız, önce siyasal düzenleme gerekir. Diyelim önce ekonomiden başladınız, yani ekonomik güçleri (maliyete ilişkin olanları, insan, maaş, ücret hariç) yine insan nedeniyle bozulmuş "doğal dengeyi" yeniden kurmak amacıyla serbest bıraktınız, buna tekabül eden siyasal düzenlemeyi de davet ediyorsunuz demektir. Friedman'ın ekonomik önermesi, bu önerinin mantığından çıkan siyasal önermeyle birlikte kavranabilir ve sadece bu yoldan somutluk kazanabilir.

Fakat eğer burada, yani ekonomik temele tekabül eden siyasal ve kültürel düzenlemede de her hangi bir adaletsizlik ortaya çıkıyorsa, bu da doğal karşılanmalıdır. Ekonomik örgütleniş nasıl kendi serbest güçleri tarafından ve her türlü müdahale dışı şartlarda belirleniyorsa, buna tekabül eden siyasal yapının oluşumu da kendiliğinden yasaları sayesinde gerçekleşir. İnsan, kendi istek ve iradesi dışında ve hatta yararına karşı bulunduğu her ekonomik ve toplumsal olgunun, aynı zamanda bir mutlak adaletin kendini dışı vurması olduğunu düşünüp şansına küsmelidir.

Friedman'ın dehası Berkeley'den de üstün gözükmemektedir. Bilindiği üzere Berkeley'in, çapı genişlemeyen ve üstündeki dünya nimetleri bir türlü artmayan bir yuvarlak "tabiatı sofrası" vardır. Bu sofa "birileri tarafından" önceden tutulmuştur. Sofrayı tutanların kendi nesillerinin uzantısına yerlerini bırakmaları anlamında sofraya oturanlar değişmekte ama, "soy" itibarıyla sofranın sahipleri aynı kalmaktadırlar.

Friedman'da sofrayı tutanlar sadece "şanslılar" olmaktadır. "Ötekiler" genetik bağları veya tesadüfen dünyaya geldikleri toplum ortamı yüzünden sofa dışında kalıyorlarsa, daha önce veya daha sonra dünyaya gelebilirlerdi!

Biz de "şu temel inancımızı bir kere daha belirtmekte" yarar görüyoruz: Friedman ve bütün Friedmancılar birer şartlatandır. Görüşleri eğer başka siyasal gerçeklikler tarafından himaye altına alınmasaydı, ele alınmaya ve üstüne kafa yormaya bile değmezdi.

“HAYAL MEYÂL ŞEYLERDEN...”

**Arslan Başer
KAFAOĞLU**

- Enflasyonun nedeni aşırı bozuk gelir dağılımıdır. Hiç olmazsa nedenlerin en büyüğü budur.
- Enflasyon tasarrufların, yatırımların birleşimini bir hayli bozar, yıkımı buradadır.

-1-

9’uncu İktisat haftası geride kaldı. Ama bende, benim belleğimde izleri uzun süre kalacak. Çok beğendiğim bir İktisat Profesörü, bizde akademik kariyerde olanların, üniversitede iktisat okutanların bile bazı temel kavramlardaki sığ bilgilerini örneklerle dile getiriyordu. Örneğin, “Birçok iktisat okutan var ki” diyordu, “Mevduat ile ekonomideki toplam yatırımı karıştırıyor. Mevduat arttıkça tasarrufun nasıl artacağını anlatan satışlar sayfalar dolduruyor. Bu üniversite öğretim üyeliği için çok ayıp.” Böyle diyordu Sayın Profesör İzzettin Önder. Ve gine şöyle diyordu: “Bazıları enflasyonu hiç anlamamış. Onu kedi gibi ortalarda gezen, Pişt deyince kaçıp gidecek, ortada ciğer görünce, oralarda yeniden bitiverecek bir yaratık sanıyor.”

Bunlar gerçekten doğru. 1982 yılında **Bankerler Olayı** adlı kitabımda “tasarruf ayrı şeydir, mevduat ayrı şeydir” dediğimde, bunu yazdığım, birçok profesör ve bakanlık yapan kişi bile benimle alay etmişti. Ama bu iktisat haftasında gördük ki, artık çoğunluk, yani ekonomik konularda kafa yorup lâf eden çoğunluk bunu kavramış. “Çok şükür” dedik.

— 2 —

Ama daha başka bir konuda, enf-

lasyon konusunda arkadaşımın söylediği doğru. Hani ozan “Hayâl me-yâl şeylerden ilk aşkımız” demiş ya, bizde de bir çok “iktisat bilirim” diyen kişinin ekonomi bilgileri “hayâl meyal şeylerden”... Ekonomide en temel kavramlara yaklaşım bile böyle... Örneğin enflasyon konusunu meslek-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

taşlarım, gece gündüz bunu konuşmalarına rağmen çok iyi anlamamışlar.. Ben bilgisizliğin derin olduğunu bilirdim. Ama bu kadarını bilmedim. Ne zamana kadar? Bir eski Maliye Bakanı’nın “enflasyon, tasarrufları düşürür” demesine kadar..

Enflasyon fiyatları yükseltir, zaten

tanımı budur. Ücretlileri ezer, sosyal adaletsizliği artırır, dış ödemeler dengesini bozar. Bunların hepsi doğru. Ama insaf ediniz, **enflasyon tasarrufları azaltmaz artırır.** Zaten enflasyonun oluş nedeni budur. Enflasyon tasarrufların, yatırımların birleşimini bir hayli bozar, yıkımı buradadır. Ama insaf edilsin, ona işlemediği bir suç, “tasarrufları azaltma” yükünü vurmayın. Enflasyon, yeniden söyleyip yazalım: “Tasarrufları azaltmaz, artırır.” Bunu birkaç yıl önce bir ekonomi profesörü arkadaşına söyledim. Bu arkadaşın benim ekonomi bilgime inancı var, ama daha lise öğrenciliğinden bu yana kulağına söylenen, kafasına doldurulan şeyler de var. “Enflasyon yıkıcıdır, çünkü tasarrufları yok eder.” Bu nedenle bana da karşı çıkmamak için “Nominal -sayısal- olarak öyle değil mi?” dedi. Oysa enflasyon sayısal olarak değil, gerçek olarak da tasarrufları artırır. Bunu anlatıp başka konuya geçelim.

“Enflasyon tasarrufu azaltır” diyenlerin mantığı şu: “Enflasyon olunca niye herkes bankaya para yatırsın. Harcar. O halde tasarruflar azalır.” Pekiyi ama “tasarrufun bankaya yatan para olmadığını anlattık ya.” Bunu geç de olsa anlattık. Tasarruflar “bankalara yatan para değil, bir toplumun yatırım için ya da stoklarını daha iyi finanse etmek için ayrabildiği paradır.” Yüz ekonomistten en az yetmiş tanesi bunu anlamıştır. Ama gine de, yukarıdaki gerekçeyle “tasarruflar, enflasyon içinde bankaya para yatırımlar azalacağı için, düşer” demektedir. Hani bir akıl hastası öyküsü vardır: Bir adam kendinin darı olduğunu inanmış, tavuk görünce “beni yiyecek” diye kaçarmış. Akıl hastanesine koymuşlar, inanmış ki, darı değildir. Ama hastanenin bahçe kapısının hemen dışında bir tavuk görmüş ve gine kaçmaya başlamış, tavuk kendisini yiyecek diye. Demişler: “Yahu sen inandın ki, darı değilsin, niye tavuktan kaçıyorsun?”. Adamın yanıtı: “Doğru ben darı değilim. Bunu biliyorum. Ama tavuk biliyor mu?”.

Bizde de birçok kişi artık tasarrufla bankaya yatan paralar arasında bir doğru ilişki olmadığını son dört yılın deneyimiyle anlamıştır. Ama “enflasyon” konusu gelince, aynı mantığı kullanamaz. Bankaya yatan para bir girişime kredi olarak gider ve bu kredi o firmaya batırılabilir. Bu

durumda tasarruf sıfırdır. Bunun gibi birahanelerde toplanan para bira üreticilerine yeni fabrikalar açma olanağı verir ve bu olanakla, ilk bakışta “israf edilmiş” görünen para tasarrufa gidebilir. Tasarrufu belirleyen yatırımların ilerde kâr edip etmeyeceği düşüncesidir ilk planda. Enflasyon sürdüğü dönem boyunca en kötü kurulmuş girişim bile kâr edeceğinden, yatırımlar artar. Ayrıca tasarruf, yani yatırım, aslında kârlar arttıkça artar. Yani şirket kârları ve fonları arttıkça yatırımlar artar. Enflasyon ise kârları artıran bir süreçtir.

Bir soru: Pekiyi geçmiş enflasyon dönemlerinde Türkiye’de bu nasıl olmuştur? Gayet basit. Halk bankaya para yatırma yerine temelden bir binanın kat malikliği için para yatırıp, enflasyonu böylece ekarte etme yolunu seçmiştir. Bu seçenek doğal ki, parası olanlar için, zaten banka geliriyle geçinmek de “parası olanlar için değil mi?” Bu nedenlerle “tasarruf enflasyon döneminde azalır” demek yanlışdır.

— 3 —

Denebilir ki, “Kafaoğlu şimdi enflasyonu mu savunuyor?” Hayır, onu da savunmuyoruz. Ama enflasyonun ne olduğu bilmezsek onunla nasıl savaşılabılıriz? Önce şunu sormalı: “Eskiler neden enflasyona başvurdular? Vatan haini mi idi onlar?” Hayır. Onlar da kaynak bulamadıkları için enflasyonu seçtiler. Yani kaynak kıtlığına çözüm bulamadan “sırf istemi (talebi) kısarak” enflasyonla savaşamaz. Kaynak kıtlığı üretimi azaltarak enflasyonu bir başka şekilde gine karşınıza çıkarır. “Hem istemi kısacağım, hem kaynakları artıracam.” Bu olmaz. Bazıları “Demokratik düzende olmaz” diyorlar. Biz “Diktatörlüklerde de olmaz” diyoruz. (1) Orada da bir ölçüde kamu oyu vardır. Güney Kore örneği, orada üslenmiş yabancı bir ordu gerçeği ile birlikte düşünülmelidir. (2)

Şuraya kadar anlattıklarımız, işitilen, yalan yanlış okunan şeylerle ekonomik olayları tahlil etmenin nasıl yanlış sonuçlar vereceğini anlatma bakımından herhalde yeterli olmalıdır. “İlk aşkımız hayâl meyâl şeylerden” olsa da, bilgilerimiz sağlama dayanmalı.

— 4 —

Yukarıda dedik ki, “enflasyon tasarrufu azaltmaz, artırır.” Bu kural Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranteay.org>

çok mu mutlak? O kadar mutlak değil. Çünkü azgelişmiş ülkelerde yatırımlar büyük ölçüde dışardan makina, tesis ve bilgi almayı gerektirir. Enflasyon, iç kaynak sorununu bir ölçüde çözümler ama dış kaynak gereksinimini çözmez artırır. Bu dönemde bir plana bağlı uygun krediler bulunamazsa, yatırımlar azalması bile oran olarak, istenmeyen bir yapıya gelinir. Örneğin, dış kaynak istemeyen konut -lüks konut- yapımı öyle bir oranlara varır ki, tasarrufların hepsi değilse bile büyük kısmı oraya gider. İkincisi, dışarıdan alınan ya da yapımı dışa bağlı ürünlere -montaj sanayi ürünlerine- istem daha da artar, bu da dış ticaret açığını büyütür.

İstemi kısarak enflasyonla savaşım, demek ki, dış kaynağa olan gereksinimi azaltarak çözümleme yolunu aramaktır. Bu da hem yatırımları azaltmak ve hem de dışarıya sömürülme bahasına olur. Ne zaman? Aynı zamanda iç kaynakları artırmada bir çaba harcamadığımız zaman.

İkinci bir nokta: Enflasyon öyle

(1) Demokratik olmayan ülkelerde de bu fiyat artışları halk tepkileri ile ya de-
ğıştirilmiş ya da hafifletilmiştir.

(2) Güney Kore’de rejim ve siyaset kar-
gaşaları, eninde sonunda Amerikan si-
lahlı güçlerinin “bazı şeylere izin
vermeyeceği” sınırında çözüm bulur. Bu-
na karşın ülke gine de kırk yıla yakın si-
kilyönetim altında kalmıştır. Bazıları, Gü-
ney Kore örneğini başan örneği diye gös-
terirler, biz buna inanmıyoruz. Halkın is-
temine dayanan her ilerleme gibi bu
model de bir gün çökecektir. (Bazılan, es-
kilerin “cehli mükâp” yani “cahilliğin
küpü” dedikleri bir bilgisizlikle, Kore’yi li-
beral ekonominin zaferi sayarlar. Bunlar
kitap okumuyorlar, bari hiç olmazsa S.
Kohen’in Milliyet Gazetesi’ndeki tefrika-
sını okusunlar.)

(3) Yalnız şunu da gözden uzak tutma-
malı: İsrail enflasyonunun bir çöküşle bit-
meyişinin nedeni sadece endeksleme
değil, aynı zamanda dış kaynak akımı (ya-
bancı sermaye) ve ulaşılan yüksek tek-
nolojik düzey ile dışa bağımlılığın azalma-
sındadır. Dışa bağımlılık aslında zamanı-
mızda teknolojik geriliğin ürünüdür. Tek-
nolojide yeterli düzeyde olan bir ülkenin
sanayi girdileri dışardan gelse, ülke ya-
bancı sermayeli kuruluşlarla dolsa, dış
borçları haddenden aşıya da “dışa bağlı de-
ğildir.” Hiç olmazsa bu bağımlılık geçici-
dir. Çağdaş teknolojik düzeyin gerisindeki
bir ülke ise, borcu az olsa, yabancı ser-
maye ve mal akımına sınırları kapalı ol-
sa ya da dış ödemeler dengesi fazla ver-
se bile dışa bağımlıdır. Örnek: Suudi Ara-
bistan dışa bağımlı bir ülkedir, her avan-
tajına karşın teknolojik geriliği nedeniy-
le. Biz planlamayı her şeyden önce tekno-
lojik geriliği yenmek için bir araç olarak
da kullanmayı düşünüyoruz.

sosyal karışıklıklar, siyasal çözümsüzlükler getirir ki, yatırımcılar geleceğin siyasal kargaşa ortamından korkarak yatırım yapmayabilir. Bu da enflasyonun çok şiddetli olduğu zamanlarda meydana gelen bir durumdur.

Eğer dış kaynak sorununu çözerseniz (çözmüşseniz) ve sağlam bir endeksleme ile ücretlerin de fiyatlar kadar artmasını sağlamışsanız, bu etkiler de ortadan kalktığından sorunları olmayan bir enflasyon ile tasarrufların sürekliliği sağlanabilir. Pekiyi böyle bir laboratuvar var mı? Vardır. İsrail. İktisatçılar Haftası'nda Sayın Prof. Besim Üstünel ve Korkut Boratav, her enflasyonun birbirinin aynı olmadığını anlattılar. Ama tavuk ve darı öyküsünden ileri geçemeyenler bunu anlamakta güçlük çektiler.

Biz İsrail düzenine taraftar değiliz. Bunu gazete okuyanların, kitap okuyanların yarısı bilir. Enflasyona da durgunluk kadar karşıyız. Ama bir laboratuvar deneyiminin öğrettiklerine de karşı gelemez. (3) Enflasyona, IMF yöntemleriyle karşı çıkmanın sonuçları meydanda. Bu sonuçlar ve yorumlarımızı da yansıtalım.

-5-

Türkiye'de ve bizim gibi ekonomisi 1945'te Bretton Woods anlaşması (Bu anlaşma aynı zamanda IMF'yi yaratmıştır.) uygulamaları ile yapıları çarpıtılmış ülkelerde en büyük hata, enflasyonun batı ülkelerinde olduğu gibi sadece aşırı istemden ileri geldiğini sanmaktır. Enflasyonun tek ya da en büyük nedeni "aşırı istem" olsa, atıl kapasiteleri ne ile açıklayabiliriz? **Enflasyonun nedeni aşırı bozuk gelir dağılımıdır. Hiç olmazsa nedenlerin en büyüğü budur.** Para Fonu gibi düşünönerler, bu noktayı göz önüne almayanlardır. Ve bu gelir dağılımı bozukluğu düzeltilirse yatırımların ve kalkınma hızının düşeceğini sananlardır. Büyük İngiliz ekonomisti John Maynard Keynes, daha 1936'da, ekonomilerde en büyük sorunun gelir dağılımı eşitsizlikleri olduğunu belirtmişti. O yazılan kitap (General Theory) gelişmiş ekonomiler, olgun (mature) ekonomiler için idi. Türkiye ve benzeri ülkeler, bunun kat kat üstü bir gelir dağılımı bozukluğu içindedir. Ve işin önemli yanı, Keynes'in daha o zamanlar gelişmiş, olgun (mature) ekonomiler için düşündüğü gibi, bu gelir dağılımı bozukluğu sadece vergi önlemleri ile düzeltilemez. Onun yatırımların adım adım

sosyalizasyonu dediği, bizim "hazırlanışı alabildiğine demokratik, uygulaması disiplinler kamu kesiminin ağırlığını artıran planlama" dediğimiz çare, ekonomik, sosyal ve siyasal çalkantıların tek ilacıdır. Türk halkı plana, yıllık sağlam verilere, doğru amaçlara sahip yıllık programlara dayanan bir sosyo - ekonomik düzeni demokratik davranışları ile mutlaka getirecektir. Buna "güneşin doğudan doğup, batıdan battığı" kadar güveniyor, biliyor, inanıyorum. (Bu nedenle, ne İsrail Modelini, ne de enflasyonist -endeksleme ile hafifletilmiş sosyal sakıncalarla olsa bile-yöntemi benimsemiyoruz. Türkiye'nin sosyal konularının - gelir dağılımı düzgün ve işsizlik korkusu olmayan bir ülke - ekonomik amacının - düzgün, sarsıntısız hızlı kalkınma ile çağdaş toplum teknoloji ve amaçlarına ulaşma - ve demokratikleşmeyi tamamlama - her on yılda askeri müdahale ile sonuçlanan demokratik

düzenin tıkanmasını önleme - bu aleti "demokratik, gelir dağılımını düzeltilici, halkına güvenen ve onun bitmez tükenmez olumlu niteliklerine dayanan, kalkınmacı bir planlama" kullanılarak çözümleneceğine inanıyorum. (4) Hiç kötümser değilim, hal-kıma inanan her kişi gibi...

(4) Bu vesileyle bir noktayı belirtelim: İktisatçılar Haftası'nda bir ünlü işadami "solcuların dış ticarete karşı ve kendine yetme yanlısı olduğu" suçlamasını yaptı. Şunu belirtelim: Akli başında bir solcu - en ilımlısından sosyalist ülke plancısına kadar - dış ticarete bu çağ dışı eğilimin içine girmiş değildir. Örneğin, planlı sosyalist ülkelerin planlama örgütlerinin çıkardığı kitaplarda bile "yeniden üretim sürecinin entemasyonize (uluslararasılaşmış) olduğu" ve bu gerçeğe sırtını çevirenlerin başarı kazanamayacağı ısrarla anlatılır. Bugün öyle sosyalist ülkeler vardır ki, dış ticaretinin milli gelire oranı bizim değil, Güney Kore'nin bile üzerindedir. Sağcı yahut liberal geçinen dostlarımızın bu yanlış bilgilerini düzeltmede yarar vardır.

FEODALİTEDEN ÇIKIŞTA TOPLUM KÜLTÜRÜMÜZ

Refik ZERENGİL

İncelemenin -giriş niteliğindeki- birinci bölümünde kültür teriminin en geniş anlamdaki içeriğini özetledikten sonra, sözcüğün daha dar anlamında -kültürün manevi bileşenleri, üstyapı öğeleri kapsamında- kullandığımız toplumsal kültürü belirleyen başlıca faktörlere değinmiş ve ülkemizde yaşanan yapısal değişmelerin çeşitli kültürel yansımalarından söz etmiştik. Bu bölümse, söz konusu yansımaların toplamı olan kültürel keşmekeşin ve iktidarın ülkemiz özelindeki başlıca özgüllüklerini feodalizmden çıkışa değgin yanlarıyla ele alıyor.

Kapitalizmin bir sistem olarak tüm dünyada ve tek tek kapitalist ülkelerde gelişmesinin somut sonucu, üretimin sosyal karakterinin ve dolayısıyla sosyal işbölümünün gelişmesidir.

Bu gelişme, hem tek tek ülkeler özelinde, hem de ülkelerarası düzeyde gerçekleşir. *Tek tek ülkeler özelinde gerçekleşir:* feodal bölünmeler sona erer, ayrı ayrı ekonomik birimler halindeki feodal üniteler dağılır ve pazar ülke düzeyinde bütünleşerek, tek bir ekonomik bütüne (ulusa) ulaşılır. *Ülkelerarası düzeyde gerçekleşir:* üretimin sosyal karakterinin ve işbölümünün zamanla uluslararasılaşmasına bağlı olarak tek tek ülkeler ayrı ayrı ekonomik bütünler (uluslar) halinde birbirleriyle sıkı ekonomik, teknolojik, siyasal ve kültürel ilişkilere girerler.

Ülkemiz de bu evrensel objektif kurallın dışında kalmamıştır. Kapitalizme geçtikten sonra belirli bir gecikmeyle de olsa bu durum gerçekleşmiştir. Yazının birinci bölümünde değindiğimiz gibi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde hem kapalı aile ekonomisi *bütünüyle* çözülmüş ve pazar için üretim mutlak egemen olmuştur, hem de ülke ekonomisi göreceli kapalı durumundan çıkarak dış dünyaya açılmıştır.

Bu durum, kültürel planda feodal toplum kültüründen, kapitalist toplum kültürüne geçiş olarak ve kapitalizmin uluslararası etkileri altına girmek şeklinde yansımaktadır. Ne ki, bu tesbit doğru olsa bile -kültür gibi karmaşık bir konuda- bu açıklama çok genel bir doğru halinde kalmakta ve hiçbir şeyi açıklamaya yetmemektedir.

Konu ancak genel ve kategorik tesbitlerin yanısıra, ülkemiz toplumunun özgüllükleri göz önüne alınarak açıklanabilir. Çünkü Türkiye'de yaşanmış ve yaşamakta olan, salt feodal kültürden burjuva kültüre geçiş süreci gibi basit ve yalın değildir.

Bununla birlikte biz feodaliteden kapitalizme geçişin genel -geçer, evrensel kültür değişimi öğelerini *konunun esas bazı* olarak almak, ülkemizin özgüllüklerini ise ancak bu temel üzerine yerleştirmek zorundayız.

Feodaliteden kapitalizme geçiş kategorik olarak toplumsal yaşamda -ve toplumsal bilinçte- kendisini nasıl gösterir? Bu geçişin yansımalarının hepsini burada anmak yazımızın kapsamını aştığından, konumuza değin olanların başlıcalarını sıralamakla yetinelim:

- Toplumsal yaşamın temeli ekonomik ilişkiler olduğundan, her şeyden önce bütünsel iç pazar, *yani pazar ekonomisi*, insanlar arasındaki ilişkilerin asıl belirleyicisi haline gelir.

- Bu ise en yalın ve popüler ifadesiyle, paranın egemenliği demektir.

- Feodal toplumun ana birimleri olan feodal birimler -ve dolayısıyla büyük aileler- dağılır. Sanayi ve dolayısıyla kentler ön plana çıkar, insan emeği serbest işgücü biçiminde bu pazarda bir meta haline gelir.

- Toplumdaki sosyal stratifikasyon (katmanlaşma) nitel olarak değişir ve yeni üretim ilişkilerine uygun bir duruma gelir. Şöyle ki: *işgücünü serbest pazar:* satanlar ile bu işgücünü aynı pazarda gerçek değerinin altında satın alıp, aradaki farkı artı değer olarak kendilerine mal edenler yeni toplumun iki ana sosyal grubunu oluştururlar. Bu iki temel grup arasında kalan ve üretim araçları karşısındaki konumlarıyla, sosyal işbölümündeki -üretim, üleşim ve yönetim organizasyonundaki- çeşitli işlevleriyle ara katmanlar (kent ve kır küçük burjuvazisi), ya da yarı-işçi denilen emekçi grupları, yoksul köylüler vb. nicel varlıkları ne olursa olsun, nitelik bakımından kapitalist toplumda, onun ekonomik mekanizmasında, sosyal organizasyonunda ikincil derecede role sahiptirler.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

- Böylece feodaliteden kapitalizme geçmiş ve kapitalizmde yeterince yol almış bir toplum, yeni üretim ilişkilerine göre *yeni den örgütlenmiş*, ve eskisinden farklı sosyal gruplar halinde kristalleşmiş bir toplumdur.

- Böyle bir toplumda eski toplumun değer yargıları, alışkanlıkları, gelenekleri er veya geç, ama mutlaka değişecektir, yeni ilişkilere göre biçimlenecektir. Ve o toplumda yaşayanlar, isteseler de, istemeseler de kendilerini bu değişmelerden âzâde tutamayacaklardır.

Bu değişmeler, metafizik şartlanmaların silinmesinden -ya da önemsizleşmesinden- tutun da, emekçinin feodal efendiye bendenlikten çıkıp yurttaş haline gelmesine, ya da aile içi ilişkilere farklı yaklaşılmasına kadar bir dizi faktörde kendisini gösterecektir.

Eski toplumda toprakla birlikte alınıp satılan, ya da feodal beye itaatı mutlak gören, rızkını tanrının inayetine, onun yağdırıp yağdırmadığı yağmura ve bağlı bulunduğu feodal beyin varlığına bağlayan emekçi gitmiş, onun yerini işgücünü şu veya bu işverene satmakta serbest olan, büyük topluluklar halinde ve teknolojiyle içli dışlı üretim yaparak, üretimin maddeliğini kendi yaşantısında gören, topluluk psikolojisi edinen, siyasal planda kuvvetler ayrımının ve temsili kurumların önemini az veya çok kavramaya ve yurttaş olma haklarını kullanmaya yönelen emekçi almıştır.

Bu köklü değişmeler, kuşkusuz ki, o toplum bireylerinin değer yargılarında, toplumsal kurumlara bakışlarında, başka insanlarla ilişkilerinde, ahlak ölçülerinde, dinle olan alışverişinde vb. önemli değişmelere yol açacaktır. Hiç değilse birkaç kuşak sonra bu kültürel ve siyasal değişmeler, topluma köklü bir şekilde mal olacak, topluma yaygın ve etkin bir şekilde etkisi altına alacaktır. O toplumun insanları yeni yaşam tarzına er veya geç ayak uyduracaklardır.

Yukarıda kısaca değindiğimiz değişmeler, feodaliteden kapitalizme geçmiş her toplum için genel-geçer niteliktedir.

Ülkemizde de yaşanmış olan budur. Ne var ki, feodaliteden kapitalizme geçiş, ülkeden ülkeye çeşitli özgüllükler gösterir.

Türkiye'de de feodaliteden çıkışın özgürlükleri vardır. Bunlardan en önemlilerini anmadan, bugünkü kültürel kargaşayı kavrayabilmek ve onun kökenine inmek zor olur.

DEMOKRATİK TOPRAK REFORMU EKSİKLİĞİ

Türkiye'de feodalite radikal bir şekilde tasfiye edilmemiştir. Önce de söylediğimiz gibi ve aşağıda etrafıca değineceğimiz şekilde, ülkemizde feodalitenin tasfiyesi Prusya modeli denilen yoldan gerçekleşmiştir. Bu ise önce feodal ekonomik ilişkilerin kapitalizmin yanısıra uzunca bir dönem yaşaması demek olmuştur, sonra da feodalizmin bu tedrici eliminasyonunun onu üstyapı'da daha da uzunca süre yaşarlı kılmasını getirmiştir.

Feodalizmin son derece tedrici ve ılımlı tasfiye süreci geçirmesinin geniş yığınları ve dolayısıyla -burjuvazi dahil- tüm toplumu en yakından ilgilendiren sonucu, geniş yığınların yeni toplumsal kuruluşa gönüllü, aktif ve yaygın katılımının gerçekleşememesidir.

Feodal toplum bir köylü toplumdur ve köylüler yüzyılları karanlığını, orta çağ taassubunun damgasını taşırlar. Feodaliteden kapitalizme geçişte bu karanlığın yırtılması, bu taassubun aşılması, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülüğün o gerilikten kurtulabilmeleri, ne temennilerle sağlanabilir, ne de buyruklarla mümkündür.

Feodal toplumun bu taassubunun aşılması ancak ve ancak feodalitenin tasfiyesi -hem de en radikal biçimde tasfiyesi- ile süratli bir şekilde gerçekleşebilir. Bu yapılmadığı takdirde -yapılamadığı veya yapılmadığı durumlarda- feodalite ve onun yüzyıllardır karanlıkta bıraktığı geniş köylü kitlesi, tutuculuğunu da kendisiyle birlikte yeni topluma taşıyacaktır.

Kuşkusuz ki, bu tasfiyenin en hızlı biçimde yapılabilmesinin birinci koşulu, şu ya da bu şekilde, köylülerin de burjuva demokratik devrimine katılabilmeleri, feodal boyunduruğu kırabilmeleri ve yeni toplumun kuruluşuna bilfiil katılmaları ile mümkündür.

Tarih göstermiştir ki, burjuva demokratik atılımlara köylü yığınlarının katıldığı ülkelerde yeni topluma daha çabuk geçilmiş ve bu ülkelerde demokratik toplumsal yapılar çabuk kökleşmiştir. (Bu durum Avrupa dışından bir örnek vermek gerekirse, Meksika deneyi çarpıcı bir örnek oluşturur. Bu toplum batı Avrupa gibi ileri kapitalist bir ülke olmamakla birlikte, bir "köylü ülkesi" olarak tanınmakla birlikte, kapitalist dünyanın en demokratik toplumlarından birisidir ve siyasal demokrasiyi başarıyla yaşatabilmiştir.)

Şu halde, feodalitenin radikal bir şekilde tasfiyesinin somutta ne anlama geldiğini birkaç cümleyle anımsarsak, o zaman konuyu daha köklü olarak ele alabiliriz.

Feodalitenin radikal bir şekilde tasfiyesi, tek kelimeyle toprak reformudur. Feodallerin toprak üzerindeki egemenliğinin

son bulması ikili bir süreçtir: bir yandan köylünün topraktan bağımsızlaşması ve serbest işgücü sahibi emekçiler olarak burjuva akmaması, öte yandan kırlarda kalanların feodal boyunduruktan çıkması ile burjuva demokratik devrim toplumsal hedefine ulaşır.

Kırlarda kalanların feodal ilişkilerden kurtulmaları ise, demokratik toprak reformu ile başlar. Zamanla tarımda kapitalizmin gelişmesiyle tarım işçileri çoğalır, böylece sadece sanayide değil, tarımda da esas belirleyici üretim kapitalist işletmeler tarafından yapılır. Bununla birlikte ileri kapitalist ülke haline gelinmedikçe, toprakta küçük mülkiyet (kapitalist pazar ekonomisinin içinde yer almış bir durumda) uzun süre devam eder. Ancak en ileri kapitalist ülkelerde köylülük sona erer. (Burada köylülük teriminden kasıt, tarım işçisi olmayan, toprakta orta ve küçük mülk sahipleri, ya da topraksız köylülerdir. Kapitalist dünyada köylülük tam anlamıyla sadece ABD'de sona ermiştir. Amerika'da köylülerin nüfus içindeki oranları % 4'ten az olduğu gibi onların toplam üretim içindeki payları yok sayılacak kadar azdır.)

Ülkemizin kapitalist evriminde, yukarıda andığımız her iki faktör de önem taşımıştır. Ne ülkede sanayileşme 1950 sonrasına kadar kayda değer bir yol almıştır, ne de tarihimiz boyunca herhangi bir toprak reformu yapılmıştır.

• Türkiye'de feodal kültürden burjuva kültürüne geçiş süreci basit ve yalın değildir.

Toprak reformu yapılmayınca da kırlarda insanlar feodal ilişkilerden kolay kolay özgürleşememişlerdir. (Esasen *burjuva demokratik devrim terimi içindeki demokratik devrim* sözü, anti-feodal anlamdaki bir demokratizmi temsil eder. Bu demokratizm ise, en kısa, en etkili yoldan ancak toprak reformuyla gerçekleşebilir. Bu olmazsa kırların demokratikleşmesi çok uzun süre alır). Bizde de bu demokratikleşme geç başlamıştır. Eskinin feodalleri pazar için üretime ve makineli tarıma geçtikçe tarımda kapitalizm ilerlemiştir. Eski feodallerin kapitalistleşmeleri yoluyla feodalizmin elemine edilmiş olması, ekonomik ilişkilerde tasfiye olan feodalitenin üst yapıda silinmesini geciktirmiştir ve feodal gelenekler, anlayışlar, şu veya bu dozda halen de etkisini sürdürmektedir. Yazının bir önceki bölümünde değindiğimiz gibi, Doğu'da aşiret ilişkilerinin sürdüğü yörelerde -kan bağıının da etkisiyle- bu durum belirgindir.

İşte bu nedenle, herhangi bir toprak reformunun yapılmaması, etkisini sadece siyasal yaşamda değil, toplumsal kültür planında da hissettirmiştir ve zincirleme olarak bu etkiler -azalarak da olsa- sürmektedir.

Küçük köklü ve yaygın bir toprak reformu sadece bir ekonomik dönüşüm değil, Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranteay.org>

dir. Köylülerin bilincine yüzyıllar boyu yer etmiş olan şartlanmaların en hızlı silinişi ancak bu şekilde gerçekleşir. Böylece bir toprak reformu feodalizmden kapitalizme geçişte, toplumun en büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin yeni toplumun örgütlenmesine bilfiil ve en gönüllü bir şekilde katılmalarını getirir. Feodaliteden çıkışta, demokratik hak ve özgürlüklerin kâğıt üzerinde kalmamasının en önemli güvencelerinden birisini oluşturur. Yüzyıllardır toprak kölesi olarak çalışmış ve bu durumu mutlak, değişmez görmüş, hatta tanrının buyruğu kabul etmiş geniş köylü yığınları ancak böyle bir toprak reformuyla demokratik bir burjuva toplumunun özgürlüklerinden yararlanabilirler, yüzyılların biriktirdiği, kökleştirdiği ezilmişlik duygusundan kendilerini kurtarabilirler. Feodaliteden kapitalizme geçiş gibi köklü bir toplumsal değişiklik ancak bu şekilde köklü olur, yani sadece kentlerde yaşayan küçük burjuvalar ve işçileri değil, tüm toplumu kapsamlı bir şekilde kucaklayabilir. Ancak böyle olduğu takdirde yeni topluma geçiş gerçekten hızlı ve dinamik kılınabilir.

Ve köylülüğün tutuculuğu, mistisizmi, önyargıları, ancak böyle bir dinamizm içinde süratli bir şekilde azalma gösterir.

Türkiye'de feodaliteden kapitalizme geçişin kitlesel değişim bakımından her iki yönü de güdük ve son derece yavaş kalmıştır. Ne uzun süre kayda değer bir sanayileşme gerçekleşmiştir -dolayısıyla işçileşme, kır toplumunda kent toplumuna dönüşme çabuk olmuştur-; ne de kırlarda yaşayan % 75 oranındaki nüfus köklü demokratik değişikliğin gereği olan toprak reformu ile feodaliteden hızla kurtulup, sosyal bakımdan aktifleşebilmiştir.

Demokratik bir toprak reformu sadece kapitalizme geçtikten sonra kırlarda yaşamaya devam eden geniş yığınları etkilemekle sınırlı kalmaz: Feodaliteden kapitalizme geçişte, burjuvazi, sanayide ihtiyacı olan işgücünü kırlardan alır ve kente gelen köylülerini istihdam eder. Fakat burjuvazinin işgücü ihtiyacı böyle bir geçişle sınırlı değildir. Kapitalizmde genişletilmiş yeniden üretim esas olduğundan, kendi evrimi içinde sürekli olarak uzun süre yeni işgücüne ihtiyaç duyacaktır. Öte yandan, kırlarda toprak temerküzü- toprak reformu yapılmış olsa dahi- gerçekleşecek, bir başka deyişle kırlarda mülksüzleşme sürecektir. Küçük mülkiyet sürekli olarak eriyecek, topraksızlaşan köylü kendi işgücünü serbest kapitalist pazarda satmak isteyecektir. Bunların bir kısmı kapitalist tarım işletmelerinde işçileşirken, daha önemli bir kısmı da sanayi ve hizmet sektörüne yönelecektir.

Bu demektir ki, toprak reformundan geçtikten sonraki evrede işçileşmiş olanla toprak reformunu hiç yaşamadan böyle önemli bir değişikliğin etkisini taşımadan işçileşmiş olanın toplumsal davranışlarında da fark görülecektir. Birincisinin köylü tutuculuğundan ve feodal şartlanmalarından kurtulması, toplumun değişebilirliğine -ve önemlisi, bunun insan irade-

siyle olabileceğine- inancı, ikincisinden daha fazla olacak veya daha çabuk oluşacaktır.

Ülkemizde yaşanmış olan kapitalistleşmenin bu özelliği, feodaliteden çıkışın bu biçimi, sanırız ki, etkilerini bugüne değin sürdüren birinci önemli faktördür.

FEODALİTEDEN ÇIKIŞIN SİYASAL BİÇİMİ

Hemen söylemek gerekir ki, yığınların yeni toplumsal kuruluşa ve örgütlenişe aktif bir şekilde katılmasının önlenmesi, sadece burjuvazinin yönetsel çıkarlarından ve sosyal doğasından ileri gelmektedir. Gerçi her ülkede burjuvazi iktidara geldikten kısa bir süre sonra yığınların aktivitesini önlemeye çalışmıştır, en görkemli burjuva demokratik devrimini gerçekleştiren ve aristokrasi ile kilisenin topraklarından köklü ve etkili bir toprak reformunu gerçekleştiren Fransa'da da burjuvazi kendi iktidarının doğası gereği kısa zamanda kitlelerin katılımını ve aktivitesini kilitlemek ve durdurmak istemiştir, ama bizim burjuvazi iktidara gelmeden önce de yığınları dışarlamıştır.

Burjuvazinin öncüleri olan Jön-Türkler'de ve onların devamı olan İttihatçılardaki en belirgin özellik kitleleri küçümsemek, onlara tepeden bakmak, amaçladıkları toplumsal değişiklikleri bir elit'in inayetine ve dirayetine bağlamak olmamış mıdır?

Jön-Türkler Paris'te eğitilmişlerdir, Batı ile Osmanlı arasında giderek büyüyen ilişkinin farkından rahatsız olmuşlardır ve yurtsever birer aydın olarak burjuva fikirlerini benimsemişler, "memleketi kurtarmak" gereğini duymuşlardır. Böylece burjuva dünya görüşlerini ülkemize ilk taşıyan onlar olmuşlardır.

Né ki, onların düşünceleri feodalizme karşı burjuva devrimciliği olmakla birlikte, yöntemleri hep Osmanlı devlet gelenekleri çerçevesinde kalmış, Saray ve çevresindeki elitin gitmesi ve yerine kendilerinin oluşturduğu bir elitin gelmesi sınırlarını geçememişlerdir.

Hürriyet, hürriyet demişlerdir, ama bırakınız Anadolu'daki yığınları, İstanbul'daki yığınlara bile bir zerrecik olsun önem vermemişlerdir. Esinlendikleri Fransız burjuva demokratik devriminin ruhunu bile anlamamışlar, o toplumun nasıl değiştiğini etüd etme zahmetine bile katlanmamışlardır. Sadece birtakım şablonları benimsemişler, bu şablonları Saray ve çevresine kabul ettirebilirsek, Devlet-i Osmaniyye'yi de değiştiririz, sanmışlardır. Saraydan umduklarını bulamayınca, zindan, sürgün ve eziyet görüncé de büyük bir düş kırıklığı içinde umutsuzluğa kapılmışlardır. Fakat onların taşıdıkları fikirlerden etkilenen, ama çoğunluğu bizzat Batıda çeşitli devlet görevleri yapmış olan bir başka grup, Saraya karşı örgütlenmeye girmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan bu örgütlenme, Saray'dan medet ummamışsa da, elitist anlayışın da dışına çıkmamıştır. İttihatçılar, yüzyıllardır tüm sarayda ve

• İttihatçılar, saray entrikalarından esinlenmiş bir komploculuğu adeta tek yöntem bellemişlerdir.

bu arada Osmanlı Sarayında da-sürüp gelen saray entrikalarından esinlenmiş bir komploculuğu adeta tek yöntem bellemişlerdir. Komplolarla, oldu-bittilerle, yüksek bürokrasiden adam kazanmakla, komitacılıkla bezenmiş bu yöntemler, zaten çöküş halinde olan, çürümüş koflaşmış bir imparatorlukta sonuca gitmeye yetmiştir. (Ama gene de Jön-Türklerin ve onların devamı olan İttihatçıların bu yöntemleri, o çürümüşlük içinde dahi Sultan Abdülhamit'in 33 yıllık despotluğunu öneyememiştir).

Sonuçta İttihatçılar iktidara gelmişlerdir. Bu kuşkusuz ki bir devrimdir ve ülke tarihinde ileri bir adımdır. Ama inkılâb, yukarıda olup bitmiş, kitlelerin buna katılması söz konusu olmamıştır. Karşı-devrim kotarıldığında da (31 Mart Vakası), kara kalabalıklar İstanbul'da terör estirirlerken, "mekteplilere" saldırırlarken, karşı-devrim İstanbul halkıyla değil, dışarıdan gelen Hareket Ordusuyla bastırılmıştır. O İstanbul halkı ki, 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde, kanlı Sultan'ın sultası sona erdiğinde **Hürriyet** avazeleri ile sokaklara dökmüştür, yani inkılâba sahip çıkmıştır, buna rağmen inkılâbın öncesinde de, sonrasında da ona aktif ve bilinçli bir şekilde sahip çıkacak bir örgütlenme bulunmadığından, İttihatçılar her şeyi kendileriyle başlayıp, kendileriyle biter gördüklerinden, karşı-devrim sırasında hürriyetçi İstanbul halkının eli kolu bağlı kalmıştır.

Böylece İttihatçıların inkılâbı Saray'ın dışından gelmiştir, ama siyasi kudret sahibi olduktan sonra Saray'la ve çevresiyle (aristokrasi ile) işbirliği yapmıştır. Bunun en çarpıcı örneğini inkılâbın lideri Enver Paşa'da görmek mümkündür. İttihatçıların üç kişilik en öndeki lider kadrosunun bu parlak çocuğu yüzbaşılıktan Paşalığa yükselmekle kalmamış, yeni Padişah'ın kızını alarak bizzat Saray'a intisap etmiş, Damad-ı Şehriyari olmuştur.

İttihatçılar iktidara geldikten sonra, kendi kudretlerini komploculuk, komitacılık yoluyla sürdürmüşlerdir. Hürriyet diye diye iktidara gelmişler, fakat kısa zamanda müstebit kesilmişlerdir.

İttihat ve Terakki iktidarının komploculuğu, tepeden imceciliği, oldu-bitticiliği öylesine ileri varmıştır ki, ülkeyi gözlerini kırpmadan bir oldu-bittiyle savaşa sokmuşlar ve siyasi maceracılığın tarihte eşi az görülüş bir örneğini vermişlerdir.

İttihatçıların iktidara gelebilme başarısında geçmişteki Yeniçeri geleneklerinin bile rolü olduğu söylenebilir. Gerçi Yeniçeriler, kazan kaldırdıklarında iktidara talip olmazlardı, genellikle Sadrazamın kellesini alıp, -bazan da Padişahın kellesini alıp- ulûfelerini arttırıp, Ocaklarına dönerlerdi.

Bu açıdan İttihatçıların iktidara gelisi ay-

nı değildi; ayrıca 1908, farklı bir toplumun san cıları içinde gerçekleşmişti, fakat gene de İttihatçıların iktidara kavuşabilmelerinde geçmişteki Yeniçeri Ocağı'nın siyasete müdahale geleneğinin payı vardı. Yeniçeriler için Padişah değil, Padişahlık (ve Halifelik) kurumu dokunulmazdı. İttihatçılar da öyle yaptılar.

LAİSİZM VE DİNSEL FANATİZM

Yeni toplumun gerektirdiği -ve getirdiği- birtakım üstyapısal kurumların, anlayışların yığınlarca benimsenmesi ve geniş kesimlerin aktif katılımının sağlanması bir yana, bu değişimler uzun süre belli direnmeyle de karşılaşmıştır.

Örneğin feodal toplumdan çıkışın ve yeni toplumsal kuruluşa geçişin başlıca üstyapı öğelerinden olan laisizm (dinle devlet işlerinin birbirinden koparılması, dinin devlete olan ilişkisinin kesilmesi) ülkemizde uzunca bir müddet geniş kesimler tarafından "gâvurluk" olarak görülmüştür. Kadının üretime katılması, yeni toplumsal yaşamda işlev -ve dolayısıyla kişilik- kazanmasına, kız çocuklarının okula gönderilmesine de aynı gözle bakılmıştır. (Dinsel motifleri de içeren bu sorun, halen de ciddi bir şekilde sürmektedir).

Gene aynı kapsamda eğitimin dinsel eğitim olmanın çıkarılması da uzun süre dirençlerle karşılaşmıştır.

Böyle olunca, dinsel fanatizmin aşılması sorununa bir zabıta sorunu olarak bakılmaz, siyasal önlemlerle bu sorunun çözüleceği sanılmıştır.

Oysa dinsel fanatizm feodal topluma özgü bir üstyapı özelliği olduğuna göre, ekonomik temelde feodaliteye tasfiye edilmeden bu fanatizmin aşılmasına da olanak yoktu. Burjuvazi, feodaliteyi radikal bir şekilde tasfiye etmeye girişmeyince, uzun süre kendisinin ön planda olduğu bir üstyapıda feodallerle işbirliği yapınca -iktidarı şu veya bu dozda onlarla paylaşınca- ister istemez feodalitenin kapsamlı bir tasfiyesi de uzun zaman almıştır. Kirlarda kapitalizme geçiş, feodallerin yavaş yavaş kapitalistleşmesi şeklinde cereyan ettiğinden, feodalite de giderek sönmölenen konumunu ve pekçok kırsal yöredeki mahalli etkisini bu süre boyunca sürdürmüştür. Bu şekilde, dinsel fanatizmin aşılması da uzamıştır.

Nitekim, ancak 1950 sonrasında kapitalistleşmenin hızlanmasıyla dinsel fanatizmin eski gücü kırılmıştır. Bu noktada bir saptama olarak ilginç bir noktayı hatırlatmak gerekiyor: 1950'ye kadar olan CHP iktidarı döneminde siyasal iktidara dine karşı hiç müsamaha göstermediği halde toplumdaki dinsel fanatizm gücünü korumuştur, 1946 sonrasında Demokrat Parti bir yandan kitlelerin demokrasi öziemlerini arkasına almak amacıyla samimiyeysiz bir şekilde demokrasi havariliği yaparken, öte yandan dinci motifleri de kullanarak "dini siyasete âlet ediyordu". DP 1950'de iktidara geldikten sonra resmi yönetim olarak din üzerindeki kısıtlamalar, baskılar

kaldırıldı. Hatta, devrin önde gelen siyasi yöneticileri dini devlet eliyle teşvik bile ettiler. Radyolarda yerli yersiz yapılan naklen mevlut yayınları, ya da devrin başbakanının bilmem hangi camideki takkeli resimleri, iktidardaki partinin Anadolu düzeyindeki örgütlerinin çeşitli vesilelerle dini törenleri, camileri siyasi amaçla kullanmaları seçim propagandasında dine özel bir yer vererek, dini oy toplama araçlarından biri olarak kullanma makyavelizmi yaygınca sürdürüldü.

Dinsel fanatizmin siyasi amaçlarla teşvik edilmesi 1960'larda da sürdürüldü. Ama bütün bunlar, -dinsel inançlar üzerindeki resmi ambargoların kaldırıldığı 1950'den bu yana geçen süreçte- dinsel fanatizmin eski etkililiğini önemli ölçüde yitirmesini önleyemedi.

Önleyemedi, çünkü, feodalitenin tasfiyesi hızlanmış ve nihayet büyük ölçüde tamamlanmıştı. Temeldeki bu yapısal değişim, dinsel gericiliğin maddi temellerini de büyük ölçüde zayıflattığı için, bugün din serbest olduğu halde -serbest olmadığı tek parti CHP döneminin fersah fersah ötesinde- dinsel gericilik siyasi bir tehlike olmaktan çıkmıştır. (En dinci siyasi kuruluş bile dinci olduğu için değil sosyal ve siyasi görüşleriyle belli bir sosyal kesimin ihtiyaçlarını dile getirdiği, dahası da, belli bir reformculuğu -hem ekonomik hem de siyasi reformlar planındaki bir çeşit reformculuğu- savunduğu için sosyal bir varlık olabilmektedir).

Yeni toplumun önemli kurumlarından birisi olan laikliğin yerleşmesi, toplum bilincine -toplumda yaşayan bireylerin ölçülerine- mal olması, altyapıda feodalizmin henüz tasfiye edilmemiş olduğu dönemlerde toplumun kimi ileri kesimlerinde birtakım illüzyonlara da yol açtı. Örneğin genç burjuvazi ile feodaller el ele, kol kola yürürlerken, genç burjuvazi feodalitenin çıkarlarına dokunmazken, yani burjuvazi ile feodalite arasında kayda değer bir kavga yokken, tersine bir uzlaşma ve hatta işbirliği varken, siyasi yaşamda aydınların "irtica" karşı bir başka irticadan yana tutum takınmaları bu yanılsamalarından biriydi.

Oysa geçilen toplumun tek değer ölçüsü laisizm değildi. Laisizm, ancak ve ancak kuvvetler ayrımı, insan hakları, genel oy (serbest seçimler), temsili kurumlar gibi yurttaş özgürlükleri ile birlikte önem kazanır. Kapitalizmin beşiği Batı'da da bu böyle olmuştur. Ama feodaliteden yeni sosyo-ekonomik düzene geçildiğinde, laisizm aydınlar tarafından tek boyut olarak alınınca, onun adına yeni toplumun sözünü ettiğimiz diğer kurumlarından sarfınazar ediliyor, demokratik hak ve özgürlükler hiçe sayılabiliyordu.

Böyle olunca, burjuvazinin içindeki değişik çıkar gruplarının çatışmasında altta olan hem sözde bir demokrasiyi, hem de dinsel gericiliği yanyana getirip siyaset yapmaya çalışıyordu. (Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka ve Demokrat Parti muhalefetleri gibi. Bu partilerin siyasi muhalefetleri sosyal planda hiçbir şekilde feodal muhalefet, ya da feodal gericiliğin

• Dinsel fanatizmin açılması bir zabıta sorunu olarak görülmüş, siyasal önlemlerle sorunun çözüleceği sanılmıştır.

karşı koyuşu değildi. Tersine, iktidar kim dersen, feodaller de büyük ölçüde ondan yanaydılar. Ama dinsel motifler bu burjuva partilerinin bir siyaset aracıydılar. Ve ne yazık ki, kuvvetler ayrımı, temsili kurumlar, genel oy gibi öğeler ilerici aydınlar tarafından değil, bu partiler tarafından savunuluyordu).

Bu siyasi noktaları niçin hatırlatma gereği var?

Yeni toplumun örgütlenmesinde, yeni toplumsal yaşamın kurulmasında geniş yığınların devre dışı bırakılması, siyasal yaşamdan başlayıp, kültürel alana da yansımaktaydı. Kültürel plandaki değişiklikler yuktan aşağıya gelmekte, geniş kesimlerin bu değişimlere ayak uydurmaları beklenmekte, uyduramadıkları takdirde siyasal önlemler tek yol olarak görülmekteydi. Oysa kültürel değişim ve evrim bir buyruk sorunu değildi, olamazdı. Değişmesi öngörülen kültürel öğeleri var eden, canlı kılan, idame ettiren, temel varlığını sürdürdükçe, onlar tüm zorlamalara rağmen yaşamaya devam edecekti. Nitekim etti de.

Ne zamanki, kapitalistleşme hızlandı, feodalizm süreci içinde tedricen tasfiye oldu, o zaman kültürel değişim de ister istemez hızlandı ve yol aldı.

Elbette ki, toplum kültürünün öğelerinden biri olan dinsel motifler, ya da dinselikle iç içe geçmiş gelenekler, anlayışlar şartlanmalar, değiştiğimiz konunun (kültürün ve kültürel değişimin) tek ölçütü değildi.

Sorun esas olarak, yukarıda uzun uzun anlattığımız şekilde, kırsal kesimdeki demokratikleşme ve geniş köylü yığınlarının karanlıklardan çıkma sorunudur.

Ne ki, geniş kesimlerin demokratik bir toplum gerçekleştirecek atılımlara katılımının sağlanmadığı, sonraki toplumsal düzenlemelerde de uzun süre pasif tutulduğu koşullarda, diğer geleneksel kültür motifleriyle birlikte, dinsel fanatizm de büyük önem kazanmaktadır.

Ülkemizde yaşanmış olan bu durum, islam dininin çok tutucu olduğu, buna karşılık Batı Avrupa'da kapitalizme geçimden çok önce dinde reform yapıldığı, bu nedenle kapitalist toplum geldiğinde karşısında dinsel tutuculuğun güçlü bir direncini bulamadığı şeklinde yorumlara ve değerlendirmelere rastlıyoruz.

Oysa, Avrupa hangi dinsel reformlardan geçmiş olursa olsun, 18'ci yüzyıl sonundaki Katolik kilisenin taassubu, 19'cu yüzyıl başındaki İslam taassubundan daha az değildi.

Yukarıda da vurguladığımız gibi, feodaliteden çıkışta önemli olan, söz konusu taassubun maddi temeli olan feodalitenin en

radikal bir şekilde ve yığınlarla birlikte tasfiye edilmiş olup olmamasıdır: anti-feodal devrimde ve sonrasında kitlelerin rol oynayıp oynamamasıdır. Bu katılım sağlanmıyorsa, ve bunun doğal sonucu olarak güçlü bir toprak reformu yapılmıyorsa dinsel taassubun ekonomik, sosyal temeli de büyük ölçüde tasfiye edilmiş demektir. Yukarıda verdiğimiz Meksika örneği, dinsel fanatizm konusunda da geçerlidir. Burjuva demokratik devrim öncesindeki Meksika Katolik kilisesi ne Avrupa gibi din reformundan geçmişti, ne de İslamcılıktan daha ileriydi. Buna rağmen kilise, demokratik devrim karşısında parmağını bile kıpırdatmadı, çünkü bu demokratik atılımlara katılanlar bizzat yığınlar halinde inanmış Katolik köylülerdi.

DOĞU-BATİ KÜLTÜRÜYLE YAŞANILAN İKİLEM

Ülkemizde feodalizmden çıkışta, yukarıda sözünü ettiğimiz özgüllüklerin yanı sıra, anılması gereken önemli bir faktör daha vardır. Bu da doğu ile batı kültürü arasındaki farklılığın yansımaları biçiminde gözlenmiştir, gözlenmektedir.

Kapitalizm, günümüz dünyasındaki tüm evrenselliklerine rağmen, Batıda doğmuştur, Batıda gelişmiştir ve esas olarak Batıda sürmektedir. Kendi en gelişkin noktasına da gene Batıda ulaşmıştır.

Bu nedenle, kapitalizmin temel ve evrensel ekonomik-sosyal nitelikleri her yerde aynı olmakla birlikte, dünyada kapitalizmin feodalite bağında doğmasından bu yana geçen birkaç yüzyıllık süreçte, kültürel planda Batı kültürüyle yoğrulmuştur.

İşte bu faktör, kapitalizmin kültürel öğelerinin ülkemizde benimsemesini geciktiren ve halen de toplumumuzun kültürel bir ikilem içinde bırakan bir başka özelliiktir.

Çünkü, burjuvazinin öncüleri olan Jön-Türklerden başlayarak bugüne değin, kapitalizm, ülkemize Batıyla birlikte gelmiştir.

Böylece Türkiye, Batı ülkeleri gibi kendi tarihsel kültür özellikleri içinde feodaliteden kapitalizme geçebilmiş değildi. Batıda da kuşkusuz ki feodaliteden kapitalizme geçişte, yeni toplumsal yaşamın kültürel sorunları, adaptasyon güçlükleri vb. olmuştur, ama Türkiye'de yaşanan, hem kapitalizmin kültürünü, hem de Batı kültürünü benimsetmek çabaları olmuştur.

Böyle olunca da, toplumun bu kültürel geçiş benimsenmesi zor olmuştur, zor olmaya da devam etmektedir.

Aslına bakılırsa, yapılması gereken Batı kültürünü kapitalizmin önşartı görerek zorla empoze etmek değildi. Yeni toplumu kurarken kültürel planda gerekli olan, Batı toplumlarının da kültür mirasını insanlığın kültür birikiminin önemli bir parçası olarak Türkiye toplumuna sunmak, taklitçilik, özentiliclik ve yukarıdan aşağıya dayatma biçiminde değil, süreç içinde yeni bir senteze ulaşmaktır.

Örneğin kapitalizmin kimi kurumlarını ve demokrasisini getirmekten, dansı as-

rilik görmek elbette batı kültürüne yabancı bir toplumda genişçe yadrganacaktır. Dahası da, bu değişimlere önyak olanlar, kendi elitist yaklaşımları içinde Batı'yı da taklit ederlerken, kendi toplumlarına bütünüyle yabancılaşıyorlardı. Geniş yığınlarla tepeden bakmak, küçümsemek, horlamak, onları kaba ve cahil kalabalıklar, güdülecek bir sürü gibi görme anlayışı, aynı zamanda Batı özenticiliğiyle birlikte yapılıncı; yeni toplumu kurmaya soyunanlar, aslında hiç değilse başlangıçta, onu birlikte kurmaları gereken geniş yığınlarla bütünüyle yabancılaştılar. Kötü bir biçimcilikle saplandılar, özü önemsemediler.

Böyle olunca, uzun süre kitlelerle bu elit arasında uçurum meydana geldi. Bu uçurumu kapatmak ise zorlamayla mümkün değildi. Nitelik yapılan tüm zorlamalar bir sonuç vermedi.

Daha sonraki dönemlerde kapitalizm yol alınca, bu kez zorlamalar kalktı, ama burjuvazi bu kez kâr amacıyla batıdan ithal ettiği "kültürel malzemeyi" toplumun önüne sürdü.

Gelinen noktada (şu anda) toplumsal kültürümüz başlıca iki faktörün etkisinden doğan bir ikilem altındadır:

a) Feodaliteden kapitalizme geçişin getirdiği kültürel uyumsuzluklar, kapitalist toplumun değer yargılarını benimsememe, benimsememe, feodal anlayışlardan kopup kopamama, yeni toplumun olumlu-olumsuz değer yargılarını, ahlâki anlayışlarını diğer kültürel öğelerini özümseyip özümsememe birinci bocalama faktörüdür. (Ve yapısal değişme sürecinin 1950'lerden bu yana büyük bir sıçrama göstermesi, son derece ivmeli seyretmesi, özgül bir faktör olarak bu bocalamada ve yaşanan ikilemde rol oynamaktadır.)

b) Kapitalizmle birlikte batı kültürünün ülkemizi etkisi altına alması, yaşanan kültürel ikilemi belirleyen ikinci çaprazdır.

Her ikisi birden üstüste gelince, bugünkü kültürel karmaşıklık ve bocalama ortaya çıkmaktadır.

Toplumumuz sadece feodal kültürle burjuva kültürünün arasında değil, aynı zamanda doğu kültürüyle batı kültürünün arasında sıkışmış durumda bir kültürel geçiş evresi yaşamaktadır. Toplum feodaliteden kapitalizme geçmiş, fakat bu geçiş kültürel planda etkilerini doğal olarak geç hissettirmiştir. Bu nedenle, toplumsal kültürümüz büyük kent topluluklarından başlayarak, yavaş yavaş kırlara değin feodal kültürden kopmuş olmakla birlikte, modern bir burjuva toplumunun kültürüne de ulaşamamıştır.

Sonuçta toplum, kültürel planda bir yerlerden kopmuş fakat varacağı yere de varamamış, vardığı kadanyla da bulunduğu yeri yadrgayan bir iğretilekle, yani bu anlamda boşlukta kalmıştır.

KÜLTÜREL BOŞLUK KAPISINDAN GİREN YOZLAŞMA

İşte bu boşluk noktasında toplumsal

kültürümüz bugün sayısız yozlaşım salvarlarının, çabalarının tasallutu altındadır. İnsanımız, kültürel alandaki bu salvalar ambale edilmiş, şaşkına çevrilmiştir. Eski değer yargılarını (olumlu-olumsuz) yitirmekte, yitirdiğinin yerine daha iyisini koymak şöyle dursun, neyi nasıl koyacağını dahi bilememektedir. Böylece bir kültürel keşmekeş içinde sürüklenmekte, ne olup bittiğini, kendisinin nereye gittiğini bile anlayamamakta ve ona günöbirlik sunulan "kültürel öğelerin" çekim alanı içine girmekten kendisini kurtaramamakta, daha da kötüsü kurtulmak arzusu bile göstermemektedir.

Toplumda ortaya çıkan yeni ihtiyaç alanlarına bir yandan yerli kapitalizm, öte yandan batı kapitalizmi hücum etmiş ve en kestirme yoldan en yüksek kâr amacıyla bu alanları kapatarak, yozun yozu "kültürel malzemeleri" kitlelerin önüne sürmüşlerdir.

Köyden kente göçmüş milyonlarca ve milyonlarca insan, yeni yaşama ve çalışma koşullarına adaptasyon güçlükleri içinde kıvrılırken, yeni yaşam tarzında karşılaşacağı kültürel ikilemlerin gerilimleri ve bocalamaları içinde kalırken, kendisini boşlukta hissedecektir. Sinemaya gidecek olsa en pespaye Yeşilçam filmleriyle ya da kötünün kötüsü Amerikan şiddet, seks, filmleriyle, Hong Kong'un, Taiwan'ın karrate filmleriyle karşılaşacaktır. Kahvede veya evinde televizyon izleyecek olsa, karışında ya Dallas'ın J.R.'ını Sue Ellen'ini, veya bir polisiye diziyi bulacaktır. Müzik olarak zaten yirmi yıla yakın zamandır emekçilerin dünyasında arabesk ege-men kılınmıştır. Arabesken daha ileriye gidecek olsa şimdilerde "Türk hafif müziği" denilen ve gene son yirmi yılın eseri olan bir başka yoz müzikle karşı karşıya kalacaktır. Gazete diye bol magazinli, renkli-menkli, biraz da çıplak resimli sayfalar duvarını kolay kolay aşamayacaktır. Boş vakitlerinde kahveye gidecek olsa, ya kötü televizyon programlarıyla oyalanacak, ya da okey oynayacaktır. Arada bir "bi tek atmak" için birahaneye uğrasa gözü video yayınından ayırlamayacak, meyhaneye gitse sadece rakıyla değil, aynı zamanda Ferdi Tayfur'a "sermest" olacaktır (birkaç kadeh rakının onu neşelen-direceği varsa bile, kasetten dinlediği arabeskle efkârlanacak ve "batsın bu dünya" diyecektir).

Zaten ağır yaşam koşulları, dayanılmaz geçim sıkıntıları, bitmek tükenmek bilmeyen ekonomik sorunları ve büyük ölçüde bundan kaynaklanan aile sorunları, geçimsizlikleri bu insanımızın dünyasını karartmaktadır. Bütün bunlarla yeterince bunalmıştır. Elbette böyle durumdaki biri, melodisi ne denli kötü olursa olsun "batsın bu dünya" sözünde kendini bulacak, kendi dertlerini bu sözle özeleştirecektir, "kahpe feleğe" sövecek, "sana da benim gibi çektiren mi var" diyen ağırlıklı sesle kendini özdeşleştirecektir.

Evet, insanımızın boğaz tokluğuna çalışmaktan "imanı gevremiştir". Bu denli Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranteey.org>

çalıştığı halde ekonomik durumunun düzelmediğini, daha da kötüye gittiğini görerek bunalmaktadır. Tek umudu ya milli piyangoya kalmıştır, ya da spor totoya. Bu nedenle, eskiden -köyündeyken- ya da kente ilk geldiği sıralarda futbolun f'sinden bile anlamazken, artık Trabzonspor'un Gaziantepspor'u yeneceğini bilecek kadar futboldan haberdardır ve daha da kötüsü, diyelim ki, kendisi G. Antep'in bir na-hiyesinden, köyünden olduğu halde, spor toto'da 13 tutturmak umuduyla Trabzonspor'a banko oynayacaktır.

Özetle, çalışmaktan canı çıkmış olan dayanılmaz ekonomik sıkıntılardan bunalmış bulunan bu insanın kendisine sunulanlardan daha iyisini bulmaya, bu pespaye "kültürel malzeme"lerin kuşatmasını aşmaya çaba gösterecek ne mecali vardır, ne de ufkunun bu koşullarda daha da gelişmesi olanaklıdır.

Bu durumdaki emekçi, elbette ki ciddi bir gazeteyi eline alsa yorulacaktır, ama Tan gazetesinde "gözü-göynü açılacaktır." Televizyondaki bir açık oturumu izlemekten sıkılacaktır, ama Robert Wagner'in güzel karısıyla birlikte serüvenden serüvene koşmasını heyecanlı bulacaktır, ya da okey masasında oyuna dalıp dertlerini hiç değilse bu şekilde birkaç saat unutacaktır. Böylece TV seyredirken, kahvede oyun oynarken kendisini bunaltan dünyasından bir nebze olsun syınlmış ve ister istemez dinlenmiş olacaktır.

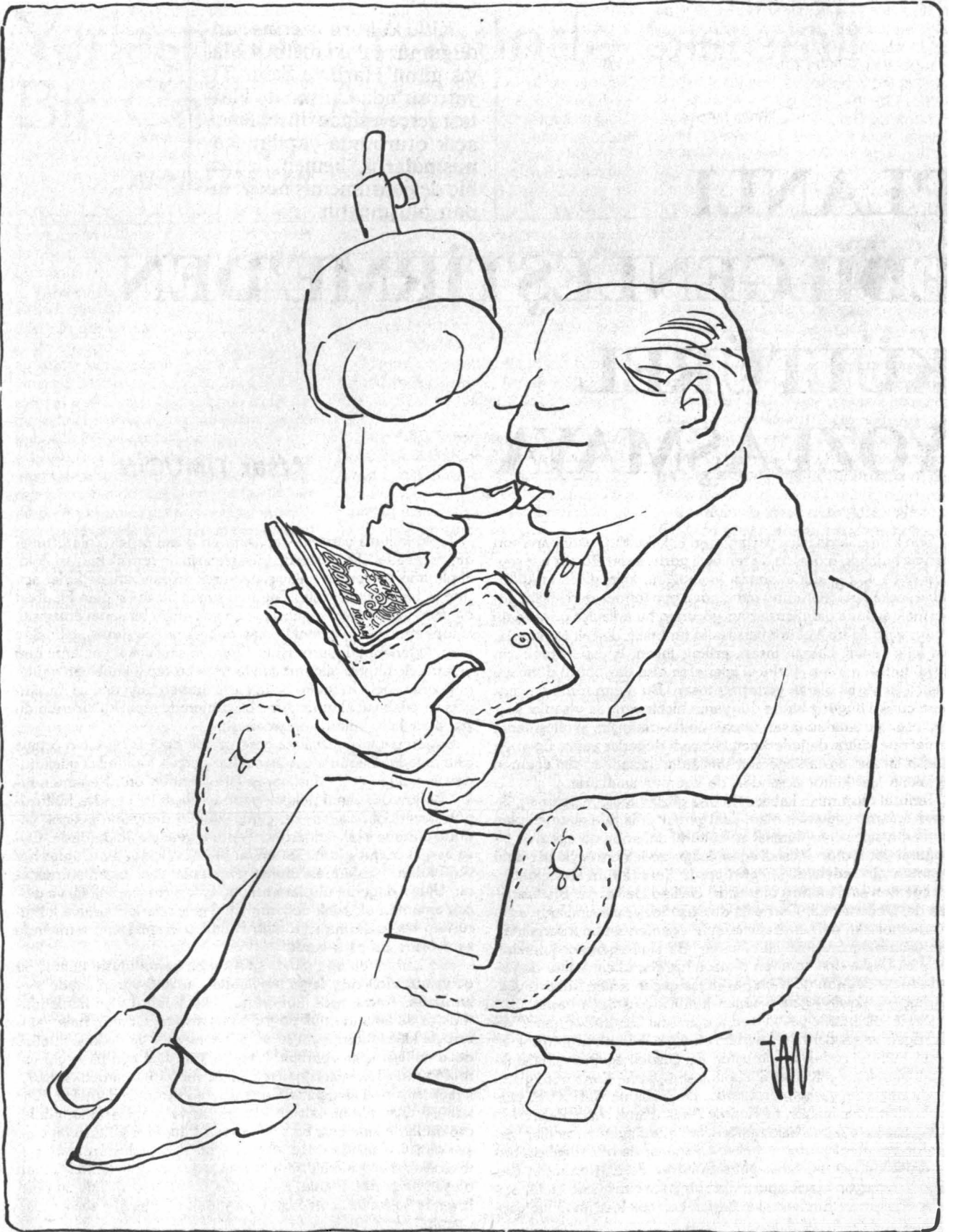
Özetle ister ekonomik, isterse politik amaçlarla olsun, geniş yığınların maruz kaldıkları şey insanlı ögenin yok edilmesi.

İNSAN ÖGESİNİN KÖRELİLMESİ

Açıktır ki, ihmal edilen, küçümsemenin, hor görülen hep insan olmuştur. Geçmiş kültür birikiminin üzerine, bu birikimdeki insani öğeleri koruyup, çağdaş toplumun uygarlık öğeleriyle zenginleştirip daha ileri bir senteze varmak yerine, insan ve onun insani öğeleri gerek siyasal yönden, gerekse koşullandırmalar yönünden kuşatılmıştır. Toplumun serpilip gelişmesinin ancak ve ancak insanın gelişmesi ve yetkinleşmesi ile gerçekleşebileceği gerçeği ya hiç bilinmemiş ve önemsenmemiş, ya da bilinmiş ve bundan korkulmuştur.

İnsan ögesinin köreltilmemesi, tersine insanın yetkinleştirilip zenginleştirilmesi, onun geçmişten kalma kültürel birikimi içindeki insanca öğelerin korunup yeni toplumsal maddi koşullarda -gelişmiş kitle iletişim araçlarının da yardımıyla- daha ileri kültürel sentezlere ulaştırılması, kuşkusuz ki, insani bir sömürü aracı olarak gören, onun toplumsal güdülerini, insani özelliklerini yok ederek, ona ekonomik ya da başka amaçlarla afyonlar sunan gayri insani kesimlerden beklenemez.

Böylesi çabalar, ancak ve ancak İNSAN'ı gerçekten ön plana çıkaran, bu çıkarışın maddi temelini ve sosyal, bilimsel öğretileri bilen, aydınlığı getirmek ve İNSAN'ı daha ileriye götürmek isteyen toplum kesimlerinden gelecektir.

TAN ORAL/karikatür

Kitle Kültürü Üzerine

Kitle kültürü üzerine sunduğumuz bu iki metin 4 Mayıs günü Harbiye Şehir Tiyatrosu'nda Üniversite Haftası çerçevesinde düzenlenen açık oturumda yapılan konuşmaların, hemen hemen hiç değiştirilmemiş notlarından oluşmuştur.

PLANLI EDİLGENLEŞTİRME'DEN KÜLTÜREL YOZLAŞMAYA

Afşar TİMUÇİN

Son zamanlarda iyice yaygınlaşan kitle kültürü sözü bana son derece bulanık, o ölçüde de tehlikeli görünüyor. Bu söz her şeyden önce iki tür kültür olması gerektiğini, kalabalıkların kültürüyle seçkinlerin kültürünü birbirinden ayrı tutmak gerektiğini duyurmaktadır. Bana oldukça yazgıcı görünen bu anlayışa göre iki tür kültür ve o iki tür kültüre karşılık iki tür insan olacak toplumda: biri kitle insanı, çalışan insan, ezilmiş insan, iş yapabilmek için türkü tuturan insan -türküsü içler acısı olsa da-, öbürü dünyaya bilinçli bir varlık olarak yerleşmiş insan. Bu aynın tümüyle yanlış, çünkü bugüne kadar dünyanın hiçbir yerinde insanlar seçkin insan ve sıradan insan olarak sınıflaşmamıştır, sınıflaşmanın temelinde kültür değerleri değil iktisadi değerler yatar. Egemen sınıflar iktisadi açıdan egemen sınıflardır, iktisadi açıdan egemen oldukları için kültür açısından da egemen sınıflardır.

Tarihsel oluşumları kabaca da olsa gözlemlediğimiz zaman, iktisadi anlamda egemen olan, yani gerçek anlamda egemen olan sınıfların, siyasal, toplumsal ve kültürel anlamda da egemen olduğunu görüyoruz. İktisadi egemenliğin zedelenmesiyle her türlü egemenliğin zedelenmesini görüyoruz. Tarihte tüm kalıcı kültürler egemen sınıf kültürü olmuştur. Galileo Galilei de, Shakespeare de, Decartes da, Corneille de düşünceleriyle sınıflarını aşan insanlar olsalar da, kendi sınıflarının, egemen sınıfın insanıdır, dünyaya o sınıfın gözüyle bakarlar. Bir sınıf egemen olmaktan çıkıp bir başka sınıf egemen olmaya hazırlanırken, kültür değerlerinde bir değişim göze çarpar. İniş geçiş sınıfın kültürü yozlaşmaya, yükseliş geçiş sınıfın kültürü oluşmaya başlar.

Bugün ülkemizde yetkin bir Egemen sınıf kültürü var mıdır? Yoktur. Egemen sınıfların baştan beri bir yığın iktisadi, toplumsal, siyasal, kültürel zorlukları olmuştur. Bu yüzden egemen sınıflar iktisadi olmaktan çok siyasal ağırlık taşımışlardır, buna göre güçlü kültür değerleri yaratamamışlardır. Ne Nabi, ne Nefi XVII. yüzyılın yükünü kaldırabilir, ne Kerime Nadir, Faruk Nafiz, Reşat Nuri XX. yüzyılın yükünü kaldırabilir. Ülkemizde egemen sınıflar karşısında egemenliğe doğru yükselen sınıflar da olmadığı için bize tepki kültürü diyebileceğimiz kültürler de oluşmamıştır. Kuralları bozmayan aynacılık durumları bir yana bırakırsak, kültür açısından toplumun tüm kesimleri baştan beri çok kısırlı üretimler yapmaktadır.

Tepki kültürü yaratma çabasına en güzel örnek Zola örneğidir. Fransa'da XIX. yüzyılda yükselen sınıfın temsilcisi olan Zola, alışılmadık bir roman anlayışı getirerek insana yeni değerler açıp bakmayı bilmiştir. Egemen sınıfın bir üyesi olan Flaubert de, aynı yeni değerler bilinci içinde ve benzer bir sanat anlayışıyla toplumun geçip gitmekte olan değerlerini eleştirmiş, gitmekte olan değerlerini duyurmuştur. Egemen sınıf sakat yanlarını bazı önlemlerle onarıp gücünü yenileyince bu tepki edebiyatı genilemiş yerini egemen sınıfın değerlerini öneren duygucu ya da simgeci bir edebiyat almıştır. Ama bu dönemde tepki kültürünün dışında bir kitle kültürü oluşmamıştır.

Bugün geçmiş yüzyıllara göre az çok değişik bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bugün egemen sınıflar gerçek toplumsal güçlerinden olmaktan çok, uluslararası ilişkilerinden ötürü egemendirler. Bugün dünyanın pek çok yerinde güçlü bir burjuva kültürünün geçerli olması gerekir, çünkü bugün dünyanın pek çok yerinde burjuva sınıfı iktidardadır ve tam yetkiyle iktidardadır. Oysa bugün burjuva kültürü tam bir bunalım içindedir. Bugün her türlü kültür uluslararası üretim güçlerinin eliyle biçimlenmektedir. Ulusal değerler uluslararası güçlerce biçimlendirildiği ve gerçek anlamda ulusal değerini yitirdiği içindir ki, burjuva kültürü tam bir yozlaşma içindedir. Kültür yozlaşmasının temelinde sanıyorum bu olgu vardır.

Her zaman olduğu gibi bugün de bir genel ulusal kültür, bir de yalnızca folklorik değer taşıyan halk kültürü yürürlüktedir toplumlarında. Ancak halk kültürünü, kitle kültürü diye nitelendirmek ya da adlandırmak doğru olmayacaktır. Çünkü, halk kültürüyle kitle kültürü aynı şeyse, şimdi ne diye bir de kitle kültürü deyimini işin içine sokmalı. Kitle kültürü diye aynı bir şeyin var olduğunu söylemek istiyorsak ya da var olması gerektiğini söylemek istiyorsak yanlış tam orta yerine düşmüşüz demektir. Kitle kültürü diye aynı bir kurum olmamıştır ve olmayacaktır, çünkü toplumlarında kitle diye bir sınıf yoktur. Eğer kitle kültürü diye bir şey oluşturulacaksa önce kitle diye bir sınıfın oluşturulması gerekecektir. Kaldı ki kültür toplumsal koşullara göre kendiliğinden oluşan bir şeydir. Planla, programla, öngörüyle, dilekle, kuramla ya da başka bir şeyle kültür yaratmak diye bir şey söz konusu olamaz.

“Gündelik Yaşama İlgisizliği” Yerleştirme Yönünde Sistemli Bir Çaba Var

Ahmet OKTAY

Önce, tartışacağımız soruna ilk değinenler arasında bulunan Frankfurt Okulu'nun iki üyesinden, Horkheimer ile Adorno'dan bir alıntı:

“Her şey basitleştirilmiş, sınıflandırılmış, kitleler içindeki bireylerin düşleri bile, kendilerinin düşleri olmaktan çıkarılmıştır”.

Ve bir uyarı:

“Kültür yozlaşması ve kitle kültürü” biçiminde belirlenen sorun bağlamı, bir bozulmanın ve kitleye ilişkin olanda hiçbir özgülleştirici gizilgüç bulunmadığının peşinen kabullenildiğini gösteriyor.

Oysa, sömürülen ve yönetilen sınıf ve kesimlerin kitle iletişim araçlarıyla kuşatıldığı bir zamanda, böyle bir gizilgücün var olup olmadığı ve eğer varsa nasıl harekete geçirilebileceği, başlı başına bir tartışma alanı oluşturmaktadır.

Kitle kültürünün tarihinin, sınıflı toplumların tarihiyle yaşıt olduğu söylenebilir. Bu yüzden sorunu yalnızca günümüzün kapitalist ve yan kapitalist ülkelerini göz önünde bulundurarak irdelemeye çalışacağım.

Ve yine bir uyarı:

Sosyalist ülkelerde kitle iletişiminin ve

onun kültürel işlevlerinin kuramsal bir çözümleme gerektirip gerektirmediği sorusu, bana kalırsa tartışmanın başka bir düzlemine oluşturmaktadır.

Şimdi:

Dünya kapitalist sistemi göz önünde bulundurulmadan sorun sağlıklı biçimde tartışılmaz görünüyor.

Çözümlemeye kültürün, daha kapsamlı konuşmak gerekirse, her tür bilginin üretimi, dağılımı ve tüketimi ile başlamak gereklili.

Üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlayan kitle kültürüne ilişkin her radikal kuramsal yaklaşım, iki iletişim toplumbiliminin, Vincent Mosco ile Andreu Hermann'ın vurguladığı şu dört noktada yoğunlaşmak zorunda sanıyorum:

- 1- İletişim ve dünya kapitalist sistemi
- 2- Kitle iletişimi ve devlet
- 3- İletişim ve emek sürecinde denetim
- 4- Boş zamanın kullanımı ve özel yaşam çerçevesinde kitle iletişimi.

Ama nedir kitle kültürü ya da popüler kültür?

En kestirmeden: Gündelik yaşamın kültürüdür. Bir yandan eğlencedir, bir yandan

da egemen sınıfların yaşam biçiminin onanmasını sağlar.

Ampirik gözlemlerle ya da belirlemelerle başlıyorum:

1- ABD'nin işlettiği Intelsat, Çin dahil yüzden fazla ülkeyi bağlamakta, finansman kuruluşlarının ve askeri merkezlerin iletişimini sağlamaktadır.

2- AP, UPI, AFP ve Reuters dünya haber akışını denetlemektedir. Bir örnek gerekirse: AP 110 ülkede yaklaşık bir milyar okuyucuya seslenen 10 bin aboneye günde 17 milyon kelime iletmektedir.

3- VOA, BBC, ORTF'in radyo yayınları çözümlerinin önemli enformasyon merkezleridir.

4- ABD firmaları olan ABC, NBC ve CBS en güçlü program üreticileridir.

5- Nüfusunun yansı hâlâ okuma yazma bilmeyen, okur-yazar nüfusunun büyük bölümü ise çok sınırlı bir kültür düzeyinde bulunan Türkiye'de radyo tarlaya, TV ise her köy kahvesine girmiş durumdadır.

6- Video ve video-kulüp olgusu hızla yayılmaktadır. Şu anda, yalnız İstanbul'daki video sayısı 600 bini geçmiş durumdadır. Karayolları üzerindeki köy kahvelerinde vi-

Bugün ne bir güçlü burjuva kültüründen sözdebiliyoruz ne de bir sağlam evrensel kültürden. Güçlü bir evrensel kültür birikiminin olabilmesi için güçlü ulusal kültürlerin varolabilmesi gerekirdi. Toplumlar da sermayeyi temsil eden sınıflar uluslararası üretim güçlerinin qüdümlüne girdikten sonra, toplumlar tüm yaşamlarını bu üretim güçlerinin koşullayıcı etkisine bırakmışlardır. Şimdi büyük merkezlerde insanlar için bir yandan tüketim malları, bir yandan da tüketim kültürü üretilmektedir, düşünce ve sanat üretilmektedir. Büyük iletişim ve pazarlama ağı nasıl duymamız ve nasıl düşünmemiz gerektiğini bize bütün ayrıntılarıyla öğretmektedir. Dünyaya nasıl bakmamız gerektiğini, insandan ne anlamamız gerektiğini, neyle ilgilenip neyle ilgilenmemek zorunda olduğumuzu bize gösteren düşünce kitapları, romanlar, filmler ve televizyon dizileri var.

Uluslararası üretim güçlerinin amacı elbette yalnızca ve yalnızca insanları kendi işinden başka işe kaşımayan edilgin varlıklar durumuna getirmektir. Buna göre çağımızın en yetkin insan tipi, sabahları evinden, çok sevdiği karısını ve çocuklarını öperek çıkan, çok sevdiği otomobiliyle, çok sevdiği işinin yolunu tutan, işyerine girer girmez çok sevdiği patronuna ve çok sevdiği arkadaşlarına espriler yaparak yakınlık gösteren, öğle tatilinde sandviçini yiyip kahvesini içtikten sonra ayaklarını masasına uzatarak bir süre dinlenen ve bu arada ailesinin geleceğiyle ilgili renk renk düşler gören, bütün bir öğleden sonrayı gene işinde özverili çabalarla geçiren, akşam çok sevdiği süpermarketlerden birinde alışverişini yaptıktan sonra çok sevdiği evine giden, akşam yeme-

ğinden sonra çok sevdiği bir bardak birasıyla çok sevdiği televizyonunun başına kurulup çok sevdiği dizileri ve yarışma programlarını izleyen insan tipidir.

Bu tam anlamında kaymış insan tipi, tam tamına edilginleşmiş bir varlıktır ve çok dar bir alandaki yan bilinçli üreticiliğine karşılık tam anlamında bir tüketicidir. Tüm iletişim araçları ondan hep edilgin olmasını ve tüketmesini, durmadan tüketmesini istemektedir. Üretirken kuzu, tüketirken aslan olan insan tipi günümüzün en çok yurttaş sayılan tipidir. Temel formül şudur: Senin için çizilen sınırlar içinde ne diliyorsan onu yap, ancak bu sınırların dışına adım atmaya düşünme. Böylesi bir insan tipi her şeyden önce kültüre yabancı hatta kültüre karşı insan tipidir. Böylesi bir insan tipinin yetişip geliştiği bir ortamda kültürün, gerçek anlamda kültürün yetişip gelişmesi olanaksızdır. Bu yüzden bu insan tipi tüm gelişimlere karşı güvencedir. Kendi iyiliği başkalarından düşünülmesine göre, kendi iyiliğini ve başkalarının iyiliğini düşünmemesi gerekir.

Bilim adamının düşüncesiz ve sorumsuz teknisyene dönüştüğü, sanat adamının tüm geri kalmışlıklar için özel üretici durumuna düştüğü, aydın kavramının bilinçli tüketici kavramıyla özdeşleştiği, herkesin yalnız kendisi ve ailesi için tasarlamaya alıştığı ortamlarda kültür yozlaşması bir raslantı değil, çok iyi düzenlenmiş bir edilginleştirme planının son aşamasıdır. Bu aşama geçmiş çağlarda rasladığımız ve elbet gelecekte de raslayacağımız kültür üreticisi güçlü düşünür ve sanatçı örneğini de, kültüre açık olan ve hatta kültürü gerçek bir gereksinme bilen toplumsal

deolara rastlanmaktadır.

Teknoloji zaferi kazanmış durumda.

Öyleyse, bunu niye gelişmenin belirtisi saymıyor ve sevinmiyoruz?

Bu noktada iki kuramsal kavrama değinmek gerekli: Yabancılaşma/şeyleşme ve ideoloji. Sırayla gidelim:

1- Emeğin özgürleşip ücretli emek haline gelmesiyle insan, üretim sürecine yabancılaşmış, emeği de şeyleşmiş bulunuyor. Üretimin örgütlenmesi, toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması sonunda, nesnelerin üreticisi olan birey, o nesneleri dış şeyler gibi görmeye başlıyor ve nesnelerin tutacağı oluyor. Nesneler kendi başlarına birer varlık durumuna geliyor ve insanal değerlere öncelik kazanıyorlar.

2- Bu genel süreç içinde, insan, üretim ilişkilerini doğal yasalar gibi görmeye başlıyor. Çünkü, toplumsal kuruluşu denetleyen sınıf ve kesimler, bir arada yaşamayı sağlayan bir düşünce birliğini sağlıyor. Yani, toplumsal yaşamın çimentosu olan bir ideoloji geliştiriyor.

Aslında emeğin gündelik yeniden üretimini sağlayan bu ideoloji bir yanılsama elbet. Ama, kitlelerin bu yanılsamayı görebilmesi sanıldığı kadar kolay olmuyor.

Çünkü, bilinç sanayii, yöneten sınıfların elinde bulunuyor.

Yani radyo ve televizyon, basın sanayii, sinema ve tiyatro vb.

Böylece, Stanley Aronovitz'in sözleriyle "bilinç sanayii, boş zamanı sömürgeleştiriyor."

Boş zaman.

Kavramın aslında bireyin kişisel yeteneklerini geliştirmesini sağlayacak işlik dışı bir zamanı dışı vurması gerekiyor. Ama değil.

Günümüzde, emekçi sınıf ve kesimler boş zamanlarını kendilerini emekçi olarak istihdam eden sınıf ve kesimler adına ürettikleri mal ve hizmetlerin arasında geçiriyorlar:

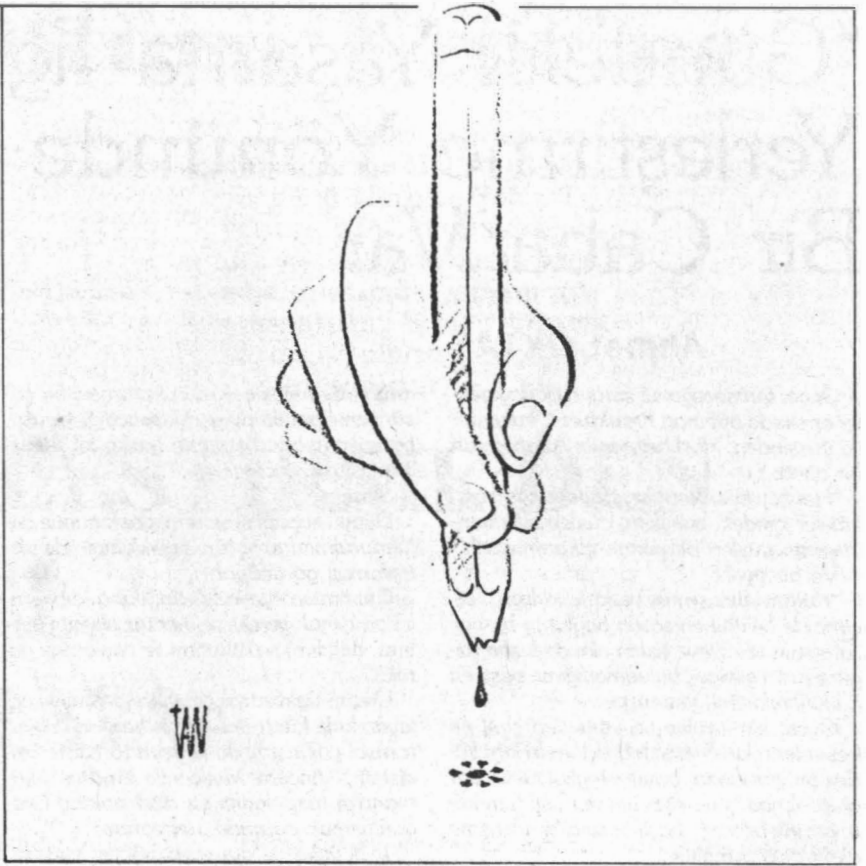
Euler dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları, posterler, yapma çiçekler, fabrikasyon mobilya, televizyon ve teyple doluyor. Düşünceleri elbet eleştiriyebilir de açık olan Marcuse'un bir cümlesini ancağız:

"Bireyler, yaşamlarına zenginlik getiren mallar karşılığında sadece emeklerini değil, aynı zamanda serbest zamanlarını da satıyorlar".

Kanadalı bir araştırmacı Dallas Smythe ise, sistemin, malların sahipliğinin kurum ve pratiğini öğrenerek çalışan izleyici kitleleri üretmeyi öngördüğünü vurgulayarak Marcuse'yi destekleyen bir yorum getiriyor: "Boş zaman, daha çok, izleyici malını oluşturma süreci, iş zamanıdır".

Kitle iletişim araçları kanalıyla kitle kültürü, doğrudan doğruya sistemi satmaktadır.

Örnek mi?

Zengin ve Yoksul, Dallas, Filamingo Yolu, Şahin Tepesi.

Emekçi kitleler gerçek yaşam koşullarından kopmakta/koparılmakta, hayali bir dünyada egemen sınıfların gerçek değerlerini benimsemektedir. Emekçi kesimleri ağırlatan tüm sorunlar yapay sorunlardır elbet. Ama kitleler onları insanal sorunlar olarak algılamaktadır.

Dolayısıyla, insanal sorun kendi gerçek sorunlarını bastırmaktadır.

Bir başka nokta:

Kitle iletişim araçları, kuramsal açıdan da kılgısal açıdan da, genel olarak burjuva demokratik bir toplum yaşamı içinde

insan örneğini de unutturmıştır. Edilginleşmeye var gücüyle karşı koyan bir avuç bilinçli insanın dışında hemen tüm insanların hiçbir sınıf aynı söz konusu olmaksızın ortak bir uykuya daldığı ortamlarda kitleye açılabilmiş bir kültürün varlığını düşünmek aşırı iyimserliktir.

Tüketim malları ve tüketim değerleri üreten büyük merkezlerin etkisi altında hastalıklı bir biçimde yapılaşmış olan toplumlar da, tüm altyapı ve üstyapı kurumları edilginleşmiş olduğu için, insanların yeni değerler üretebilmesi son derece güç, ama son derece zorunludur. Toplumların tüm geleceği buradaki savaşımın kazanılıp kazanılmamasına bağlıdır. Gelişmekte olan bir dünyada kendini toplumundan sorumlu duyan tüm dürüst ve bilgili insanlar geleceğe açık değerleri tartışan ve yansıtan güçlü ve yürekli düşünce ve sanat yapıtları ortaya koymadıkça ya da bu yapıtların ortaya konulmasına katkıda bulunmadıkça güçlü bir kültür yaratmak ve bu güçlü kültürü kitlelere ulaştırmak dileği gerçekleşmeden kalacaktır.

Unutmamamız gereken bir şey var: Kitle kültürü yaratmak hayallerini çokca geliştirsek elimize kültür adına çok bir şey geçmeyecektir. Kitle diye adlandırılan aynı bir insan topluluğunun varlığına hiçbir zaman sahip çıkmamalıyız. Böyle bir öngörü ancak ve ancak ikinci sınıf bir kültür, her zaman kalabalıklara açılmak adına insana yabancı düşen, başı önde bir kültür yaratmayı amaçlayabilir. Kitle kültürü diye bir şey düşündüğümüz zaman seçkinler kültürü diye bir şey de düşünmemiz gerekecektir. Dünyanın hiçbir toplumu kitle ve seçkinler diye katlanmamıştır. Seçkin insan, toplumun ileriye açık kesiminde ağırlığını duyuran bilinçli ve dürüst insandır. Herkesin en temel soruyu bile rahatça kavrayabildiği bir ortamda kültür bir ayrıcalık olmaktan çıkar. Bunun için aydınlarımızın, eli kalem tutan insanlarımızın tüm bildiklerini en yalın biçimde, herkesin anlayacağı biçimde halka ulaştırması gerekmektedir.

Sanatçı ve düşünür kendi içindeki büyüklük cinini ve tembellik şeytanını öldürüp toplumsal korkusunu da yenebildiği zaman, yoz kültür değerlerinin yerini gerçek kültür değerleri alacaktır.

yer alır. Dolayısıyla zaman zaman, egemen bakaş açılanın dışına çıkan ürünlere de yer verirler. Gelgelelim, üretilen yapıtla alımlanan yapıt başka şeylerdir. Şu nedenle: Aracın bütününde ürettiği ideoloji ve yapıtı sunuş biçimi, yapıtta içerilen düşünceyi kendiliğinden biçimde dönüştürür ya da çarpıtır. Böylece bilginin iletimi manipüle edilmiş olur.

Örneğin, Yaşar Kemal gibi bir yazanın romanı resimlenerek, ara başlıklarla iletilmekte, dolayısıyla yazanınkinden çok farklı anlamsal katmanların vurgulanmasına neden olmaktadır. Gazetenin öteki sayfalarının içeriğine uygun bir alımla mayaya koşullandırılmış bulunan okurun İnce Memed'de bir aşk ve eşkiyalık öyküsünün ötesinde neyi okumayı başardığı, başlı başına bir merak konusudur sanıyorum. İlk tefrika romanlardan olan Eugene Sue'nun Paris Esrani'nı okuduktan sonra sefalet içinde geçen günlük yaşamına dayanamayan bir işçinin kendini yazanın evinde aştığını anımsatmak istiyorum. Buradan bakıldığında, kitlelerin artık gündelik yaşamlarına karşı iyiden iyiye kuntlaştığı, umutsuzluğa bile kapılmadığı söylenebilir.

Tefrika roman biçimi, günümüzde bilşsel bir işlev üstlenememektedir. Çünkü, tefrika artık, tüm popüler kültür ürünleri gibi, emeğin gündelik üretiminin girdisi olarak eğlence'dir.

Kitle kültürü ya da popüler kültürün dizgeyle uyumlamayı sağlarken en çok yararlandığı öğeler şunlardır:

- Duygusallık (sentimental yazın)
- Cinsellik
- Yazgıcılık

- Us dışılık (üstün güçler, örgütler)
 - Güçlülük (para, üstün insan)
- Türkiye somutunda, müzik alanında bir örnekleme:

Arabesk ve hafif müzik.

1- Arabeskin toplumsal dinamikleri:

a- Feodal ilişkiler bağlamında gerçekleştirilen emek gücünün metalaşması. Ancak kentte kalifiye olmayışı dolayısıyla lumpenleşiş. Marjinal işler, marjinal yerleşim bölgeleri (gecekondular).

b- Kırsal kültür değerleri ve yaşam pratikleri ile kent değerlerinin ve pratiklerinin çatışması. Kente yenilişin düş kırıklığı ve küskünlüğü. Otantik folk karakteri ve biçiminin yozlaşması.

2- Hafif müzikte batılı kimi örneklerde görülen toplumsal içerik yokluğu. Pink Floyd, Elton John vb. ile karşılaştınlabilecek kimse yok. Özgün müzik formu yaratamayan, siyasallaşmayı sezerek halk müziğine dönen, ama reel yaşamdan kopuk ve uzlaşmacı, hatta boyun eğici bir sözel yapı kuran C. Karaca, B. Manço vb.

Soruna pembe gözlükle bakanlar da var elbet.

Kitle iletişim araçlarının kültürün demokratikleştirilmesi ve toplumsallaştırılması konusunda açtığı olanakları gözlemleyen kimi toplumbilimciler ve iletişim bilimciler, bu yoldan tüm bağımlılıkların kırılacağını söylüyorlar. Örneğin Marshall McLuhan, radyo ve televizyonla toplumların yeniden cemaat yaşamının ilişkilerine kavuştuğunu söylüyor.

Ama bu konuda en iyimser kişi hiç kuşkusuz Amerikalı fütürolog Alvin Toffler. Gelecek Şoku ve Üçüncü Dalga.

Kablolu sistemin bireysel yaşamın sınırlarını genişletmesi, anında bilgiye ulaşması.

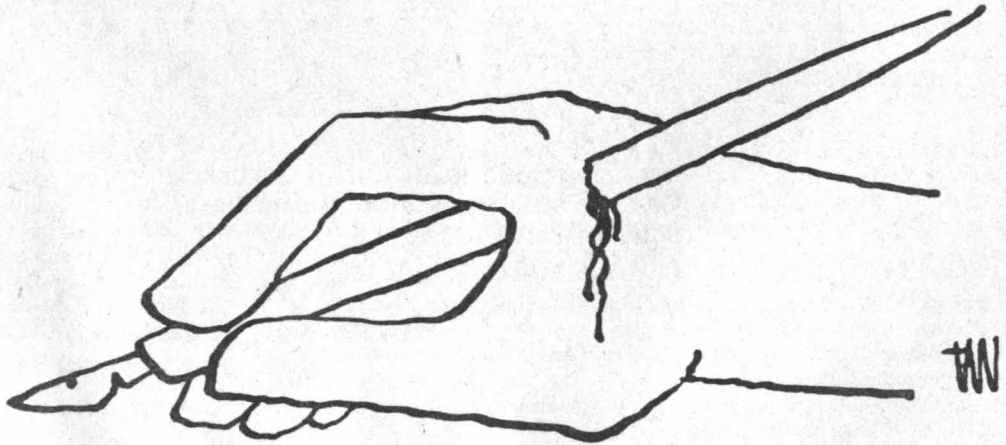
Ancak, bu ev içinde edinilen bilginin, enformasyonun üretimini ve dağıtımını elinde bulunduran kurumlarca denetleyerek iletilmeyeceğini unutuyor.

Dağıtılan programlar özgürleştirici değil, baskıcı bir rol oynuyor önünde sonunda.

Radikal içerikli bir iyimserlik de Enzensberger'den. O da kapitalist toplumda devlet örgütünün egemen sınıftan bağımsızlaştığı olgusuna dayanarak iletişim araçlarının çalışan ilericilere bireylere güveniyor.

Ama, özgül durumları hiç mi hiç görmüyor. Örneğin çevre ülkelerde bu araçlar bütünüyle egemen güçlerce denetlenmektedir. BBC hayaldir bizimki gibi ülkelerde.

Bağlarken bir noktayı vurgulamakta yarar görüyorum: Sınıf kavramını öne sürerek kitle olayını yadsımanın olanağı yok gibi. Kitle sözcüğünün bir sınırı değil, çeşitli sınıf ve sınıf kesimlerinden oluşan daha geniş ve kaygan bir topluluğu dışa vurduğu bellidir. Hiç kuşkusuz, halk gibi kitle de büyük ölçüde emekçi sınıf ve kesimlere ait bireylerden oluşuyor. Siyasal kaygılarla sözcüğü dışlamak bana oldukça yararsız görünüyor. Kültürel düzlemde ele alındığında, kitle kültürü bir seçkinler kültürünü değil ama, sanatsal ve bilgisel düzeyi daha gelişkin bir kültür olduğunu imliyor elbet. Ne var ki, bu gelişkinlik sınıfsız toplum kuramının bir öngerekliliği. Bu bakımdan emekçi sınıflarla gelişkin bir kültür arasında bugün kapatılması kolay olmayan bir mesafe bulunduğunu görmezden gelmenin kuramsal/kılgısal yaran yok.

DÖRTLÜLER

**TURGUT
UYAR**

Yeşil Üstüne

bir çocuğun

dalgın bir çocuğun düşüdür o
yeşil bir şey gibi gider gelir insana
o sorduğunuz neyse bana
işte o!

o koskoca

kim hatırlar o koskoca zamanı
denizlere yeşillere bile sığmayan
şimdi uzunca bir kutuda olmalıdır
yeşil gözlü kara sarı bir adamla

O

o, yeşili aldı o'na götürdü
o, ben mavi'yi isterim dedi
o, gitti döndü gene o'na
yeşil'den başka kalmamış dedi.

nerden

nerden aklıma geldi durup dururken
komser muavini Rahmi'nin intiharı
üstelik Yeşil Bursa'lyken
gidip Afyonkarahisar'da

HESS'İ BAĞIŞLAYIN!

"Nürnberg Mahkemesi tarafından ömür boyu hapse mahkûm edilen Hitler'in sağ kolu Rudolf Hess, 18 yıl tek kişilik hücrede olmak üzere 43 yıldır hapis yatıyor... Şimdi Batı dünyası Rudolf Hess'in serbest bırakılması için yoğun bir kampanya başlatmış durumda... Başta Alman yetkililer olmak üzere Fransız, İngiliz ve Amerikalılar "İnsancıl" amaçlarla Hess'in affedilmesi gerektiğini savunuyorlar. Ancak, Sovyetler Birliği'nin bir Nazi suçlusunun affedilmesinin savaşta ölen milyonlarca kişinin anısına korkunç bir saygısızlık olacağını ileri sürmesi, Hess'in salıverilmesine engel oluşturuyor." (Hürriyet, 25 Nisan 1984)

Auschwitz (Oswiecim) Toplama Kampı'nda bir odada Nazi vahşetinin somut kanıtları sergilenir. Görürsünüz ki, Hitler faşizmi üzerine okuduklarınızın, gördüğünüz tüm resimlerin, duyduğunuz vahşet tanıklıklarının etkisi, bu odada sergilenenlerin üzerinizde bıraktığı etkinin çok uzağında kalmış.

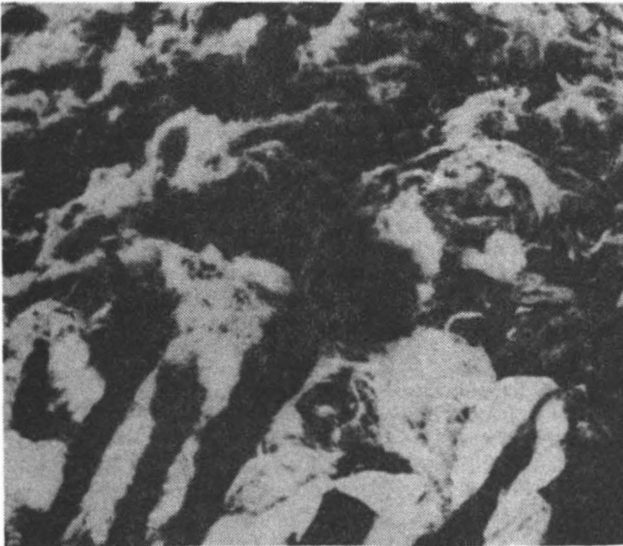
Bu odada büyük bir cam bölmenin ardında 7 ton insan saçı gözlerinizin önündedir. Bunlar kilosu 50 fenikten Baviera fabrikalarına satılan tonlarca saçtan arda kalanlardır. Bu cam bölmenin önünde ilkin, hiçbir tepki gösteremezsiniz. Ne öfke, ne üzüntü, ne de insanca başka bir tepki gösteremezsiniz, çünkü gözünüzün önündekiler insanlığın o kadar dışındadır ki. Sonra, ilk olarak, bu vahşetin yaratıcıları ile aynı gezegeni paylaşmış olmanın utançını duyarsınız. Ardından insani olan ne varsa sizi sarar. Öfkeyle haykır-

mak, ya da oracıkta ağlamak, cam bölmenin ötesine uzanıp bu saçları kucaklamak, ya da oradan kaçmak istersiniz... İnsanca olan ne varsa her şeyi yapmak istersiniz. İstersiniz ama bir tek şey yapamazsınız, yapamazsınız. Bu odadan arkanızı dönüp, çıkıp gidemezsiniz. Orada öylecene kalakalırsınız...

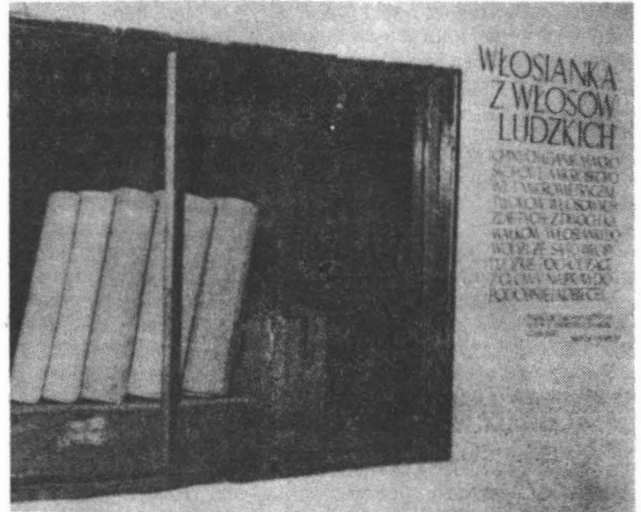
Bu 7 bin kilo insan saçının yanbaşında, insan saçından dokunmuş kumaşlar sergilenir. İplikçikleri, gaz odalarında katledilmiş milyonlarca insanın saçından oluşan top top kumaşlar yanyanadır. Onlarca ulutan insan kardeşlerinizin saçdır dokunmuş olan.

Camlı bölmeler ardında Nazi vahşetinin sessiz başka tanıkları da size bakar, durur. Naziler Doğu cephesinden bozgun halinde çekilirken, kamptaki kanıtları yok etmeye çalışmışlar, bunları yakmışlardır. Ama Auschwitz'de katledilen 4 milyon insandan geriye kalanları tümüyle ortadan kaldırmaya zaman bulamamışlardır. 349 bin erkek takım elbisesi, 837 bin kadın gylisi, 45 bin çift ayakkabı, diş fırçaları, gözlük çerçeveleri, çocuk oyuncakları, takma kol ve bacaklar ... bunlar şimdi, işte bu odada, sessizlik içinde, sizinle yüzyüzedir. Bunlara tek tek bakarak düşünmek istersiniz. Duyacaklarını bilerseniz, bu 4 milyon kadın-erkek-çocuğun her birine, tek tek, "seni unutmuyacağım" demek gelir içinizden. Ve aynı şeyi tüm Nazi toplama kamplarında ölen on milyona, Nazi saldırganlığına karşı savaşta ölen daha nice on milyonlarcasına yorulmadan tekrarlayabileceğinizi hissedersiniz o an.

Hess'i bağışlamak niye? Gelecek kuşaklara yeni Auschwitz'ler aktarmaya heveslenecek yeni Hess'leri yüreklendirmek için mi?

Gazdalarında öldürülenlerin saçları.

İnsan saçından dokunan kumaşlar.

ABD Bir Nükleer Savaşta Nasıl Sağ Kalacak?

*Telaşlanmayın.
Adamlarımız
bunun üzerinde
çalışıyorlar*

(ABD'de nükleer-savaş hazırlıkları üzerine inceleme yapan Ed Zuckerman'ın bu yazısı Esquire dergisinin mart/1982 sayısında yayınlanmıştır.)

ABD'de bir nükleer savaşın ardından, Amerikan Posta İdaresi Olağanüstü Adres Değişikliği Kartları dağıtmayı planlıyor. Posta İdaresi'nin acil durum planlarını anlatan el kitabına göre, "bu ücretsiz kartlar savaş sonrası sağ kalanlar tarafından olağanüstü adres değişikliklerini Posta İdaresi'ne bildirmek üzere kullanılacak." Örneğin, bir Mr. William Thomas Butler'ın, "acil durum öncesi" adresi *Upton Street Washington Dc* iken, şimdi kartta, *P.K. 21, Leesburg, Virginia* adresinde bulunabileceği yazılıyor. Ama Miss Mabel Jane Butler için doldurulan kart örneği üzücü bir haber veriyor. Onun da ilk adresi Mr. Butler'ın gibi *Upton Street, Washington* iken, şimdiki adresi şöyle: "*Öldü, Falls Kilisesi 10 no.lu mezar, Virginia 22040*".

Bununla birlikte bir Mabel Jane Butler'ın, ya da nükleer savaşın bir başka kurbanının son saatlerini, hükümetin böyle durumlarda ağırları dindirmek üzere sakladığı afyonu kullanarak rahat geçirmek mümkündür. Ulusal Savunmayla ilgili Stratejik ve Kritik Materyal Stokları'nda alüminyumundan afyona, çinkoya kadar altmış bir kalem madde bulunmaktadır. Her kalem madde için stok hedefi, ABD'nin üç yıllık bir konvansiyonel savaş süresince, ya da bir nükleer savaş halinde ihtiyaç duyacağı miktardır. Federal Hazırlık Dairesi Başkanı 1976'da bir kongre komitesine şöyle diyordu: "Ancak afyon ihtiyacı bakımından, nükleer savaş stok hedefi (yaklaşık 38 bin kg.), konvansiyonel

• *Bir nükleer savaş konusunda akılda tutulması gereken en önemli nokta, bu savaşın dünyanın sonu olmadığıdır! Nükleer savaş sonrası planlarında, olumsuz ve yapıcı olmayan tavirlara yer yoktur. Evet, 130 milyon Ameri-*

kalı ölmüş olabilir, bir diğer 32 milyon da yaralanabilir. Ama geriye kalan 61 milyon, ülkeyi yeniden kurup, uzun ve üretken bir yaşam sürdürebilir. Bunun için yapılacak iş hükümet talimatlarını dinlemektir.

savaş stok hedefini (35 bin kg.) aşmaktır." 1980 yılında afyon ihtiyacı yeniden hedeflendi ve stok hedefi 65.000 kg.'a çıkarıldı; bunun 35 bin kg. kadarı halen elde hazır.

Kuşkusuz, bu ilaçların saklandığı depolar bir nükleer saldırıya dayanamayabilir, ama yaşayabilen federal görevliler durumu hemen denetleyebileceklerdir. Son yirmi yılda, yeni Federal Acil durum Yönetim Dairesi (FADYD) ve ondan önceki yaklaşık iki milyon Amerikan fabrikası, askeri tesis, meskün merkez, çiftlik, baraj, mağara, banka, televizyon istasyonu ve "ABD'ye bir nükleer saldırının etkilerini değerlendiren göz önüne alınmaya değer" diğer yerler hakkında bilgisayar verileri toplamış bulunuyorlar. Bunların her biri, bilgisayara enlem, boylamı ya da bölge koduyla kaydedildi ve yine her biri içinyapı durumlarına dayanarak birer "hasar çarpanı" belirlendi. Bir nükleer saldırı sırasında, karşı tarafın silahlarıyla ilgili bilgiler Maryland ve Virginia'da yerin çok altında kurulmuş bulunan FADYD bilgisayar sistemine verilecek. Böylece bilgisayarlar, React denilen aerodinamik bir bilgisayar programından ulaşacak soruları yanıtlamaya hazır olacaklar. React El Kitabı'na göre, bu program "önemli kaynakların savaş sonrası olası durumlarıyla ilgili olarak, üst düzey yöneticilerin sorununa acil yanıt verme ihtiyacını karşılamak" üzere hazırlanmıştır.

Diğer bir deyişle, bombalar düşmeye devam ederken, bilgisayarın yanına girebilen ve işleyen bir telefon bulan bir federal sağlık görevlisi şu soruyu sorabilecek: "Bölge 1'deki stratejik ve kritik stok depolarımızdan kaçısı hasar görmemiş, yanmamış durumda?" Ve, bir yanıt alacaktır. Bu görevli, hastanelerin ve ilaç imalatının durumunu da araştırabilecektir. Eğer

bakmaya cesaret edebilirse, kendi doğup büyüdüğü yerdeki hasar tahminlerini de sorabilir.

OLUMLU BİR TAVIR

Pek çok insan gibi ben de, bir nükleer savaş sonrasında mektuplarımı nasıl alacağım konusunda hiç endişe etmiyorum. O şartlar altında kablolu TV faturaları ya da başkalarına ihtiyacım olmayacağını düşündüm hep.

Bu olumsuz tavır, etkilenecek bir yaşta okuduğum Nevil Shute'un romanı *Kumsalda*'dan geliyor olabilir. Roman, nükleer bir patlamadan sonra öldürücü bir radyoaktif bulut dünyayı yavaş yavaş sararken, yeryüzünde kalmış son insanların son günlerini anlatır. (Shute'un yürekli Avustralyalı kahramanı ölmeden önce, "Kabul etmeyeceğim. Öyle gaddar bir haksızlık ki" diye isyan eder.) Ya da bu olumsuz tavır, Tom Lehrer'in dizelerine gönülden bağlandığım içindir:

Gittiğimizde hep beraber gideceğiz.

Herkes akkora boyanacak.

Kimse gencin gücü olmayacak

Sigortadan para alacak.

Lloyd's yükünü tutacak, gittiğimizde. (★)

Nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, bu olumsuz tavır, William Baird'in çok yakından tanıdığı bir tavır; onunla sık sık karşılaşır ve bu tavır Baird'in işini hiç de kolaylaştırıcı değil. Ak saçlı, emekli bir deniz subayı olan Baird, geçen yaz onunla konuştuğumda, FADYD'in ulusal güvenlik planları ve hazırlıkları ile ilgili direktör yardımcılığı görevindeydi ve görevinin bir kısmı, Amerika'yı nükleer savaş sonrası yaşama hazırlamaktı. Şurası açık ki, eğer

(★) *Lloyd's şirketi her tür kayıba karşı sigorta yapar.*

• **Nükleer savaş sonrası Amerikalılar mektuplarını nasıl alacak? Ölenler için sorun yok. Sağ kalanlar varsa, bunlar Amerikan Posta İdaresi'nin hazırladığı Olağanüstü Adres Değişikliği kartlarını kullanarak yeni adreslerini bildirmek zorundalar.**

insanlar bir nükleer savaştan sonra Amerika'da yaşam olacağına inanmıyorlarsa, bu işlere çaba harcamaktan kaçınacaklardır. "Bu körolası programı yönetmek çok güç" diyor Baird, "insanlar buna zaman ayırmak istemiyor. Sıradan adamın bile günü dolu."

Baird'le yaptığım görüşmeden birkaç hafta önce, Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Doktorların Uluslararası Birliği Washington'da toplanmıştı ve yaptıkları basın toplantısında şunu açıklamışlardı: Nükleer savaş sonucu meydana gelecek ölümler (grubun tahminine göre ABD ve SSCB'de toplam 200 milyon kişidir) yıkım ve yaralanmalarla, bunlara eşlik edecek "derin psikolojik şok" sonucunda "insanın var oluşunun dayandığı sosyal doku onarılamaz biçimde hasar görecektir."

"Bu duygulan taşıyan bir grup var" dedi Baird kabullenerek. "Bunların yanlış bilgilendiklerine inanıyorum. Bunlar savaş sonrası yaşayacak insanları istatistik olarak gösterilmiş önemli sayısını hesaba katmıyorlar."

Gerçekte, savaş sonrası yaşayacakların sayısı ile ilgili FADYD ve Uluslararası Doktorlar Grubu'nun tahminleri şaşırtıcı biçimde birbirine yakındır. (Kısa süre önce FADYD araştırması büyük çaplı bir nükleer saldırıda 32 milyonu yaralı olmak üzere 93 milyon Amerikalının yaşayabileceğini söylemektedir. Yine, eğer hedef bölgelerde tahliye önlemleri önceden alınır 174 milyon yaşayabilecektir.) Ama Uluslararası Doktorlar ve onlar gibi düşününler bardağın yarısı boş derken, FADYD bardağı yarı-dolu görmektedir. Son FADYD yayınlarından biri, "nükleer savaşın benzeri olmayan bir felaket olduğunda herkes birleşiyor" diyor, "ama böyle olması hafifletilemez bir felaket olması gerektirmez."

ABD hükümeti, nükleer savaş sonrası Amerikasında yaşam konusuna karamsar yaklaşımları hep reddetmiştir. 1964'te yayımlanan ve halen yürürlükte bulunan *Acil Durum Hazırlığı İçin Ulusal Plan*, bir nükleer savaşın "önceden kestirilemeyen ve son derece güç sorunlar yaratacağını" kabul etmektedir, ancak ulusun "yalnızca nükleer savaşa dayanmak ve düşmanlıkları istenilen şekilde sonuçlandırmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal, politik ve ekonomik sistemlerini de eski durumuna

© 1982 Herblock in The Washington Post

Evinizi tahliye ederken kredi kartlarınızı unutmayın!

getirmeye muktedir olması gerektiğini" savunmaktadır. Bunun birkaç yıl alacağı sanılmaktadır.

Otuzdan fazla federal bakanlık ve daireye bu sistemleri yeniden kurma konusunda belirli görevler verilmiştir ve bu görevliler, hükümetin acil durum planlama literatüründe "savaş öncesi" dönemi denilen zamanda -yani, şimdi- "savaş sonrası" planlarını hazırlamakla yükümlüdürler.

Bu planlamanın çoğu, Başkan Richard Nixon'un 1969'da yayımladığı ve o günden bu yana düzenli olarak uyarlanan 11490 sayılı Yürütme Kararı'ndan kaynaklanmaktadır. 11490 nolu karar, örneğin Adalet Bakanlığına, bir nükleer savaş sonrasında "yabancı düşmanların tespiti, tutuklanması ya da gözetimde tutulması"

için planlar hazırlama emrini vermiştir. Senet ve Borsa Komisyonu (SBK) ise, "acil durum koşullarında şartlar uygun olduğunda istikrarlı ve düzenli bir senet vb. piyasasını yeniden kurup, geliştirmek" üzere plan hazırlamakla görevlidir.

BOMBADAN SONRA HAYAT

Araştırmalar gösteriyor ki, bazı federal daireler görevlerini -yani nükleer savaşla ilgili sorumluluklarını- yerine getirmede ayak sürümektedirler. Örneğin SBK'ya yapılan ısrarlı çağrılar, nükleer savaş sonrası borsanın nasıl işleyeceği konusunda hiçbir somut bilgi sağlamamıştır. Bazı dairelerin planlarının ise modası çoktan geçmiştir. 11490 sayılı karar Kamu Sağlığı

• **Herkesin ortak iyiliği düşünülerek, nükleer savaş sonrası ABD'de bir başkanın, -eğer gerçek başkan artık ortalarda yoksa yalnızca bir başkanın- var olmasını garantilemek için çok ince ayrıntılı planlar hazır-
dır.**

adamız bu adam."

Karışıklığı önlemek için FADYD'ın hazırladığı ve Beyaz Saray'ın yönettiği bir Merkezi Yer Saptama Sistemi bulunuyor. Sistem, başkanın ve anayasa ile belirlenmiş onaltı halefinin nerelerde olduğunun hesabını tutuyor. Washington'a yönelik bir nükleer tehlike uyarısıyla birlikte, Hava Kuvvetleri helikopterleri hızla inip, halefleri güvenceli yere taşıyacaklar. Başkanın kendisi Ulusal Acil Durum Havadan Komuta Yeri'ne gidecektir, ki bu penceresiz, özel korumalı 250 milyon dolarlık bir Boeing 747'dir ve Andrew Hava Kuvvetleri Üssü'nde sürekli alarmda beklemektedir.

Patlamanın binlerce metre üstünde tur atarken, başkanın elinde hizmete özel Federal Acil Durum D Planı olacaktır. Bu planda, federal toparlanma planları ve nükleer savaş halinde seferber edilecek acil durum kuruluş ve güçlerini oluşturmaya yetki veren bir dizi "Başkanlığın Acil Hareket Dökümanları" yer almaktadır. Benzer şekilde bir başka döküman tomari, yasama faaliyetine ilişkindir ve "D Dökümanlarından Gayrı Diğerleri" diye anılmaktadır. Bunlar, onay için Kongre'ye -eğer hâlâ mevcutsa- gönderilecektir. Eğer Kongre yok olmuştaysa, başkan D Planı dökümanlarını ilanla yürürlüğe koyacaktır. "O sırada, 'git bana tüm detayların gösterildiği yasal belge getir' diyecek adam pek olmayacak" diye açıklıyor Baird, "tüm bu işler önceden yapıldı."

D Planı belgeleri arasında savaş ilanı da yer alıyor. Şöyle anlatıyor Baird: "Yalnızca Kongre savaş ilan edebilir. Başkan yalnızca bir savaş halinin var olduğunu ilan edebilir. Yasal olarak, pek çok şey buna bağlıdır."

Bu duyuru şimdiden hazırlanmış bulunuyor. Yalnızca sonradan doldurulacak birkaç boşluk bırakılmış, örneğin tarih ve başkanın adı gibi..

Başkan havada yasal ayrıntılarla uğraşırken, uğraşılması gereken pek çok başka durum söz konusu olacak. Bu amaçla, CIA'dan TVA'ya kadar federal bürolardan üç düzine bürokratin yaşamasını temin altına almak için gerekli düzenlemeler yapılmış bulunuyor. "A Kategorisi"ndeki bu bürokratların "savaşın hemen öncesinde, savaş sırasında ve sonrasında" gerekecek "acil durum operasyonlarını kesintisiz yürütme yeteneğinde" oldukları varsayılıyor. "B Kategorisi" görev-

lileri ise, bunlardan farklı olarak, "şartlar elverir elvermez savaş sonrası yeniden kuruluş" çalışmalarında rol oynayacaklar; daha geniş tutulan C Kategorisi görevlileri ise, "işin başına uygun yetkili geçene kadar yeniden kuruluşu bekletmek" durumundalar.

Savaş sonrası yeniden kuruluşla ilgili olarak A Kategorisi görevlileri şimdiden bazı temel belgeleri saklamak zorundalar. (Çalışma Bakanlığı, bu tür raporların "koruyucu kâğıtlara sarılmasını" önermektedir, çünkü "tecrübeler göstermiştir ki, sarılmamış ve ağız kapatılmamış korumasız belgeler çoğunlukla toz ve nemden zarar görmektedir".) A Kategorisi görevlileri aynı zamanda savaşta ölebilecek kilit nokta görevlilerinin yerine yenilerini getirmek üzere listeler hazırlamakla da görevlidir. (Federal Hazırlık Genelgesi FPC-14 şunu öneriyor: "Bazı yöneticilerin sık sık yer değiştirenlerden olması daha isteye uygundur. Çünkü böyle bir durumda, belirli bir zamanda tüm haleflerin Washington'da yoğunlaşması olasılığı azalacaktır.")

Daha karmaşık olan, her biri A Kategorisi görevlisinin oluşturduğu üç acil durum

ekibidir. Bunlardan A Ekibi, bir nükleer savaş ile sonuçlanabilecek artan uluslararası gerginlik sırasında görevlinin olağan yönetim merkezinde bulunacaktır. B Ekibi, Mount Weather'a gidecek, "Hükümetin Sürekliliği" programının bir parçası olan bu yeraltı tesislerinde, eğer A Ekibi varlığını sürdürmezse, onun görevini devralacaktır. A ve B Ekiplerine destek sağlayacak C Ekibi ise, görevlinin gizli yerine gidecektir. Bu gizli yer, Washington'dan birkaç saat uzaklıkta bir acil durum operasyonlar merkezi şebekesinde bir yerdir.

Nükleer savaşın hemen öncesi ya da sonrasında trafik sıkışıklığı veya benzer sıkışıklıklarda yardımcı olmak üzere, her acil durum ekibi üyesine bir Federal Görevli Acil Durum Kimlik Kartı verilmiştir. Görevlinin resminin ve kan grubunun yer aldığı kartta şunlar yazmaktadır: BU KARTTA BELİRTİLEN ŞAHSIN FEDERAL HÜKÜMETLE İLGİLİ ACIL GÖREVLERİ VARDIR. BU KARTI TAŞIYAN ŞAHSA BÜTÜN YARDIMIN GÖSTERİLMESİ VE HAREKETİNİN SINIRLANDIRILMAMASI GEREKMEKTEDİR.

Fakat başka bazı faktörler ekip üyele-

• **Başkan, özel korumalı 250 milyon dolarlık uçağıyla radyoaktif serpintinin üzerinde tur atıp, yasal ayrıntılarla uğraşırken, diğer işleri kim yürütecek? Bunun için CIA ve diğer federal bürolardan "acil durum operasyonlarını kesintisiz yürütme yeteneğine sahip oldukları" varsayılan üç düzine bürokratin yaşamı güvence altına alınmıştır!**

rini görev başına gitmekten alıkoyabilir. A Kategorisi görevlilerinin çoğu, kendi ekip-lerindeki üyelerin aileleri ile ilgili olarak, plan yapmamış durumdadır. 1978'de yapılan bir araştırma gösterdi ki, altı bakanlıkta 534 acil durum ekip görevlisinin % 80'inden fazlası acil durum görevlerinin başına gideceklerini söylemelerine rağmen, % 76'lık bir bölümü aileleriyle ilgili düzenlemelerin geliştirilmesi halinde görevle gitme olasılıklarının artacağını belirtti. Mount-Weather'e gitmekle görevlendirilen üst düzeyde bir görevli, kısa süre önce bana şunları söyledi: "Göreve gidip gitme-ye olasılığım yüzde elli. Gidersem, herhalde ailemi de yanına alacağım. Nöbetçiler ne yapacak? Herhalde beni yakalayıp, ailemden ayırıp, içeri götürmeyecekler. Ya da hepimizi ailecek geri çevirebilirler, ama bu takdirde tüm işin hiçbir anlamı kalmayacak."

Mount Weather'la ilgili başka sorunlar da var. Washington'un 80 mil batısında Virginia'nın Paris yerleşim merkezi yakınındaki bu tesislerde, bürolar, yatakhaneler, bilgisayarlar, brifing dökümanları, bir su deposu ve tam teşekküllü bir hastane var ki, Mount Weather'de görevli olanlar burada ücretsiz check-up'tan geçebiliyorlar. Ancak Mount Weather 1950'lerde inşa edilmişti ve Ruslar yerini bilmekteydiler. FADYD'in hükümetin sürekliliği bölümünü yöneten emekli subay John J. Policastro'nun dediğine bakılırsa, modern nükleer silahlarla donanmış düşman güçler, "istedikleri her şeyi bulup çıkarabilirler."

"Mount Weather gibi bir şeyi kaldırıp bir yana atar mısınız?" diyordu Policastro bir mülakatta, "Maliyeti karşılanmıştır ve bir saldırıya dayanması olasıdır. Böyle bir yerin işletme masrafları oldukça ucuz... Belki bir noktada, yeterli seçeneğiniz olursa, o zaman bunu kapatırsınız."

Mount Weather'in alternatifleri ise aranıyor. Ulusal Güvenlik Konseyi'nin isteği üzerine 1980'de gizli bir hükümetin sürekliliği raporu hazırlandı. Bu raporun sonuçları ağustos 1980'de Başkan Carter tarafından yayınlanan 58 ve 59 sayılı Başkanlık Emrinde (BE) görüldü ki, Amerikan

stratejisinde "sınırlı" nükleer savaş fikrine doğru bir değişime açıklık kazandı.

BE-58, yeni, daha az merkezi bir hükümetin sürekliliği programını savunmaktadır; program şimdiden Washington dışındaki daire ve görevliler üzerine kurulmuştur. Programın temeli "Federal Bölgesel Yeniden Kurma Yöresi" planlaması kavramına dayanmaktadır. Buna göre federal bölge daireleri, belirgin askeri veya savaşı hedefleri olmayan küçük kent ve kasabaları, savaş sonrası Amerika'nın potansiyel hükümet merkezleri olarak belirlenmiştir.

"Eğer adamlarınızı böyle yayarsanız ve eğer Rusya onları hedef almak isterse, bir sürü silah harcamak zorunda kalacaktır" dedi bir FADYD planlamacı, "o zaman karar vermek zorunda kalacaklardır bu kadar silah harcamaya değer mi? diye. Bu tür bir sistem kurarsanız ne yapmış olursunuz? Washington'un hayatı kalmasını garantilemiş olursunuz."

MADENE BİR ZİYARET

Kansas'taki Hutchinson'un ayakta kalabilmesi ise daha az şüpheli görünüyor ve bir bahar sabahı kentin dışında bir yerde, Carey Tuz Madeni'ne inen asansörü çalıştıran adamla konuşur buldum kendimi. "Bu" dedi, "yalnızca yangında kullanılmak için." Bana ve birkaç başka ziyaretçiye küçük ama ağır gri kutular uzattı, eğer alevler yerin altındaki tüm havayı yutarsa, bu kutu nefes almamıza yardımcı olacaktı -bunun nasıl olacağını kimse göstermedi. Madene inmeyi beklerken yeşil kasklarımızı ve gri koruyucu gözlüklerimizi takmıştık bile. Madenin üst kısmı Yeraltı Emniyet ve Depolama (YED) şirketine kiralanmıştı. Bu şirkete, yeraltındaki iki odayı Kansas City Federal Rezerv Bankası'na kiralamaktaydı. Washington'daki merkezlerinde olduğu gibi, A Kategorisi'nin bu bölgedeki görevlileri de acil durum operasyon ekipleri kurmak zorundalar. Bir nükleer savaşın ardından, Kansas City Federal Bankası ekibi, bankanın işlerini Carey Tuz Madeni'nin dibinden yönetecek.

Diğer ziyaretçilerle birlikte, madenciler işe ara verinceye dek bekledik. İş saatlerinde yolcu asansörü, yük taşıyıcı olarak çalışıyor ve her defasında yukarıya dört ton tuz götürüyor. 195 metre aşağıya indik, tamamen sessizlik ve karanlıklar içinde. Dipte ışık vardı ve tuzu asansöre götüren küçük raylar boyunca ilerleyerek mavi boyalı tuzdan bir duvarın üzerinde şirketin adının (YED) yazılı olduğu girişe

• **Darphaneyi tahrip edecek bir patlamadan sonra, paranın var olması için, bankalara nükleer savaş sonrası aşınmış ve zarar görmüş banknotları dolaşımdan çekmemeleri talimatı verilmiştir.**

• **Bankalara, kayıtlarını güvenceye almaları ve personellerini nükleer savaş halinde işlemlerin yürütülmesi hakkında eğitmesi talimatı verilmiştir.**

geldik. Giriş beyzbol kupaları ve golf top-larının bulunduğu bir vitrinle süslenmişti. Madene olduğu gibi, tavan 1.8 metre kaddı. Bizi, tavanın daha yüksek olduğu bürolara götürürken, bir YED görevlisi gülümseyerek, "Mahsus böyle yaptık" dedi, "kapalı yerde kalma korkusu olanlara boşluk hissi versin diye."

YED büroları, kaba tüylü halıları, basık tavanları, suni çiçekleri ile normal gözüküyorlardı. Ama Kansas City Federal Rezerv Bankası'nın savaş sonrası merkezi daha az iç açıcı. Burada odalar, her biri ince tuz tabakasıyla örtülmüş Alaska boru hattının filmleri, Ulusal Atletizm Birliği'nin futbol filmleri, süpürgeotu tohumları, şirkete ait tonlarca raporla dolu. Banka kısmı 6.5 metre genişlikte ve 22.5 metre uzunlukta. Kalın, katı bir tuz tabakasından oluşan duvarlar çıplak. 13 eski masa, sandalyeler ve modası geçmiş büro eşyaları ile döşenmiş bulunuyor.

Ama John Nolan buradan memnun. Zayıf, ak saçlı emekli hava subayı Nolan, Kansas City Federal Rezerv Bankası'nın acil durum hazırlık koordinatörüdür. "Burada kendimi güvencede hissediyorum" dedi Nolan. "Acil durum operasyon merkezimiz Topeka'daydı. Fakat 1961'de yapılan bir denemede sonuçlar Topeka'nın Ruslar tarafından oldukça ağır yaralanabileceğini gösterdi. Hedefleri görmek üzere Savunma Bakanlığı'na gittik ve Hutchinson'un az riskli bir yer olduğuna karar verdik. Burada, savaştan sonra iki hafta içinde yeryüzüne çıkmamız mümkün olabiliirdi."

Nolan, acil durum iletişim araçlarının altı ayda bir yapılan denemesinde yer almak üzere o gün madendeydi. YED personel mutfağında hafif bir şeyler yedikten sonra, ses düzeninden "Moon River" ezgilerinin geldiği banka bürosuna girdi ve telekse oturdu. Telekse Federal Rezerv bankalarının diğer onbir yeni acil durum yerleşim merkezinden mesaj almak ya da göndermek mümkün.

Nolan beklerken, "merkezlerin çoğu aptalca şeyler gönderiyor" dedi. Sivil savunanın ciddi inançlarından Nolan şu daha önemli mesajı yollama fırsatını kaçırmıyordu: "İngilizler 28 günlük yeterli yiyeceğin elde bulundurulmasını savunuyor. Bazı uzmanlar şimdi daha uzun süreli bir sığınak yaşamından söz ediyor, savaş aralıkları olarak aylarca sürebilir. Yeni yerleşim merkezinizin stokları tam mı?"

Nolan'ın içinde tam. Madenin kendi su deposu var ve antreponun dışında basık tavanlı, üretim yapılmayan karanlık, futbol sahası büyüklüğünde bir yerde, bankanın uyku tulumu, yastık, giysi, dondurulmuş hazır tavuk, spagetti, çukolata, şekerleme

ve diğer yiyecek stokları yığılmıştı. Bu erzakla, Kansas City Bankası'ndan ve üç şubesinden nükleer savaş olasılığına işaret eden "ileri alarm" duyar duymaz madene koşturmakla yükümlü 150 banka görevlisi beslenecek. Alarm duyurusu FADYD'den banka merkezine iletilecek ve yeniden konumlanma ekibinin üyeleri bu mesajı yayacaklar. Bu ekibe, mesaj kendilerine geldiğinde, kime iletileceklerine dair bilgi içeren bir "telefon zinciri"ni belirten kartlar verilmiştir. (Kartta yazılanlara göre, mesaj "yalnızca ilgili ekip üyesine duyurulacak, ailesine ise duyurulmayacaktır.")

"Buraya her bölümden insanlar gelecektir" dedi Nolan, "çek bölümden, kontrolden, hepsinden." "(Acil Durum Hazırlığı İçin Ulusal Plan'a göre, nükleer savaş sonrasında, tahrip olmuş bankalarca verilenler dahil, çeklerin karşılanması için" önleneceklerdir.) Bir nükleer savaşın sonra, personelin işlerin ne durumda olduğunu anlamaları için bankanın madendeki bürosu, mevcut banka kayıtlarının mikrofilm kopyalarını bir kasada toplayacaktır. 225 mil ötedeki Kansas City'den her gün yeni kayıt tomları gelmektedir. "Ekiplerin gelip, kayıtları yeniden toparlaması için burada denemeler yapıyoruz" dedi Nolan, "bütçedeki kısıntılar nedeniyle artık yapmıyoruz. Ama denemeler başarılıydı. Kayıtlar yeniden oluşturulabilir."

Nolan'ın madende görevlendirilen banka personelinin görevle geleceğine inanıcı tam, madende olanlara açık olacak. (Bununla birlikte YED görevlilerinin, madene insanlar gelirken, yukarıda kalıp asansörü çalıştırarak maden görevlisi ile ilgili kuşkuları var. "Eğer o iş bana verilsen" dedi görevlilerden biri, "cehennem kadar yolunuz var, derdim.")

Nolan, "Dörtüzdü kadar insan bekliyoruz" dedi, "onları bir ay ya da daha fazla barındırabiliriz. Dörtüzdü kişiye günde 2800 kaloriden 14 gün yetecek yiyeceğimiz var. Gerekirse kolayca yarıya indirebiliriz."

Dörtüzdü insanın uyuyacağı oda şimdi karanlık. Bu, 1.5 metre genişliğinde, 90 metre uzunluğunda, madencilerin bıraktığı gibi duran sade bir depo odası.

Portatif karyolarlar henüz kurulmamış, ama el altında hazır; madenin jeneratörü çalışmadığı takdirde sığınanların kullanacakları el fenerleri de hazır.

Banka bu yeri depolama şirketinden 30 santimi yıllık 5 sente (veya her yıl 750 dolara diyelim) kiralyor. "Seneye 30 santimini bir dolardan kırmak durumunda" dedi şirketin başkan yardımcısı Michael Gingerich, "ama eğer kullanmaya ihtiyaçları olarsa, kimsenin parayı düşünmediğini sanmıyorum."

SİZ VE PARANIZ

Ama para da düşünülecek. Daha şimdiden düşünülüyor da.

"Bir nükleer savaşta zafer ilk toparlanan ülkenin olacak" diyor Federal Rezerv Sistemi tarafından bankalara dağıtılan kitapçık, "ve sermaye topluluğu, çabuk toparlanmada etkili olacak ağır bir sorum-

luluğu taşıyacak."

Bundan sonra, kitapçık, bankalara "olaşı düşman saldırısının etkilerini azaltmaya" yönelik bir dizi öğüt veriyor. Kitapçık şöyle diyor: Bankalar kayıtlarını güvence altına almalı ve personeline nükleer savaş halinde banka çalışmalarını üzerine eğitim vermelidir. Ve bir nükleer savaşın "olağan ödeme işlemlerini aksatması" halinde, personel savaş sonrası ödemelerde kullanılmak üzere önceden "tamamen farklı renkte kâğıda basılı" özel ödeme çekleri hazırlamalı ve saklamalıdır.

Daha ayrıntılı talimatları içeren kırmızı kapaklı "Acil Durum İşlemleri Üzerine Bültenler"i Kansas City Federal Rezerv Bankası'nın denetlediği bölgedeki tüm bankalara dağıtılmıştır. (Benzer talimatlar ülkenin diğer köşelerindeki bankalarda da gitmiştir.) Bu talimatlar arasında "Hazine Bakanlığı Acil Durum Bankacılığı Yönetmelik No. 1" de var. Yönetmelik, paraya hücumu önlemek üzere, bankalardan "olağan amaçlar ve miktarlar dışında" para çekilmesini yasaklamaktadır.

Bu talimatlar, fonları yetersiz olan, ama devlet tahvillerine sahip bankaların, "nükleer savaşın hemen ardından," bunları "uygun olmayan piyasa koşullarında" satmak yerine, bunları karşılığında borçlanma yoluna gitmelerini öneriyor. Bununla birlikte tüm bankalar, ABD Tasarruf Bonosu satma konusunda teşvik ediliyor.

Savaş sonrasında milli planlamacıları için en büyük kaygılardan biri, paraya dayalı ekonominin, takas yöntemiyle yer değiştirmesidir. Federal Rezerv Sistemi'nden bir yönetici 1976'da bir kongre komitesine, böyle bir durumun, "ekonomik momentin hızla yitirilmesi ve ulusal yaşamı sürdürülebilirlik olasılığının azalması" olduğunu söyledi. Darphane'yi tahrip edecek bir patlamadan sonra, paranın var olması için, bankalara nükleer savaş sonrası aşınmış ve zarar görmüş banknotları dolaşımdan çekmemeleri talimatı verilmiştir. Ve yeni konumu Virginia'da Culpeper yakınlarında olan Federal Rezerv, büyük bir para stokunu muhafaza etmektedir.

Federal Rezerv'in acil durum koordinatörü Harry Guinte şöyle dedi: "60'ların başlarından 70'lere kadar süren eski politika, beş milyar banknot stokunu öngörüyordu. Bu hedefe varmak bizi 50 milyon dolar baskı maliyetine sokacaktı. Bunun için sorduk, parayı fazla olan yerden ihtiyaç duyulan yere nakledebilir miydik? Düşündük ki, ülkenin ulaşım yönünden daha yüksek şansı olacaktı."

Nitekim, 1973'te stok hedefi, iki yıllık bir sürede dolaşımdan çekilen eski paraların yerine sürülen yenilerin miktarına indirildi. 1976'ya gelindiğinde stok, çeşitli değerlerde banknotlardan oluşan 700 milyona düşmüştü. Guinte'ın söylediğine göre, bundan sonra düşmeye devam etti, "ama kısa süre önce iki-dolarlık banknotlardan büyük bir stoku göndermedik değil."

Nükleer-savaş sonrası en ayrıntılı mali planlar, herhalde savaş sonrası enflasyon sorunu ile ilgili. FADYD'a göre, "savaş sonrası Federal Hükümet tarafından bir genel dondurma emri yayınlanarak, fiyat-

lar, ücretler, aylıklar ve kiralalar dondurulacaktır. Bu federal dondurma emri, ulusal politikada kanunu etkili kılacak ve eğer bir bölge ya da yöre geçici olarak yonetsimsiz kalırsa orada da yürürlükte olacaktır."

Genel dondurma politikası, ekonomi planlamacılarının aynı şekilde dikkatini çeken bir başka önemli konuyla kıyaslanabilir. Bu konu, savaş-sonrası vergi politikasıdır.

Vergi ve ekonomik işlemlerle ilgili Hazine Müsteşarı'nın özel yardımcılarının biri olan Gary Robbins, "vergi politikasını belirlemede neler yapılacağı konusunda durum raporlarımız var" dedi, "politikayı o zaman belirleyeceğiz. Bilmeniz gereken ilk şey, vergi hesabını yeniden kurmak için gerekli bilgiye sahip misiniz?"

Robbins'in bu sorusu geçtiğimiz yıl FADYD'in bir "hazırlık provasında" cevaplandı. Bu, hükümetten planlayıcıların Mount Weather'da toplanıp savaş sonrası senaryoları oynadıkları bir dizi olağan provadan biriydi.

"Ülkenin % 25'inin vurulduğunu varsaydık" dedi Robbins. "Saldırı bölgesi Doğu Sahil'i'nden, Georgia'ya ve Batı'daki füze üslerine doğru belirlendi. Sonuçlar ilginçti. Savaş, ABD'nin tüm para basma yeteneğini tahrip etmişti ve bize hiç yedek para olmadığını söylediler. Bu, korkutucu bir durumdu Doğu-Batı ulaşımı kesilmişti. Haberleşme mümkün değildi ve patlamanın etkisiyle bilgisayarın hafızası silinmişti. Bu durumda bizim şimdiki vergi politikamız tamamen anlamsızdır. İşverenlerin kayıtları olmadığı için W-2 formlarını dolduramıyorlar. Banka kayıtları yok olmuş. Bu koşullarda farklı bir vergi politikasına ihtiyacınız olacak. Şimdiki tüm vergileri affedeceksiniz. Diyelim ki, saldırı 1 temmuzda oldu, bazı insanlar vergilerini ödemiş, diğerleri ödemiş olacak, fakat siz her iki tarafın da vergilerini affetmek ve unutmak durumundasınız. Bu bazı insanlara haksızlıktır, ama içinden çıkılması çok güç. Sonra belki satış vergisi gibi bir şey koymak isteyebilirsiniz. Bu halledilecek en basit şey. Dükkânlar buna zaten alışkındır ve onları eğitmek zorunda değilsiniz. Oran ise % 30'a yakın olacaktır -bu şimdiki hükümet payıdır- ve istisnası olmayacaktır. Eğer devlet ve yerel yönetimler muaf tutulursa, hemen karaborsa ortaya çıkar."

Federal vergi gelirlerinin kullanımı ise ustalık isteyen başka konu. *Acil Durum Hazırlığı İçin Ulusal Plan*, diğer yeri belgelerin yanı sıra şunu belirtmektedir: "Federal hükümet, ekonomi elverdiğince savaş kayıplarının eşit olarak paylaşılabileceğini garanti eder; bu, bireylerin kayıplarına karşı bir garanti olmayıp, yaşayan bir ekonominin korunmasını sağlamaktır."

Robbins şöyle açıkladı: "Bankacılık sistemini, gayrimenkul karşılığı borç vermiş bankaları korumak zorundasınız. ABD'nin üretken temelini yeniden kurmak istiyorsunuz. İşlerin bir başka yerde kurlmaları için müteşebbislere yeterli para vermek istiyorsunuz. Eğer onyediyane Rembrandt'ınız varsa, bu çok güzel, ama onlar için size ödeme yapmayacaklar, çünkü üretkenliğinize pek bir şey katmıyorlar. Ama

bir ev, üretken yapının bir parçasıdır, çünkü yaşayacak bir yeriniz yoksa, işe gide-
mezsiniz."

Robbins konuşmasını sürdürdü: "Geçen yılki provada, bize, iki trilyon dolarlık mülkün tahrip olduğu söylendi. Mülk sahipleriyle, onlara borç veren bankaların % 90'ının tahrip alanı içinde kaldığını varsaydık. Geriye tazmin edilmek üzere 200 milyar dolar kalıyordu.

Mülk sahipleri ipotekleri ödeyemez, ama ödemededen kaçınılırsa banka sistemi çöker. Bu yüzden federal hükümet tahrip edilmiş mülkleri satın almak zorunda kalacaktır. İpotekleri kabul edip, zaman içinde ödeyecektir. Tapular federal hükümete geçer, böylece satıp, masrafın bir kısmını kapatabilir. Savaş zararlarını ele almanın bir yolu budur."

Peki bu işlerle ilgili bilgiler, yaşayabilen nüfusa nasıl duyurulacak?

"Tam olarak bilmiyorum" dedi Robbins. "Herhalde bir yerlere asarsınız".

DEĞERLERİMİZİ KORUMAK

Elbette acil durum radyo ve televizyon yayınları ile ilgili planlar da var. Fakat olarak, nükleer bir savaşın başlayacağı düşünül-
düğü taktirde, hızla baskıya verilmek üzere gazete ekleri de hazır durumda. Bunlarda, arabanızın altında nasıl bir sığınak kazabileceğiniz ve tahliye sırasında yanınıza neler alacağınız (bunlardan üçü, kredi kartları, tuvalet kâğıdı ve vasiyetnamenizdir) yazılı.

Ve eğer tüm planlar boşa giderse -eğer savaş A Kategorisi görevlilerini hazırlıksız yakalarsa ve insanlar elli dolarlık banknotları tuvalet kâğıdı yerine kullanmaya başlarsa, ipotek ödemeleri geri kalırsa ve mektuplar dağıtılmazsa ve yaşayabilen Amerikalılar kabileler oluşturup tozlu ton balığı konserveleri için savaşa tutuşurlarsa- belki bir gün, bu hazırlıklardan arda kalmış ufak bir parça, yaşayabilenlerin torunlarına, bizim geleneksel Amerikan değerlerimizi tanıtabilir. Her şey bir yana, tüm bu sivil ve askeri nükleer-savaş hazırlıkları, bu değerleri korumaya adanmıştır. "Bu amaç olmasa" diyor FADYD için yapılan bir araştırma "savaşmak için neden yok."

Her akşam, kapanma saatinde ulusal arşivlerde prova edilen özel bir işlemi de unutmayalım. Bina'nın büyük kubbesinin altında, üniformalı bir muhafız, Bağımsızlık Bildirgesi, ABD Anayasası ve İnsan Hakları belgelerinin bulunduğu vitrine yaklaşır, bir düğmeye basar ve bu belgeleri uzun ve yavaş bir inişle elli tonluk bir kasa-ya yerleştirir. Kasa ateşe, şoka, ısıya, suya ve atomik patlamaya karşı özel olarak korunmalıdır. Kasa, Başkan Harry Tru-

• Oberg: Umarım ilk bomba benim kafama düşer, çünkü o sırada ortalıkta olmak istemem.

R N A T I O N A L

STATE SALE

UBURBS

SEINE (75).
minutes St Lazare.
ms, 230 sq.m. +
garden, 1100 sq.m.
3 sq.m.) Fireplace,
living room, fully
dining area, 5 bed-
s, 2 garages, gas
terrace. F1,900,000.
56 Paris.

ACHE

ie a private house"
courtyards, apart-
large living with
2 bedrooms, luxuri-
oped kitchen, calm,
in condition.
329 60 60

QUESNE

ling, a magnificent
+ 2 independent

REAL ESTATE FOR SALE

USA RESIDENTIAL

HIGH SECURITY RETREAT
Architecturally designed to be aesthetically pleasing as well as radiation-proof, energy and food self-sufficient, providing maximum security during crisis or attack. Includes photovoltaic electrical system, extensive food storage, hydroponic greenhouse and more. Designs range from \$500,000 plus land. Send inquiries to Box 854, Herald Tribune, 92521 Neuilly Cedex, France.

REAL ESTATE TO RENT/SHARE

FRENCH PROVINCES

CANNES: Luxurious apartment 100 sq.m. + terrace in June & July, park, pool, tennis. Paris: 621 33 84

GREAT BRITAIN

GERRARDS CROSS, 30 MINUTES
London W1, or Heathrow. 4 beds, 2 baths, study, lounge, family room with beams & stone fireplace, dining room

REAL TO RENT

GREAT

EXECUTIVE SUITE
Fully furnished apartment, fully serviced, facilities. £350 months to 2 years. Management 1 26 66. Telex: 296

HO

DUTCH HOUSE
Deluxe rental Amsterdam. 021

PI

When
PALAZZO
Luxury apartment flats, available for

Phone: 679
Write: Via 0018

DADIS ADE

Amerikan İsterisi:

3 Mayıs 1984 tarihli The International Herald Tribune gazetesinden bir ilan: Yüksek Güvenlikli Sığınak-Mimari yönden estetik olduğu kadar, radyasyon geçirmez, yeterli enerji ve yiyeceğe sahip olarak çizilmiş olup, kriz ya da saldırı anında azami güvenliği sağlar. Kendini üreten elektrik sistemi, büyük yiyecek stoku, limonluk vb. Fiyatlar 500 bin dolardan başlanmaktadır.

man'ın 1952'de tahsis ederken söylediği gibi, "modern insanın aklının tertip edeceği herhangi bir şey kadar tahribattan uzaktır... Bugün burada yaptığımızın yaşayan bir inancın simgelerini gelecek pek çok kuşağın gözleri önüne koymak olduğuna inanıyorum."

Geçenlerde bir sabah, muhafızın bu simgeleri görkemli kasalarından çıkarışını izledim. Kasanın kapağının 5-6 tonluk iki kanadı birer birer açıldı, bükülmüş mekanik kollar yavaş yavaş düzeldi ve belgeleri sergilendikleri vitrinlere doğru yükseltti.

"Muhafızın odasında Pentagonla doğ-

rudan hattımız var" dedi Larry Oberg. Bu yetenekli ve ciddi adam, Ulusal arşivlerin güvenliğiyle görevli. "Pentagon'dan telefon edip, savaşın başladığını haber verecekler. Muhafızın buraya gelip, mekanizmayı işletmesi gerekli. Umarım doğru adamı seçerler, yani kaçıp evine gitmeyecek birini."

Oberg, belgelerin sabah yükselişlerini tamamlayıp, vitrinlerine rahatlıkla oturularını gurur ve ilgiyle izledi. "Bana gelince" dedi, "umarım ilk bomba benim kafama düşer, çünkü o sırada ortalıkta olmak istemem."

(Çeviren: Yusuf ASLANBOĞAN)

süreyya berfe

ÜÇ GÜN

- Ne kaldı?
- Geniz yakan kokular, piknik artıkları;
olmadık yerlerde biten.

Çayımı bitirmek üzereydim
acıdan kıvranan bir atı
evini terkeden Ermeni kurtardı.

Acemiyydim
Arabacı Nihat Bey'in çok içtiğine
az kazandığına, çok sevildiğine.

- Ne kaldı?
- Çöplüğe benzeyen masalar, dağınık odalar;
kurumayan bir diken.

Kalkmak üzereydim
serhoş iki erkek iki kadın getirdi
yalanlar söylendi, nefsler körletildi.

Acemiyydim
körletilen nefslere, serlere
asıl nefslerin kadınlarla körletildiğine.

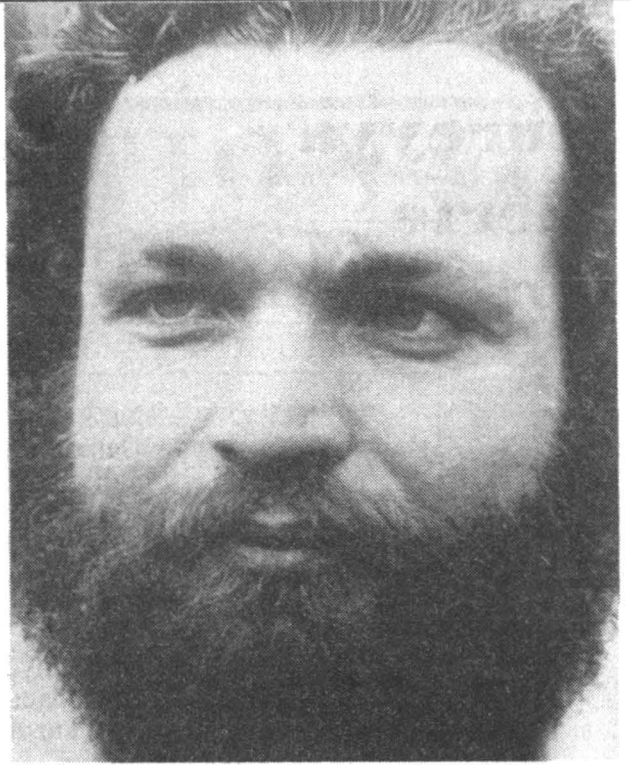
- Ne kaldı?
- Aksayan bir hafıza, Ay'ın yükselişi;
yolun kıyısından giden.

Faytona binmek üzereydim
sarmaş dolaş turistler geldi
fotoğraf çektiler, gürültü ettiler.

Acemiyydim
şişman, yaşlı bir Rum kadınının
yalınayak Aya Yorgi'ye gidişine.

Rubaîler ve Tasavvuf Düşüncesi

Nedim GÜRSEL

Şair, insanın ne nurdan, ne de bütün dinsel kitapların öne sürdüğü gibi çamurdan yaratılmadığını vurgularken pek açık seçik olmasa da canlı ve cansız varlıkların evrimini Darwin kuramına göre ele alıyor. Bir başka rubainin ilk dizesi de bu kuramı doğrulamak amacıyla yazılmış. Bu kez değişik örnekler veren şair, aynı sorunun altını yeniden çiziyor:

*Lahana, otomobil, veba mikrobi ve yıldız
hep hisım akrabayız.*

Bence burada önemli olan, Nâzım Hikmet'in bilimsel düşünceyle, yaşamın küçük ayrıntılarında yakaladığı gerçekleri birleştirmede gösterdiği şiirsel başarısı karısının hapisaneye gönderdiği bir fotoğrafa bakarken boncuk-kedi-insan arasındaki evrimsel ilişkiyi hemen kurabiliyor. Ya da akrabalık gibi insan türüne özgü toplumsal bir olguyu, lahanadan yıldıza bütün evren için geçerli sayarak, birkaç sözcükle herkesin bildiği bilimsel gerçekleri özetleyiveriyor. Üstelik söyleyişindeki yalınlıktan, şiirsel edasından ödün vermeden başarıyor bunu. Hücrede kanaryası Memo'ya bakarken aynı sorunu, bu kez hayvanla insan arasındaki ilişki açısından ele alıyor. Bilimsel söylev çekmeden, türlerin evrim yasasını yine aynı yalınlık, aynı gözlem gücüyle şürelendiriyor:

*Aramızda sadece bir derece farkı var,
İşte böyle kanaryam,
sen kanatları olan, düşünmeyen kuşsun,
ben elleri olan, düşünebilen adam...*

Yine, felsefe tarihinin temel sorusuna bir çeşit giriş niteliği taşıyan ilk rubaiye dönelim. Nâzım'ın bu ilk örnekte, Mevlâna'nın kişiselinde bütün bir islâm gizemciliğini eleştirirken, genel olarak islâm felsefesinde, özel olarak da tasavvufta çok sık rastlanan bazı kavramları kullandığını belirtmiştim. Buna, tasavvufun en önemli aşaması sayılan, Anadolu'da geliştiği için Türkiye kültür geleneğinde özel bir yeri olması gereken Mevlevîliğin rubailerdeki uzantılarının da, sanıldığından çok daha önemli olduğunu eklemeliyim. Ne var ki, söz konusu uzantıları, çağdaş anlamları kazanmış etkileri bulup ortaya çıkarmak pek kolay değil. Bu işi başarmak için hem şairin yapısını hem de hapisteyken ilgi duyduğu Mevlâna'nın dünya görüşünü bilmek; rubaileri, sınırı oldukça geniş bir çerçevede ele almak gerekiyor.

Mesnevî yazarının Vahdet-i Vücut görüşünü somutlamak amacıyla kullandığı simge, eğretileme (allégorie) ve mesellerin

felsefî özellikleri rubailerde de var. Bunların çoğu biçim değiştirmiş, anlamları şair tarafından iyice özümledikten sonra çağdaşlaştırılmış yansıma nesneleriyle ilgili. Ayna, su, ışık, v.b. gibi. Örneğin bir rubaide gün, "tortusu dibe çöken su gibi durulup" saydamlaşabiliyor. Aslında gerçek olan, ama şairde ancak "sureti çıkan" sevgilinin yüzünün yerini alabilmek için, *Mesnevî*'de oldukça önemli yer tutan resim, suret, hayal gibi bazı sözcüklerin tasavvuf felsefesindeki karşılıklarını bilerek kullanıyor şair. Örneğin, evrenin ressamının *illef-ülâ* olmadığını belirtirken, ressamla resim ilişkisini Mevlâna'nın öngördüğü biçimde şiirine aktarıyor. Mevlâna, söz konusu ilişkiyi, Tanrının aşkın ve mutlak varlığıyla "zat"ının "tecellisi" olarak beliren maddesel varlık, yani evren arasındaki ayrımı vurgulamak için kullanır. Ona göre bu ayırma aslolan elbette resim değil ressamdır. *Mesnevî*'de şöyle der:

"Resim, ressamın, kalemin önünde, ana karnındaki çocuk gibi âcizdir; bir şey yapamaz, söyleyemez." (x) (*100 Soruda Tasavvuf* 'tan alıntı, a.g.y., s. 47). İnsanın, davranışlarında özerk olmayıp eylemini Tanrı istemiyle gerçekleştirdiğini kanıtlamak için yine resim örneğine başvurur. Bu örnek *Kur'an*'daki "Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah atmıştı" âyetinin yorumu niteliğindedir. (x x) (*Kur'an*, a.g.y., Enfâl sûresi, 17. âyet, s. 178)

Fdhî Mâ-Fdhî'te de evreni bir resim, Tanrıyı ise bu resmin yapıcısı olarak tanımlayan şu satırlar var:

"Şekil, resim, şekli yapandan, ressamdan ayrı değildir; ressam da resimsiz ressam olamaz; ama resim fer'idir, ressamı asıldır; hani parmağın yüzükle oynaması gibi" (a.g.y., s. 103)

Vahdet-i Vücut görüşünü somutlamak amacıyla yapılan bu eğretilmeyi olduğu gibi şiirine aktarıyor Nâzım. Tanrının evreni yaratmadığını söylemek için ressamının *illef-ülâ* olmadığını öne sürüyor. Gerçi bir bakıma, resimsiz ressamın olamayacağını tümtanrıçılığa kayan bir anlayışla belirtirken Mevlâna da paylaşıyor bu görüşü. Ama onca "fer'i", yani ikinci dereceden sayılması gereken resim, resamsız bir kendiliğinden oluşa, varolan tek gerçeğe dönüşüyor Nâzım'da. Mevlâna'ya göre duyularımızla algıladığımız evren, heylûlânın çeşitli görüntülerinden başka bir şey değildir. Hayalden, aslına dönecek suretler toplamından oluşmuştur. Çünkü "Bütün âlem Akl-ı küllün suretidir... bütün insanların babası odur". (*Mesnevî*,

a.g.y., VI. Cilt, s. 261, Beyit: 3259)

Gerçek dünyanın bir hayalden ibaret olduğunu öne süren bu beytin kaynağını *Kur'an*'da aramak gerekiyor sanırım. Muhammed'in "Bu dünya bir düştür, düşse hayalden ibarettir, yanıl-samadır" hadisi *Kur'an*'daki "İnsan uyumuştur, ölünce uyarır" âyetinin devamıdır bir bakıma. (Bkz. İran Teymurtas, a.g.y., s. 369) Mevlâna her zaman olduğu gibi bu hadisi açık-lamak için değretilemeye yöntemine başvurur. Örneğin eski bir Doğu masalından aldığı üç şehzadenin öyküsünde, resimlerle süslü kale duvarının gerçek dünyayı simgeleyen bir düş oldu-ğunu anlatır. Şehzadelerin hayranlıkla seyrettikleri renk ve bi-çimler birer hayaldir aslında. Gerçek olansa, her türlü renk ve biçimden anımsız Mutlak Varlık'tır. *Mesnevi*'nin bir başka bölümlündeş "Renklerin asılları renksizliktir" diyerek yine aynı görüşü savunur. (VI. Cilt, s. 7, B: 59) İnsanın görme duyusuyla algıladığı renklerin renksizlik evreninden çıktığı, bu nedenle gerçekliği bulunmayan birer hayal oldukları belirtilir. Tanrı Nurunu görmemizi engelleyen cam perdelerdir, renk diye algıladığımız. Bu cam perdeler ortadan kalkınca renksizlik evreni kendini gösterir. Böylece resim eğretilmesi yeni bir boyut daha kazanır *Mesnevi*'de. Ama ressama oranla gerçek varlığı renksizlik, yani yokluk olan metafizik bir boyut. Nâzım Hikmet'in şairindeyse, içinde yaşadığımız dünya, renkleri ve biçimleriyle bizim olan tek gerçek varlıktır. Bir şairinde belirttiği gibi, bu dünyayı düş saymak şöyle dursun, şair uykuda gör-düğü düşün bile kendisini aldatmasına katlanamaz. Ama yine de rubailerde en aza indirgenmiştir renk ögesi. Maddenin gerçekliği genellikle yansıma kuramıyla açıklandığından, nesne-ler ister istemez belli bir saydamlık kazanmıştır. Belki ilk oku-yuşta pek göze çarpmaz bu saydamlık. Ne var ki, bir nesnenin ya da bir manzaranın rengi söz konusu olduğunda bunun ço-ğu zaman beyazla, daha doğru söylemek gerekirse, renksiz bir saydamlıkla özdeşleştirildiği görülür. Gerçi "kurmuz ağzı", "bal rengi gözleri" ve "beyaz etile" alabildiğine somuttur şairin sevgilisi. Piraye hanımın Nâzım tarafından yapılan yağlıboya portresine çok benzer (Bkz. *Nâzım ile Piraye*'nin kapak resmi). Bu yönüyle, rubailerin renk unsurunu oluşturan "tek in-san" bile sayılabilir. Ama onun dışındaki varlıklar daha çok okurun koklama, duyma ve dokunma duyuları alanına giren nitelikleriyle somut bir gerçeklik kazanırlar. Örneğin toprak nemlidir, spikerin sesiye "bir tohum gibi ağır ve ıplak". Gece yasemin kokar. Bir kış gününün "cam gibi berraklığına" karşılık, sevgilinin saçlarından uçan ıttırır. Rubailer genellikle varlıkbilim alanında yer aldıklarından, şairin madde ve algı sorunlarına öncelik tanıdığını, dış dünyaya bu iki temel kavram açısından baktığını söyleyebiliriz.

*Gün iyiden iyiyeye işidi artık,
tortusu dibe çöken bir su gibi duruldu, berraklaştı ortalık*
dizelerindeki kadar belirgin olmasa bile, yukarda sözünü etti-ğim saydamlık tekbenci idealizmi eleştiren örneklerde de var. Örneğin aşağıdaki rubainin ilk iki dizesi ayışığının vurup par-lattığı, giderek saydamlaşan bir gece manzarası çiziyor. Mad-denin bilinçten bağımsız, kendi içinde bir gerçeklik taşıdığı, bilince bu gerçekliğin ancak bir suret olarak yansiyabileceği ol-gusuyşa, ana düşünceyi oluşturduğundan, klâsik rubai kural-ları gereğince son bölümde yer alıyor:

Bu bahçe, bu nemli toprak, bu yasemin kokusu, bu meh-taplı gece

*purıldamakta devâm edecek ben basıp gidince de,
çünkü o ben gelmeden, ben geldikten sonra da bana bağıl olmadan vardı*

ve bende bu aslın Sureti çıktı sadece...

Nâzım, burada suret sözcüğünü maddesel gerçekliği olma-yıp yansıma yoluyla beliren "hayal" karşılığında kullanıyor.

*"Su başında durmuşuz
çınarla ben.*

*Suda suretimiz çıkıyor
çınarla benim."*

dizeleriyle başlayan "Masalların Masalı" şiirinde olduğu gibi. Mevlâna ise, şairin bilincinde sureti çıkan asla suret diyor. Onca

suretin, yani görünen biçimin gerçekliği Tanrının "zuhuru" bakımından sözkonusudur, varlık bakımından değil. Tanrı tek varlıksa evren yokluktur, ama Mutlak Varlığın aynası olan bir yokluk.

"Varlığın aynası nedir? Yokluk. Ahmak değilsen yokluğu ihtiyar et!" diye yazıyor *Mesnevi*'de. (a.g.y., s. 251, B: 3201, 1. Cilt) "Varlık yoklukta görünebilir."

Nâzım için var olan, Mevlâna'ya göre surettir, Mevlâna için var olansa Nâzım'a göre bir suret bile değil. Yoktur sadece. Olmayan bir şeyin de (Tanrının) gölgesinden söz edilemez el-bet. Mevlâna'nın "Suret hemi zillüst ... (Suret bir gölgedir...)" diye başlayan rubaisini eleştirirken Nâzım Hikmet yalnızca Vahdet-i Vücut anlayışını değil, kökleşmiş bir inancı da yık-mak, daha ilk rubaide metafizikle olan bütün bağlarını kopar-mak ister. Bazı felsefi sorunların diyalektik maddeci açıdan ele alınabilmesi için, metafiziğin tartışma alanından çıkarılıp atıl-ması gerektiği kanısındadır çünkü. Bu durum, öteki rubailer-de şairin bir daha Tanrı sözcüğünü kullanmamasına yol açacaktır.

Az önce, Mevlâna'nın yapıtında çok sık rastlanan yansıma olgusunun rubailerde de görüldüğünü söylemiştim. İki şair dün-ya görüşlerinin karşılığı gereği elbet değişik bağlamlarda, de-ğişik düşünceleri vurgulamak amacıyla yararlanıyorlar yansı-ma olgusundan. Ama, rubailerde olduğu kadar *Mesnevi*'de de su, cam, ışık, ayna, v.b. gibi yansıma nesneleri önemli bir yer tutuyor. Bunların tümünü ayna sözcüğünün çağrışım alanın-da toplayabiliriz. Narcissus mitosundan Velasquez, Magritte ya da Picasso'nun tablolarına, Cocteau, Michaux, Char gibi şairlerden Mevlâna ve Nâzım Hikmet'e değin, ayna, *Psyché*'nin büyütlü imgesi olagelmıştır hep. Ne var ki, Nâzım aynayı çarpıtılmamış bir gerçeğe tutarak büyüğü bozar. Mevlâna'ysa Vahdet-i Vücut görüşünü somutlamak amacıyla kullanır bu imgeyi. Varlığın aynasının yokluk olduğunu öne sürerken ev-reni Tanrının kendini gördüğü bir yüzey olarak düşünür. Tüm-tanrıclıktan sıyrılmak için, aynaya bakanla görünen hayalin aynı şey sayılmaması gerektiğini tekrarlamayı da unutmaz bu arada.

Tasavvuf taki ayna imgesinin kaynağını, Tanrının bilinmek dileğiyle evreni yaratmış olduğu inancında aramak yanlış ol-maz sanırım. İbn-ül Arabî "Varolabilmemiz için Tanrı gerek-lidir ama, Tanrının varlığını gösterebilmesi için de biz gerekli-yiz." der. Hiç kuşku yok bu inanç "melâl" bakımından hadis-i kudsi sayılan "Bir gizli defneydim, bilinmek istedim" sözüne dayanır. Bu hadis örneğ gösterilerek *Fûhi Mâ-Fûhi*'te yaradılışın nedeni şöyle açıklanıyor:

"Ulu Tanrının zıddı yoktur da onun için *Ben bir gizli def-neydım; bilinmeyi diledim, sevdim*, demiş, ışığı meydana çık-ışın diye karanlıktan ibâret olan şu kâinatı yaratmıştır." (a.g.y., s. 68)

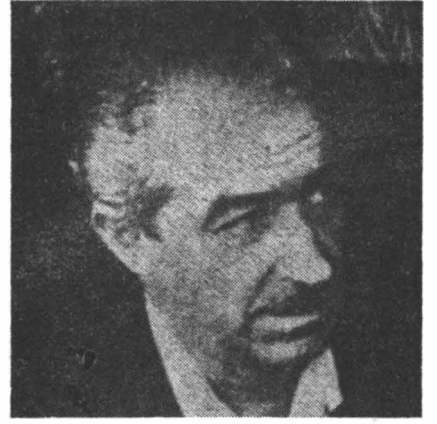
Mesnevi'de de aynı örneğin buna benzer bir açıklaması var. Tanrının Davut Peygamber'e duyurmuş olduğu söylenegelen bu söze, özellikle Anadolu süfleri büyük önem vermişler, ev-reni, Tanrının varlığına tanıklık eden, bir ayna gibi görmüş-lerdir. Bedrettin'de Vahdet-i Vücut anlayışını somutlamak, aynayı kurmakla, gerçeği değil, onun yansımasını kırdığının bi-lincindedir Nâzım. *Masalların Masalı* şiirinde de bu temel ger-çeği, örneğin kedinin suretinin suda görünmek için, önce su-retin değil kedinin yitmesi gerektiğini, bir masal edasıyla vur-gular. Ama suda çınar, kedi, şair ve güneşin suretleri durmak-tadır henüz: "*Çok şükür yaşıyoruz.*"

(x) Gölpinarlı'nın Birinci Nicholson basımından çevirdiği bu beyit İzbudak çevirisinde şöyle: "Nakış, nakkaşın ve kalemın huzurunda ana karındaki çocuk gibi âciz ve ele bağılıdır." (a.g.y., s. 49, Beyit: 611, 1. Cilt) Resim sözcüğünü kullandığından Gölpinarlı'nın çevirisini yeğledim.

(xx) Süflilerin Vahdet-i Vücuda kanıt diye gösterdikleri bu âyet, Tanrının insanları her zaman yanında olduğu, onların edimlerini yönet-tiği anlamına gelir. Bedir Savaş'ında Muhammed, bir avuç kum ve çakıl alarak müşriklere atmış, savaşta öldürülen müşriklere gerçekte Tanrı-nın öldürdüğünü söyleyen âyet de böylece doğrulanmıştır.

Orhan Kemal'in Hikâyeciliği

Fahrettin DEMİR

Yaşamıyla, sanatıyla, insanı direncin, geleceğe olan güvenin iddiasız ve gösterişsiz bir sıra neferi olarak yaşadı Orhan Kemal. Otuz yıl gibi, ortaya konulan ürünlere oranla, kısa sayılabilecek bir yazarlık yaşamında hep iyiden, doğrudan; halkının aydınlık geleceğinden yana kalem oynatan bir yazar emekçisi... Bu kısa döneme yirmi yedi roman, on iki hikâye kitabı, beş oyun ve sayısını kendisinin de unuttuğu senaryolar sığdırdı.

Başlangıçta kendi yaşam deneylerinden, yakın çevresinden kesitler sunan Orhan Kemal, daha sonra olaylara ve topluma bilimsel dünya görüşünün odağında bakarak önemli bir açılım getirdi sanatına. Kenar mahalle insanları, fabrika işçileri, Anadolu'dan, tarlasından-tapanından kopup büyük kente gelmiş *Gurbet Kuşları*, geçekodu insanları Orhan Kemal'in kişilerini oluşturur. Orhan Kemal, kendi yaşam deneylerinin de etkisiyle onları içten yansıtır. Onlarla yaşar-yaşatır; onlarla ağlar, onlarla güler. Daha da önemlisi sevgiyle yaklaşır onlara. Sevgiyle yaratır. Bu nokta, sanatıyla kişiliğini, kahramanlarıyla kendi yazgısını birleştiren Orhan Kemal'in yazı işçiliğinin gelişim doğrultusunu da belirler. Bu onun için, kişisel bir seçmeden çok, sanatsal ve estetik bir tavır alışır. Hikâyelerinde olsun, roman ve oyunlarında olsun öne çıkan tavır, gerçekliğin tüm boyutlarıyla kavranıp yansıtılması olay ve olgulara bilimsel bir bakış açısından yaklaşılmasıdır.

Bu açıdan bakıldığında Orhan Kemal'in hikâyeciliğini romancılığandan, romancılığı oyun yazarlığından ayırmak mümkün değildir. Bunlar birbirini bütünleyen bir birliktelik içinde bulunurlar. Hatta Demirtaş Ceyhun'la birlikte söylersek, "...Orhan Kemal'in tek tek hikâyeleri, romanları yoktur; bir Orhan Kemal bütünü vardır." (1) Çünkü romanlarında olsun, hikâyelerinde olsun karşımızda hep bir geçiş sürecinin toplumu buluruz. Hikâye ve romanlarının odağı, geçiş sürecinin çalkantılarını, acılarını, altüst oluşlarını yaşayan Türk toplumunun serüveni oluşturur. Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi, tarımda kapitalist ilişkilerin gelişimi, makinalaşma, makinalaşmanın doğurduğu sorunlar; bunla-

rın halk bilincinde bıraktığı etki, köyden kente göç... popülizme düşmeden yalın ve içten bir anlatımla, evrensel boyutları içinde verilir Orhan Kemal'in eserlerinde. Gerçekliğin bilimsel dünya görüşünün kılavuzluğunda kavranıp yansıtılması sağlar bu olanakları Orhan Kemal'e. O, bu dünya görüşünün yol göstericiliğinde Türk insanının sorunlarını irdeler; toplumunun yaşadığı geçiş dönemini ve bu dönemin sancılarını dışlaştırır; çalkantıların dökümünü yaparak bir Orhan Kemal bütünlüğüne ulaşır.

Bununla birlikte Orhan Kemal, temelde bir hikâye yazarıdır. Hikâye kitaplarının iki katından fazla roman yazmış olmasına rağmen, Orhan Kemal'in sanatını belirleyen, sanatına damgasını vuran, hikâyeciliğidir. Bununla, Orhan Kemal'in romancılığının gözardı edildiği sonucuna varılmamalıdır. Zaten böyle bir şey mümkün değildir. Kaldı ki, gerçekçi edebiyatın köşe taşları olan romanların birçoğu yine Orhan Kemal'in kaleminden çıkmıştır. Bir *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanı edebiyatımızın yüz akıdır. Böyle olmasına rağmen, Orhan Kemal'in sanatının temelinde yine de hikâye yatmaktadır.

Orhan Kemal'in sağlığında on iki hikâye kitabı yayımlanmıştır. Bunlar, yayım sırasıyla, *Önce Ekmek Kavgası* (1949), *Sarhoşlar* (1951), *Çamaşırcının Kızı* (1952), 72. Koşuş (1954), *Grev* (1954), *Arka Sokak* (1956), *Kardeş Payı* (1957), *Babil Kulesi* (1957), *Dünyada Harp Vardı* (1963), *Mahalle Kavgası* (1963), *İşsiz* (1966), *Önce Ekmek* (1968)'dir.

Hikâye serüvenine *Ekmek Kavgası*yla başlayarak, *Önce Ekmek*'le bitiren Orhan Kemal, gerçekten de ekmek kavgasının yazarıdır. Kişileri, ekmek peşinde koşan, "ekmek Allah'tan önce gelir" anlayışında somutlanan kişilerdir. Bu kişiler, işçidir, köylüdür, ırgattır, serseridir, orospudur. Bunlar, fabrikada çalışan, dinen, ağlayan, dövülen, küfreden, seven, sevilen insanlardır. Hepsinde ekmek peşindedir. Orhan Kemal'in bunlara yaklaşımı içten ve sevgi doludur. Kendisinin de işçi kökenli bir yazar oluşu, ona gerçekliğin kavranışı ve sunuluşunda önemli olanaklar sağlar. Gerçekliğin içten yan-

sıtılmasına yol açar. O, hikâye ve romanlarında anlattığı işçiler, ırgatlar, yoksul insanlar, küçük memurlar gibi emeğiyle geçinen, zaman zaman eve ekmek götürmeyen bir emekçidir. İşsizliği, açlığı etinde kemiğinde duyarak, yaşayarak öğrenir. Anlattığı kişilerden birisidir kendisi de. Neden bunları yazdığını kendisi şöyle açıklıyor. "*İşçi ve köylüler, çocukluğumdan beri içime öyle yerleşmişler ki... Karınca kararınca bunları yazmak istiyorum. Bunlar, tanıdığım insanlar; tanıdığım, konuştuğum, birlikte sigara içtiğim, sırtını sıvazladığım, sırtımı sıvazlayan insanlar.*"

Bunlara sevgiyle bakar Orhan Kemal, ama idealize etmez. Yüceltmez onları. Bir bütün olarak kavrayıp yansıtır hikâyelerinde, romanlarında. İyilikleri, kötülükleri, zayıflıklarıyla çıkar kişiler karşımıza. Bütün insani erdemi taşıdıkları gibi, zaafılarını da açığa vururlar. "Ak"la "kara" yoktur Orhan Kemal hikâyesinde. Kişiler, somut gerçeklikleri içinde hayat bulurlar. İyisiyle, kötüsüyle insani olanı yaşarlar. Bu nedenle Orhan Kemal, kişilerini toplumsal ilişkilerin odağında, çeşitli toplumsal eğilimlerin temsilcileri olarak çizer. Örneğin, *Grev* adlı hikâyedeki Sarı Memet, *Kardeş Payı*'ndaki Siverekli, *Dert Dinleme Günü*'ndeki Kemal Dokuzcanlı, toplumsal bilincin uç vermeye başladığı bir dönemde ortaya çıkan insanlar olarak görünür. Hiçbirini de yüceltme yoluna gitmez. Orhan Kemal'i büyük kılan biraz da budur; sanat ve hayatı bir bütünlük içinde kavramasıdır. Orhan Kemal'in en olumsuz kişilerinde bile aydınlık bir yan, bir umut pırıltısı vardır. Bu onu, kendi adlandırmasıyla "aydınlık gerçekçilik"e götürür. "*Orhan Kemal'in onu başkalarından ayıran kendine özgü yanı, gerçekliğin çirkin yanlarını ödülen verimsizlik sürekliliği belli bir açıdan görmesi, somut toplumsal olayların eleştirisi yanında yaşamın olumlu yanlarını değerlendirmesi ve birlikte verebilmesidir.*" (2)

Kendi deneylerinden bildiği, gördüğü, yaşadığı bütün acılar, yoksunluklar, haksızlıklar onu ve kişilerini umutsuzluğa düşürmez. Bütün olumsuzluklara rağmen "insan" a olan inancı bir yerlerden uç ve-

rir, sarar okuyanı. Her hikâyesinde aydınlık bir yan, küçük bir ışımada olsa, bir umut ışığı vardır. Çünkü Orhan Kemal, "halkın tükenmez gücüne ve mutlu geleceğine" olan inanca sıkı sıkıya bağlıdır. *Elli Kuruş*'taki küçük gazete satıcısının ölümü üzerine, küçük kardeşinin hemen gazete satıcılığını üstlenmesi, *Kamyonda* adlı hikâyedeki Selvi'nin komisyoncuya evlatlık olarak gitmeyi reddetmesi, bu umudu vurguluyor. Yine "Çocuk" adlı hikâyede, kartpostal satan bir çocuğun; ondan, başka açıdan yararlanmak amacıyla fazla para veren birine tepkisi dile getirilir:

"Adam cevap vermedi. Pantolon cebinden çıkardığı para tomarından bir onluk ayırıp işportaya attı.

Çocuk:

— Peki ama niçin? diye bağırdı

— Çok güzelsin de onun için!

Ve yavaşlığına okşamak için uzandı.

Çocuk anlamıştı, herşeyi anlamıştı. Artık şüphesi kalmamıştı. İri ela gözleri ve kıpkırmızı yanaklarıyla bir öfke çığlığı gibi baktı adama. Önceki beş lirayla, sonrakı on lirayı kaptı, suratına fırlattı:

— Alçak!

Boynuna kınnapla geçirili küçük işportası, *İstiklal Caddesi'nin kalabalığına* karşıtı."

Bu durum bir bakıma Orhan Kemal gerçekçiliğinin ip uçlarını verir bize. Bu, insani özün, insan onurunun, taptaze, canlı olarak korunmasıdır. En onulmaz acılar yaşayan, ezilen, horlanan, aç-açık kalan kişiler, sıra insanlık onurlarına gelince aslan kesilirler. Küçücük bir ödüne yaşamazlar.

Revir Meydancısı Yusuf, revirden koğuşa atılınca şöyle konuşur:

"İçeri atılınca gebermem ya... Alt tarafı ne, bir tabak yemek değil mi?"

Bu bilinçli seçim, Orhan Kemal'in gerçekliği sunuş biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu anlayışını şöyle dile getiriyor Orhan Kemal:

"Ben, gerçekçiliği içinde yaşadığım toplumun insanlarına ayna tutmuş gibi bir yansıtma sanmıyorum... Bozuk dü-

zenin her yönden bozduğu, insancıl davranışlardan alıkoyduğu, insanoğlunu düşmemesi gereken alçaklıklara yuvarlayan bir düzensizliğin çürük meyveleri sayarken, gene de onlarda eriyip mahvolmamış, kurtulmak için çaba gösteren yolların varolduğuna inanıyorum." Orhan Kemal'in üstünlüğünü belirleyen de budur, bir yanıla. Gerçeği yaşayan, gerçeğin içinden çıkıp gelen ve gerçeğin dönüşüm doğrultusunu bilim gözüyle saptayarak yansıtan bir yazar olarak işleme-sindedir. Çünkü Orhan Kemal, gerçekliğin uzantılarını, geleceğe yansımalarını görüp göstererek kotarı hikâyelerini.

Orhan Kemal'in hikâyeleri okunup bitince, gerçek hikâyenin bitmediği duyumsanıyor. Geleceğe uzantı veren, açık hikâyelerdir bunlar. Orhan Kemal'in o küçük hikâyeleri okura sunulmuş bir anahattır sadece. Asıl hikâye, yazılı bölüm bittikten sonra başlıyor. Okurun kafasında, düşüncesinde, yüreğinde yazılmaya başlıyor. Okur, kendini, yazarın kılavuzluğunda engin bir yaşam deneyiminin içinde buluyor. Kişilerin hikâyeden sonrakı serüvenleri geliştiriliyor.

Hikâye, okuyanı öyle bir kuşatıyor ki, durmadan kendini yazdırıyor. Okur, yazarın bıraktığı yerdan yeniden üretiyor hikâyeyi. Fakat kendi seçimine göre değil. Bu seçimin sınırlarını yazar ya da yazarın dünya görüşü çizmiştir. Gelişimin doğrultusunu göstermiştir yazar. Bu doğrultuda okuyucu geliştirir hikâyeyi. Kahramanı başka ortamlarda, başka yaşam serüvenleri içinde tasarlar.

Orhan Kemal için de önemli olan budur. Gelişimin yönünü göstererek bırakmak. Bu hikâyenin ya da Orhan Kemal'in sanatının aydınlık yönü de buradadır.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, çocuk, Orhan Kemal'in hikâyeciliğinde önemli bir yer tutar. Yaklaşık bir belirlemeyle, *Sarhoşlar*'da sekiz, *Arka Sokak*'ta bir, *Kardeş Payı*'nda üç, *Dün-yada Harp Vardı*'da beş, *İşsiz*'de bir, *Önce Ekmek*'te dört olmak üzere toplam yirmi iki dolayında çocuk hikâyesi oldu-

ğu söylenebilir.

Bu çocukların büyük çoğunluğu çalışan çocuklardır. Fabrikada çalışan, gazete satan, işportacılık yapan çocuklar... Yaşam kavgasının içinde zamansız büyümüşlerdir; çocukluklarını yaşamadan. Bu kavganın çocukluklarını, çocukluk düşlerini alıp götürmüştür. Bu çocuklar büyüklere göre iki katlı bir sömürü altındadırlar. Bir yanda fazla çalışma, iş güvenciliğinden yoksunluk, emeklerinin ucuzla kapatılması gibi diğer işçilerin karşı karşıya bulunduğu sorunları yaşarlar. Öte yandan da çocukluklarını yaşayamamalarından doğan bir baskı altındadırlar. *Uyku* ve *Elli Kuruş* bu durumu irdeleyen tipik hikâyelerdir.

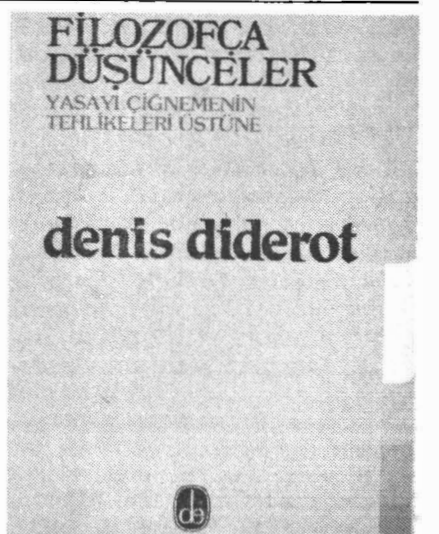
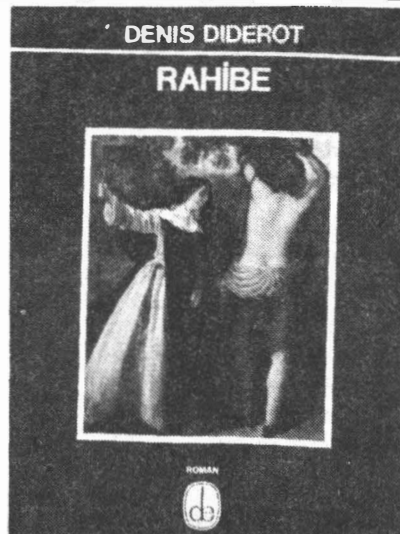
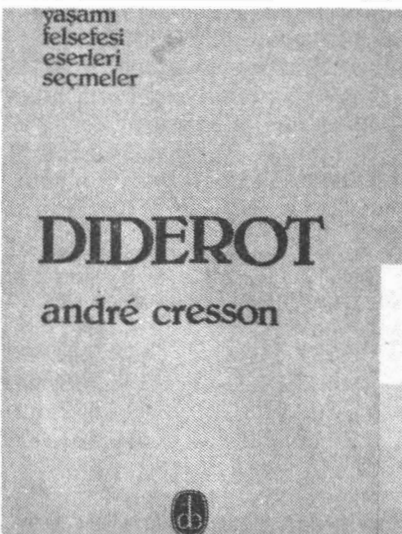
Uyku'da çocukların işçileşmesiyle fabrikalara taşınan çocuk dünyası, bütün yönleriyle sergilenir. Çocuklar her fırsatta makinelerin arasında kovalamaca oynarlar. "Sekseni on dörtle on altı yaş arasında erkek çocuklar"ın pazı yaşırtırmaları, birbirini kızdırmaları canlı bir biçimde tasvir edilir.

Orhan Kemal'in hikâyeleri malzeme zenginliğinin yanında bir sorunlar yumağıdır da. İnsanı ve hayatı kuşatan çok yönlülüğün yumaklanması hikâyelerin karmaşıklığını belirlemiyor kuşkusuz. İlmik ilmik örülen gerçeklik, tüm çok yönlülüğü içinde sunulur. Fakat gerçeğin karmaşıklığı yalınlaştırılarak, anlaşılır kılinarak aktarılır. Kimileri bu duruma bakarak Orhan Kemal'i ve sanatını "basit" görme hevesindedirler. Oysa onların "basit"lik olarak nitelediği şey yalınlıktır. Orhan Kemal, bu yalınlığı büyük oranda diyaloglara yükler.

Diyaloglarla örülmüş olan hikâyeler, kişilerin ruhsal ve düşünsel yapısını açığa vurduğu gibi, gerçekliğin belirlenişinde de önemli bir yer tutar.

Sonuçta, Orhan Kemal'in hikâyeciliği aydınlık, sorumlu ve aynı zamanda derinliğini yalınlıktan (basitlikten değil) alan bir hikâyeciliktir.

(1) Demirtaş Ceyhun, *Yirminci Yüzyıl ve Ed.*
(2) Svetlana Uturgauri, *Orhan Kemal'in Yapıtla-*

MAVİ'LERLE GRİ'LER NEDEN SAVAŞTI?

Eser YALÇIN

TRT televizyonunda gösterilmekte olan Mavi ve Gri 1861-65 yılları arasında geçen Amerikan İç Savaşıyla ilgili dramatize edilmiş bir dizi. Ve hemen bütün Amerikan TV dizileri gibi sığ ve yüzeysel. O denli yüzeysel ki, savaşın asıl nedeni olan zenci kölelerin hukuken özgürleştirilmesi, kâğıt üzerinde bile olsa zencilere yurttaşlık haklarının tanınması, kısıcası Amerika Birleşik Devletleri'nde köleliğin resmen kaldırılması konusu dahi, filmin içindeki aşk ve savaş görüntülerinin yanında yeterince öne çıkarılmıyor bile.

Kaldı ki, ABD'de köleliğin kaldırılması dahi Amerikan sanayi burjuvazisinin (Kuzey'lilerin) zencileri pek seviyor olmasından ileri gelmiyordu. Nitekim köleliğin resmen kaldırılmasından bu yana 120 yılı aşkın zaman geçtiği halde ABD'de (ABD'nin Kuzeyinde de) zenciler horlanmaktan, itilip - kakılmaktan, toplum dışı görülmekten ve toplum dışı bırakılmaktan kurtulmuş değiller.

Bu nedenle, ABD'de "Kuzey'le Güney" arasında geçmiş olan (sınıfsal terimlendirmeye, sanayi burjuvazisi ile tarım burjuvazisi arasında cereyan eden) iç savaşın kısaca da olsa bilimsel izahını yapmakta yarar görüyoruz.

Amerikan İç Savaşı (1861-65) ile ilgili öyküler, bir bakıma, köleliğin

"insancıl" amaçlarla -ve bu "insancılık" büyük ölçüde Lincoln'ün şahsında ifade edilerek- ortadan kaldırılması için sergilenen kıyasıya çatışmanın öyküleridir. Bu çatışmanın belirleyici nedeni ise, hiç kuşkusuz, Kuzey'in sanayi toplumu olarak gelişmesinden doğan en temel bir ihtiyacın -serbest işgücü ihtiyacının- karşılanması olmuştur. Evet, özellikle 1863 sonrası kölelik sorununun toplumsal - ahlâki yönden son derece yoğun eleştirilere hedef olduğu görülmektedir. Ancak İç Savaş'ın başında Kuzey açısından köleliğin tümüyle ortadan kaldırılması dahi şekillenmemiş, yalnızca sınırlandırılmasından söz edilmiştir.

1776 sonrası, kölelik sorunu üzerine tartışmalar zaman zaman alevlenerek sürmekle birlikte, esas olarak ivme kazanması 1850'lere rastlar. Demiryolları ve ulaşım ağının hızla büyümesi, buhar gücünün kullanılır olması, hızlı makineleşme, Kuzey'de

sanayileşmeyi iyice güçlendirmiştir. 1859'da Amerika'da sanayi ürünlerinin değeri, ilk kez tarım ürünlerinkini aşmıştır. Gelişmeye bir örnek şudur: Kuzey'in belkemiği New England'ın tekstil endüstrisi 1800'de 2 bin iğlik bir kapasiteye sahipken, 1860'lara gelindiğinde kapasite 5 milyon 235 bin iğe ulaşmıştır.

Sanayileşen Kuzey'in Güney'e, giderek artan üstünlüğü, aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir.

Ancak Kuzey'in gelişmesinin önünde hayati bir engel vardır: Kölelik. Rekabetçi kapitalizm, serbest işgücüne şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Ne var ki, Güney'in plantasyon ekonomisi, işgücünü serbest bırakmak bir yana, köleliği daha da yaygınlaştırmak durumundadır.

1860'ta Cumhuriyetçi Parti, kölelik sorununu da kapsayan bir siyasal programla Abraham Lincoln'ü Başkanlığa aday gösterir. Lincoln, hemen tamamı Kuzey ve Kuzeye ya-

	Sanayiye yatırılan sermaye (\$)	Ort. işçi sayısı	Yıllık ürün değeri (\$)
1860 yılı			
New England (Kuzey)	257.478.000	391.846	468.599.000
Orta Eyaletler	435.062.000	546.240	802.338.000
Batı Eyaletleri	194.213.000	209.900	384.607.000
Güney Eyaletleri	95.976.000	110.720	155.531.000

(Kaynak: Alan Barker, The Civil War in America, ABD 1961.)

kın oyların oluşturduğu %39'luk bir oranla Başkan olur. Ardından, köleliğin sınırlandırılmasına yönelik çalışmalarını önlemek üzere Güney Carolina, Birlik'ten çekilir. Onu Güney'in altı eyaleti -Mississippi, Florida, Georgia, Alabama, Louisiana, Texas- izleyecek ve bunlar 8 Şubat 1861'de Konfedere Devleti kuracaklardır. (Daha sonra Virginia, Arkansas, Tennessee, Kuzey Carolina da Birlik'ten kopacaktır.)

Kuzey için, başlangıçta köleliğin tümüyle kaldırılması gündemde değildir. Lincoln Başkanlık görevini devralırken yaptığı konuşmada, Güney eyaletlerinde köleliğin devamını garanti edecek bir anlaşmaya istekli olduğunu belirtir. Bu arada Lincoln'un 1858'de söylediği şu sözler ilginçtir: "Hiçbir şekilde beyaz ve siyah ırklar arasında sosyal ve politik eşitlik sağlanmasından yana olmadım ve değilim... Konum olarak bir üstlük ve altlık durumu olmalıdır ve ben üstün durumun beyaz ırka verilmesinden yanayım." (The Free and Unfree, P. Carroll-D. Noble, Penguin 1982, s. 223)

Kuzey, köleliğin belirlenmiş bir statü altında devamını, ödün olarak, Birliğin ilk ve yapay yaklaşımlarla sağlanmış görüldüğü aşamada, Güney'e tanımıştır. Artık hiçbir ödün verilmemesi anlamında köleliğe karşı

çıkışı ise, Kuzey-Güney birliğinin böylesi yapay yaklaşımlarla sağlanamayacağını, bunun kaçınılmaz bir iç çatışmayla ancak çözülebileceğini görmesi ve savaşmaya kesin karar vermesiyle olmuştur.

Lincoln, Kongre'ye ilk savaş mesajında, çatışmanın yükseldiği ekonomik temeli şöyle ifade etmektedir: "Birlik için, bu, insanın koşullarını yükseltmek -tüm omuzlardan yapay ağırlıkları kaldırmak- herkes için beğenilir çalışma yollarını açmak- herkese hayat yarışında, ayağında zincirsiz, engelsiz, adil bir şans tanımak amacıyla olan hükümet biçimini koruma mücadelesidir..." (The Free ..., s. 224)

Tarihsel bir yasallıkla toplumsal ilişkilerin yeniden ve daha ileri kapsamda düzenlenmesi ve bütün bir politik, kültürel, ahlaki yapının bu temel üzerinde yeniden biçimlendirilmesi yönünden, bu çatışma ve onun odak noktasını oluşturan kölelik sorunu son verilmesi kuşkusuz ileri bir adımı oluşturmıştır. Köleliğin son bulması konusunda, iç savaş öykülerine yakıştırılan insani değerlerin çok daha mükemmeline ulaşmak ise kapitalizmin sorunu değildir. Nitekim ABD'de kölelik son bulmuştur, ama ne ırk ayrımı (ırkçılık) ne zenci düşmanlığı ve ne de zencilerin sosyal ve politik ezilmişliği bitmiştir.

Siyahlar özgürlükleri için kahramanca savaştilar.

TRT'cilere Dil Dersi Gerek

TRT televizyonunda gösterilmekte olan *Mavi ve Gri* dizisinin yüzeyselliği bir yana, bir de bizim TRT'ciler onun içerikliğini büsbütün boşaltmışlar. Savaşın ana konusu olan köleliğin kaldırılması, zenci kölelerin özgürleşmesi sorunu TRT'ciler tarafından bağışlanmaz bir yanlış çeviriyle büsbütün anlaşılmaz bir duruma sokulmuş.

TRT'nin çevirmenlerinden başlayıp bilmem kaç denetim kademesi süzgecinden geçip yayına konulan dizide öylesine bir çeviri yanlış var ki, tüm diziyi hepten anlamsızlaştırıyor.

Dizide, -TRT'nin diliyle- boyuna *esir*lerden, *esirlerin* özgürleştirilmesinden söz ediliyor. *Esir*, Türkçede ne anlama gelir: *Savasta tutsak edilen karşı taraf askeri veya sivilidir esir*. Üstelik de dizi bir savaş dizisi olunca *esir* sözcüğü sadece ve sadece bu anlamda anlaşılır.

Oysa bizim TRT'nin Türkçesinde *esir* diye adlandırılan şeyin doğrusu, dizide KÖLEDİR. Amerikan İç Savaşı'nın gerçek öyküsü ve ana motif de *esirlerin* (yani savaş tutsaklarının) özgürleşmeleri değil, KÖLElerin, yani Afrika'dan zorla yakalanıp getirilerek KÖLE halinde çalıştırılan zencilerin özgürleşmeleri, hiç değilse kâğıt üzerinde yurttaşlık haklarına sahip olmaları sorunudur. Yani ABD'de KÖLELİĞİN KALDIRILMASI konusudur.

İngilizce'deki *slave* sözcüğünün doğru Türkçe karşılığı: *köle*, *bende*, *cariye* vb. gibi kavramlardır. İngilizce *slave* sözcüğü Türkçeye *esir* diye çevrilecekse, bu da ancak *köle* kapsamında kullanıldığı takdirde (*esir pazarları* vb. gibi) doğrudur.

Türkçede *savaş tutsağı* anlamındaki *esirin* İngilizce karşılığı ise *captive* dir.

Tekrar edelim: *Mavi ve Gri* dizisinin özgülünde *slave* sözcüğü Türkçeye *esir* diye çevrilince, konunun özünü bilmeyen pek çok yurttaş, ister istemez *esirler* konusunu, *savaş esirleri* diye anlayacaktır.

Konunun asıl motifi olan köle ve kölecilik sorunu ise anlaşılmayacaktır.

Çağdaş Şiirin Kazanımlarıyla Halka Yönelişin Kavşağındaki Ozan

LİÇEZAR ELENKOV

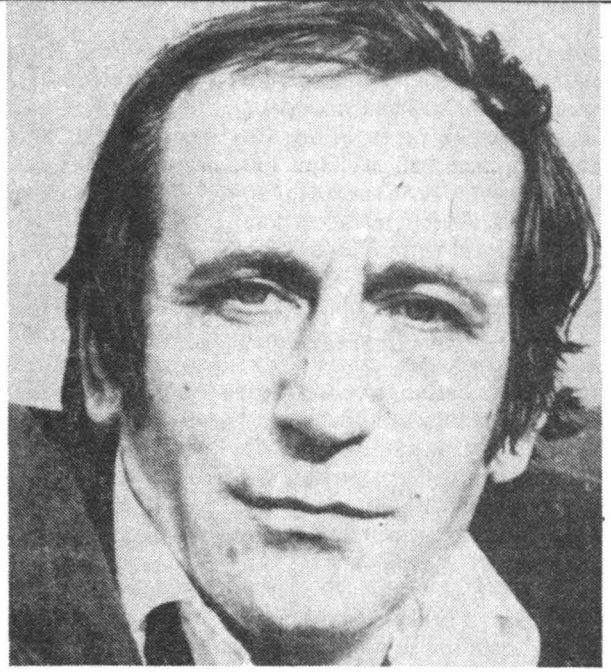
KEMAL ÖZER

Liçezar Elenkov, günümüz Bulgar şiirinin önde gelen adlarından biri.

Günümüz Bulgar şiiri derken, önce *Nisan Kuşağı*'ndan söz etmeliyiz. 1956 yılının nisanı, Bulgar sanatında çağdaş bir rönesansı gerçekleştiren atılımın başlangıcı oluyor. Bu atılım, ürünlerini kısa sürede veriyor, şiirde yeni bir ozan kuşağının yetişmesine yol açıyor. *Nisan Kuşağı* adını alan bu kuşağın belli başlı özelliklerinden biri, toplumdaki yeni insanı devinim ve eylem içinde ele alması. Yeni yapı iskelelerinde, maden ocaklarında, fabrika tezgâhlarının başında, kooperatif ovalarında, laboratuvarlarda görmeye ve göstermeye başlaması.

Şiirdeki bu değişim, kuşkusuz bir bütün. Yalnız içerikte değil, estetik yapıda da görülüyor. Birinde gerçekçiliği durağanlıktan kurtarmak söz konusuysa, ötekinde söyleyiş ve imge zenginliği ön sırada. *Yeni insana katkıda bulunmak için, onu yalnız değişim süreci içinde kavramakla yetinilmemeli, estetik düzeyini yükselterek de ona hizmet edilmeli* demektir bu da.

Şiir çerçevesi içinde kalarak söylersek, eski şiirin hem insana yaklaşımını, hem estetik kaygılarını değiştirme gereği

ortaya çıkmıştır. Örneğin çağdaş şiirin geçtiği birtakım konaklara, imge ve söyleyiş yeniliklerine Bulgar şiirinde de kapı açılmıştır artık.

İşte bu yenileşme devinimi, kimi ozanların kendilerini yenilemelerine, kimi ozanların da kendilerini bulmalarına neden oldu. Liçezar Elenkov, kendini bulan genç ozanlardan. *Nisan Kuşağı*'nın en özgün, en yetenekli üyelerinden.

Yaşamöyküsüne bakarsak, 1936'da Vidin'in Gorni Lom köyünde doğmuş Elenkov. 1954'te Vidin Lisesi'ni, 1960'ta Moskova Maden - Petrol Enstitüsü'nü, 1966'da Sofya Üniversitesi Bulgar Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirmiş. Sofya Radyosu gençlik yayınları bölümünde çalışmış (1968-74). 1974'ten beri Bulgar - Sovyet "Dostluk" almanasının sorumlu redaktörü. 1976'da Bulgar Yazarlar Birliği'nin Dışişlikler Sekreteri oldu. 1979'dan beri de sorumlu sekreter. İlk kitabı *Düşey Kentler* 1967'de basıldı. Sonraki kitapları: *Kurtarılan Alan* (1973), *Granitovo* (1975), *Kıtasa Kraterler* (1979), *Uykusuz Konukluklar* (1980), *İçsel Zaman* (1981).

Elenkov'un şiirleri, Bulgar şiirinde başgösteren yenilenmenin iki ana özelliğini de içerir. İçerik açısından onda kendi bi-

YAKINLAŞMA

Granitovo'dayım. Granitovo'da. Granitovo'da, burda. Köylüler arasında- kararıp kavrulmuş terden ve tütünden.

Kar yağıyor aralıksız. Soğuk, dondurucu bir rüzgâr. Burda yaşıyorum, köylüler arasında. Dünyadan uzak. Belki de bizim içimizde yaşıyor şimdi dünya... Konuşuyorum onlarla, duya duya sertliğini granitin avuçlarında, sözlerinde, anlattıklarında duya duya. Bakıyorlar alıcı gözüyle. Sınıyorlar beni susarak. Yakınlaşıyorum. Yine de inemiyorum özlere.

Kaza geçirmiş biri gibi ben de yolcuyum kendi içime. Onlardan uzak. Uzağındayım destanımın da. Bu ikinci akşam, ama gelen giden yok meyhaneye. Yalnızca biri, bir yaban köylü

aynı şarkıyı söylüyor
pıtraklı bir sesle kimbilir kaçınıcı kez...

Balkanın önünde ıslıl ıslıl bir gemi gibi okumaevi. Aydınlik yarınlar pupayelken. Yağmurun yıkadığı bir cümle duvarda, yönlendirici.

(Elenkov'un *Granitovo* adlı uzun şiirinden alınan bu şiirleri, Fahri Erdinç ve Kemal Özer dilimize kazandırdı.)

Yol alıyorum kendi içime. Ne esirgeyen biri var, ne öğütleyen. Yüz yüzeyim zamanla, soluğum sinmiş taşın alınına.

Başkan seçimine geçti onlar, bu ikinci akşam. Kusursuz bir başkan, dürüst ve daha bilmem ne.. Bir ambara iner gibi

dalıyorum ben de salona:
— Ekleyin, diyorum, tutanağa bir madde buldum en uygun adamı size.. ..yatıyor bir granitte..köye yakın..bayırın ötesinde..Ba-kıp kalıyorlar öylece duvar resimlerindeki azizlerin gözleriyle. Ama ben dikilip duruyorum karşılarında. Sarkıyor ampul sigara dumanları arasında andırarak bir kandili.

Ve yeni kalkmış gibi humma nöbetinden ağır ağır ilerliyor Lilo benim yüreğimde ve yürekleriyle kafalarında onların.

reysel konumundan ülkedeki yeni insana tanıklığa, ulusaldan evrensele bir açılım görülür. Estetik açıdan ise özgün imgelerle örülür bir söyleyiş göze çarpar. Şunu da belirtmekte yarar var: Elenkov'un okurla ilişkisi eski ozanlar, hatta kendi kuşaktaşları düzeyinde değil. Deneyebilirse zor bir ozan Elenkov. Ama bu, onun yaptığı işi, bile bile zora koymasından kaynaklanmıyor. Olayları akla karaya indirgemeden, ara renkleriyle de görebilmek, insanı psikolojisiyle birlikte kavrayabilmek ve çağdaş şiirin kazanımlarını anlatım ve biçim zenginliklerini görmezden gelmemek, Elenkov'un tutumunda temel taşı. Benzeri tutumdaki ozanlardan onu ayıran ise bu yaklaşımı kendi yaratılışıyla, yeteneğiyle bağdaştırması. Başka bir deyişle, çevresini, insanları, dünyayı *başka türlü* değil, *böyle* görebilmesi. O yüzden onun şiirleri, ilk bakışta *fantazi* deneyilecek nitelikler taşımasına, hemen *ilişki kurmakta zorluk çıkarılmasına karşın*, derinliğine inilince, insan sıcaklığıyla, coşkusuyla, inanmışlıkla, çağdaş bir yürekle bizi yüz yüze getirebiliyor.

Köy kökenli çağdaş insanın, geçmişle, köyde bıraktığı yaşamla ve insanlarla koparamadığı bağı, duygusal ve düşünsel düzlemde sürdürdüğü çelişkili ilişkileri *Köylüler, Kıyı, Anama Mektup, Gomi Lom Özlemi* gibi şiirlerde buluyoruz. Bu şiirlerde yansıyan; yalnızca öylem değildir; sanayileşmiş bir toplumda çağdaş kent yaşamının getirdiği sorunlara karşı, doğa sevgisinden uzaklaşmanın kısırlığına bir çeşit kafa tutmadır. Geriye dönüş olmadığını kavramaktan gelen bir bocalama da renk katar bu şiirlere.

Ama asıl bocalama, *Kayı, Güz Mektubu Yörine, Pazar* gibi şiirlerde karşımıza çıkar. Deneyebilirse sevdalı şiirleridir bunlar. Ne var ki sevdalı gibi temel duygular bile, çelişkili çağdaş kent yaşamının getirdiği uyumsuzluk ve kaygılardan payını almaktadır.

Bu iki kümede andığımız şiirlerde ozan, kendi bireysel konumunu dışlaştırdığı kadar, toplumunun su yüzüne vurmuş psikolojik karakterine de tanıklık etmiş olur.

Zaman şiiri ise Elenkov'un bir başka eğilimini tek başına gündeme getiriyor. İnsanı, geçmişten geleceğe uzanan zaman içinde kavrama, tanıma ve tanımlama eğilimidir bu. Değişen ve değişmeyen yanlarıyla insanı tartışmak isteyen, felsefi boyutları olan, güncel karakterli bir eğilim.

Yurt dışına yaptığı geziler, Elenkov'un bir başka esin kaynağı. *Sibirya'ya Eski Şiir, Brno'da Eczane, Adam Mickiewicz, Michelangelo, Dipte* şiirlerinde görüleceği gibi, geziler ona, soluğunu ve çevrenini genişleten evrensel bir açılım sağlamaktadır. Gezilerin esinlediği ürünlerde çağımızın en gerilimli, en olgunlaşmış sorunlarına girme olanağı elde eder.

Nitekim bugüne değin bu türden birçok yapıt vermiştir. Örneğin Amerika gezisi izlenimleriyle *Okyanus* destanını yazmıştır. Faşizme karşı *Savaşın Kievli* bir genç kızın eylemi ve kahramanca ölüşü *Raisa Okupnaya* destanını esinlemiştir. Floransa izlenimleri de aynı biçimde şiire dönüşmüştür.

Elenkov'un bu tür ürünlerine bir başka örnek, 1977'de İstanbul'a geldikten sonra Boğaz Köprüsü'nün esiniyle yazdığı *Köprü* destanı... "Avrupa ile Asya arasındaki Boğaz Köprüsü ilk bakışta somut bir kavram. Gördüğümüzü, bildiğimizi köprü. Ama gerçekte, eski kıtanın, bu kıtada insanlığın gördüğü en korkunç, en yıkıcı bir yangından geçerek uyanan insanın, barışı ve güvenliği arayan insanın, Yakın Doğu'nun terdirgin insanına uzanan elidir. Manevi köprüdür yani. Dostlar arasında, insanlığın daha aydın, daha iyi günleri için savaşım vermekte olan insanlar arasında köprüdür. Benim köprüm, işte bu anlamda, zeytin dalı simgesiyle, Picasso'nun ak güverciniyle yan yanadır. Çünkü dünyamız ancak barış ülküsünü gerçekleştirerek varolabilir."

Köprü'yü, bu açıklamayı da gözönünde bulundurarak okursak, ozanın estetik yaklaşımına ilişkin kimi ipuçları yakalamış oluruz. Açıklamada üstüne basılan ülkü, bire bir yansımamıştır şiire. Çıplak söze dönüştürülemezdir yani. Köprü-

SEKİZİNCİ, GOTSUNSKI'NİN KÖPEĞİ SANDO'YLA KONUŞUYOR

Dolanıp durdun çırpına çırpına bütün hafta
granitin çevresinde titreyen ayaklarla.
— Yok ettiler onu, dostun yok artık!-

Neydi anladığın acaba o zaman?

Bir güdü, sonu gelmeyecek,
kalmış anandan sana
senden gelip geçti ta ölümüne dek.

Acar bir köpektin.
Sıçrardın kıvrılarak bir yay gibi
serçeler kurtulamazdı pençenden.
Altında dümdüz, parlak tüylerinin
elektrik gibi akardı
kurt kanın kıvıllı kıvıllı.

Ve bakışların
iki bıçak sanki
delip geçen iki ışın.

Garip bir köpektin sen.
Şaşırarak bakardın dünyaya.
Titreder ekin saplarında böcekler sen geçerken
bir damla kan gibi.

Seviyordun her şeyden çok kırıları.
Uyuyordun gün boyu
Uzanıp kuru toprağa.
Geceleri koruyordun gelen arkadaşları.

Akıllı bir köpektin.
Hoşuna giderdi okşayan olursa.
Dört dönerdin Gotsunskilerin ağıllarında,
parlamayagörsün bir süngü ya da miğfer, çayırılık
boyunca.

Yoksun artık.
Havalanıyor şarapnel örneği,
pır pırt havalanıyor çalılarda serçeler.

Savaş eriydin sen.
Seviyordun Gotsunski'yi. Onun kahrından öldün.
Ve apak örttü seni karla
bulutun eleği,
bombayla parçalanarak
yattığı yerde Gotsunski'nin.

nün gerek simgesel anlamı, gerekse ülke gerçekliklerinden edinilen gözlem ve izlenimler gündelik mantıkla algılanmamıştır. Her şey, bir mercekten geçirilerek dönüşüme uğratılmıştır. Şiire girerken. Dış dünyadan yansıyanla ozandan gelen bakış, özgün benzetmeler ve renkli çağrışımlar aracılığıyla başka bir dile, bir sanatsal yapıya dönüştürülmüştür. Ozanın açıklamasında yer alan barış ülküsüyle manevi köprü kavramı, kısaca şiirin taşıdığı bildiri, işte bu dile, bu sanatsal yapıya indirilmiştir. Bildirinin yapacağı etki, bu dilin, bu yapının kavranmasıyla gerçekleşecektir.

Granitovo destanına gelince, yalnız Elenkov'un değil, tüm Nisan Kuşağı'nın en önemli yaratılardan. Kendisiyle 1977'de yaptığım bir konuşmada, yapıtlarının konularını, ana temalarını sormuştum. Elenkov, ana temasını şöyle açıklamıştı: "Çağdaş sosyalist sanatçının gözüyle, onun kesitinden geçirilerek verilen özgürlük savaşçısı tipi (portresi)."

Bu bakımdan *Granitovo*'yu en dikkate değer yapıtı olarak nitelemiş ve şöyle demişti: "Bu destan, anti-faşist direniş savaşımızda Vidin dolaylarında eylem gösteren Geogri Benkovski birliğinden 7 kişinin kahramanlığını dile getiriyor. bir özellik olarak, bu destanımda, geçmiş zaman çekimiyle değil, şimdiki zamanla konuşuyorum. Kahramanlarımın portrelerini böylece çizerek günümüzü açıklamaya çalışıyorum. Destanım, iç konuşmalar biçiminde oluşuyor. Kahramanlarım, okuyucudaki canlı dinleyici önünde, kendi yaşamlarından, katkılarından söz ediyorlar."

Köprü'de olduğu gibi, *Granitovoda* da ozanın ülküsü doğrudan yansıtmıyor dizelere. "Kahraman" kavramını algılaması da, şiirde bundan söz açması da, eski şiire göre değişik. Yaklaşımında *mutlaklaştırmadan kaçındığını* görüyoruz. Sözü edilen kişiler, anti-faşist savaşında yararlık göstermiş, bu uğurda can vermişler. Eylemleri kesin. Ama ozan, onları ele alırken, yalnız tek boyuta indirgemiyor, yalnız "kahraman" olarak görüp göstermiyor. Özlemlerini, sevgilerini, varsa korku ve ikircimlerini, yaşam karşısında takındıkları çeşitli tavırları dile getirerek, onları yaşayan yanlarıyla, canlı kimlikleriyle kavramaya, giderek kavratmaya yöneliyor. Destandan beklediği düpedüz övgü değil, okuyanı coşkulandırıp ayağa kaldırmak değil. Eylemi ve eylemin içindekileri yönelten, adı konamayacak o insansı pırıltıyı yakalamak. Bu yüzden kendini de birliğin bugün yaşayan Sekizinci üyesi olarak koyuyor destana. Olayın geçtiği zamanla bugün arasında canlı ilmiği oluşturuyor.

Bu yaklaşım, şiirin estetik yapısını da belirlemiş oluyor. Ne öyküsel anlatım, ne zamandizinsel bir sıralama. Olaya bakarken ozanın gözünde önem kazanan, onu etkileyen görüntüler, duyarlığını titreten ayrıntılar, belleğinde canlanan anılar birbiriyle yoğrularak imgelere dönüşüp şiire yansıyor. Destanın biçimini, söylemini, bölümlemesini belirliyor. Örneğin patlayan bombalar bir kez patlamıyor, yayılan kan yalnız bir kez yayılmıyor, elmalar yalnız bir kez çiçek açmıyor. Sinema-daki ağır çekimler ve yinelenmeler gibi, müzikte kimi ezgilerin sık sık karşımıza çıkması gibi, imgelerin sarmalı içinde bizi döndürüp dolaştırıyor ozan. Sezer gibi oluyoruz kimi ayrıntıların neden yinelenildiğini, kimi görüntülerin niye su yüzüne vurduğunu, ama hiçbir zaman bir kanı edinmiyoruz. Böylece ozanın bizi yaşamla yüz yüze bıraktığı bir şiirsel yapı ortaya çıkıyor. Bu yapıda, çağrışımlar, imgeler ve sözcükler çok önemli. Çoğu zaman tek sözcük bile şiir içinde ağırlık kazanıyor. Tek sözcükle bir izlenim verilebiliyor, bir betimleme yapılabilir, bir sesleni sağlanabiliyor. Sözcüklerin yan yana getirilmesi de özel olarak işlevli. Bu bakımdan, gereksiz tek söze bile göz yummayan bir şiir işçiliğiyle karşı karşıyayız.

Yeri gelmişken burda bir ayraç açalım ve çeviri çalışmamızın zorluklarına değinelim. İkili çalışmalarımızın tümünde olduğu gibi, burada da Fahri Erdinç Bulgarcadan doğrudan aktardı okuyacağınız şiirleri. Ozanın yukarıda anlatmaya çalıştığımız çağnşımı, sözcüklere yaslanan şiir dili ve anlam açısından kestirme konuşmaya yanaşmayan kunt üslubu, bu aktarımda Erdinç'in sözcük sözcük dize dize; çeviri yapmasını engelledi. Sözcüğün yükünü ve dizeler arası ilişkileri aktarabilmek için yorumlama gereğini her çeviridekinden daha çok duydu. Yorum için danışmalarda bulundu. Çeviriye el vermeyen kunt yapıyı, alkışlanması gereken üstün bir başarıyla Türkçeye aktarabildi. Benim katkım, yine her zamanki gibi, sözcükler düzeyinde oldu. Daha işlek, daha çeviri kokmayan bir söyleyiş sağlamaya çalıştım. Kimi sözcükleri, daha yatkın bulduklarım ile değiştirdim. Ritmin akıcılığına, çağnşımın vuruculuğuna önem verdim. Çünkü genelinde Elenkov'un lirik bir şiiri olduğunu, ses olarak kendi okuyuşundan birkaç kez izleyip kavramıştım. Ayrıca özgün baskısı elimde bulunan *Granitovo* üzerinde çalışırken, parçaların dış biçimlerine, bölümlemelere, sözcük ve dize sayısına bakarak, anlamını bildiğim kimi sözcüklerin Bulgarca dizede aldığı yeri göz önünde bulundurarak yeni düzenlemeler, ufak tefek ayıklamalar, yorum katarken getirilen fazla sözcükleri çıkarmalar, benim katkımı az da olsa arttırdı.

Elenkov'la, daha önce de andığım, 1977'deki konuşmamızda, "Şiirleriniz Türkiye'de yayımlandığı zaman, onların Türk okuruna ne vermesini istersiniz? Bu konuda ozan olarak dileğiniz?" diye sormuştum. O zaman yayınlanan yanıtını buraya bir kez daha almak istiyorum. Bugün daha anlamlı ve geçerli olacak yanıtı şöyleydi: "Şiirlerimin, Türk okuruna, ozan olarak halkı sevdiğimizi, halktan geldiğimizi, bütün yüzümüzle, bütün kalbimizle ona yöneldiğimizi, ona adandığımızı söylemesini, bunu kanıtlamasını isterim."

Kanımcı Lıçezar Elenkov'un şiirleri yalnız bu kanıtlamayı yerine getirmekle kalmıyor, sözkonusu yönelişin çağdaş dünya şiirinde geçilen tüm konakları özümlemiş bir estetik düzeyle birleştiği vakit vereceği ürünlerin sözcülüğünü de yapıyor.

30 Nisan 1984, Kadıköy

YEDİLERİN ANNELERİNDEN BİRİ

Gitmiş değilsin benden.

Gitmiyorsun.

İçindesin odamızın.

Soframızda kalıyorsun.

Konuşuyorsun düşlerimde.

Niye söylüyorlar öyleyse yok olduğunu senin!

Kimseye inanmıyorum.

İnandığım bir tek sen.

Öldürülmüş değilsin!

Gittiysen bir başka ülkeye gittin

adı ölümsüzlük olan.

Bağışla beni oğlum! Ağlıyorum ikide bir.

Hiç de iyi etmedin diyorum, iyi etmedin!

Toplantılardı, gösterilerdi, bunca yıl
ayırarak vaktin kalmadı beni görmeye.

Gazetelerde görüyorum seni kimi zaman,
basıp duruyorlar hep aynı resmini.

Gitmiş değilsin benden.

Gitmiyorsun.

Devrimcilik oynuyorlar komşu çocukları.

Bir türlü karar veremiyorlar, adını kimin taşıyacağına.

Kapadım mı kapıları, çalışıyorsun bütün gece.

Uyanıp koşuyorum açmaya. İçeri giren yalnızca
rüzgâr..

Yavaş yavaş ilerliyor yaşları arkadaşlarının.

Oysa hep öyle gür, kumral ve güzel senin saçın.

Yıllar geçiyor.

Ve öyle geliyor ki

toprağa verecekler yakında

beni de bir akasyanın altında.

Hiç kimse düşünmeyecek o zaman

bir daha ayrılmamak üzere kavuştuğumu oğluma.

Ve birleştirecekler adlarımızı

o müthiş sözcükle -özgürlükle

bunca yıldır seni benden ayıran.

Gitmiş değilsin benden.

Gitmiyorsun.

Lise şapkan

ceketin

dolaptaki kitapların

kandilin üstündeki fotoğrafın

granite sinen arkadaşların

ve komşu avludaki çocuklarla

kalıyorsun günümde

ışığıyorsun düşlerimde benim.

Gitmiş değilsin benden.

Gitmiyorsun.

Canevimi dağlıyor dayanılmaz bir ağrı.

Ve ben kimseye inanmıyorum.

İnandığım bir tek sensin..

YÜZYILLARIN GERÇEĞİ VE MİRASI

Afşar TİMUÇİN

Bizde tarih yazarlığı pek gelişmemiştir. tarih yazmak her zaman abartmalı bir ulusçuluk için zemin olarak düşünülmüştür. Bu yüzden insanlarımız tarihi pek sevmeyiz ve onu olmuş geçmiş şeylerin yararsız bilgi alanı olarak değerlendirebiliriz. Çünkü tarih anlayışımızın böylesine ilkel oluşu, tarih yazarlarımızı olayları ardarda sıralamayı tek yöntem olarak seçmeye götürmüştür. Bu ardarda olay dizme yöntemi, elbette yanıltıcı bir yöntemdir ve tarih okuruna bir önceki olayı bir sonrakinin zorunlu nedeni olarak duyurur. Oysa yaşamda oldukça karmaşık bir neden-sonuç ilişkileri düzeni geçerlidir, tarih biliminin önemi de, bu düzeni bir kitap okur gibi okuyabilme yeteneğimizi geliştirmesidir.

Tarih bilincine ulaşmamış kuşakların toplumsal olayları gözleme ve değerlendirmede ne ölçüde geri kalacağı bellidir. Şemalar değil gerçekliklerden yola çıkmanın bir alışkanlık olabilmesi, yalnızca doğru bir tarih görüşüne sahip olabilmekle olasıdır. Önemli olan yaşamdan kurama ve kuramdan yaşama doğru sürekli geçişler yapabilmek, kalıpların dışında gerçekliği doğru olarak algılayabilmektir. Ancak tarihi toplumbilimden soyutlamış tarih yazarlarının bize aktardıkları geçmişe bakarak, böylesi bir yetkin bilince ulaşabilmek ancak mucize yaratabilmekle olasıdır.

Son zamanlarda tarihi en olumlu, en yararlı anlamında ele alan çalışmalara bir yenisi eklendi. Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* adlı büyük çalışmasının ilk bölümünü "İlk Çağ I" altbaşlığıyla nisan ayında yayımladı. Bu kitabın, tüm aydınlarımıza başucu kitabı olacağından kuşkusuz yoktur. Server Tanilli, insanlığın tarihine "başlangıcından bugüne kuşbakışı bakmayı amaçlayan" bu çalışmasının elimizde bulunan birinci cildinde, hemen en başta "Türkiye'de bilmediğimiz şeylerden birisi de tarihtir" diyerek en önemli eksikliğe parmak basıyor ve şöyle diyor: "Kendi tarihimizi hiç bilmeyiz, ayrılmaz bir parçası olduğumuz insanlığın tarihini ise hiç bilmeyiz; bildiklerimiz, derme çatma şeylerdir ya da."

Server Tanilli bizce çok önemli olan *Giriş* bölümünde de, insanlığın doğuşundan bu yana kesintisiz bir oluşumu yaşadığını bildiriyor ve "Tarih işte bu oluşumun öyküsüdür" diyor. "Dünü anlatan, bugünü açıklayan ve yanna ışık tutan bir öykü. Ve bir bilimdir tarih." Tarihi açıklayabilmek için insanlığın kökenine inmek gereği duyan yazar, insanın nasıl ortaya çıktığını özetledikten sonra, geçmişin en uzun çağı olan Eskitaş Çağı'nı ele alıyor ve "insan, bu çağ içinde insan oldu" diyerek ilk uygarlık oluşumlarını anlatıyor.

O dönemde yaşam koşulları zordur ve insan doğanın büyük gücüyle karşı karşıyadır. "Ne belli bir yeri vardır kalacak, ne giysisi hemen hemen. Ağaç koçuklarına, mağaralara sığınır; hayvan derilerine bürünür. Elinde biraz yontarak kullandığı bir taş parçası vardır." Alet yapmayı becerebilen insanın ateşi buluşu onu doğada daha güçlü ya da daha yerleşik kılar. Böylece uzun bir süreç içinde insanoğlu sürü düzeninden klan düzenine geçmeyi başaracaktır.

Tanilli, bunun ardından dilin oluşumunu inceler ve dili "insanlar arasında düşünce alış verişinin ve ilişkili kurmanın en üstün aracı" olarak belirler. Şöyle der: "Toplumsal ilerlemesinde çok büyük bir etkisi oluyordu dilin; dil, insanların iş görme çabalarının bir araya toplanmasına ve aynı zamanda ortaklaşa çalışmanın örgütlenmesine, geliştilip yetkinleşmesine yardım ediyordu çünkü. Söz sayesinde ki, insanlar, birikmiş çalışma alışkanlıklarını koruyorlar ve deneyimlerini yeni kuşaklara iletiyorlardı."

Bunun ardından yazısız tarihten tarihe, göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçişi anlatan yazar, uygarlığın gelişiminde madencilerin katkısını inceler, sanatın ve dinin doğuşunu ele alır, aile düzenine ışık tutar. Bu arada Hint-Avrupalılar sorununu tartışır. "Hint-Avrupalılar deyince, Latince, Yunanca, Sanskritçe gibi birbirine pek yakın dilleri konuşan halklar anlaşılıyor; bütün bu diller, tek bir dilden köpüp gelmişlerdir. (...) Tarihte nerede rastlarsak rastlayalım, Hint-Avrupalıların, bir merkezden başlayarak, dört bir yana dağıldıkları bir gerçek. (...) Önceleri Hint-Avrupa dillerinin ilk yurdu sayılan Orta Asya (Pamir, Türkistan) bugün kabul edilmiyor; Elbe ile Vistül arasındaki Kuzey Almanya ovalarıyla, Tuna-Ural arasındaki Rus stepleri üzerinde durulmakta."

Server Tanilli bu çok önemli *Giriş* bölümünde tarih biliminin doğuşunun ve tarihle ilgili görüşleri ya da kuramları ele alıyor, daha sonra "Tarihsel Materyalizm ve Tarih" içinde altyapı ve üstyapı gibi temel kavramlara açıklık getiriyor. "Tarihi yapan insandır" diyor Tanilli ve ekliyor: "Ancak, insan düşüncelerini, giderek iradesini, sosyal yaşamından, toplum koşulları içindeki sınıfsal konumundan, sınıfsal konumunu ise iktisadi ortamdan almaktadır. Başka bir deyişle, insan, içinde yaşadığı toplumun iktisadi yapısının belirlediği, biçimde tarihini yapmaktadır. Üretim biçiminin değişimine bağlı olarak, insanın toplumsal davranışları, düşünceleri ve tarihi yapan iradesi değişmektedir. Üretim biçimi değişmeden, insanın tarihinin değişmesi söz konusu değildir."

Peki, bütün bu oluşumlar içinde tarihinin görevi nedir? Tarihi, geçmişini incelerken kaynaklara başvurmadan geri durmayacaktır, tarihinin başlıca görevi kaynaklara yönelmek ve kaynakları değerlendirmektir. Tarihi, insanlığın geçmişi daha iyi kavrayabilmek için bu geçmişini çağlara bilmektir, her çağı ayrı ayrı aydınlatmak istemektedir. Bütün bunları yaparken, tarihi, toplumlarda yeni değerlerle eski değerlerin, karanlıkla aydınlığın birbirinden ayrıldığı noktaları çok iyi saptamalıdır. Tarihinin başlıca görevi, demek ki, "geleceğe giden yolu göstermek" olmalıdır.

Şöyle der Tanilli: "İşte, tarihinin bir görevi de, 'yanlış' bir tarih bilincinin yerine, 'doğru' bir tarih bilincinin oluşması için mücadele etmektir. Hiç kuşkusuz 'ideolojik' bir mücadeledir bu. Ve elbette yalnız başına tarihinin üstenebileceği bir mücadeledir. Bunu, aslında toplumdaki ilerici, devrimci ve demokrat güçler, tutucu, giderek gerici güçlere karşı verirler. Gerçek bir tarihinin görevi de, işte bu ilerici, demokrat ve devrimci güçlerin yanında yer almak, onların kavgasına katılmaktır. Bilim adamının tarih önündeki sorumluluğu tartışılmaz. Ama tarihinin, bilim adamı olarak sorumluluğu herkesinkinden fazladır. Doğrusu istenirse, hiçbir bilim adamı bu denli ağır bir sorumluluk yüklenmiş değildir."

Tanilli bu önemli *Giriş*'ten sonra Mezopotamya'yı ele alarak bu ülkedeki tarihsel oluşumları, toplumsal gelişimleri, tüm uygarlık etkinliklerini anlatır. Bundan sonra Eski Mısır'ı inceler. Daha sonra Anadolu'yu ele alır. Hititler, Urartular, Frikya ve Lidya, bu bölümün başlıca konusudur. Bunun arkasından Fenike ve Filistin ele alınır. Sonra İran'a, Hint'e ve Çin'e geçilir. Tanilli Yunan uygarlığını araştırmaya Girit'ten başlar, Dor yayılımını, toplumsal yapıyı, dinsel inancı, mitolojiyi konu edinir ve İsparta ile Atina'yı ayrı ayrı ele alır. Daha sonra tüm Yunanistan'daki tarihsel oluşumları gözden geçirir. Bu arada Yunanistan'daki düşünce yaşamına ışık tutulur. Kitabın iki yüz sayfa aşkın bir bölümü Roma'ya ayrılmıştır. Server Tanilli'nin bu önemli çalışması oldukça geniş bir Roma tarihini içermesi açısından da önemlidir.

İlle bir eleştiri yapmak gerekirse şunu söyleyebiliriz: kitapta yer alan resimler, haritaların ve çizelgelerin nitelikli kâğıtlara basılarak aralara ya da en sona yerleştirilmesi doğru olurdu. Son derece önemli ve son derece belirleyici resimler -ki bunlar elbette ayrıntılarıyla önemli ve açıklayıcıdır- üçüncü hamur kâğıtta çekici olmak taran çok uzak, hatta itici bir görünümdedir. Görkemli yapıtlar oldukça çapaklı ve karanlık bir resimde verilmesi "kitabımız resimlidir" demenin ötesinde kitaba ne kazandırabilir! Öte yandan resim atlarının daha açıklayıcı, daha ayrıntılı olması beklenirdi. Kafası komuk bir heykelin altına *Afrodite* diye yazmak -eksis bir iş yapmaktır, bir resim bir tasvirin özelliklerini biidirmeyince neye yarar.

Server Tanilli ustamız son derece büyük ve son derece önemli bir işe girmiş bulunuyor. Ciltler tamamlanınca böylesi bir el kitabı yazmanın önemi belirirken ne kadar güç olduğu da kendini gösterecek. Böylesi bir çalışma uzun yıllar boyunca gerçek okurun, ciddi ve meraklı okurun kitaplığında zorunlu bir alet olarak yer alacaktır. Nasıl güç, ama nasıl gerekli bir işe girişmiş olduğumu elbet kendisi de biliyor ve şöyle diyor: "Büyük yolculuğum 1990'lara kadar sürecektir. Farkındayım, ağır sorumluluk taşıyorum. (...) Yürüyeceğim çetin yolda, bana, bir görevin, yaşamıma anlam veren bir görevin zevkidir kalam."

Kısacası, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* el kitabımız olmalıdır.

SERVER TANILLİ:

Tarih bilinci gelecek için tavrımızı belirler

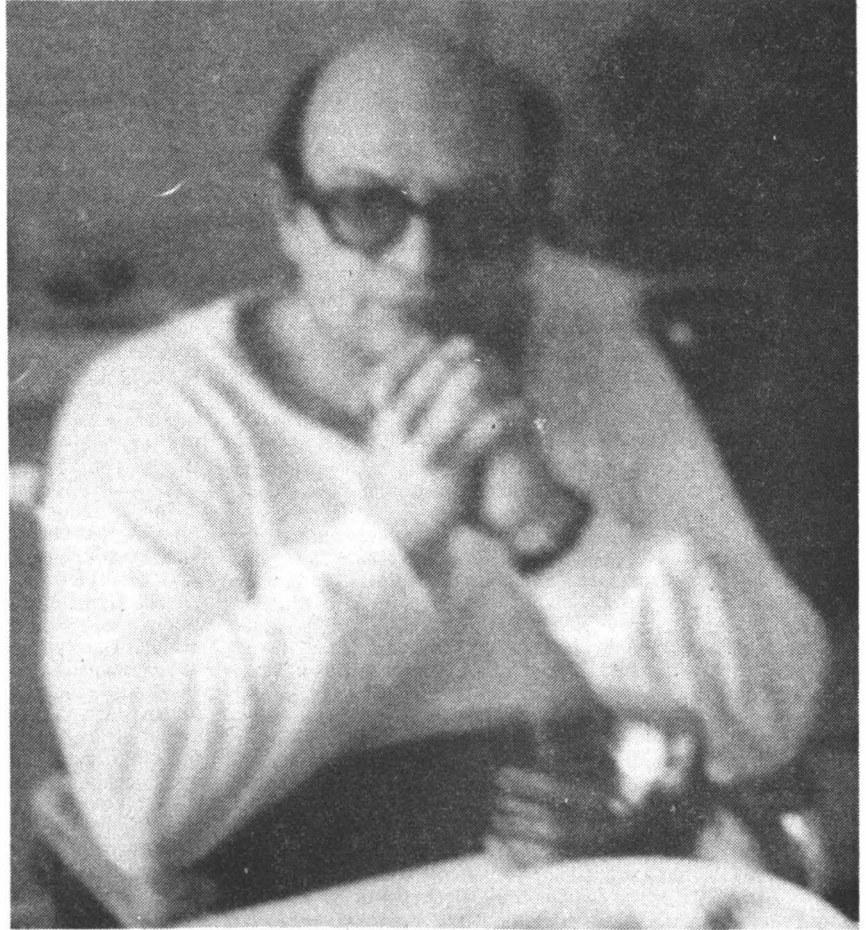
Geçtiğimiz aylarda, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* adlı eserinin ilk cildi yayınlanan Server TANİLLİ, kendisine yönelttiğimiz soruları yanıtladı.
DE

• Sayın Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* kitabınızın önsözünde, tarih yazarken baş sorun yöntem sorunudur, diyorsunuz. Bu yöntemi genel çizgileriyle de olsa açmanız mümkün mü?

Yöntem sorunu deyince, bizde öteden beri şu iki şey birbirine karıştırılır: *Bilimlerin kendilerine özgü yöntemleri* ile, bu yöntemlerin bağımlı bulunmak zorunda bulundukları *genel felsefe yöntemi*. Aslında birbirini bütünleyen bu kavramları, birbirinden dikkatle ayırmak, aralarındaki ilişkiyi iyice saptamak gerekiyor.

Gerçekten, her bilgi alanının, her bilim dalının kendine özgü bir bilgi edinme yolu, yani yöntemi vardır. Örneğin matematiğin yöntemi başka, fiziğin ve biyolojinin yöntemi başka, psikolojinin yöntemi başkadır. Bütün bu yöntemler o bilim alanında geçerli yasalardan çıkarılır, yani nesnel ve bilimseldirler. Ve her bilim dalında nesnel gerçeği yakalayabilmek, o bilim dalındaki yönetime uymaya bağlıdır.

Ne var ki, yöntem sorununda her şey bu noktada bitmiyor. En az bunun kadar önemli olan, bütün bu özgül yöntemlerin bağımlı olmak zorunda bulundukları *evrensel felsefe yöntemidir*. Çünkü bu özgül yöntemler, evrensel yasaların dile getirilmesi demek olan genel bir felsefe yöntemine bağımlı kılınmazlarsa yanlış

sonuçlara varırlar.

Bizde çokça görülen de budur.

Bilim adamlarımız, kendi alanlarındaki yöntemden -kazara- haberdar olsalar da, felsefe alanındaki yöntem sorunundan, giderek yöntem kavgasından habersiz durumdadır. Oysa çağımız, birbirine bütünüyle karşıt iki felsefe yönteminin kavgasına sahne olmuştur ve bugün de olmaktadır. Bunlardan biri eski *metafizik* yöntemdir; ikincisi de *diyalektik*,

daha doğrusu *materyalist diyalektik* yöntemidir.

Bu kavgada, aslında doğruluğu günden güne anlaşılan *materyalist diyalektik* yöntemdir. Şimdi, her bilim dalı kendine özgü yönetime tabidir; ama bütün bilimler, genelde bu *materyalist diyalektik* yönetime bağlıdır. Bağlı olmak zorundadırlar daha doğrusu.

Bir bilim olarak *tarihin* de kendine özgü bir yöntemi vardır: Tarihi,

yazılı ve yazısız belgelerin, kaynakların, daha genel bir deyimle, *tanıklar*ın bulunup değerlendirilmesinde bir yöntem sahtir. Bu yöntem çeşitli özellikleriyle gitgide gelişen bir yöntemdir de. Ama tarihçi, olayları değerlendirirken, ayrıca geneldeki bir yöntem de tabidir. Bu da *materyalist diyalektik yöntemi* toplumlara uygulamasında ortaya çıkan *tarihsel materyalizmdir*.

Tarihsel materyalizm, katkılarıyla, tüm toplumbilime ve bu arada tarihe, uymaları gerekli *genel düşünme ve inceleme yöntemini* vermiştir. Hiçbir toplumbilim, giderek tarih, bu yöntemle başvurmadan gerçeklere varamaz. Tarihsel materyalizm, tarih biliminin *onsuz olmaz* yöntemidir.

Tarihte yöntem sorununu böyle anlamak gerekir.

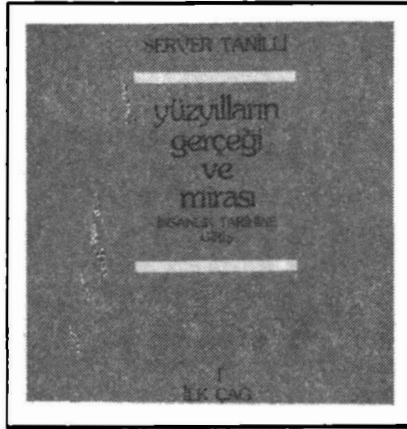
Benim yöntem anlayışım da budur.

• **Bizde kimi tarihçiler, tarihle toplumbilim ilişkisini görmezden geldiler. Dahası, Fuat Köprülü gibi bazı tarihçiler, böyle bir ilişkinin olmaması gerektiğini ileri sürdüler. Siz bu yaklaşımı, kendi yönteminiz açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Toplum bilimleriyle tarih, kopmaz biçimde iç içedirler.

Başta sosyoloji ve ekonomi bilimleri, tarih yardımıyla geliştirilebilmişlerdir. Bu bilimler, konularını *doğrulamak* için tarih araştırmalarının sonuçlarından yararlanmak zorundadırlar. Gerçi bu bilimler araştırma tekniklerini geliştirerek, toplum araştırması sonuçlarından yararlanıyorlarsa da, bu bilgileri tarihte doğrulamaktadırlar. Bunun gibi, sosyolojiden habersiz bir tarihinin yaptığı araştırma da, tarihsel olayların sosyal temelini aydınlatamayacağı için, bilimsel olmaktan uzaktır. Toplamların nasıl bir aşama geçirdiğini sosyolojiye örnekleyen, tarihtir; ama tarih de, bu bilimin genelleme olarak ortaya koyduğu tanıtlanmış sonuçları olarak, bilimsel araştırmasında kullanarak, genel gelişme çizgisine uyup uymadığına dikkat ederek, araştırmasının yönünü, eksikliklerini gözleyecektir.

Bunun gibi, toplumsal oluşumun dinamik ögesi olan ekonomi öğretileri, ekonomiyi bilimi ve özel dalları, kendilerinin bilimsel sonuçlarını tarihte doğrulamışlardır. Tarihi de, ekonomi bilerek, tarihin gerçek yön-

lendirici nedenlerini ve koşullarını saptama olanağı bulacak, bunları kanıtlayacak belgeleri sergileyebilecekler.

Bu söylediklerimizi siyasal sosyoloji ve hukuk için de tekrarlayabiliriz.

Özetleyelim: Sosyoloji, ekonomi, hukukla ilgili bilimlerle felsefe, tarihten yararlanmakta, tarih de bu bilimlerin sonuçlarını bilerek, araştırma alanlarında kullanmakta, araştırmalarını yönlendirebilmektedir.

• **Yüzyılların Gerçeği ve Mirasını anlatırken, toplumsal oluşumlara, düşünceye göre ağırlık verdiğiniz gözleniyor. Bu yaklaşımın, yönteminiz açısından anlamı üzerinde durmanızı istesek..**

İnsan, soyut bir varlık değildir; belli toplum ilişkileri içinde yaşar. Düşüncesinin biçimi ve içeriği de bu ilişkilere göre yönelir. Bu ilişkiler tarih boyunca değişip durduğu için ki, düşünce ve sanat tarihinde bin çeşitlilikle kendini gösterir.

İlk çağdaki düşün ve sanat adamlarıyla onların ürünlerini biz, çoğu soyutta şeyler olarak almışızdır. Bir Sokrates'e, bir Platon'a, bir Virgilius'a, bir Ovidius'a, biz hep soyutla-
yarak bakmışızdır. Onların, o çağda yaşadıkları toplumların gerçekliği, daha açık söyleyelim, o zamanki sınıf çatışmaları içinde değerlendirdiğimizde ise, bambaşka bir tablo ortaya çıkıyor.

Bir Platon'un, bir Cicero'nun sanatçı olarak büyüklükleri yadsınabilir mi?

Hayır!

Ama her ikisi de birer gericidirler.

O çağda, o toplumlarda sosyal oluşumlara -bilimsel bir yöntemle- ağırlık verip de, işin iç yüzüne dalmıca, ortaya bambaşka gerçekler çıkıyor.

Doğaldır ki, iyi de oluyor.

• **Önsözde, bizde tarihin bilinmediğini söylüyorsunuz. Önemli bir saptama bu. Giriş bölümünde de tarih bilimi üzerine geniş açıklamalarda bulunuyorsunuz. Tarih bilgisinin neden gerekli olduğu konusundaki görüşlerinizi anlatır mısınız?**

Tarih bilgisi gereklidir, hem de çok gereklidir. Çünkü insanların bilinçlenmesinde rol oynar. Kısacası bir *tarih bilinci* kazandırır insana.

Tarih, hep tekrarladığımız gibi, toplumun belli yasallıklar içinde ve nesnel olarak *gelişme süreci*dir, bu sürecin akışıdır. Bu akış, bir alt düzeyden bir üst düzeye doğru olur; *eskiden yeniyeye* yönelir. Tarih bilinci ise *geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek* arasındaki diyalektik birliği kurmak ve *geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek bütünlüğünde değerlendirmek*tir. *Doğru* bir tarih bilinci, insanları geçmişlerine ve şimdiki zamanlarına karşı yabancılaşmaktan kurtarır.

Ve gelecek için tavrını, eylemini belirler.

Özellikle sınıflı toplumlarda böyle bir *doğru* tarih bilincinin oluşumu çok önemlidir. Sınıflı bir toplum olarak Türkiye insanları, hele hele ezilenleri ve kahr çeken, acıdan acıya gömülen aydınları için!

Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, daha İlk Çağ'dan başlayarak, böyle bir görev de yüklenmiş durumda.

• **Aydınlanma düşüncesiyle yankından ilgiliniyorsunuz. Voltair'e in *Candid*'ini çevirdiniz. Bu konuda ve başka çalışmalarınız hakkında okurlarımıza müjdelememiz olmalı..**

Bizim kültürümüzün en büyük boşluklarından birini *Aydınlanma Çağı* oluşturduğu için özel bir önem veriyorum o devre. Vermek de gerek. O çağın aydınları arasındaki şu ya da bu noktadaki düşünce ayrılıklarına karşın, hepsi de *bağnazlık ve zorbalık*'a karşıydılar. Bu bakımdan onlardan öğreneceğimiz çok şey vardır. O çağla ilgili çalışmalarımı sürdürceğim.

Başka çalışmalarına gelince, önümüzdeki yılın sonbaharında *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*'nın *Orta Çağ*'la ilgili ikinci cildi çıkacak.

Başka?

Yapacak o kadar çok şey var ve gönül o kadar çok şey arzuluyor ki?

Ben de gönlüme uymuş gidiyorum.

“Güzin Abla” Penceresine Yansıyan Değerler Sarsıntısı ve Yeni Değer Aranışlarının İpuçları

Amerika'nın “Güzin Abla”sı

Köşesi Amerika'nın 1000'den fazla gazetesinde yayımlanan “Dert Ortağı” [ya da ülkesindeki adıyla “sob-sister” (“hüngürdeme kardeşi”)] Ann Landers'in eski mektupları tekrar tekrar yayınladığı ortaya çıkarıldı. Bunun üzerine Landers'in köşesine sayfa larını tüm dünya baskılarında ayıran iki gazete, işine son verdi. En az beş tanesi de köşenin yayımını durdurdu. Haberi gazeteler, “bir put daha parçalandı” diye verdi.

• “Magazin okuru” denilen kesimlerin kültürel dejenerasyonunu derinleştirme çabalarına karşı, diri toplumsal güçleri, sağlam kültür öğelerini yaymada önemli görevler bekliyor.

Güzin Abla okurlarını, yahut genel magazin okuru içinden sorunlarına gazete ile dert ortaklığı kurarak çare bulacağını uman kesimi, gazete tarafından “özetlenmiş” veriler ışığında daha yakından tanıyabilmek için, bu okur kitlesinin dile getirdiği sorunlara cinsiyet ve yaş guruplarına ve mesleklere göre dağılımı açısından bakarak yazımızın ilk bölümündeki tespitlere birkaç tespit daha eklememiz gerekiyor. Yazının sonunda yer verdiğimiz iki tabloda birincisi, Güzin Abla okurlarının sorunlarını yaş guruplarına göre tasnif ediyor, ikinci tablo ise aynı sorunları okurun mesleği ve cinsiyeti açısından ilişkilendiriyor.

Her iki tablonun birlikte ve ayrı ayrı ortaya koydukları sonuçların içinden en dikkate değer olanları şunlar olmalıdır:

• Okur kitlesinin büyük çoğunluğu, evlilik ve aile ilişkileri içinde ortaya çıkan sorunlardan duyduğu rahatsızlığı belli etmektedir. Bu o derece yoğundur ki, feodal kültür yapısı içinde, değerlerin en iyi

korunduğu ve bireye ileri derecede güven veren bir kurum olarak ailenin bu niteliğinden çok şey kaybettiği sonucuna varmak gerekecektir.

• Okur kitlesinin yoğun olarak duyduğu bir başka rahatsızlık konusu da cinsellikle ilişkilidir. Bilhassa 18-25 yaş gurubu içinde cinsellik yoğun bir sorun olarak belirginleşmektedir. Magazin okurunun kendine has bir kültürel şartlanma içinde olacağı da düşünülürse, cinsel sorunuyla başbaşa ve hayatı salt bu sorunu açısından kavrayan tek boyutlu bir insan tipinin gençlik kitlesi içinde oldukça yaygın bir yer tuttuğu, bu kesimin aynı zamanda politikadan son derece uzak kaldığı sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

• Dikkate değer başka bir sonuç ise, aile içi ve evlilikle ilişkili sorunların, erkekten çok kadın tarafından dile getirilmesi, bu nitelikteki sorunların, gerçekte öyle olmaması gerektiği halde, bir “ka-

dın sorunu" olarak belirmesidir. Kadının, sadece ikinci sınıf vatandaş olarak ve kadınlığına ilişkin özgül sorunların yanında, dışarıdan gelen saldırı altında sarsıntı geçiren aile kurumunun ortaya çıkardığı bunalımı da kendi üzerine alarak yaşamak zorunda kaldığı gerçeğine bu noktadan yola çıkarak ulaşma imkanımız vardır.

• Altını çizmemiz gereken önemli bir nokta da şudur: "Sosyal sorunlar" diye bir parantez açmamıza ve okurun kendi sorununu bu boyutuyla da algılayıp algılamadığına dikkatle bakmamıza rağmen, büyük okur kitlesinin bireysel sorunlarının sosyal gerçeklikle bağlantısını görmekten veya sezmekten uzak kaldığı, dolayısıyla, magazin okuru olmanın, aynı zamanda apolitik ve geri bir bilinç düzeyinde olmaya tekabül ettiği sonucu ortaya çıktı. Bunun elbette ki iki yüzü var: Magazin gerçeğine insanın ilgi duyması doğal olmalıdır, ama, bu bir magazin kültürü şartlanmışlığı içinde gerçekleşiyor ve ikinci olarak da, magazin basınının "kalitesizliği" ile bütünleşerek gerçekleşiyorsa, okura uygun bir magazin basınının veya magazin basınına uygun bir okur kitlesinin mevcudiyetinden şüphe etmemek gerekecektir.

• Her halde, 1633 okur mektubu içinde 13 erkek okurun ve 199 kadın okurun "şiddet" olgusundan yakınması da önemli bir sonuç olarak kaydedilmelidir. Bu, bir yandan toplumsal, siyasi ve kültürel değerlerimizin "şiddet" olgusunu aşırı biçimde içerdigi, öbür yandan aynı olgunun "şark kültürü" öğeleriyle birleşip kadın cinsiyeti üzerinde uygulanan sürekli bir şiddet haline dönüştüğü anlamına gelir. Şiddetten yakınan okurlar içinde ikinci sırayı öğrencilerin alması ise, eğitim kurumlarındaki baskıcı uygulamanın niteliği hakkında bir ipucu teşkil edecektir.

Aile Hangi Değişim İçindedir?

Tesbit ettiğimiz birkaç noktadan biri üzerinde, —ailenin, buna bağlı olarak toplumun bir önemli kesiminin— geleneksel değerlerinden hızla kopmakta olduğu ve bunun örgütlenmiş bir kültürel biçimlendirme hareketi karşısında yozlaşma yönünde geliştiği gerçeği üzerinde önemle durulmalıdır. Nüfusun % 80'i tarafından izlenebilecek kadar yaygınlaşan TV, "serbest piyasa ekonomisi"nin sağladığı kolaylıklardan da yararlanılarak şehirler arası otobüslerden, birahanelere kadar her yere giren video; işsiz kalmış "sanatçı" bolluğunun lümpenlikten yükselmiş yapımcılar marifetiyle video-film piyasasını işgal etmesi; beherintirajı birkaç yüzbinden aşağı düşmeyen "magazin" basını; elindeki geniş imkânı yüksek bir kâr marjı eşliğinde ve sorumsuz bir serbesti içinde, bütün bir toplumu hedef alarak kullanan bir geniş endüstri-

rinin mevcudiyeti... Ailenin ve geleneksel değerlerin nasıl bir "bombardıman" altında bulunduğunu göstermektedir.

Bunun "rastlantı" olduğu elbette ki düşünülemez. İnsanların zaaflarından yararlanmak isteyen açığözlerin kurduğu bir ticari şebekenin palazlanıp geliştiği ve böyle bir etkinliğe ulaştığı da ileri sürülemez.

Bunun, öngörülmesi ve belirli bir toplumsal zümre için nesnel ekonomik ihtiyaç teşkil eden modele uygun olarak gelişmekte oluşu; insanın, kültürel koşullandırılmasının bu tarzıyla, amaçlanan ekonomik hedefe uygun bir "insan zemini" özleminin mantıki uyuşması gözden kaçırılmamalıdır. Bu kültürel saldırı yoluyla tahrik edilen motifler, ekonomik ve siyasi kararların güncel ve pratik toplumsal ortamda somutluk kazanmasına öylesine hizmet etmektedir ki, belli bir noktadan sonra, insani ilişki ve davranış biçimlerinin, kaba ekonomik ve siyasal çizgilerle bütünleştiği görülmektedir. *Dallas* dizisini seyrettirmeyen babayı öldürecek evlatların ortaya çıkması, yahut da ihracat seferberliğine "kızını ihraç ederek" katkıda bulunmaya çalışan babaların türemesi biçiminde uç veren bu ilginç uyum, olduğu gibi görülmeli; ne insanların "kusuru" ve "yanılgısı", ne de bu insanların kurnazca ve başarılı bir istismarı olarak ele alınmalıdır.

Ancak, insan kitlesinin "zümresel" amaçlarla bir "genel uyuşumu" gibi görünen şeyin temelinde, keskin bir zıtlaşmanın yattığı da önemle belirtilmelidir. Geleneksel değer, yargı ve tercihlerin; yeni değer ve tercihlerin tekabül ettiği maddi ilişki temelinin kazanılmasından önce *kaybedilmesi*, birey ve aile kurumu için bir sarsıntıdır. Sarsıntının yerinden oynattığı insanın durumu bir "aranış" olarak tarif edilebilir. Bu belki aynı zamanda yahut ileri bir vadede "yönelim" demektir. O halde kitlelerin teslim alınması anlamında ifade ettiğimiz "uyuşum", geçici ve "belirsizlik" ortamına bağlı bir olgu olarak algılanmalıdır.

"Dolaylı" İfadenin "Aslı" Ne Olabilir?

1633 okurdan, durumunu ve sorunlarını bireysellik boyutu dışında; sosyal bağlantıları ile görebilen okur sayısının çok düşük olması, bunun aynı zamanda bir teslimiyet ve bikkınlık olduğu ve geri bir bilinç düzeyine tekabül ettiği, ancak bir "ilk kanaat" olarak ileri sürülebilir. Magazin okuru, sorunlarını doğrudan dile getirmemektedir ama, diğer bütün dolaylı ifade biçimleri de son tahlilde, bütün okur kitlesi için geçerli bir sosyal kavrayış demektir. Ayrımda bizim kullandığımız ölçütlerin uygunluğu oranında güvenirli olan bir önemli tesbit de, 1633 okurdan 325 okurun, yani % 20'sinin "ruhsal" parantezine alabileceğimiz tür-

den sorunları dile getirmesidir. Ve ruhsal nitelikli sorunların hemen tamamı "işsiz" erkekler ve işi "ev kadınlığı" olan işsiz kadınlar tarafından paylaşılmaktadır. Bunun, yoğun bir bunalım anlamına geldiği ve sırf "sıkıntı" olarak ifade edilemez olsa bile, sosyal kökenli faktörlerden kaynaklanan bir hoşnutsuzluğun insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri olarak da değerlendirilebileceği kaydedilmelidir. Okur, bize göre son tahlilde, kendini ve kendi ortamını en dolaylı biçimde anlatmış olmakla, salt anlatma ve dışa vurma gereğini duymakla bile, "muhalif" konumdadır ve bunun farkındadır.

Şiddet ve Biçimlerinin Magazin Boyutu

Okur mektupları içinde "şiddet" olgusuna bağlı olarak bir sıkıntısını dile getirenlerin sayısı kabarcık bir yekûn (212) tutmaktadır. Burada yansıyan "şiddet", şüphe yok ki siyasal bir şiddet değildir; çünkü magazin okuru zaten hiçbir sorununu siyasal boyutu içinde değerlendirip yansıtmamıştır. Dolayısıyla okurun problemi olan şiddet, onun içinde bulunduğu en küçük toplumsal birim içinde ve ikili ilişkisi kapsamında yaşadığı şiddettir. Yani bu, öğrenci ise "okul dayaağı", kadın ise "erkek dayaağı", çıraksa "patron dayaağı" vb. kaba ve bireysel kökenli bir şiddet olmalıdır. Buna, ailenin çocuk üzerinde kurduğu ve "evden kaçan çocuklar" olayının da temelini teşkil eden ve zorbalığıda içeren şiddet uygulamaları ilave edilmelidir.

Nitekim şiddetten yakınan okurların % 60 kadarı 10-18 yaş grubundan geliyor. Bu "okul dayaağı" ve "ana-baba dayaağını" veya baskının başka biçimlerini birlikte içeriyor. Şiddetten yakınanların 25 yaştan küçük olanlarını, bu kategorideki toplamın % 80'ini oluşturması; okulda ve ailede, gençlerin alışılmış kalıpların dışına çıkmaya yönelik davranışlarına karşı, onları geleneksel olan etrafında tutma ve bunun için şiddetini her türünü vasıta olarak kullanma eğilimine tanıklık etmektedir. Ve bu tür baskıyı en çok duyanların, yahut da yansıtmak için *Güln Abla'yı* anyanların büyük ağırlıkla kadınlardan (genç kızlardan) oluşması, kadının adeta kurumlaşmış ve bir ahlak öğesi haline gelmiş, kaba ve ilkel bir şiddet altında yaşadığı anlamına gelecektir.

Fakat bunun, toplumsal kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olan ve şiddete başvurma, sorunları şiddet yoluyla çözme şeklinde yansıyan yüzüyle yakın bir ilişkisi olmalıdır. Şiddet olgusunun bu biçimi, şüphe yok ki ekonomik ve siyasal boyutuyla da düşünülebilir ve ilginç sonuçlar bulunabilir. Ancak şunu eklemek gerekir ki, toplumsal kültürümüzün karakteristik öğelerinden birini oluşturan "şiddet motifi", toplumu etkileme durumun-

daki iletişim araçları aracılığıyla ve "kültürel metalar" şahsında ve sürekli bir biçimde beslenmekte; şiddet, giderek kültürümüze "doğal ve haklılığı" olan bir unsur olarak yerleşmektedir.

Sonuç

Güzin Abla okurunun belirleyici çoğunluğunun, metropol sanayi kentlerindeki düşük gelir guruplarına mensup yurttaşlardan oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Ayrıca bu okur kitlesinin yarısı işçi, memur, esnaf, serbest meslek erbabı, hizmetli ve bu katmanlara mensup işsiz ve öğrencilerden oluşan bir karakteristiği bulunduğuna işaret etmiştik. Metropol kentlerdeki nüfus yığılmasının son yirmi yıla, yukarıdan beri ele aldığımız sorunların çaplı olarak ortaya çıkışının da hemen hemen aynı döneme tekbül ettiğini varsayarsak, böylesi bir geçiş süreci içinde kapitalizmin yarattığı bu sorunların en yoğun biçimde şehirli genç nüfus tarafından yaşandığı sonucuna varmak mümkün olur. Çözülen geleneksel ilişkilerinin yerine henüz yeni ilişkileriyle oturamamış, koptuğu kültürün mo-

dern alternatiflerine henüz kavuşamamış ve bu haliyle her türlü istismarın en verimli av alanı haline gelmiş bu toplumsal kesimin, toplumun bütünü için söz konusu olan olumsuz gelişmelerden daha çok etkilendiği ve büyük bir sarsıntı geçirdiği önemle belirtilmelidir.

Bu kesime ilişkin gözlemlerin ve tesbitlerin diğer toplumsal sorunlara dönük bakış çabalarında da hesaba katılması gereken önemde olduğunu düşünmek gerekir. Çünkü bu kesim, gerek nüfus içindeki oranı, gerekse hızlı bir değişim süreci yaşadığından dolayı açığa vurduğu dinamik görünüm bakımından toplumun bütünü içinde önemli bir yer tutar. Beş büyük sanayi kentinde (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa) son yirmi yılın nüfus artışı verileri, bu nitelikli nüfusun 10 milyondan az olmadığını göstermektedir. Ortaya koyduğu, daha doğru bir deyimle, yaşadığı hızlı değişim sürecinin mantıksal sonucu olarak yakın vadede ortaya koyacağı mutlak olan dinamizmiyle bu kesim, sosyal, siyasal ve kültürel yaşıntımızda önemli bir varlıktır. Bu tarz bir fikir yürütme soyut ve spekülatif değildir: *Bu kesimin yeni değerlere, gecikmeyle de olsa kavuşacağı, kentlerde tut-*

tuğu iğreti mevzileri daha da sağlamlaştırıp daha rasyonel ilişkiler geliştireceği, bu kesimin genç kuşaklarının, bugünkü olumsuz ortamın dışında ve üstünde kalmayı başarıp dahagerçekçibir sosyal bilinçle kuşanacağı *inkârdan*, bunun kendini belirgin bir etkinlik olarak ortaya koymasının kaçınılmaz olacağı da *görmezlikten gelinemez*.

Ne ki, bu da kendiliğinden olacak değildir. "Magazin okuru" tabirinin yarattığı olumsuz imaja uygun geniş bir toplumsal kesimin kültürel dejenerasyonu derinleştikçe, onun kendi tercihlerini ortaya koymasının yolları da tıkanmaktadır. Bu kesim için, bir yandan, yukarıda sözünü ettiğimiz ve "işini" bir hayli ilerletmiş bulunan kültürel saldırı ve istismar odaklarına karşı ortaya alternatif kültürel politikalar ve araçlar koyabilmek, öte yandan, yine kültürel planda, ekonomik yozlaşmanın türevi olarak genişleyen pespaye kültür metalarıyla amansız bir mücadele yürütmek ve bütün bunları, hayatın bütün yönlerini bir tutarlı bütünlük içinde kavrayan çerçeve içinde gerçekleştirmek, diri toplumsal güçlere ve sağlam kültür öğelerine düşen görevler arasındadır.

TABLO 1 — Yaş grupları yönünden Güzin Abla okurlarının sorunları

SORUNLAR	10-18 YAŞ		19-25 YAŞ		26-40 YAŞ		40-60 YAŞ		60-100 YAŞ		BİLİNMEYEN	
	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN
Sağlık	3	7	17	19	12	6	2	9	1	1	6	25
Ruhsal	24	59	36	63	13	14	4	7	—	2	39	54
Cinsel	32	105	92	59	5	5	—	2	—	—	8	1
Yardım	14	43	62	39	34	32	25	19	5	2	5	3
Güzellik	—	17	1	8	—	5	—	—	—	—	—	1
Sosyal	1	3	1	7	1	—	1	1	—	—	1	—
Evlilik	18	97	55	61	33	27	5	8	—	—	41	37
Ekonomik	9	25	6	6	5	2	1	1	—	—	3	8
Şiddet	9	125	2	31	1	8	1	2	—	—	—	33

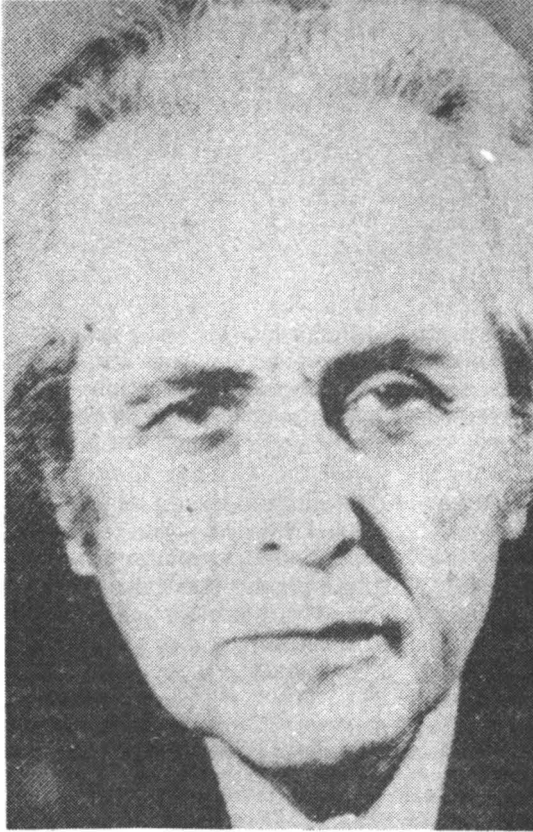
NOT: Okur mektuplarını yaş grupları yönünden tasnif ederken kullandığımız yaş sınırı ölçülerini, daha net değerlendirme olduğu verdiği için yukarıdaki gibi değiştirdik.

TABLO 2 — Güzin Abla'ya mektup yazan okurların mesleklerine göre sorunları.

MESLEĞİ:	Sağlık Sorunları		Ruhsal Sorunlar		Cinsel Sorunlar		Yardım Talebi		Güzellik Sorunları		Sosyal Sorunları		Aile İçi Sorunlar		Şiddet Sorunları	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
İŞSİZ	4	—	105	—	120	1	7	4	—	—	1	—	8	—	6	—
İŞÇİ	2	—	2	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
YARI İŞÇİ	2	—	5	—	4	1	16	—	—	2	5	—	2	—	—	—
MEMUR	3	—	1	3	1	7	4	5	—	—	2	1	5	4	—	1
S. MESLEK	—	—	9	1	5	6	12	9	—	—	—	2	3	5	—	—
ÖĞRENCİ	3	8	11	27	12	22	1	2	—	—	3	1	8	23	3	18
MAHKÜM	—	—	6	—	2	—	3	—	—	—	—	—	—	1	4	3
ASKER	3	—	8	—	21	—	2	—	—	—	6	—	4	—	—	—
ESNAF	—	—	2	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
EMEKLİ	1	—	2	1	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
EV KADINI	—	65	—	101	—	93	—	82	—	22	—	64	—	219	—	176
BİLİNMEYEN	11	1	30	11	60	22	—	—	—	—	9	2	43	9	—	1

NOT: Daha önce "ailevi sorunlar" - "sosyal ve kültürel sorunlar" kategorisinde topladığımız "şiddet sorunları" ile ilgili okur mektuplarını bu tabloda ayrı tutmayı uygun gördük.

Ercüment Behzat LAV'ı Yitirdik

Şair ve tiyatro adamı Ercüment Behzat Lav'ı, Mayıs ayında yitirdik. Şiirimizin 1930'lardaki içerik-biçim yenilenmesine katkıları olan Ercüment Behzat Lav'ın (1903-1984), daha ilk kitabı S.O.S.'ta (1931), faşizmin Avrupa'daki ayak seslerinin tüm dünyayı tehdit ettiğini kavramış bir şair duyarlığını dışa vuran şiirleri, yüzyılımızın toplumsal sorunlarından uzaklaşmayan bir çizginin önemli örnekleridir. Bu çizgiyi daha sonra da geliştirerek sürdüren şair, gerek içerik ve biçime somut tarihsel bir mekân, gerekse müzikalite kazandırma yönünden geleneksel söyleyişten yararlanması yanı sıra, çağdaş şiir akımlarının getirdiği yeni teknik olanaklara da sürekli açık bir şiirin sözcüsü olmuştur.

Şairi, ilk yayınlandığı sıralarda (1962) ilgiyle karşılanmış, siyah kıtadan yerel izlerle Afrika Kurtuluş Hareketlerini yansıtan MAU MAU'dan bir örnekle anıyoruz.

RÛHÛL KUDÛS

"Melih Cevdet'e"

I

Avrupalı İsa sırasına göre ihtilâlcidir
İçlidir sofudur sırasına göre
Affeder geldi mi işine
Kin güder gelmedi mi de
Zulmü sevmez çekinmez zulümden de

Dostluğa da düşmanlığa da açıktır
Arasıra haksızlığa başkaldırır
Ama Afrikaya geldi mi Hânı yağma

II

Ne devrimcidir ne de ihtilâlcı
Amerikalı İsa
Makina insan tipi iş adamı
Hasmını künden atmak günah mı

Sandık başında oy pusulası
Birdir Yeni Dünya'nın Siyahıyla
Beyazı

Bir yanıl da sandığa yaklaş
Biter ensende Beyazın sopası
Yaşasın İnsan Hakları Beyannamesi
Sonsuz hürriyet içindeler
Karası Kızılderilisi Melezi

III

Afrikalı İsa tam İsadır
Kin gütmeyi affeder unuttur
Sabrı sonsuzdur

Hoş görmeli fenalığı
Böyle buyurmuş Beyaz Tanrı
Sefalet onun cilvesi
Lütfu inâyeti hediyesi
Bu çilenin mükâfatını Kara Böcekler
Ahrette görecekler
Ruhlarının akıyla çıkarlarsa bu
sınavdan

Cennet bahçelerinde derecekler
Dünyada erişemedikleri nimetleri
Kara Böcekler

Hak taâlâ Hazretleri
Karaları sınamak için yarattı
Beyaz Efendileri

Bertolt Brecht

“Tiyatro İçin Küçük Organon” dan, “Galilei’nin Yaşamı”yla İlgili Düşünceler

Türkçesi **Ahmet CEMAL**

44

Çünkü uzun süredir değiştirilme-
miş olan, değiştirilemez gibi görünür.
Her yerde bizi anlamak için çaba
harcamak zorunda bırakmayacak
denli kendiliğinden anlaşılabilir nite-
likte bir şeylere rastlarız. İnsanların
birbirleriyle yaşadıkları, onlara insa-
noğlunun saptanmış yaşamı olarak
gözüktür. Yaşlıların dünyasında ya-
şayan çocuk, orada olup bitenleri öğ-
renir. Olayların akışına, gördüğü bi-
çimiyle alışır. Biri kalkıp da bunun
dışında bir şeyler istemek yüreklili-
ğini göstermişse, o zaman bu salt ku-
raldışı bir istektir. “Yazgı”nın ona
yüklediklerinin, gerçekte toplumun
onun için öngördüğü şeyler olduğu-
nu anlasa bile, toplumu, kendisi gi-
bilerden oluşma bu güçlü bütünü,
tıpkı parçalarının toplamından daha
büyük olan bir bütün gibi, etkilen-
mesi olanaksız bir varlık saymak zo-
runda kalacaktır- ama o etkilenmesi
olanaksız varlık, buna karşın kendi-
sine yabancı gelmeyecektir; kim kal-
kar da, kendisine yabancı gelmeyen
bir şeye kuşkuyla bakar? İnsanoğlu-
nun bunca alışılmışı aynı zamanda
kuşkuyla bakabilmesi için, büyük
Galilei’nin sallanmaya başlamış bir
avizeyi izleyiş biçimini, kendisine ya-
abancı bir şeye bakıyormuşçasına iz-
leyişini uygulaması gerekir. Galilei
bu sallanma devinimleri karşısında
onları sanki hiç beklemiyormuş ve
anlamıyormuşçasına şaşkınlığa ka-
pılmış, bu tutumu sayesinde de ya-
sal bağınların bilincine varmıştı. Ti-
yatro, insanların birlikte yaşamala-

rına ilişkin yansıtmalarıyla bu güç,
ama güç olduğu denli üretici nitelik-
teki bakış açısını tahrik etmek zorun-
dadır. Tiyatro, izleyicilerde şaşkınlık
uyandırabilmelidir; bu, alışılmışı ya-
bancılaştıran bir teknik aracılığıyla
gerçekleşir.

49

Bu ilke, yani oyuncunun sahnede
hem Laughton, hem de Galilei ola-
rak bulunması, canlandıran Laugh-
ton’ın canlandırılan Galilei tipinde
yitip gitmemesi- ki bu oynayış biçi-
mine “epik” adını veren, bu ilkedir-,
yalnızca gerçek olayın bundan böy-
le perdelenmediği anlamına gelir;
çünkü sahnede gerçekten bulunan,
Laughton’dır ve o, Galilei’yi nasıl ta-
sarımladığını gösterir. Laughton
mutlak bir değişimi gerçekleştirme
girişiminde bulunsu bile, izleyici Ga-
lilei’ye hayranlık duyması yüzünden
hiç kuşkusuz Laughton’ı unutmaya-
caktır; ama tümüyle sahnedeki tip ta-
rafından özümseenecek düşünce ve
duyumlarını yitirecektir. Oyuncu iz-
leyicilerin duyum ve düşüncelerini
kendininkilere dönüştürecek, böyle-
ce ortaya bunlara ilişkin tek bir ör-
nek çıkacaktır; oyuncu, bu örneği bi-
zim örneğimiz konumuna getirecek-
tir. Bu yoksullaşmanın önüne geç-
mek için oyuncu, canlandırma eyle-
mini de sanatsal bir eyleme dönüştür-
mek zorundadır. Yardımcı bir tasa-
rımdan yararlanalım: Tavrın yarısı-
nı, canlandırma bölümünü bağımsız

kılmak için bir jestle donatabiliriz;
bunun için oyuncuya puro içirtiriz ve
onu, bize yaratılan tipin bir başka
tavrını göstermek için, her defasın-
da puroyu elinden bırakırken tasa-
rımlarız. Görüntü her türlü acele
davranıştan arındırılır ve rahat dav-
ranışlar üzerinde gereğince durulur-
sa, o zaman karşımıza kendini rahat-
lıkla bizim düşüncelerimizin, ya da
kendi düşüncelerinin akışına bıraka-
bilecek bir oyuncu çıkar.

63

Jest içeriğine geçmek için, daha ye-
ni bir oyunun, “Galilei’nin Yaşamı”
adlı oyunumun ilk sahnelerini ele
alalım. Amaçlarımızın biri de çeşitli
açıklamaların nasıl birbirine ışık tut-
tuğunu örnek olduğundan, bunun
oyuna ilk yaklaşımımız olmadığını
varsayalım. Oyun, kırkaltı yaşında-
ki Galilei’nin sabah yüzünü yıkama-
sıyla başlar; bu yıkanma, kitapların
karıştırılmasıyla ve genç Andrea Sar-
ti’ye yeni güneş sistemi üzerine veri-
len bir dersle kesintiye uğratılır. Bu-
nu yapacaksa eğer, bizim oyunu ay-
nı öğrencinin bir daha dönmek
üzere terkettiği yetmişsekiz yaşında-
ki adamın akşam yemeği ile nokta-
layacağımızı bilmen gerekmez mi? O
sahnede adam, bu sürenin normal
olarak yol açabileceğinden çok daha
korkunç bir değişime uğramıştır.
Alabildiğine bir açgözlülükle yeme-
ğini yer, kafasında yemekten başka-
ca bir düşünce yoktur; bir zamanlar

genç öğrencisine bir an önce ders verebilmek için, sabah sütünü hiç tadını çıkarmadan içmiş olan Galilei, öğretim görevini sırtından bir yük atarcasına, utanç verici biçimde bırakmıştır. Ama sütünü gerçekten de hiç tadını çıkarmadan mı içer? İçilenden ve yıkanmadan duyulan hazla, yeni bir düşünceden alınan haz, aynı değil midir? Şunu unutma: Galilei, haz duyduğu için düşünür! Bu iyi midir, kötü müdür? Oyunun bütününde bu açıdan toplum için bir sakınca bulmayacağından ve özellikle kendin de-öyle umuyorum- bilimsel çağın yürekli bir çocuğu olduğundan, sana bunu iyi bir netelik olarak canlandırmayı öğütlerim. Ama şunu dikkatle not et: Bu konuda çok korkunç şeyler olacak. Bu sahnede yeni çağı selamlayan adam, sonunda o çağdan kendisini nefretle bir yana atmasını istemek zorunda kalacaktır... Derse gelince, bu konuda karar vermek sana düşer: Galilei, bir çocuğa bile bildiklerini anlatmak gereksinimini duyacak denli içi dolup taşan bir kişi midir? Yoksa konuşması için çocuğun girişimde bulunması, tanıdıkça ona ilgi göstermesi mi gerekir? Ama belki de coşkulu iki kişi vardır karşımızda, biri sormaya, öteki anlatmaya dayanamamaktadır. Böyle bir kardeşlik çok ilginç olur hiç kuşkusuz; çünkü gün gelecek, bu kardeşlik çok kötü biçimde bozulacaktır.

Doğal olarak dünyanın döndüğünü acele acele göstereceksin; yaptığınca karşılık para almamaktasın; oysa tam o sırada içeri o zengin ve yabancı öğrenci girecek, bilginin zamanına altınla değer biçecektir. Bu öğrenci, ilgi gösteren biri değildir; ama Galilei beş parasız olduğuna göre, ona hizmet etmek zorunda kalacaktır; bu nedenle zengin öğrenci ile zeki öğrencisi arasında içini çaresizlikle çekerek seçimini yapacaktır. Yeni gelene öğretebileceği pek bir şey yoktur, bundan ötürü ondan öğrenmeyi yeğler; Hollanda'da teleskobun bulunduğunu haber alır: Sabah çalışmasının yarında kesilmesini, kendine özgü biçimde yararına çevirir. Bu sırada üniversitenin rektörü gelir. Galilei'nin aylığının yükseltilmesine ilişkin isteği geri çevrilmiştir; üniversite, dinbilim alanındaki kuramlara karşılık ödediği parayı fizik kuramları için ödemekten hoşlanmamaktadır; üniversite tarafından ikinci sınıf diye nitelendirilen bir araştırma alanında çalışan Galilei'den, günlük yaşamda yararlı olabilecek bir şeyler beklenir. Sen, Galilei'nin tiradını söyleyiş biçiminden, onun isteklerinin geri çevrilmesine ve uyarı dinlemeye alışkın biri olduğunu anlayacaksın. Rektör, aylıklar düşük olsa bile cumhuriyet yönetiminin araştırma özgürlüğünü sağladığı konusunda Galilei'nin dikkatini çeker; Galilei verdiği karşılık-

ta, dolgun aylığın kazandıracağı boş zamana sahip olmadıktan sonra, bu özgürlüğün işine yarayamayacağını belirtir. Burada Galilei'nin sabırsızlığını hoş görmekle iyi edersin, aksi takdirde bilginin yoksulluğu gereğince anlatılamaz. Bu sahnenin hemen ardından, Galilei'yi açıklama gerektiğinden bazı şeyleri düşünürken bulacaksın: Bilimsel gerçeklerin egemen olacağı yeni bir çağı müjdeleyen adam, teleskobu kendi buluşu diye tanıtarak cumhuriyeti nasıl dolandırabileceğini düşünmektedir. Şaşkınlıkla göreceksin ki, Galilei salt kendisine mal etmek amacıyla gözden geçirdiği yeni buluş karşılığında yalnızca birkaç kuruş beklemektedir. Ama ikinci sahneye geçtiğinde, başka bir konumla karşılaşacaksın; Galilei, buluşu içerdigi yalanlardan ötürü söyleyenin onurunu zedeleyen bir konuşmayla Venedik Senyörüne satar-ken, para sorununu neredeyse unutmuştur, çünkü aracın askeri alandaki öneminin yanı sıra, gökbilim açısından da önem taşıdığını saptamıştır. Üretmeye diyelim- şantaj yoluyla zorlandığı mal, bu malı üretmek için yarıda kesmek zorunda kaldığı araştırma için çok değerlidir. Galilei tören sırasında hak etmediği övgüleri gururu okşanmış olarak dinlerken ve bilgin arkadaşına olağanüstü buluşları anlatırken- bunu ne denli teatral biçimde yaptığını gözden kaçırma-, onda para kazanma olasılığının yol açtığından çok daha derin bir coşkunun uyandığına tanık olacaksın. Bu açıdan bakıldığında düzenbazlığı büyük bir önem taşımaya bile, tutumu yine de bu adamın kolay yoldan gitmek, aklını gerek küçültücü, gerekse yüceltici biçimde kullanmak konusunda ne denli kararlı olduğunu gösterir. Şimdi önünde daha büyük bir sınav vardır; kişilikteki her yitim, bir sonraki yitimi kolaylaştırmaz mı?

Brecht'in tiyatro alanındaki kuramsal yapıtlarının en önemlilerinden biri olan *Tiyatro İçin Küçük Organon*'un tam metni, ilk kez *Sosyalist Gerçeklik ve Toplum* (Çev. Ahmet Cemal; 1. basım Günebakan Yayınları, 1976, 2. basım Altın Kitaplar, 1980) adlı seçmede çıkmıştı. *Tiyatro İçin Küçük Organon*'un *Galilei'nin Yaşamı*yla ilgili tüm bölümleri, De Yayınevi'nce çıkarılacak olan *Bertolt Brecht ve Galilei Olayı* (Hazırlayan: Ahmet Cemal) adlı kitapta, yeniden gözden geçirilmiş çeviriyle yer alacaktır.

GERÇEKLİK VE ŞİİR*

Veyssel ÖNGÖREN

Herhangi bir yerinden coğrafyasına girilirse girilsin, genç şiir, ırasını (karakterini) hemen karşımıza çıkarıyor. Bu şiirde soyut anlatım, somut olanın semantiğini içerebilmekte ve somut anlam da, soyut olanın imge işlevliğini içerebilmektedir. Şiirsel semantik, imge seçimine dayalı olduğuna göre, imge ile imge işlevi arasındaki ilişkide, şairler arası bir tutarlılık gözlenebilir. Şiir semantiği, engücü, imgenin şiirde aldığı biçim. Tekdüzelige ve mekanizme kapalı duran bu tutarlılık, bir yargı tarzını öngörüyor. Bu tarz, yargı sahibinin, kendi dışında bir yere hesap vermeyi önemsemekte olduğu bir biçimdir. Genç şiir hesap vermekten kaçmıyan bir şiirdir. Çünkü o zaten, yaşanmakta olanın hesabını çıkarmaktadır. Tarih onun gözünde bir yalıtma olmadığı gibi, bir düş de değildir.

Dille hayatın ilişki biçimi, soyutla somutun ilişki biçimi, anlatıcılık ve tanıklık ilişkisi, günümüzde yazılan şiire bir ıra (karakter) kazandırmaktadır. Bu ıra, bir *edinişlilik* olan edebiyatı *gündemdeki yaşanırılık* ilişki içine sokan şair kimliğidir. Bu kimlik, genç şiirin temel özelliği olarak önümüzdedir. İzin verilirse, ben buna, *dünya görüşü sorununun şiirde varılmış bir çözümü* diyeceğim. Bu, bir kazanıma dönüştürülmelidir. **

Her kuram gibi şiirin de bir soyutlama düzeyine sahip olduğu biliniyorsa, genç şiirin soyutlama tarzı üzerinde gelişen çeşitli şairlerin ayrı ayrı biçemlerinin, *hayatın nesnelliğinde* gözlenmiş davranışı içerdiği görülecektir.

Açıklanması gereken bir şey var. Nesnel-özel meselesi. *Bir şairin dili daima özeldir*. Şiir bireysel bir yaratıdır ya da şiir bireysel bir dildir, diyenler bunu söylüyorlar. Fakat doğru olanı söylemeye devam etmek gerekir: Hiçbir öznel, sınırlandırılmışlık olmadan, ortaya çıkmaz. Özel anlayışı konusundaki farklılaşmalar, özelliğin *neyin* sınırlandırılmasıyla ortaya çıktığı konusundadır. Nesnelliği seçikleşme olarak tanımlamak eğilimindeyim. Bu seçiklik, bir sınırlandırılmıştan doğuyor. Sınırlandırana, sınırlandırılan için nesnel demek adet olmuştur. Böyle bağdaşır ya da bağdaşmaz iki kutup olarak nesnel ve özel yanyana konabiliyor. Ama aslında, kendini sınırlandırana içinde taşımayan bir sınırlanmış, kendi özelliğini algılayamaz.

Ben *kendim* için öznelim ve *öteki* benim için nesneldir. Ve tersi. Ama ben, *ötekini* benim için nesnelliğini kendimde taşımadan, kendi özelliğini algılayamam. Bu taşıyan, sınırlandırılmışlığın işlevidir. Ancak bu işlevdir ki, sınırlanmış olan beni, benim için bir *nesne*'ye dönüştürür. Benim özelliğim, işte bu nesnelliği kavrayışımıdır ve bu da *öteki* olmadan ortaya çıkmaz. O halde bir şey için, o şeyin dışında bir nesnel gösteremeyiz ve tanımını kendinden alan bir özel de yoktur. Sorun bu *ötekini* boyutlarıdır. Eğer *öteki*, dış gerçekliğin tek mil boyutlarını içeriyorsa, dış gerçekliğin belirli bir şey olması gerekir. Anlayış farkı, dış gerçekliğin belirliliğini algılayış tarzından doğuyor.

Öteki, insan teki ise ve ben onun tekelliğini, onun tekelliğine indirgemekte sakınca görmüyorsam (tekilik *istem* demektir), onun belirliliğini görmek de, kabul etmek de kolaydır. Kuşkusuz bu bir insanbiçimciliktir. Ama dış gerçekliği her hangi bir istemli (iradi) varlığa, insanbiçimcilik dışında, istesek de indirgeyemeyiz. Aristoteles'in tekil önermesinin, aslında tümel olduğu gösterilmiştir. Bu nedenle, tekili ya da benmerkezciliği kurtarmak için, dış gerçekliği belirsiz sananlar ya da belirliliğini kör sayanlar ya da ona bir mantıksal belirlilik giydirenler var.

Sorumuzu yineleyelim: Şair dilinin özelliği oluşturan sınırlama ögesi nedir? *Şiir bireysel yaratıdır* diyen yazarlar, bu sözlerine, sınırlandırmanın nesnel dil olduğunu da eklemektedirler. Dış gerçekçilik belirli de olsa, bu belirliliğin asıl kaçınılması gereken şey olduğunda anlaşıyorlar. Böyle bir belirliliğin insanı yıpratlığını, örttüğünü öne sürüyorlar. El değmemiş öngörüyorlar. El değmişe karşı *yazı* seçtikleri açık. Ama tekdüze bir alanda deşiller ve iyi bakılırsa tutarlı da deşiller. Örneğin *yazılar* arası ilişkiye el atıldığında el değmişle ilişki içine giriyorlar. Fakat bir nokta kesin: Söylem, mutlaka el değmemiş olmalıdır, diyorlar. Ama yazılar arası üretim kabul edilince, gene tutarsızlık doğuyor. Yazı, el değebilir oluyor.

Bu tutarsızlık yerinde kalsın, demek ki, bu yazarlara göre söylemin özelliği, başbaşa kalmış sanatçı ve nesnel dilin birbirlerini sınırlandırmamasından doğmaktadır. Son çözümde, dış gerçekliği elemektedirler. Temel tutarsızlık, nesnel dili nasıl eleveceklerini açıklayamamış olmalarıdır. Çünkü o da belirlidir. El değmiştir. Eğer nesnel dil adına, doğal dilin tek mil bir den ortaya sürülecekse, o zaman da "dizge" kavramı kuşkulu duruma düşmektedir. Dizge, bir belirliliktir. Bu nokta, hele yapısalcılıktan kalan yazarlar için, kesin bir sorundur.

Bu eğilimin birinci evresi, Charles Baudelaire ile Andre Gide

(x) Yazanın, yayına hazırladığı, *GENÇ ŞİİR ÜZERİNE* adlı kitabından alındı.
(xx) Edebiyat kendinden bir veri değildir. Edebiyat önce doğarken, bir kazanım olarak bir edinişliliktir. Sonra da veriyi dönüşmüş mevcut biçimini algılayarak, algılayan için bir edinişlilik olur.

arasındaki zaman dilimindedir ve yenilgi ile bitmiştir. Yenilgi Oscar Wilde'da açığa çıkıyor. Yenilgi, Gide'in, Hristiyan ahlakı ile hasaplaşmasında ve sanatın buna adamasında çözülmüştür ama buradan bir esin de doğmadı değil. Şimdiki ikinci evre, bu kere sanatçının doğrudan İsa olması ile bir deneyin içindedir. Sanatçı ötürük ya da açık, kendisini insanlık durumu adına yaktığını söylüyor. Bilindiği gibi İsa, el sürmemiştir ve dolayısıyla el sürülmemiştir. İsa, belirlenmemişlik olgusudur ve anlatıcının gerçeğe ikame edilme durumudur. Hristiyanlığı belirleyen Pavlus... Hristiyanlıktan bakınca böyledir ama, İsa'nın kendisi başka türlü düşünüyordu. İsa "benden öncekilerin hepsi de hırsız ve hayduttular" demiştir. Karşı çıktığı budur. İsa, bizzat tarih tarafından belirlenmiştir. Ve İsa, bu tarihin eldeğmemiş ya da belirsiz olmadığının farkındadır. İsa kendisini başka yerde bulandırır. Kendini gerçeğin yerine koyarak bulandırmıştır.

Günümüzde yazılan şiir ise, tam tersine nesnel dili elemektedir. Şairin öznelliğini sınırlandırmanın dış gerçeklik olduğunu kabul etmektedir. Sanatçı ile dış gerçekliğin karşılıklı sınırlandırılmışlığını öngörüyor ve şair, şiirini kendisine tanık olmaya değil, *gördüğüne* tanık olmaya çağırıyor.

Günümüzde yazılan şiirin hem mısra, hem bütün olarak analizi yapılmak gerekiyor.

Şiir bir hüner ve beğeni işidir. Hünerin bilgisini teknik, beğenin bilgisini estetik bilenler var. Klasik estetik, beğenin kaynağına yöneliyorum diye, perspektifini beğenin türüne, böylece bir çıkmaz sokağa yöneltmiştir. Bu yüzden şiir tekniği şairlerin başına bela oldu. Çünkü teknik, estetik karşısında küçümsendi ama, şiir gene de hünerle yazılır. Günümüzde yazılan şiir, teknik ve estetik arasındaki bağlaşıklık kadar, beğenin kökenini de düşünmemizi gerektiriyor. Dikkatlerden uzak tutulagelse de artık hüner ve beğenin bağlaşıklık söz konusudur ve süregelen belli bir hünerin günümüzdeki şiire ölçü olmadığı artık görülebilmelidir. Bugünkü mısraı kotaran hüner nasıl bir şeydir? Genç şiir üzerine olumlu ya da olumsuz yönelmiş her türlü dikkatin nedeni burdadır. Herkesten önce de şairin, olup bitenin farkına varması gerekiyor. Mesele genel kanılar, yuvarlak yargılar ve *kitaplardan çekilmiş tümceler* değil, şiirin taşıdığı özellikler *diyalektik* bir gidişin vargıları ile ifade edilebilir. Diyalektik yöntem: Neyin nereye kadar, neye karşı geçerli olduğu ve bunun nerede, neye dönüştüğü meselesi.

Önce kendisi kendisinin ne yaptığının farkına varmadığı için, edebiyat, yaptığı ilginç gırtlşimleri tamamlayamamış sanatçılarla doludur. Bugün genç şiir üzerindeki dikkat, bu şiiri bir kazanıma dönüştürürse, bu dikkatin bir anlamı olacaktır. Şair, meselelerin yalnız kendi bireyi olmadığını fark ederse, bu neonlar ve flaşlar geleneğini terk ederse, dergilerde adını aramaktan kurtulup bu tarz *yazımay*; sahiplerine iade ederse, genç şair bir kazanıma dönüşür. Çünkü o zaman şair, şiirinin problemleri ile karşı karşıya gelecektir. Çünkü şiir, bir yandan şiirin sürekliliği, bir yandan "insanın pratik hayatının" anlatıya dönüştürülmesi ile çift yanlı bağlanmış bulunuyor. Nitekim günümüz şiirinde şair, tek başına söz konusu edilemiyor. O, mutlaka şiiri bağlayan bir mevcut problemle karşımıza çıkıyor.

Bu problematiğin tabanını, *önce şairin seçikleştirmesi* gerekir.

Genç şiire yapılan itirazlar iki noktada toplanabilir: Birincisi; *dış gerçeklerin verilmesinin bilinemediği*, banal olarak aktarıldığı. Bu itirazın bir biçimi, dış gerçeklik gereğini yadsınamakta, ama *şirde verilen* biçimlenmektedir. İkincisi, *dilin ve imajların yeterince şiirsel olmadığı*. Birinci itiraz, dünya görüşü sorununun şiirde çözülmemiş olduğunu ve ikinci itiraz, hünerin öğrenilemediğini söylemektedir. Nitekim, hüner temel ölçü gösterilmez. Hünerdeki acemilikten birinci itiraza çıkılıyor. Demek ki şiir, belli bir hünerle çağırılıyor. Burada hünerin tek belirleyici alındığına dikkat edilmelidir. Ama bu şiir, yeni bir hüner edinmiş olabilir. O zaman da bu çağrıya uymak, şaire bir dizi flaş ve bulvarın görünür yerinde bir *plaksiglas* sağlar ama, geriye de dönülmüş olur.

Daha özele girersek, denmektedir ki: *Şirde verilen*; bilgi aktarımı ve yargı vardır. *Verilen*, kavgacı ve propagandacıdır. Şair ezberlediği kendi dünya görüşü içeriğini ve kapıdığını bir hareket biçiminin betimini bağnazca, şiirsel içeriğe ikame etmektedir.

Ama meseleye şöyle de bakılabilir: Gerçekliğin yapısı, çelişki birlikleri ile örülü ise, bu, yargı kip'ini zorunlu kılar. Şiir, tarihsel güçlerin seçeneksel konumunu önemsiyorsa, bu şiir yanlı olur.

Bu, hüneri belirleyen öğelere girer.

En son, denebilir ki, örneğin bir tarih kuramını, bu şiirin, estetik kuram yerine koyduğu da itirazlar arasındadır. Hüner sorunu da en yürekli biçimde burada ortaya atılmaktadır. Ama şöyle de düşünülebilir: Gerçeklikteki çelişki birlikleri, bir an çelişkiye geri gidebiliyorsa, okuyanı gönderdiği yerde, şiir bu ana çelişkiyi önemsiyor olabilir. O halde: Acaba şiir, böyle bir kaygıyla hayatın tekmi zenginliğini bir apartman boşluğuna tıkararak, her hüneri dışarı mı atmaktadır. Eğer bu doğru değilse, mevcut şiirle ona yapılan itirazlar arasındaki ilişki, dünya görüşü tartışması-na dönüşür.

Bakalım.

Günümüz şiirinin geri çağırıldığı estetiğin en saygın örneğini konuşuyoruz: Turgut Uyar, Edip Cansever, Metin Eloğlu. Bu üç şair de, şiirlerinde dünyayı yorumlamışlardır. Kendi bireysel duyarlıklarını dünyaya ifade etmişlerdir. Gene de, iyi bir şey olarak, kendi duyarlıkları yoluyla dünyayı ifade etmiş olmaları, genç şiirin onlardan farklılaşmasına yetiyor. Çünkü, anlatıma kullandıkları dünyanın analiz verilerini önemsememişler, son çözümde kendi duyarlıklarını belirleyici kılmışlardır. Duyarlıkları yoluyla bir başka şeyi söylemiyorlar, duyarlıklarını söylüyorlar. Oysa duyarlık, sadece sanatın kumaşdır. Bunu da bildiklerinden ve kumaşa bir dizayn aradıklarından, sonuç ne oluyor. Sonuç: Şiirin tanığı gene şiirin kendisi oluyor. Bu tanık da bizi şairin kendisine gönderiyor.

Bir şiirin kendi çağına tanıklık etmesi, kendi çağını seçmesi ile bağlaşıktır. Bir yapı ögesi olan analitiklik, içerikle karıştırılırsa ve şiirin tanığı olursa (ki bu dili verir), şiir bizi kendi başına çağına götürmez. Ya yukardaki şairlerde olduğu gibi, sadece bir soru olarak kalır, (kuşkusuz bu da bir şeydir), ya şiir, şairini dışlar (Cemal Süreya) ya da şiir, çağını dışlar (Ece Ayhan, Ahmet Oktay). Bu tarz, çağını vermez, çağa yapılmış bir ikameyi verir. Yunan tragediyaları neye tanıklık eder. Zihin temrinleri yaparak rahatlayan insanlara; geniş, iyi bir boş vakte. Bu bizi köle topluma götürülebilir. Micelancello ve Leonardo da Vinci, beşeri olanın sorunlaştığı bir çağa tanıklık ederler. Bu bizi burjuva-ziye götürür (bu terimler olur olmaz kullanılarak istenmez olmuştursa da bu böyledir). Ama Boccacio bir şeye tanıklık etmez. Her çağa bu işler olur. Shakespeare, çağının adamıdır ama Safa değildir. Fahişenin evi olmaz. Baudelaire'in tanıklığı bizi, bireyin kendi başına anlamının kalmadığı bir çağa götürür. Yukardaki bizim şairleri, 2000 yıl sonra bir araştırmacı, elinde başka belge yoksa, 19. yy. Fransız şiirinin yanına koyabilir. Ece Ayhan ve Ahmet Oktay, davranış eleştirdikleri için araştırmacıyı başka türlü uyuracaklardır. Ama burada, sadece, şiirin soruya dönüşmesinin yönü değişmiştir. İlk üç şairde soru şirden çağa doğrudur, son ikisinde çağdan şirredir. Ama ulam birdir: şiir çağını sormaktır, çağına götürülecek bir izleği vermemektedir.

Şiirin, itirazlar yoluyla geriye çağırıldığı estetik, imgeyi, kendi kendini ifadeye zorluyor. Karşı karşıya koyduğu şeyler, nesnel dil ve duygulanımdır. İmajı buradan anıyor. Duygulanımın arkasındaki hayatsal belirliliği şair, kendinde saklı tutuyor ve şiire bir belirleyici olarak sokmuyor. Böyle olunca da dilin içerdiği sentetik ifadelerin ırasını sağlayan gerçekse im'ler bağimsızlaşmıyor ve imge onlara rahatça sokulup ifadeye dönüşüyor. Şiirin bağimsızlığını imge, kendi kendine çözmek, sağlamak zorunda kalıyor. Bu da bir imge rahatlığı ama, artık şair, imgeye bağımlıdır. Bu estetik, hayatsal verilerin şiire girmesine karşı çıkmıyor ama şairin bireysel hayatını da, toplumsal hayatı da yalnız şair için belirleyici alıyor ve bu belirleyiciliğin şiire girmesine de izin vermiyor. Şair, hayat hakkında bir şey söylemek istediğindedir. Ama hayat hakkında bir şey söylemeyi, hayatın biçimini önmek olarak anlıyor. Yorum burada ortaya çıkıyor. Yorumlamayan şair de yalnız kendisini anlatmakta yetiniyor. Bu şiir davranışın belirleyiciliğini gereksinmez. Davranış onun için bir varsayım olarak kalır. İmajı salt edim (action) olarak görür ve pratik biçimini gereksinmez. Kuramsal pratiği, hayatsal pratik ile ilişki içine sokmaz. Hayatsal pratiği buyurur. Duyguyu zihinden koparıp ve duygulanımı duyarlılığının buyruğuna verir. Zihni, yalnızca şiirin içiçiliğine yönelir. Şairin bir tercih olması gibi bir gerçek, şairin gerçekse konumundan koparılmış ve tercihin kendisi, kendisine bir konu yaratmıştır.

Bu estetik, adeta hayatı idealize etmiş ve duygulanımı yeterli görerek, duygulanımın koşullarını sadece varsaymıştır. Bu var-

sayım, önceden bir soyutlamayı, şiirin işçiliğine önköşer. Şair bu üzerinde işleyecektir. Onu nakışlayacaktır. Bu soyutlamayı, içerikten elde etmez. *Sanatsal biçimin tadını imge dışında aramaz.* Bu son nokta çok makâl gelmektedir, ama aynı zamanda son derece tuzaktır. Budur ki, dili belirleyici kılar. Bu yüzden bu estetik; yargı ve haber kiplerini şiirsel saymaz. Bunların dilsel biçimlerini gözden geçirir. Çünkü bunlar gerçeklikle bağlaşıktır. Hemen bu estetik, bunları, geniş zamana ya da istek-şart dönüştürerek orada durur. Bunları siler. O sadece, tercihe dayalı bir "rivayet"tir. Rivayet şimdilerde, söylence olarak ortaya çıktı.

Bu estetik, şiirde şairin yalnız kendisini tercih etmesi sonucunu verir. Dil biçimini buna göre arar. İkinci Yeni, yargı kipini adamaklı önemsemiş ama burada durmak niyetini de hiç taşımamıştır. İkinci Yeni, gerçeklik konusunda izlenimlerle yetiniyordu ve şair, izlenim yoluyla kendisini tercih ediyordu. Bunu sağlamak için, izlenime getirilmiş yargı yoluyla gerçekliği deforme ediyordu ama burada durmak da istemedi: Amaç, şairi tanımlamaktır. Dil gerçeklik ilişkisi, deformenin izlenimine yansımaları olarak işliyor ve burada, yargı kipi, şart - istek kipine dönüştürerek, şairin tercihi olarak ortaya çıkıyor, bir seçmeye dönüştüyordu: Seçilen, şairin kendisidir.

İkinci Yeni'nin aşaması, dilin analiz gücünü yerleştirmiş olmasındır. Ondan önceki şiirde taban *betimdir*. Yalnız Dranas ve Orhan Veli bunun dışındadırlar. Görülüyor ki, bugünün şairi dil işçiliğinde İkinci Yeni'yi ve bu iki şairi içeriyor. Dranas, duyarlığın önemini çok iyi kavramıştır ve Orhan Veli, *kaplamanın* dil-gerçeklik ilişkisindeki yerini açığa çıkarmıştır. Betim, bir dil kipini karşılamaz. Betimi veren bir kip yoktur. Betim doğrudan çekimle elde edilir. O yüzden şiirde *bileşim*, temel bazdır. Şimdilerde bağlam diyorlar. Dranas, Orhan Veli, İkinci Yeni süreci, bu bileşimin öğelerini ve tekniğini analiz etmiştir. Ne var ki bu, yalnız dilin analizi olmuştur. Bugünün şiiri, dil dışının analizinde, dili de bir öge olarak almaktadır. Bizim bu yazıda aradığımız mısra biçimini bulmak, bugünün şiirindeki bileşim tekniğini ve dilin dil dışı analizde yöneldiği *nesneyi* görebilmektir.

Günümüzde yazılan şiir, yargı kipini kullanıyor. Ama temel baz, haber kipidir. Bu temel olduğu içindir ki, yargı kipi kullanımı çok çeviklik almıştır. Çünkü haber kipi yorum taşımaz ve bu yüzden *gerçeklik imi* serbest bırakıyor. Ve en önemlisi bugünün şiirinde yargı dilseldir. Yargı, gerçeklik yargısı değil, bugünün şiirinde gerçeklik yargısı yok. Buna gereksinim de yok. Çünkü hem mısra bir önerme değil, hem de şair böyle bir temelini işlevini zaten dil gerçeklik ilişkilerinde sağlıyor. Yani bir şiir bizi dış gerçekliğe göndermektedir. Şimdi, öteki estetiğin tam tersi bir şey olarak, dilin yapılmış her türlü analizi şairin kendinde saklıdır ve şiirin gereksindiği soyutlama gerçekliğin analiz verilerinden elde edilmektedir. Daha ayrıntılı bir ifadeyle şair, gerçekliğin analiz verilerinden edinilen hayatsal tadı, ifade edebilmesi için, kendinde saklı dilsel tada sunmaktadır. Dilin analizinden edinilmiş tadı, ifade edilmesi için, hayatsal tada sunmamaktadır. *İfade edilen şey dil değil.*

Günümüzde yazılan şiir, davranışı gereksinir. Nesnel hayattan edinilmiş sahih bir davranışı. Sanat, kuşkusuz, amaçlar içinde bir amaçtır. Ama kendi başına alınmış bir yaşama tarzı değildir. Böyle bir şey, ancak, bireyin kültürel bütünlüğü kadar, mevcut kültürel bütünlüğü de parçalamanın yollarından biridir. Şiir, yaşamayı sağlayan öğelerden biridir ve öbür öğelerle birlikte gerçekleşir. Şiirin, bireyi bir davranışa yönlendirdiği gözlerden uzak tutulmak istendi mi, *hayat şiirde yalıtılmış* demektir. Demek ki, sanatsal pratiği hayatsal pratiğe bağlaşıklık kılmak, imajın yerine davranışın betimini ya da tanımını koymak değil, tam tersine imajı, davranışa belirleyen öğeler arasında görmektir, imgeyi seçmektir. Bunun için de imaj, davranışın neliğini (mahiyetini) içinde taşıyabilmelidir.

Orhan Veli, şiirin bir tercih olduğunu ısıtmıştır. İkinci Yeni, bunu analiz etti. İkinci Yeni'de, bir araya gelebileceği hiç de akla gelmeyen işlemler bir ilişkiye girmektedirler. Böylece yalnız şiirin bir tercih değil, şiiri oluşturan ilintilemelerin de tercihe dayandığı görüldü. Anlaşıyor oldu. Bugünkü mesele bundan sonrasidir. Yalnızca tercihin nasıl yapıldığı değil, artık, tercih edilenin ne olduğu da söz konusudur. Şiiri önceleyen öğeler arasında, *öniçeriğin* önemi ortaya çıkmıştır. Sorun, bu öniçeriğin sanatsal tada *nasıl* dönüştürüleceğidir. Bu öniçerik, yazılacakmış şiirler şiirsel ya da yakın kılınmış bir işlemler süzgecinden geçi-

riliyordu. Bu yatkınlık da, daha önce oluşmuş şiirlerin tadlandırıldığı işlemlerden başka şeyi ifade etmez. Bu da işlem çevrimlerini bir *loncaya* dönüştürür: Ama artık şu bilindi: Yeni şiiri yeni yapan şey, bizzat bu öniçeriğin şiir dışı neliğindedir. Şu da bilindi: Bu neliğin şiirleştirilmesi, tek tek şiirin işi değildir. Şairin şiir bütünlüğünün temel ulamlarının işidir. Bu ulamlar hayatsal verilerle bağlaşıklık olmadan, bu veriler de belirleyici alınmadan artık şiir yazılamaz.

Bu günümüz şiirinin yaptığı nasıl bir iş: Bu, şairle hayatın karşılıklı olarak birbirlerini sınırlandırmalarından doğan iş. Şairler kendilerini sınırlayan şeyin, hayat nesnelliği olduğunu biliyorlar. Ve burada kavradıkları özneliği gene oraya yöneltiyorlar. Gerçeklik bu yolla analiz edilmiştir ve analiz, şairin kendi bireyini analiz etmesiyle bağlaşıktır. Şair hayatın nesnelliğinin sınırlandırmasını kendinde fark ediyor ve kendi özneliğini seçileştirebiliyor ve kendi özneliğini, hayat için bir nesnellik olarak hayata yönltebiliyor. Elde edilen belirlilik salt dilsel değildir. Bir olgusal belirliliğin sınırlandırmasını da taşımaktadır.

Şairin karşı karşıya koyduğu şeyler, nesnel dil ve hayat analizinden edinilmiş verilerdir.

Bu, soyutlama tekniğini açıklayan durumdur. Soyutlama var-sayılmış bir belirlilik olarak alınmamıştır. O yüzden şiir nesnel dile tutuklu değil. Bu, şair, *kendi özneliğinin kendi dışını da ifade edebilmesini sağlıyor*. Soyutlama şiire bir varsayım olarak önköşülmemiş, şiirin örgüsü tarafından elde edilmiştir. Amaçlanan dilsel belirlilik, kendi kendinin amacı değildir, olgusal belirliliğe bağlaşıktır. Ve işte asıl böyle olunca, şiir, şairin amacına dönüştürülüyor. Örgünün kendisini çekmeye çalıştığı bir öndil yoktur. Örgü neyi vermişse dil odur. Bunu açıklayabilmek için "tahkiye" kavramından yararlanmak gerekiyor.

Tahkiye, takdim-tehirleri iyi düzenlenmiş bir hikâye kurma (öyküleme aynı bir şey) olarak alınırsa, şiir için bir şey ifade etmeyecek. Hikâye etme, şiirin birimi değil. Şiirde tahkiye, şiirsel semantiğin pekiştirilmesi olmalıdır. Şiir örgüsü bu pekişmenin yapısını verir. Eskiden buna iç yapı denirdi. Bu, sıkı ya da gevşek, iasama dayandırılıyordu. İkinci Yeni, imaj örgüsüne dönüştürdü. Burada asıl birime dikkat etmek gerekiyor: ilintileme. Bu birime varınca da artık tahkiye kavramına gerek kalmıyor.

Gönderme ya da gönderi, bir şiirin biricik bütünlüşme birimidir ve bunu da ilintileme sağlıyor. Çünkü şiir örgüsü, ilinti içine sokulmuş imajlardan başka bir şey değildir. ilintileme yalnızca şiir içi bir olgu olarak alınırsa, (aynı şey olarak, yalnızca şiir içi gönderme ile yetinilirse) iki durum ortaya çıkıyor. Birincisi, bu durumun iskeletini nesnel dil üstleniyor. İkincisi, şiir dışında, şairden başka yere gönderme yapmaya yol kalmıyor. Bunun sonucu önemlidir: Bu tarz örgü, daha önce yazılmış şiirin içeriğine geniş ölçüde bağlıdır.

Bu sonuç, pekişiklikli yapısından geliyor. Pekişiklik çift yanlı açıktır. Hem şiir içine, hem dışına gönderme yapmaktadır. Şiir bütününden başka şey, dışarı gönderme yapamaz. Demek ki pekişiklik bir iç yapı olarak alındığı zaman, son çözümde, şiirin dışında bütünlüşebileceği bir yeri gereksinir. Yoksa şiir, bir varsayım, giderek bir öneri olarak kalakalı. Eskiden bu yere dış yapı denirdi ve bu da yukardaki iskelet ile karşılanırdı. Bu da şiirin bir gerçekleşmesi olarak -açık ya da örtük- öne sürülürdü. Bugün anlaşılacak şudur: Asıl bu dış yapı denen şey bir varsayımdır ve şiir gerçekleşinceye kadar nihai bir biçimi yoktur. Bu görülebilir: Şiir bir tercihe tercih eden seçeneklerini de göstermek zorundadır. Demek ki, şiir için gerçekleşme, semantiğinin seçenekleri ile hesaplaşmasından başkaca bir şey değildir. Şair, hayat nesnelliğini belirleyici almamışsa, onu bir seçenek olarak da almamış demektir. Bu durumda, şiir bu yöne dönemez ve şairin kendisine kıvrılır. Seçeneksel hesaplaşmayı şairin kendisinin göğüslemesi gerekmektedir. İşte burada müthiş bir şey oluyor: Şair, kendi adına tekil kurumsal edinilmişliğini öne çıkarıyor ve bunu da daha önce yazılmış şiirin evcilleştirdiği işlemlerden geçiriyor: Estetik deyip durdukları budur. Artık burada beğenin kökeni değil, belirlenmiş bir beğeni türü vardır. Ve şair, tek bir olanı, tekil olanlar üstünde mutlakaştırılmıştır. Böyle olunca elbette eleştiri bir apriori'ye dönüşür. İkinci Yeni, mevcut plak-siglasları parçalarken biz bu şiiri çok yeğledik. 950'lerde tikanmış şiirsel anlatımın yolu açılıyordu. Ama gene bu deney gösterdi ki, şiirin evcilleştirdiği işlem çerçevesinin gizilgücünde kal-

mak, kökencil bir çözüm olmuyor. Ya: her an önümüze taze çıkan öniçeriğin evcilleştirme yolu bulunmalıdır. Nasnel dilden elde edilen ve dış yapı denen belirlilik, bir ara durak alınmazsa, yanılısamadır.

Burada can alıcı bir nokta var. Fark edilen şu: pekişmişlik, şiir içine ve şiir dışına gönderir demekle olup biteni tam kavramış olmuyoruz. Pekişmişlik aynı zamanda kendi kuralını da önümüze çıkarıyor. Buna örgünün düzen bağı ya da şiirin bütünlük kuralı da diyebiliriz. Pekişmişlik bizden *bunun da* şiir dışı bir karşılığını istiyor. Kuruluyor olan şiir, bu noktada bir *kuran* oluyor ve şiirsel etkinlik de budur. *Okuyan* da burada işe karışıyor ve sanatsal teknoloji yalnız ve yalnız, yapıyla *okuyan* arasındaki karşılıklı birbirini sınırlandırmada gerçekleşiyor. Sanatçı çekilmişti. Okuyan, şiirde *kendisine ait* bir şeyi aramaktadır ve şiir, bireye kendisine *neyin ait olduğunu* önermektedir. Bu *neyin* konusunda her türlü şartlandırma, ikna, telkin ya da savlilik bir siyasalılık, bir "iktidar dizgesi"ne sırtını dayamışlıktır. Veleve bu iktidar *teklifin* iktidarı da olsa. Ve biz, bunu sanatçıdan alamayız da. Bu hakkı ona tanımak zorundayız. Çünkü bu hakkı almak, sanatçının bir birey olarak seçme hakkını almaktan başka bir şey değildir. Buradaki öngörülelgelişmiş şizofreni saçmadır: Sanatçıyı, bireyi ve sanatçılığı diye ikiye şak edip birini mağruba, birini masrağı atamayız. Ama sanatçının kendi bireyini başkaları üstünde ve mevcut dünya üstünde mutlaklaştırmasına da göz yumamayız.

Şiirin düzen bağının, şiirin içinde bir karşılığı gösterilemez. Böyle bir şey, bir şeyi gene o şöyle söylemek olur. Ne denli istense de, şiir, kendi kendine tanıklık edemez. Kendine tanıklık etmek için yola çıkan şiire, bir yalancı tanık bulma gereksinimi doğar. İster istemez, şiir semantiği bir işleme indirgenir. Nesnel dilin sentaktik yapısına bağlanır. Bu da bir tekeböldür. Gerçekleşme, istese de istemese de, şairin dayandığı dil analizi yolu ile nesnel dilde olur. Demek ki, bütün savlara karşın, şiir bir dil olarak bağımsızlaşmamıştır. Anlatandan ve anlatılandan seçikleşmiş bir *anlatı*; bağımsızlaşamaz. Nesnel dil, kendisine geri gönderilen ve onu nihai belirlemeye zorlandığı bu imaj örgüsünü ne yapacak. Taşdığı, daha önce kendisi ile ifade edilmiş kuramsal içeriği şiire tanık olarak öne çıkarır. Ama bunlar bir örgü olarak şiirle uygunluk içine giremez. Şiir yapısı sıkı sıkıya içeriksel bir öğreti göz önüne alınarak kurulmamışsa, bu uygunsuzluk dahi ilkesizdir. O zaman örgü kendini ikame eder. Bu, ilkece, şiirin kendisini dünyaya ikamesinden başkası değildir. Görülüyor ki, yapısalci eleştiri, klasik estetiğin doğal bir sonucudur. Yapısalci eleştiri, yapıyı yalıtıyor ve onu içeriklere mutlak kılıyor. Ama paradoks hemen burdadır. Sırf bu yüzden böyle bir şairin şiirleri birbirinden ilgisizdir. Semantik tutarlık vermez. Şiirlerini ilişki içine sokan, yalnızca şairin duyarlılığı ve biçimidir. Şair buna bir özür olarak her şiirde kendini aşmak ilkesini öne sürer. Ama buna *yenilikçi* şiir demek, *yeni* kavramına haksızlık oluyor. Formalist demek form, formal terimlerine haksızlık oluyor. Bu, mitoloji duyarlılığının ardından sürüklenip duran Tanrı-İnsan'dır. Temelinde insanbiçimcilik var. Altını çizmeliyiz: Bu estetik, pekiştirme işlemi dışı gerçekliğe yönelir, duygulanım yoluyla oradan parçalar koparır (iyi şairin sentetik kalabilmesi bundandır ve bunları dile sunarak, dış gerçekliği eller. Ellenen, gerçekliğin bütünlük yasasıdır. Yerine nesnel dilin sentaktik kuralları konmuştur. Böylece analitik tabanda gerçekleşen sentetik imajlar darmadağın olur. Her biri bir yere düşer ve okuyanın duygulanımlarında sıkınak arar. Şair, buna özür olarak dünyanın parçalanmışlığını gösterir. Oysa gerçeklik kendisini parçalılıklar, tikeller olarak sunar ama bu, bütünlük taşımadığı anlamına gelmez. Bunu hiçbir şey değil, bilim bize öğretiyor. Dikkat edilirse bu, Kant'ın teorik akıl ve pratik akıl diye yarattığı ikilemden kaynaklanmaktadır ve sava göre, estetik bu ikilemi gidermektedir.

Günümüz şiirinde ise pekiştirme işlemi, nesnel dille hesaplaşmaktadır. Onun doğal sentaksını kırmakta, orada dilin analitik egemenliğini elemekte ve kopardığı ifade olanaklarını, gerçekliğin analiz verilerine yöneltmektedir. Dilin doğal işleyişinde, haber kipiyle elde edilmiş gerçek im'lerin şiirsel biçimi söz konusudur. Burada doğal dilin imgelerine gereksinim var. Ama artık onlar analiz edilmişlerdir ve bu analizde elimizdeki gerçek im olan yatkınlıklarını bulmak ölçüdür. Öteki estetik, son çözümde, gerçek imi evcilleşmiş imgeye uyarlarken, bu kere, evcilleşmiş imge, gerçek imin arasına konulmuştur. *İmgenin şiir için sa-*

hah üretimi budur. Asıl böyle bir hünerde şiir yeni bir dil olarak doğar ama bu yenilik taze gerçekliğin irasından kaynaklanmaktadır. Hüner yakaşığını buluyor. Duygulanım kaynağını yoklar durur. Şair, sırtını gerçeklikten edinilmiş analiz verilerine dayamıştır. *Sentaksı* kırılmış nesnel dil, egemenlik kuramaz ve ilintileme analiz verilerinin birbirine olan eğilimine gözünü dikmiştir. Dil buna yatkındır. Dilbilimin "eklemlilik" gözlemi bunu doğruladı. Ne yapılmaktadır: İmaj örgüsünün düzen bağı, analiz verilerinin ilintilenme eğiliminde, gerçekliğin bütünlük yasası ile uygunluk aramaktadır. Yakaşığını arıyor. İşte bu nokta, gerek nesnel dil sentaksının, gerekse evcilleşmiş imgenin örgüye sağladığı iskeleti bir varsayım olarak tutar. Örgünün düzen bağı kendisine bir tanık aradığı zaman, bu tanık onun gerçeklikteki tekeböldür. Bu da bir köken. Ama nesnel dilde değil, gerçeklikte bir köken. Gönderme, gerçekliktedir. Dış yapı denen öğretileme, ki bugün yalnızca "yapı" yahut "yazı" deniyor; bunun önüne konmuştu. Bu tanım bırakılınca şair böyle bir göndermede yan olma olanağı kazanmıştır. Okuyan, kendi yaşadığı ile bu göndermede karşı karşıyadır ve şiiri de şairi de birer muhatap olarak bulur. Anlatının hem anlatıldığından hem anlatıcıdan seçikleşmesi, ancak bu yolla ve *okuyanla* gerçekleşebilir. Bunu iki şey sağlıyor: Bir yanda şairin ve okuyanın iki ayrı birey olması, öbürü, gerçekliğin değişir olması. *Demek ki şiirin yazıldığı, gerçek imler bütünlüğü ile okunduğu gerçek imler bütünlüğü tam uygunluk göstermez.* Bu, okuyanın metni eleştirmesini kesin sağlar. Eleştirinin, gerçekliğin bütünlük yasasında bir temel birliğe ulaşip ulaşmaması, artık şairin hünerine bağlıdır. Çağdaş şair, günümüz şairi, ancak bu açık yürekliliği gösterebilen adamdır.

Altını çizerek: Bu kere elenen nesnel dildir. Bir mısra semantiğinin bir sonraki mısra semantiğini hazırlaması da elenmiştir. Çünkü işe gerçek im karışıyor. Bu mısra ilerlemesi, ikinci Yeni'deki gibi şiir içi ilintilemenin tercihin benzer, ama ikinci Yeni'de gene de mısranın mısradan başkaca dayanağı yoktur. Ama burda mısra, hem öbür mısrayla hem gerçek imle iki yanlı bağlıdır. Demek ki, bu şiir, gerçekliği banalca verme yolunda değil. Çünkü, gerçeklikteki ilintilenme eğilimi ve tercih son derece zengin, çeşitlidir ve bu, bir şaire, hiçbir imgelemin sağlayamayacağı ölçülerde imkânlar açar.

Gökyokuş

Efruz Bey'ler ve Ömer Seyfettin'in Güncelliği

Adnan CEMGİL

1984, Ömer Seyfettin'in doğumunun 100., ölümünün 64. yıldönümü. Küçük bir çıkarma işlemi, büyük yazarın yaşamının 36 yıla sığdığını gösteriyor bize. Rastlantılar bu kısa ömrü değerlendirmesine yardım etmiş gibi. Daha dört yaşındayken, doğum yeri Gönen'de bir kadın hocanın yönettiği "mahalle mektebinde" elifbayı (alfabe) sökmeye başlamıştı.

"Aile Gönen'den İstanbul'a gelince kendisini Aksaray'da Yusuf Paşa'daki Mekteb-i Osmaniye verdiler. Oradan Eyüp'teki Baytar rüştiyesine geçti, ikmal etti. Babası onu da kendisi gibi asker yapmak istiyordu. Ömer, Kuleli'yi istemedi. Edirne askeri idadisine gitti. 1903'te Harbiyeden piyade mü-lazim-i sanisi, yani teğmen olarak çıktı. 1906'ya kadar İzmir Redif fırkasında (tümeninde) hizmet etti. 1906'da açılan İzmir Jandarma zabitan ve efrad mektebine muallim tayin edildi. 1908'de mü-lazim-i evvellikle (yani üstteğmenlikle) üçüncü ordu nizamiye taburuna, biraz sonra Bulgaristan hududunda "Yakorit" bölüğüne naklolundu. 1910 yılında tedris (Öğretim-A.C.) ücretini vererek askerlikten istifa etti. Selanik'e geldi. Orada intişara (Yayına-A.C.) başlayan *Genç Kalemler* dergisiyle *Rumeli* gazetesinde muharrirlik etmeğe başladı." (1).

Türkçenin sadeleşmesi konusundaki sağlam bir bilgi ve mantık temeline dayanan ilk yazısı Ali Canip Yöntem'in Selanik'te yönettiği *Genç Kalemler*'de yayınlandı. Yıl: 1910. Ömer Seyfettin henüz 24 yaşındadır. İlk hikâyeleri de ilk kez bu dergide yayınlanmıştı.

Ömer Seyfettin'i gerçekten güncelleştiren, *Efruz Bey* adındaki romandır.

"Ömer Seyfettin'in en mühim eseri, onun *Don Kişot*'u, *Efruz Bey*'dir... Ömer Seyfettin sağ kalsaydı belki de bu mevzuu daha işleyerek, tam bir roman haline sokacaktı. Ama bu haliyle de *Efruz Bey* bir devrin ve bir muhitin romanı olarak ayakta duruyor. Ta 1908'den Büyük Harp içine kadar gelen zamanın ve İstanbul münevver muhitinin satirik romanı..." (2).

Efruz Bey, Ömer Seyfettin'in ölümünden bir yıl önce yayınlanmaya başlandı. "Eserlerinin 7 Ağustos 1918'de yazılmış bir listesinde *Efruz Bey* romanının adına rastlıyoruz. Yine bu müsveddeler arasında bulunan bir romanın baş taraflarına ait iki küçük defterde hiçbir tarih kaydına rastlanmadığından, eserin yazılış tarihini kesin olarak söylemek güçtür.

Roman 1919 yılında Vakit gazetesinde tefrika edilmeye başlanacağı zaman, 8 ve 9 Kânunı evvel (Aralık ayı -A.C.) 1919 günleri gazetenin birinci sayfasında şu ilan çıkmıştır:

Yeni tefrikamız

Fantazi Roman

Muharriri: Ömer Seyfettin (3).

Yalnız romanın birinci bölümü *Hürriyete Lâyük Bir Kahraman*'dan sonraki bölümleri vakit gazetesinde çıkmamıştı. Çoğu bulunamamış, bulunanlar da eksik ve karma karışıktı. Şerif Hulusi, gerçekten bilimsel bir yöntemle ve büyük bir sabırla yaptığı araştırma sonucunda bunları sıraya koyarak yayınladı.

Ömer Seyfettin'in hikâyeleri ve dil konusundaki yazıları, daha ilk yayınlandığı zaman ve sonraları, kimi çevreler ve yazarlarca eleştiriyi aşan bir kötüleme ve küçümseme ile karşılanmıştı.

Bunların arasında, Efruz Bey'in kişiliğinde ve davranışlarında kendi kofluklarını, göz boyayıcılıklarını görmüş olanlar, Ömer Seyfettin'in alçakgönüllülük ederek yapıtına "fantazi roman" demesinden yararlanmışlar, kitaptaki kimi tiplerin "karikatürleştirildiğini" ileri sürmüşler. "Acayıla varan bir fantazi", "fantasmogorik hikâyeler" gibi etiketler vurmuşlardı.

Oysa, 1908-1920 yılları arasında, memleket sorunlarını -başka bir planda ele alan Hüseyin Rahmi ile birlikte- dert edinen, siyaset ve düşünce yaşamımızdaki türedilerle, sahte kahramanlarla savaşmayı bir ödev bilen tek hikâyeci Ömer Seyfettin'di. Ona çatanlar bu tutumunu "mübalagaya kaçan bir aşırılıkla hicvetmek" gibi bir kusur görüyorlardı. Mübalagaya kaçmak yani abartmak, sanatın ve belirli bir edebiyat türünün kurallarından değil miydi ki! Molière, *Tartuffe* (Mûrai)'te softaların iki yüzlülüğünü, *Bourgeois Gentilhomme*'da (Kibarlık Budalası) sonradan görmelerin zıplıklarını; Diderot, *Rameau'nun Yeğeni*'nde yaşadığı dönemdeki kalburüstü dalavrecileri, üç kâğıtçıları, bilgin taslaklarını, çanak yalayıcılarını "mübalagaya kaçan" bir aşırılıkla hicvetmemişler miydi?

Ya peki Ömer Seyfettin, Abdülhamit'in selâmlik törenlerinde "Padişahım çok yaşa!" diye avazı çıktığı kadar bağırışmış olanları, milletin karşısına hürriyet kahramanı gibi çıkan yüzüzleri, bir yandan "divan" tekkelerinde "hu" çekerken, öte yandan hellenist şair rolü oynayan edebiyat madrabazlarını "aşırılığa kaçan bir abartma" ile hicvetmeyip de ne yapacaktı? Hem sonra "karikatürleştirme" kötüleyen bu sözüm ona yazarların bu çok etkili sanat türünün değerini kavramayacak kadar tahta kafalı oldukları ortaya çıkmıyor mu?

Ömer Seyfettin, toplumsal yaşamımızdaki çarpıklıkları, bunların ürünü olan kişileri hicvederken, yine de acımasız değildir. Temiz yürekliliği, o kin tutmaz duygululuğu ile gönlünü alır *Efruz Bey* lerin. Kitabının iç kapağında "Bu küçük romanı Efruz beyefendinin kendisine hediye ediyorum" de-

dikten sonra şöyle yazar:

Sevgili Efruz!

Hayatından şu birkaç levhayı yazarken ihtimal biraz mübalağacı göründüm. Ne yapayım? Bu benim mizacımdır.. Bunun için kızma. Beni affet! Hem emin ol ki, maksadım ne seni tahkir, ne de maskara etmek... Hakikati görüldüğü gibi, edebiyat yapmadan yazmak istedim. Muvaffak oldum mu? Bilmiyorum. Fakat okuyunca samimi yetimin derecesini herkesle beraber sen de anlayacaksın. Herkes seni-bizzat kendi kadar-tanır, Efruzcuğum! Bugün hiç kimse sana yabancı değildir; çünkü sen "hepimiz" değilsen bile hepimizden bir parçasın...

Ö.S.

Efruz Bey'in ilk bölümü olan Hürriyete Layık Bir Kahraman'da, Ömer Seyfettin, 1908 meşrutiyet hareketiyle birlikte milletin başına bela olan demagogları, canlı bir hicivle, çok gerçekçi bir görüş ve büyük bir ustalıkla çizmiştir. Bu çizgiler aslında gülünç, aslında kepaze, aslında maskara olan örneklerine o kadar benzer ki, bunlara "karikatürden çok "portre" demek daha doğru olurdu.

Ömer Seyfettin'in büyük başarısı yalnız bu tipleri en belirgin çizgileriyle görüp göstermiş olması değil. Bu parçada Zola'nın, kalabalıkların havasını verirken gösterdiği ustalığa denk bir sezisle "kitle ruhu", "halk psikolojisi" dedikleri şeyi birkaç satırın içinde yansıtmaktadır:

.....Kahraman anlattıkça hikâyesi kulaklardan geçerek ağızlarından çıkıyor, ağızlarından ağıza yayılarak kapıda, Babiâli'nin avlusundan dışarı savruluyordu. O gece bu vak'ayı İstanbul'da duymayan kalmadı. Sokaklara fırlayan binlerce hatip, Jön Türk'ün kahramanlığını anlatıyorlar, işitenler henüz işitmeyenlere-kendilerinden de bazı şeyler karıştırarak-tekrarlıyorlar... Kadınlar evlerde, ihtiyarlar mahalle kahvelerinde, askerler kışlalarda, yirmi dört saat evvel bütün dünyaya hükmeden müstebidin nasıl sakalı ele verdiğini tahayyül ediyorlardı.

Ahmet Bey o akşam Nişantaşı'ndaki annesinin evine büyük bir zafer kahramanı edasıyla gitti. Babiâliye getirttiği arabanın atlarını çıkarmıştı. İkinci

diye doğru Hürriyetin sahiden ilânına inanan tıbbiyeliler, hukuklular, darülfununlular, medreseliler Babiâliye üşüşmüşlerdi. Hep birlikte Ahmet Beyin arabasına koşuldu:

— Yaşasın hürriyet! Yaşasın hürriyet! nakaratıyla çekmeye başladılar. Babiâli caddesi cülus günü gibi donanmıştı. Köprüden geçerken Ahmet Bey:

— Artık köprü parası alınmayacak, bu vahşiliktir, hürriyete yakışmaz... diye haykırdı.

Mektepliler kendi hürriyet mabutlarının bu narasından costular. Galeyanı geldiler. Para toplayan memurları boyunlarındaki kutularla beraber denize fırlattılar. Memur barakalarını parçaladılar. Alay köprüünün ortasına gelmeden Aziziye karakolunu (4) boşaltan askerler takım kumandanları, yani onbaşılar, önlerinde olduğu halde Galata'ya doğru kaçıyorlardı. Jön Türk'ün arabasını çeken mekteplilere katılan halk, on bini geçmişti." (5).

Yakın tarihimizin sonraki dönemlerinde, özellikle "demokratik" düzene girildiği günlerde ve sonrasında bu çeşit görüntülere tanık olmadık mı? "İnsan hakları, özgürlük, halkın egemenliği" sloganlarıyla halk kitlelerini kandıran siyasal liderlerin, halkı kandırıp oylarını aldıktan sonra ulusa deli gömleği giydirir gibi bir baskı rejimi kurduklarını görmedik mi?

Efruz Bey'in öteki bölümlerinde çeyrek kültür-lü ya da kültürsüz birtakım kuş beyinlilerin kendilerini nasıl bilgin, sanatçı kişiler gibi sattıklarını pek canlı tablolarla anlatmıştır.

Bugün de bu Efruz Bey'ler aramızda dolaşmıyor mu?

1) Ali Canip Yöntem, ÖMER SEYFETTİN, Hayatı-Eserleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947, s: 8-9

2) Pertev N. Boratav, ÖMER SEYFETTİN - YURT VE DÜNYA - Mart - Nisan 1942, sayı 15-16, s. 71-72.

3) Şerif Hulusi, EFRUZ BEY (Ömer Seyfettin Külliyyat, s.5-4. basım) Ahmet Halit Yaşaroğlu Yayını, 1957, Önsöz'den.

4) O günlerde Karaköy'de böyle bir karakol varmış. (A.C.)

5) a.g.y. s.20-21.

 ALAZ
YAYINLARI

Stanislavski

OYUNCUNUN
EL KİTABI

Çeviren

GÜRKAL AYLAN

İlhami Bekir

UNUTTUM

— Şiir —

Wladimir Propp

MASALIN
BİÇİMBİLİMİ

Çeviren

SEMA RİFAT
MEHMET RİFAT

DİNAMO'NUN ANILARI

Başkalarının Emeğine İmza Atan Aydınlar

Hasan İzzettin DİNAMO

Bilal Aziz Yanıkoğlu'na Fransızca'dan çevirdiğim kitap, elbette onun adı altında çıkacaktı. Böyle istemişti. Ben de kendi adımla yazılanı yayımlamak olanağını bulamadığımdan razı olmuştum. Bilal Aziz, İsviçre'de Pedagoji eğitimi yapmıştı, Fransızcası elbette benden daha iyiydi. Yalnız, bu aydın görünüşlü adam, tembel. Türkçe yazmayı da çok iyi beceremediğini ara sıra söylüyordu. Galiba bütün Fransızca kültürü de esprili bir konuşma becerisinden oluşuyordu. Şakacıydı da. Zengince bir ailenin çocuğuydu, rahat, sorumsuz bir gençlik geçirmişti. Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş, ordan İsviçre'ye gönderilmişti. Yakışıklı bir adam sayılabilirdi. Şimdiye dek kapısını, kimi dünyalıkla yüklü kadınlar çalmışsa da, hiç evlenmeyi düşünmemişti. Şimdi de bunların nostaljili havasına girmişti. Yaşı elliye vardığından hep vaktiyle kendisiyle ilgilenmiş olan Mısırlı bir prensesi anıyor, bu sırada kendi düşüncesizliğinden, beceriksizliğinden söz ediyordu:

"Ben, böyle otel odalarında geçip gidecek adam mıydım?" diye yüksek sesle içleniyordu. "Bugün ellisindeyim. Ben de kendimi hâlâ genç sayıyorum." Gerçi kadın - erkek bütün evlenmemiş kişiler, içlerinden kolayca yaşlanmazlar. Çoğu zaman da kendilerini birer delikanlı ya da genç kız sanırlar:

"Dün bir genç bana adres sormak için Amca Bey dedi, filanca yere nerden gidilir?" Amca Bey olmak bile bu elli yaşındaki dostumuzu çok üzmüştü.

O zaman anladım ki Bilal Aziz Bey de, içinde, şimdi bile bir delikanlı irisi taşıyor. O zamana dek ben yalnız kadınların, hiç evlenememiş, kız kurusu olmuş kadınların kendilerini böyle duyduklarını sanırdım. Bilal Aziz, odanın içinde akan sıcak su musluğunda yüzünü yıkadıktan sonra, giyindi:

"Haydi, Hasan Bey, çıkalım" dedi. "Emirgân otobüsü kalkmak üzeredir." Birlikte ufak bir kahvaltı ettikten sonra Taksim'deki Emirgân otobüsüne doğru yürüdük. Otobüs, bomboş bekliyordu. Emirgân'a vardığımızda öğle olmak üzereydi. Aşağı ve yukarı kahvelerin önünden yaşlı çınar ağaçlarının gölgelerine dizilmiş yüzlerce sandalyenin kadını, erkekli aylak kişilerle şöyle böyle dolmuş olduğunu gördük. Orta yaşlı bir adam olan çaycı Mehmet, biraz sonra gülümseyerek geldi, Bilal Aziz'le beni saygıyla selamladı. Bilal Aziz Beyin gelişine her zaman olduğu gibi önem veriyordu.

"Demli mi olsun Bilal Bey?"

"Demsiz çay içmediğimizi bilirsin, Mehmet Bey!"

Çaycı Mehmet giderken, ellişini çoktan aşmış görünen uzun boylu, sarışına yakın bir adam, bizim masaya doğru geldi. Bilal Aziz Bey, adamı görünce salt bir kalkma gösterisi yaptı:

"Ooo.. Buyursunlar Akif Beyefendi."

Akif Bey, merhaba diyerek boş sandalyelerin birine köktü.

Bilal Aziz, kaşla göz arasında kulağıma adamın künyesini okudu:

"Eski valilerden Akif İyidoğan."

Çok civcivli günler yaşıyorduk. Demokrat Parti iktidara gelmişti. Demokrasi adıyla yeni bir ağalar saltanatı başlamıştı. Celal Bayar, en ağır top durumundaydı. Bilal Aziz de vaktiyle Celal Bayar'ın önemseddiği kişilerdendi. Bundan dolayı, şimdi bile herkes onu Celal Bayar'ın adamı biliyordu. Akif İyidoğan da çoktan beri yaşamakta olduğu menkıpükten ve inziva yaşamından çıkmak, bu özgür gibi görünen havada bir kez daha siyasete atılmak, başlarda bir yerde gürleşmek istiyordu. Bunun için yoklamalara çıkmıştı. İşe, Celal Bayar'a en yakın olanlardan başlamıştı. Bilal Aziz Beyle de eskiden beri tanışıyorlardı. Gömüldüğü gömütten çıkabilmek için Bilal Aziz'in yardımını bekliyordu. Bir iki saat hep eski ve yeni iktidarlar üstüne konuşurlardı. Ben, se, Akif İyidoğan'ın yüzünde hasta insanlara özgü bir sarılık, solukluk ve kansızlık görüyordum. Onu yanlış bir tutkunun bu yeni yola ittiğini seziyordum. Birkaç saatlik yoklamadan sonra, Bilal Aziz'in yeni hükümetle hiçbir ilişkisi olmadığını anlamakla birlikte, yine de onun, Celal Bayar'ın güvenilir adamlarından biri olduğu üstüne olan kanısından vazgeçmemişti. (Eski vali, Bilal Aziz'in arkasını hiçbir vakit bırakmadı. Bayağı onun kâtibi olarak çalışır gibi ona çıkaracağı kitaplarda yardım etti. Ben Bilal Aziz'le ilişkimi kesmiştim. Ancak, bir gün Akif İyidoğan'ın Başbakan Yardımcısı ya da Devlet Bakanı olduğunu gazetelerde okuduğumda, onun daha etkili kişiler bularak, onların yardımıyla bu posta oturmuş olduğunu düşünmüştüm.)

Bilal Aziz, insanları, onların da en yeteneklilerini birer birer avlıyor, onları para gibi kullanarak kafasındaki tasarımlarını gerçekleştirmek istiyordu. Pek çok insan tanyan, hemen hemen bütün tanıdıklarını da zekâsıyla etki altında bırakan Bilal Aziz, Jan Jak Ruso'nun ülkesinde eğitim görüp İsviçre'ye de salt pedagoji için gittiğinden, güzel eğitimci kitaplar yazmak, çevirmek, yayımlamak istiyordu. Yaşamının en güzel yıllarını boşuna harcadıktan sonra bu yaşta bu işe kalkışması yine de yararlı görülebilirdi, ancak, kendi kalemını de çalıştırması koşuluyla. Şimdi, bu tutkusunu başka aydınları işçi gibi çalıştırarak oluşan kitapların altına kendi imzasını atarak gerçekleştirmeye çalışıyordu. Vaktiyle, üniversite henüz Darülfünun iken, o zaman bunda büyük bir bilimsel otoriteye sahip olan, şimdiki Dışişleri Bakanı Köprülüzade Mehmet Fuat da öyle yapıyordu. Yetenekli öğrencilerini kimi konular üzerinde çalıştırıyor, sonra çalışmalarını altına imzasını atarak dünya kitap piyasasına sürüyordu. Bunları Sivas Öğretmen Okulu'nda okuduğum sırada üniversiteyi yeni bitirip bize öğretmen olarak gelmiş olanlar anlatıyordu. Köprülüzade Mehmet Fuat, benim gençliğimde, edebiyat üstüne yazmış olduğu kitaplarda, sonraki gazete polemiklerinde karşıtlarına siyasetten, günlük olaylardan haberi olmadığını anlatmak için: "Ben hiç günlük gazete okumam, gazete okumak için sarf edecek zamanım yoktur." diyordu. Evet, bu eski, çok ünlü, dünyaca ünlü Köprülüzade Mehmet Fuat, bugünkü Demokrat Parti hükümetinde Dışişleri Bakanı'ydı. Bilal Aziz Beyin bana kitap çevirterek kendi imzasıyla yayımlamak hevesi, hep yeni Dışişleri Bakan'ının eski profesörlüğü zamanındaki çalışma biçimini düşündürüyordu. Ben, toplumda kendi işlerim yüzünden kör bir noktaya gelmişim. Bu kör kuyudan çıkabilmek için de çok ter dökmemin, sırasında sömürülmenin gerektiğini biliyordum. Bilal Aziz'in bundan sonra bana yazdıracağını söylediği birçok kitabı yazmakta kararlıydım.

Eski vali, yeni yönetimde iyi bir yere geleceğine olan inancıyla kalkıp gittikten sonra Bilal Aziz bana şunları söylemişti:

"Akif İyidoğan, eski iktidarın valilerindendir. Çoktan beri boşta bulunuyordu. Beni Celal Bayar'ın hâlâ yakın adamı sandığından geldi. Evet, ben vaktiyle Celal Bayar'ın oldukça yakınlarındaydım. Adam benim zekâma, hitabetime güveniyordu. Benim için çok iyi şeyler düşündüğünü biliyordum. Benim siyasete atılacağımı sanıyordu. 'İşte' diyordu, 'Meclise girecek dört başı mamur bir adam. Bir parlamenter için gerekli bütün yeteneklere sahip bir genç!'"

"Yalnız Celal Bayar'ın bilmediği bir şey vardı: Ben siyasetten, parti yaşamından hiç hoşlanmıyordum. Mebus, vekil olmak hevesini de oldum olası hiç duymamışım. Bir mebus olmak, özgürlüğümü yitirmek demektir. Bunun için onların siyasetine rest çekerek bu çınar gölgelerine sığındım."

Karikatür Müzesi'ne Ne oldu?

Seydali GÖNEL

Karikatür sanatının geçmişi insanlık tarihiyle eşdeğerdir. Mağara duvarlarından kâğıt üstüne konana kadar türlü aşamalardan geçmiştir.

Resim çizmenin, günah anlayışıyla bastırıldığı İslami felsefede yerini alan ulusumuzun karikatür tarihi, yine de yüzyıllar ötesine kadar uzanır.

19. yüzyılın ortalarında basım çalışmalarıyla yayınlanan karikatürümüzün kısa ama zengin bir geçmişi vardır. Teodor Kasap, Cem, Ramiz, Cemal Nadir gibi kilometre taşlarıyla günümüze kadar uzanır çizgi dünyamızın örnekleri.

Bu örnekleri toplamak, onları günümüzdeki ve gelecekteki genç çizicilere derli toplu sunmak, kalıcı bir müzenin işlevi arasında yer alıyor.

1969 yılında kurulan Karikatürcüler Derneği'nde toplanan çiziciler, böyle bir müzenin gerçekleştirilmesi çalışmalarına yoğunlaştılar yıllarca. 1975 yılında İstanbul Belediyesi Karikatür Müzesi, Tepebaşı'nda, Belediye'nin yaptığı binada çalışmalarına başladı. Zamanın Belediye Başkanı Sayın Ahmet İsvan müze onur defterinin ilk sayfasına şunları yazmıştı anı olarak:

"Dünya çapında başarılarından övünç duyduğumuz karikatürcülerimizin belirttikleri İstanbul Karikatür Arşiv ve Sergi binasını yapma görevini İstanbul Belediyesi üzerine almış ve gerekli hazırlıkları tamamlamıştır. Bu alanda Türk karikatürüne hizmet etmekten ve katkıda bulunmaktan mutluyum."

Dinamik bir yapısı olan karikatürümüzün böyle bir müzeyle karikatür birikimini değerlendirerek, genç kuşaklara sunacak, dünya karikatürlerinden örnekler toplayacak, sergiler açacak, yarışmalar düzenleyecek canlı bir sanat merkezi olacaktı. Öyle de oldu.

Her yıl, uluslararası, ulusal yarışmalar düzenlendi. Yüzlerce yabancı çiziciler konuk edildi. Onlarla Türk karikatürcüleri arasında sıcak ilişkiler, kaynaşmalar sağlandı. Kitaplar yayınlandı. Karikatürümüzün dışarıda tanıtılması için Paris, Viyana, Varşova, Atina, Varna ve Bükreş gibi şehirlerde sergiler açıldı, ilgi görüldü.

Karikatür Müzesi, dünyada örneği bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdı. Başlıca dört ana bölümden oluşmaktaydı.

- **GÜNÜMÜZ** ve geçmiş yerli yabancı bütün çiziciler örneklerinin toplandığı **ARŞİV BÖLÜMÜ** kısa dönemde zengin örneklerle doldu.

- **KİTAPLIK BÖLÜMÜ** yerli yabancı bütün karikatür yayınlarının ilgiyle izlendiği bir kütüphaneydi.

- **Yurt ve dünya karikatürcülerinin eserlerinin sergilendiği, açıkoturum, toplantı, seminerlerin düzenlendiği SERGİ SALONU** hiç boş kalmadı.

- **Karikatür tarihimizin bölümlerinden örneklerin sürekli sergilendiği ONUR SALONU** ile İstanbul Karikatür Müzesi 1975-1980 yılları arasında ki beş yılda yüzyılların birikimini amaçlarımıza sundu.

İstanbul Karikatür Müzesi'nde çalışmalar, Karikatürcüler Derneği'nin kararlı üyeleri yürütüyordu. Yüzlerce ulusal ve uluslararası yarışma ve sergi düzenleyen derneğin kuşkusuz en olumlu çalışmalarından biri de Uluslararası Nasreddin Hoca Karikatür Yarışmasıydı.

Her yıl elliye yakın ülkeden çizicilerin katıldığı, 700-800 karikatürcünün dostluk ve kardeşlik duygularıyla bir araya geldiği, görüş alışverişinde bulunduğu bir yarışma platformuydu. Nasreddin Hoca Karikatür Yarışmalarının ilk sergilendiği yer Karikatür Müzesi'ydi. Avrupa'dan Asya'dan, Amerika'dan yüzlerce çizicinin konuk olarak ağırlandığı N. Hoca Karikatür Yarışması'nda, müze, bir uluslararası mizah merkezi haline gelmişti.

Bugün, müzenin elinde sadece Uluslararası Nasreddin Hoca Karikatür Yarışması'ndan kalan binlerce uluslararası ve ulusal özgün yapıt bulunmaktadır. Her yıl yarışmaya giren karikatürlerin toplan-

dığı kitapların sayısı 7'dir. Ulusal düzeyde düzenlenen yarışmalara katılan özgün karikatür sayısı umulmayacak kadar çoktur.

Müzenin, Derneğin yayınladığı kitaplar arasında **Çocuklar Yaşasın, Kitaplara Özgürlük, Biz de Çizdik, Demokrasi ve Özgürlük İçin Karikatürler, Karikatür, Başlangıcından Bugüne Türk Karikatürü, Çizgilerle Sanayi 76, Caricature, Çizgilerle Sağlık Sorunları, Barış İçin Çizgiler, Halk Sağlığı, Çocuk Sağlığı ve Çocuk Hakları, Mizah ve Evren** gibi kitaplar vardı.

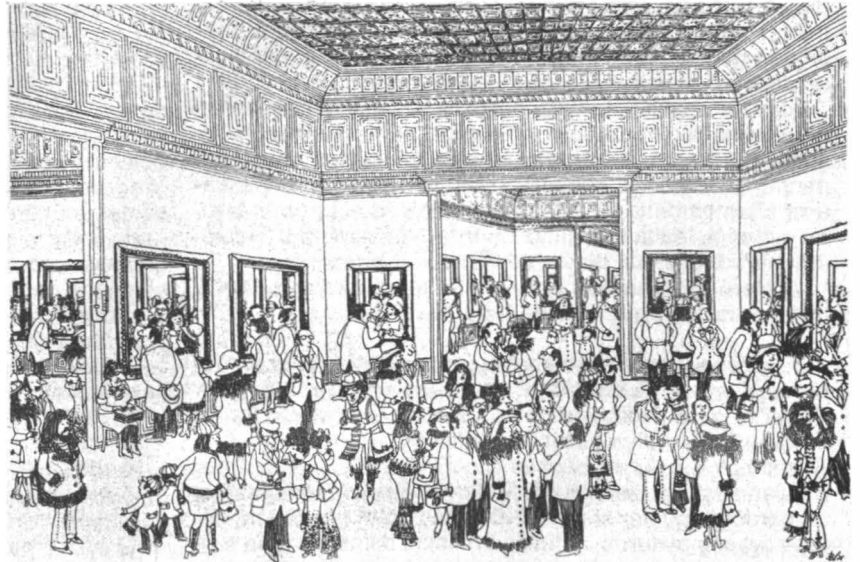
Ama bu çalışmalar sürdürülemedi. Dernek ve Müzenin kapısına kilit vuruldu. İstanbul Belediyesi yeni yer göstermezken, eskisini de Tepebaşı Tiyatrosu'nun sınırları içine katıyordu. Bu nedenle, 1984 yılının başına kadar hiçbir çalışma yapılamadı. Yayınlar aksadı, uluslararası ilişkiler askıya alındı.

Her yıl düzenli yapılan uluslararası Nasreddin Hoca Karikatür Yarışmaları yapılamadı. Mirasına, ne yazık ki kimi dernek üyelerinin de rızası ile başkaları kondu.

Geçtiğimiz aylarda müzenin bulunduğu yer bir otel yapımı için yıkıldı. Arşiv malzemeleri, kitaplar, dergiler, özgün eserler çuvallarla bir çizicinin atölyesine emanet edildi.

Ne yapılabilir?

Geçmişte belediye gibi değişken idareli bir yapıya dayanmanın sakıncalarını yaşadık. Müze olayını kalıcı bir biçime getirmek için **Gazeteciler Cemiyeti** gibi köklü bir geçmişi olan, karikatürü kendilerinin bir parçası olarak gören bir kuruluşla çözüm bulabileceğimiz kanaatindeydik. Yapmış olduğumuz görüşmeler ışığında, kurulmakta olan Basın Müzesi'nin bir bölümünü Karikatür Müzesi'nin doldurabileceği izlenimini edindik. Bu durum hem Basın Müzesi'ni hareketli, canlı bir yer haline getirecek, hem de Karikatür Müzesi birikimini doldurulduğu çuvallardan gün yüzüne çıkaracaktır.

BAL BİRİKTİREN KIZ

ZAFER'e

Bakma yanıma yörme. Yalnızım. Adımlarımı onun küçük adımlarına uydurmak için çabalamıyorum, pürüzsüz derisi ipeği çağrıştıran, ince parmaklı küçük bir eli tutmuyorum. Başaramadım. Sana bunu, yakınlarına yahut bir zamanlar yakının olmuş insanlara duyduğun inancı yıkmaksızın nasıl anlatacağım?

Bu sabah, denizin üstünde açılan derin izin çevresinden kaçışan gürül gürül ak köpükler güzelliklerini hemen yitirdiler ve ötelerde, küllü bir çamaşır suyunun yorucu günleri çağrıştıran anlamsızlığına büründüler. Vapurun kıçında sürekli olarak bir yol açılıyor, sonra kapanıyordu. Köpükler yayılıp dağılıyor, yüksekliklerini yitirip yok oluyorlardı. Derinsu yeşiline bakıyordum: Sana gelmekle gelmemek arasında bocalıyordum. Konuşmaya başlamanın öncesiyle, senin hemen anlayacağın yalnızlığının arasında, doldurulması olanaksız o boş zaman içinde, senden ne kadar uzak, sana ne kadar yardım edemez olacağımı bildiğim o an için kendime acınip duruyordum.

Vapur pervanesinin dönüşüyle, yüreğimin hızlı çarpışı koşutmuş gibi geliyor bana. Yürek ağrısı göğsümün ortalarına doğru vuruyor. Sonra yukarıya kıvrılıp, derinlerde değil, yüzye, boyunumun çevresinde yayılıyor. Her yürek vuruşuyla bir yeni dalga gibi gelip, soluk almamı engelliyor.

Böylesi ağırları yenmeyi bilirdim ben. Kızgınlığımla yenerdim. Ama şunca yıldan beri alışık olduğum çabayı göstermem kalmadan, Independenta'nın kara, umutsuz artığının yanından geçerken, ağız yeniden ve savunmasızlığımdan yararlanarak kendini duyuruyor.

İki yıl öncesinden, Independenta'nın korkunç patlayışından beri, Özlediğin küçük kızın kafasında, bir olay gibi değil, yaşantısının parçası olmuş arkadaşına benzer bir yer tutan Independenta; yalnızlığı, çaresizliği ve bırakılmışlığı öyle hatırlatıyor ki, onun daha üç yaşındayken sözü döndürüp dolaştırıp getirdiği, inanmadığımız bir kolaylıkla söylediği, yinelediği bu adı hüzünle birkaç kez mırıldanıyorum.

— Hani biz, trenden inmek için yolculuk yapmıştık... Independenta patladığında, İstanbuldaydık ya...

— Independenta yandıktan sonra ben her gün onun üstüne çıkardım. Babam beni vapuruna bindirir, Independenta'ya götürürdü. Ama bak... Başka hiçbir kızın babası Independenta'ya götürmezdi kızını.

İstanbul; Kız Kulesiydi onun için. Boğaz köprüsüydü: mor paraların üstünü resimleyen. Korkuyla yatağından fırladığında gördüğü, günler süren büyük yangından arta kalan, üstüne öyküler uydurup inandığı, anlamını bilmediği ama söy-

lemesi zor ve çekici bir sözcüktü. Şimdi ayrıca bir adresti Beşiktaş'ta, mutsuzca tıklandığı ve ezbere bildiği.

Bu kadarcık bir İstanbul'da kızını sana getiremediğimi, senin beni korkutan boynu bükük özlemini dindiremeyeceğimi nasıl anlatayim?

Independenta'yı sonunda geride bıraktık. Denizin iri dalgaları yeşili mora, moru kurşun rengine dönüştürerek hızla boyanıyor. Hava giderek kararıyor. Pervanenin hızıyla yaralanan sular dağılıp parçalandıkça yeşilleniyor. Yeşillik ardımızda kaldıkça, dalgaların moruna kurşunisine yeniliyor. İşte yanılmıyorsam, hatırladığım doğruysa, şimdi beş yaşında olan kızın gözlerindeki renkler de bunlardı. Kalamata zeytinini gibi.. Bakınca, tenine değmiş kadar somutlukla bir kumaş düşünürdün: Bir kadifeyi... İstersen, incecik, sabır benzeri doku suyla ölümü akıllardan sildiren ipeği...

Eminönü ıslak. İnsanlar ne kadar da uzak birbirlerinden. Ben, herkesten uzağım. Senden bile. Sana anlatacağım, belki de anlatamayacağım şeyler beni korkutuyor.

Denizdeyken, rüzgârın hepsini uzaklara sürüklediğini sandığım kuşlar az ötemde şişman ve duyarsız, hemen hemen kımıldamaya bile üşenerek bir meydan genişliğindeki koca taşığı doldurmuşlar. İnsanlar, insanları avlamak için bu kuşları kullanıyor. Kuşlar ise her iki grubu. Hiçbir şey için kavgaya girişmeksizin yaşıyor onlar. Tümü doygun. Kuşlar haklı, yem satanlar da. Bence en haklı olanlar, kuşlara yem serpererek bir anlık bile olsa, yalan da olsa bir sevinici tatmak isteyenler.

Kalamata zeytinini çağrıştıran deniz yok: Uzakta kaldı. İçimde uzaklıklar ve yalnızlıklar ışık hızıyla büyüyor. Burada, binlerce canlının ortasında bütün dünyadan çözülmüş yalnızlığımla dururken, Beşiktaş'ı görmüyorum. Onun ezbere bildiği adresi unuttuğumu düşünmek işime geliyor. Ama hemen, adresi unuttum diye kendisini unuttuğuma inanacağını sanıyor, kederleniyorum. Telefonda, onu üzmemek için, sonradan huysuzlaşmasın diye, İstanbul'da olduğumu, onu almak, babasına götürmek istediğimi ve en çok birkaç yüz metre uzakta bulunduğumu bile söyleyememişim. Ona kötülük etmek olurdu bu.

— Elline bir kâğıt al. Bir de kalem al. Yaz. İstanbul'a gelince buraya gel. Beşiktaş'a. Köylüüne. Seni balkonda beklerim. Ben yalnız sokağa çıkamam. Çok küçüğüm.

Bana bu ince, istekli sesi unutturan, kısıkça, adeta şehvetle boyuna "foto... foto..." diye söylenenler ne kadar çokmuş meğer. Vapur düdüklüleri, araçların uğultusu da o sesi unutturmaya kararlı. Ben de kararlıyım.

Köyüçü'nün panayır benzeri sokaklarını, sarıya boyalı, çoğu

bozuk bir dizi telefon kulübelerini, o kulübelerden birinden çıkan, ağlamamış ama ağlamaklı, başını kaldırıp gökyüzüne bakan ve yok bir gökyüzünün yokluğunu farketmeyen kadını da kendimden uzaklaştırmalıyım. Aradan kaç saat geçti.

Sakin ellerime bakma. Kalabalığın arasında yitmiş küçük bir başı göreceğini sanarak eğilip bükülme. Elinden mi tutacağımı sanırsın? Kucağıma alırdım, salona girerken. Kaldırabildiğim kadar yükseğe kaldırırdım, sevincimin ve başarımın tadını kendi başıma çıkarmak için yüzümü onun incecik sırtına saklardım. Sen, salona girenlerin değil, yalnızca ve en önce onun yüzünü görebilesin diye. Acaba vermediler mi kuşkusuna düşmeyesin diye.

Neden, hâlâ direniyor, ellerimin boşluğuna bakıyorsun? Bu boşluğun, işaret parmağımın hemen üstünde, çirkin bir morlukla kabaran varisiyle, pütür pütürlüğüyle, sertliği, tırnaklarının yenmişliğiyle nasıl da çirkin olduğunu aklınca öğretecek misin bana? Hangi bilinen şey, bir kez daha öğrenilmiş-tir? Bomboş geldim. Gelmeye hakkım olmadığına inana inana... Senin hakların olduğunu yeterince anlatamadım. Kelepler ve uzaklıklar senin isteğin değildi. Sözümü tutamadım. Dün umutluydum: o yüzden inançla bağırıştım:

— Yarın, sana kızını getireceğim...

Ne kadar çok söz tutulmuyor. Bizim koşullarımızda, insan söz vermekten değil, söz etmekten bile korkuyor giderek. Savaşlar çıkıyor, öyle ya da böyle. Ölüyor insanlar. Hep ölüyor, doğar doğmaz ölüyor. Hükümle doğuyorlar çünkü. Yalnız kalacağın zamana ertelediğin şu andaki hüznün sana bunu unutturmamalı.

Sana gelebilmek için bir başka taşıt beklerken düşündüklerimi bilsen, saçmaladığımı sanırdın: Schubert, on üç kardeşle birlikte yaşadığı tek odalı evinden çıkıp sekiz yaşındayken İstanbul'a geliyor. Galata Köprüsü'nden ayaklarının su içinde kaldığını farketmeden geçiyor. Üstünde bu günkü gibi ışsız bir gök, giysilerinin ıslanmasına neden olan bir yalancı yağmur var. Yağmıyorum diyen ama yine de yağın bir yalancı yağmur, onunla yürüyor... Yıllar sonra, gitarla flütü eşleştirip, hüznünü, hüznümü anlatıyor. Bu gam dolu, beş bölümlü şarkı, gölgem gibi ardımdan geliyor bugün. Önden beni biçen rüzgâr, gölgeme dokununca kesiliyor.

İçimi böyle şeylerle doldurarak geldiğimde, seni görmek istemediğimi, sana bakamayacağımı neden anlamıyorsun? Çaresizlik senindir. Senin adına hangi hesabı ödeyebilirim ben?

Söz verirken, yaşamının bir yükseliş olduğunu düşünüyordum. Bugün niteliği birden değişiyor yaşamının. Uzaklaşmak demek yaşamak. Bir şeylerden sürekli uzağa düşmek, araya anlaşılmaz engeller koymak demek. Güzellikleri, insanın içini dolduran derinlikleri alıp götürün bir şeyler var, yaşamın içinde. Zor, ya da kolay, unutulmuş bir sevdaimişasına, aranmaya tüm bırakmayan, bilincin silinmesi gibi, varlığı yadsıyan ve hak karşı çıkışları yoksayan bir çeklik. O hüznün müziği de hiç yazılmamış, hiç seslendirilmemiş olsaydı keşke. Uzaktan uzaktan, insanı kuşku, tedirginlikler içinde bocalatan o müzikten söz ediyordum. Umulanmak; güneş gibi parlak bir müziğin izdüşümüdür, düşünmüş müydün?

Yakınlar, mahkeme olarak kullanılan spor salonunun seyirci yerine oturduktan sonra, dört yaşlarında bir kız çocuğu, annesinin kollarından aşağıya, yaşamı boyunca belki hiç çocuk kucaklamamış olan jandarma erine uzatıldı. Er öyle tedirgin. Baba, sanıklar çevreleyen parmaklığın en önüne gelmiş, iki kolunu uzatmış bekliyordu. Üç çift kolun arasında sürece olan değişim, ne kadar önemsiz bir olaydı o kız için. Gözleri kalamata zeytinine benzemeyen ama yine de ışık dolu olan o kanatsız böcek, kucaktan kucağa aktarılırken, kendi başına uçuyormuşcasına rahat, yeryüzündeki tüm çiçeklerin özsularını emebilirmiş gibi derin bir solukla, o büyük, soğuk ve suçlamalarla dolu salondakilerin özelemlerinden, duvarların dışındaki bütün güzelliklerden alabileceği kadar çok şeyi alıp, açabildiği kadar açtığı ellerini ağzının üstüne kapatarak, sıcak, sevgiyle dolu bir öpücüğe dönüştürdü ve ba-

basına doğru üflledi. Bu öpücükten herkese pay düştü. Bütün özelemlerde bulunan o arıtıcı ve tüketici, yani varoluşun amacına ve doğasına uyan etki oluşuverdi. Bunu sen de algıladın.

Bu havayı soluyanlar biliyor: Uzak babalar çocukları için dizlerine sarılacak sağlam dayanaklardır. Büyüyen çimenler, uzayan dal uçları, derinlere varan kökler, taşıyıcı rüzgâr ve üretken çiçek tozları, uzakta kalan çocukların öpücüklerini büyümek için birbirleriyle yarışıyor.

Daha ne söyleyeyim? Hangi ayrıntıyı anlatayım? Kırılarımlar bizden uzaklaşıyor. Herkes yalnızca yapılması doğal olan şeyleri yaptığını inanıyor. Anlatılanları dinlemiyor bile. Çok konuşuyor, suçlanmayacağı şeyler için savunuyor kendini. Böylece, bir babanın yalnızlığını ve özlemini haksız çıkardığını sanıyor. Bunları mı anlatayım, İndependenta'nın hızla çürüdüğünü, giderek derinlere indiğini, dağıldığını, kara kanatlı martıların kayalığına dönüştüğünü mü söyleyeyim?

Senin anlattığını ben de biliyorum. Büyük umutlar, sonraki dönemlerde gelecekleri varsayılan insanlara saklandı. Bir bölüğü zaten, bizden önce yaşamış olanların toprağında çürümüştü.

İnandırmak için uğraşıyorum: İnanmıyorsun. Boğazın derin sularına gözlerini saklamış o kıızı bulamıyorum ben. Bulsam bile alamıyorum. Çiçek özünü emmeye ilk kez çıkmış bir annin çöküşünü sana aktarmasını sağlamaya gücüm yetmiyor. Ama... Biliyorum, unutmuyor. Ezberlediği ve beklediği o adreste, sana sunmak için ... balını biriktiriyor.

KİŞİLİK KAVRAMI

Çeviren: Hilal ÇELİK

"Kişilik" kavramı günümüzde çeşitli çarpıtmalar ve yanılsamalarla toplumsal özünden soyutlanmış ve sanki salt bireye -tek tek tekillere- özgü bir nosyon haline getirilmiş. Kişilik kavramı bu haliyle toplumbilimden koparılmış ve bireyi salt bireyle açıklayan bir psikoloji ve psikiyatri konusuna indirgenmiş. Özellikle Amerikan psikiyatrisinde en uç noktaya varan bu çarpıtma, kişideki ruhsal biçimlenmeleri onu çevreleyen objektif maddi faktörlerden soyutlayıp, bir takım tekil ve tesadüfi olaylara bağlamış. Böylece insan, sözde bilim adına bilim dışı açıklamalara tabi tutulmuş. Dahası da, ABD'de ve gelişmiş birçok Batı ülkesinde psikiyatri kendisine psikanaliz (psikanaliz) adı verilen bir branş bulmuş. O toplumun çeşitli çıkmazlarının ruhsal yansımasını çeken milyonlarca insan, kurtuluşu psikiyatlara gidip psikanaliz yaptırmakta arar olmuş. Örneğin kendi ruhsal bozukluklarını 5 yaşında annesinden yediği tokatta, ya da geçenlerde TV'de izlediğimiz -yaşanmış bir olaya dayanan- Three Faces of Eve (Üç Ruhlu Kadın) filmindeki gibi, küçükken tabutta yatan anneannesinin ölüsünü öpmeye zorlanmış olmasına bağlayan açıklamalardan tedavi umar hale getirilmiş.

ABD'de, İngiltere'de, Fransa'da, F. Almanya'da psikanaliz öylesine yaygınlaşmış ki, uyum sorunlarıyla karşılaşan, ya da canlan sıkılan, birbirleriyle konuşacak pek sözleri kalmayan her kan-koca, (şayet paralan varsa) ilk iş olarak psikiyatlara koşuyor. Çoğunlukla ayn ayn doktorlara derürleri anlatıyorlar, birbirlerine söyleyemedikleri sırtlarını, birbirleri hakkındaki düşünce ve duygularını ruh doktorlarına anlatıp "deşarj" oluyorlar. Birbirlerine yabancılaşmış milyonlarca çift, psikiyatri ve psikanaliz seanslarında "kendini kişiliklerini" anyolar. Özellikle Amerikan toplumunda milyonlarca kan-koca için psikiyatri seansları adeta uyuşturucu madde gibi vazgeçilmez bir iptila haline gelmiş durumda.

Böylelikle insanlar, yaşadıkları bunalımları, ruhsal sıkıntılarını

toplumsal yönden açıklama çabasından uzaklaştırılmakta, ruh doktorlarına koşup kendi psikişik sorunlarına bireysel çözümler arama peşinde oylanmaktadırlar. Sayısız ruh doktorları ve psikiyatri klinikleri, dispensarleri, bu yoldan tam bir sahtekârlık içinde geçim sağlarken, o toplumların yöneticileri de bu bilinç çarpırtmasından kuşkusuz ki memnun olmaktadır.

Oysa bireyin ruhsal oluşumu bir dizi karmaşık toplumsal ve bireysel süreç tarafından belirlenir. Amerikalı ve diğer batılı psikologların yaptıkları ise kişinin ve kişiliğin oluşumundaki toplumsal öğeleri yok sayıp, bireyi sadece bireysel süreçlerle açıklama çabasıdır. Yani kasıtlı bir çarpıtma eylemidir. Oysa bireyin kişiliği ve ruhsal durumu en genelinden en özeline kadar adeta konsantrik (iççe) dairelerle çevrilmiş olan objektif dış dünyayla belirlenir, oluşur. Adı geçen sözde psikologlar ise, bu konsantrik dairelerden sadece en içte olanını alırlar, kişiyi toplumun genelinden ve objektifliğinden soyutlayıp, sadece o tekil kişinin tekil sürecine -diyelim ki, yetişme ortamına, ailesine vb.- indirgerler, çoğu zaman bu en dar objektiviteyi bile bir takım Freud'çu kavramlarla -çocukluktaki cinsel dürtülerle, anlı olaylarla- açıklama yoluna giderler.

Kuşkusuz ki, bu çarpıtma sadece ruh doktorlarının sessiz, sakın ve loş odalarından, ya da onların sözde bilim kongrelerinden, sempozyumlarından, psikanaliz yöntemlerinden, ya da yazdıktan peper'lardan (makalelerden, tebliğlerden), kitaplardan ibaret kalmaz. Tersine, kitle haberleşme araçlarının bu denli geliştiği çağımızda bu çarpıtma kitlelere sinema filmleriyle, televizyon ve video dizileriyle ve TV, radyo programlarıyla, açık oturumlarıyla empoze edilir.

İşte bu tür çarpıtmalara karşı, kişiliğin oluşumu ve bireyin ruhsal biçimlenmesi konusundaki bilimsel psikiyatri görüşlerine yalın bir yaklaşım olarak, A. Portnov ve D. Fedotov'un *Psychiatry* adlı kitabından (1969) bir bölümü okurlarımıza sunuyoruz:

Kişilik kavramı, birey ve bireysellik kavramlarından farklı ele alınmalıdır. Birey kavramı, yalnızca insan soyuna ait olmayı anlatır, somut toplumsal ya da psikolojik karakteristikleri dışında bırakır.

Bireysellik kavramı, insanı, bir varlık olarak, onun bireysel karakteristikleri ve toplumsal faaliyetlerinin toplamıyla ifade eder.

Kişilik teorisinde, maddeci ve idealist dünya görüşleri arasında açık bir çelişki vardır. Idealizm açısından kişilik, kendi kaderini soyut bir tekillik içinde ve çevresinden yalıtılmış bir durumda biçimlendiren manevi varlıktır.

Çağdaş burjuva psikolojisinde bir dizi yanlış ve kimi tutucu görüşler geçerlidir. Bunlar arasında, kişiliği çevreden veya biyolojik faktörlerden bağımsız, düşüncesini kendine saklayan, bir kendi içinde varlık kabul eden kişiselcilik baskındır. Bu görüşteki psikologlar açısından kişiliğin özü incelenmeye elverişli değildir. Bir kişiliğin karakteristiklerini oluşturan bu öz'ün alanı ya da dış sınırları kavranabilir, ama kişiliğin kendisi kavrayışın ötesindedir.

Batı Avrupa ve Amerikan psikolojisinde kişiselci görüşlerin çeşitli biçimleri görülüyor. Belirli bazı Batı ülkelerinde, özellikle ABD'de, geliştirilmekte olan psikosomatik teori bile ruhun bağımsızlığı varsayımı üzerine kurulmaktadır. Bu teoriye göre, tüm somatik hastalıklar, hatta bulaşıcı olanlar da, ruhsal rahatsızlığın şu ya da bu biçimine giren manevi huzursuzluklardır.

Kişilikle ilgili aksi görüşlere sahip biyolojik psikoloji okulu taraftarları ise kişiliğin ve ruhsal süreçlerin, toplumsal gelişmeden bağımsız, tümüyle vücudun oluşumu ya da bedensel karakteri tarafından belirlendiği görüşündedirler.

Yapısal - genetik okul, İtalyan psikiyatrist Cesare Lombroso'nun doktrinleriyle tanımlanabilir. Lombroso, tüm ruhsal fenomenin, hatta suça eğilimin insan vücudunun anatomik kuruluşu, yani fiziksel yapısı ile açıklanabileceğini söylemişti. Buradan kalkarak, Lombroso'nun görüşünü

destekleyenler, yapısal olarak suç eğilimli olanların tasfiyesi, kısırlaştırılması ya da ıssız adalara atılması yoluyla suçun önlenmesini öngören sonuçlara varacak kadar ileri gittiler. Hitler Almanyasında bu kapsamda korkunç deneyler yapıldığını ve insanların kitleler halinde yok edildiğini biliyoruz.

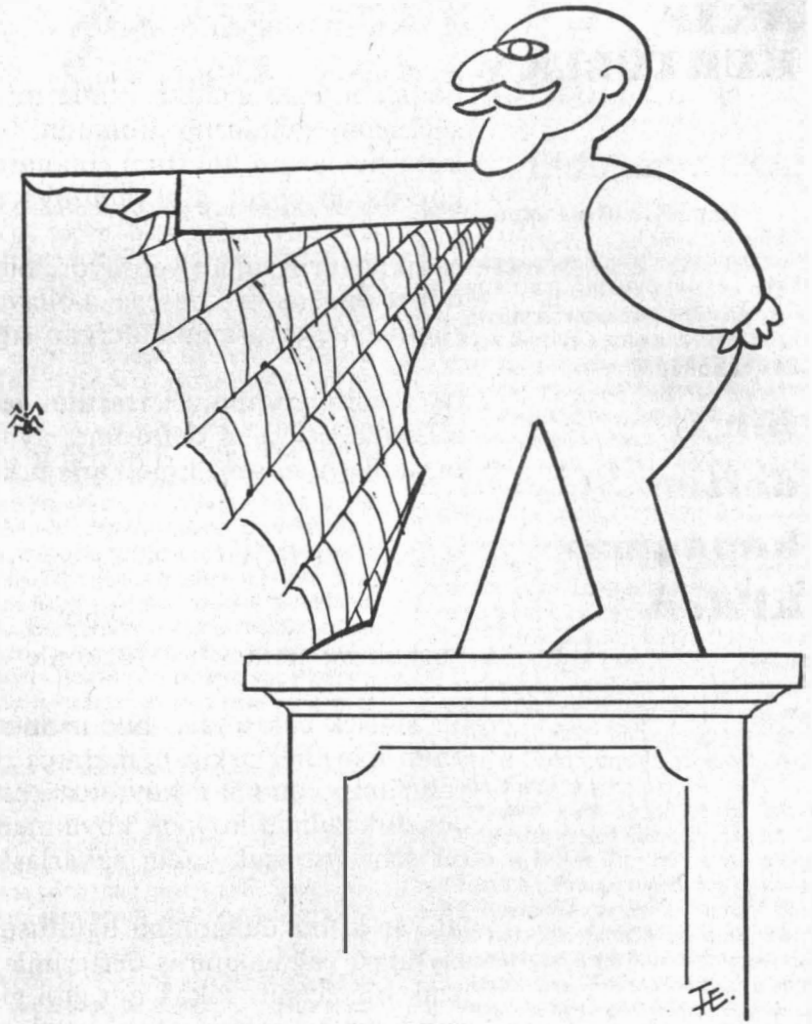
Maddeci görüş açısından kişilik toplumsal gelişimin ürünüdür. Tecrit edilmemiştir, toplumsal bir grubun parçasıdır. İnsan kişilikle doğmaz, kişiliği edinir. Kişilik edinme süreci hem türün, hem bireyin oluşumu anlamında toplumsaldır. Bu süreçte belirleyici faktör, **"bireylerin bir diğerini fiziksel ve zihinsel olarak yapmalarıdır"** ki, bunun anlamı, bireyin gelişiminin ve kişiliğinin oluşumunun, doğrudan ya da dolaylı olarak birlikte olduğu tüm diğer bireylerin gelişimi tarafından koşullanmasıdır.

Bununla birlikte kişilik yalnızca toplumsal organizmanın ürünü değildir. Toplumsal organizma içerisinde kişilik, toplumsal ilişkilerin ifadesi ya da öznesidir. Toplumsal etkiyle biçimlenirken, aynı zamanda kendi iç dünyasını, kendi kavramları, diğer insanlara karşı tutum ve davranışları ile anlatır.

Bir insanın toplumsal konumu ve belirli bir sosyal sınıfa üye oluşu onun iradesinden bağımsızdır. Ancak, toplumda somut rolü ve topluma karşı tavrı, bir bütün olarak kendi durumunun farkında olmasına ve bunu değerlendirmesine bağlıdır. Bir insanın kendini düşünmesi, kendi yetenek ve nitelikleriyle toplumsal konumu hakkındaki fikri, onun fiili toplumsal ilişkilerince belirlenir ve buna dayanır.

"İnsan, kendisini ilk önce başka insanlarda görür ve tanır. Peter'in benliğini insan olarak tanıması, ancak kendisini kendi benzeri olan insan Paul'le karşılaştırmasıyla mümkündür." Kişilik toplumsaldır. Kişiliğin oluşumu yalnızca en yakın çevresinden etkilenmez, aynı zamanda özümselediği toplumsal fikirler, kültür vb.den etkilenir. Fakat toplumsal olduğu halde, kişilik aynı zamanda bireysel ve taklit edilemezdir, yani ruhsal özelliklerin ve kişinin yerine getirdiği toplumsal fonksiyonların toplamı, özellikle bunların ilişkisi, yalnızca o kişinin karakteristiğidir, başka kimsenin değil.

Kişiliğin oluşumu önce emekle (ça-

lışmayla) bağıntılıdır. Hayvan kendi hayatı ile özdeşir. İnsanın doğayla ilişkisi ise aletler aracılığıyla ifade bulur. Çalışma sürecinde insan kendisini bir anlamda **"yeniden üretir"**, kendisini şeylerde nesneleştirir ve böylece nesnenin yaratıcısı olarak kendini ondan yalıtır, bir başka deyişle kendisini, kendi faaliyetinin amacına yabancılaştırmış olur.

Kişilik, toplumsal ve tarihsel gelişimin ürünüdür. Kişilik ve onun tüm özellikleri yalnızca biyolojik ölçütler temelinde anlaşılamaz. Bu, kişiliğin muhtevası ile kanıtlanır; kişiliğin öğelerinden hiçbirisi somut tarihi koşullara uygunluk dışında ve insanın bir toplumsal varlık, toplumun tarihi evriminin ürünü olduğu gerçeğine bakılmaksızın açıklanamaz.

Kişiliğin muhtevasından söz ederken, ilkel, yurduna bağlı, eğitim görmüş vb.gibi sözcükler kullanırız. Bu

sözcükler herhangi bir dilde kişiliğin muhtevasını tanımlar. Oysa, kişiliğin tarihi geçmişini bilmeden, ya da onun dışarıyla, her şeyden önce toplumsal çevresiyle somut ilişkilerini bilmeden bu niteliklerin özgüllüğünü anlamak mümkün müdür?

Vahşi hayvanların ininde, toplumsal çevrenin olmadığı bir ortamda bulunmuş çocuğun, insan toplumunda yetiştirilseydi sahip olacağı zekadan daha geri düzeyde zekaya sahip olduğu bilinmektedir. Bir leopar ya da kurt ininde büyümüş çocuğun beyninde gelişme geriliği vardır. Bu örnek göstermektedir ki, kişiliği somut tarihi ve toplumsal koşulların akışı dışında incelemek imkânsızdır. Bu, kişiliğin oluşumunda yansıyan biyolojik ve toplumsal birliğini göstermektedir. Kişilik, toplumsal ve biyolojik olanın bölünmezliğini ve uyumunu gösteren bir örnektir.

AKİF KURTULUŞ

**açılmış
bir
defter
kapanmaz
ki'den**

AYNALARIN ARKASINA

patlayan her sağnakta camların ardında kaldım
suçluyum yağmurun dinmesini bekleyen hayat kadar
kötü huylarımı unuttum, utanarak koşuyorum suları
gülbüz bir çocuk gibi tanıtılıyorum sokağa ve dünyaya

çığlıklar ürpertilere yetmiyor, hiç değilse bunu anladım
nöbet duramam kimseye, kollayamam kendimi bundan böyle
sirenler de çıkaramaz indiğim sığınaklardan beni

bilmezdim kalbimin karartma gecelerine bu kadar uyacağını
dilsizim, döndüm defterime, aynaların arkasına yerleştirdim
ormanlara ve sevgilime karışıp kin tutmaya çalışıyorum

Nisan'84

HANGİ SÜRGÜN

ayna!

korkak bir anlam bul yüzümde ve ordan başla kırılmaya

bir şimşek çakışından bile incinen bu gök benimdir
onun için, her aşkın hamaratça tutulmuş sabıka kaydında
yanağının yanından hoyratça kesilmiş bir resmim var
her dokuzuncu köyden kovulmam kolay olsun
bir şehri yoracak kadar sakarlaştığım hatırlansın diye

yıl var ki bir dalgınlığın uğultusuyla gezindim yelkovanda
sayfaları yağmalanmış defterimle her geçişimde akrebin önünden
uzak bir ilçenin sokak adı gibi gidip geldin dilimin ucuna
ondandır bu zarfın adresi yazılamamıştır, harfler seçilemiyor
yağmurun yazımı bozan bir gürültüsü vardı o günler

yine bir ağacın altındayız, 'yıldırım düşsün' için yine
acemiyim, tenlerimiz birbirine değdikçe aklım kamaşıyor
eski bir hükümlü gibi sarsak sözlerle başlıyorum konuşmaya
dudaklarımın arasından hayatı acıtarak çıkan hecelere bakma
bir düşün, hangi sürgün sustuğu yeri belli etmiştir

sesimi duy, yüzümü görme

işte bu, deniz kıyısında yurt bulmuş cesur kavmim

bu, su yollarına dar gelen suretim

bu da silahım, teslim olmadan önce kırarak vermiştim

ayna da kırıldı

topla dünyanın dönmediği zamanlara dağılmış parçaları
henüz yüreğin su almadan, unutulmadan okul şarkıları
parçaları birleştir ve bana en yakın karşıkiyıda bir iklim bul

az önce baktığım bileğim miydi, saatim mi

adım sekiz, yolum onuncu köy, yaşıma kaç

Mayıs '84

TOPLUMSAL DEĞİŞMELER VE EDEBİYAT AKIMLARININ DOĞUŞU

"Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra, soylular, kentsoylularla kaynaştılar. Bu kaynaşma şiir sanatında da *sentez*'e yol açtı ve sembolizm akımı doğdu. Ancak, bu senteze varılabilmesi için bir ara süreç gerekiyordu. Bu süreci de *Parnasse Okulu* gerçekleştirdi."

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Avrupa, 1870'e kadar, dış ve iç savaşlar, siyasal ve toplumsal savaşlar alanı oldu. 1870'ten sonra dış savaşlar son buldu. Avrupa, Birinci Dünya Savaşı'na dek sürecek uzun bir barış dönemi yaşadı, bundan yararlanarak, özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Fransa toplumsal kurum ve kuruluşlarını yeniden düzenledi. Siyasal iktidarı ele geçirme mücadelesi sürüyordu ama burjuvazi terazinin kefesine giderek ağırlığını koyuyordu. Malvarlığı git-tikçe azalan soylular, rahatlarını sürdürmek için, evlilik yoluyla burjuvaziyle kaynaştılar. Burjuvalar da soyluluk ünvanı kazandıran büyük topraklar satın alarak sınıf değiştiriyorlardı. Bu kaynaşma, şiir sanatında da senteze yol açtı ve *sembolizm* akımı doğdu. Ancak, bu senteze varılabilmesi için, bir ara süreç gerekiyordu. Bu süreci de *Parnasse Okulu* gerçekleştirdi.

Şimdi, olayların gelişmesini, toplumsal değişimleri ve bu şiir okulunun doğuşunu biraz ayrıntılı araştıralım.

1848 Paris Devrimi

Mevcut seçim yasası, burjuvazinin Meclis'e girişini güçleştiren özellikler taşıyordu. Milletvekilliğine ancak büyük toprak sahipleri adaylığını koyabiliyordu, toprak ise genellikle soyluların tekelindeydi. Seçim yasasını değiştirmek için Paris işçileri ayaklandı. Cumhuriyetçilerden bir grup onlara önderlik ediyordu. Louis Philippe ve yönetimi devrildi. Geçici hükümetin başına Lamartine getirildi. Devrimi işçiler yapmıştı ama başlarında burjuva cumhuriyetçiler vardı. Sosyalistler henüz örgütlenmemişlerdi. Bazı delegeler ellerinde kızıl bayraklarla geldiler. Ama Lamartine, ünlü söyleyişle onları saf dışı bıraktı. Burada Lamartine'in kişiliği üstünde durmakta yarar var. İnsanların geleceğini siyasal demokrasi'de gören Lamartine, çok tutarda taşınmaz malları olan zengin bir kentsoyluydu. Sosyalist bir düzene karşıydı. Mülkiyet hakkının kutsallığına, onun tek ve en büyük sosyal kuruluş

Sembolizme Giden Yol: Şiir'de Parnasse Okulu

Erdoğan ALKAN

İkinci İmparatorluk Dönemi

1849'da seçilen Meclis'in çoğunluğu monarşistlerden oluşuyordu. L. Napoléon (Üçüncü Napoléon) 1851 aralığında hükümet darbesi yaptırıp yönetimini güçlendirdi, bir yıl sonra da (1852) imparatorluğunu ilan etti. Cumhuriyetçileri ve kendisine karşı olanları tutuklattı. Önceleri Louis Napoléon'u savunan Hugo, ideolojik olduğu kadar, kişisel nedenler yüzünden sola yaklaştı. *Événement* (Olay) adlı gazetesinde Louis Napoléon'un çevirdiği dolapları açıkladı. Parislileri ayaklandırmaya çalıştı, başaramadı. Tutuklanmak üzereydi. Ülkeyi terkedip Belçika'ya geçti ve savaşımlarını yurt dışından sürdürdü.

1848 Paris Devrimi başka ülkelere de örnek oldu. Diğer bazı Avrupa ülkelerinde de halklar ayaklandılar. Devrimciler, önceleri bazı haklar elde ettiler de, sonra kendi aralarında anlaşmazlığa düştükleri için, erklerini yeniden güçlendiren gerici hükümetlere yem oldular.

Devrimleri karşı-devrimler ve büyük devletler arasındaki savaşlar izledi.

İngiltere, Rusya ile; Fransa, Avusturya ve Prusya ile; Prusya Avusturya ile savaştı. Bu savaşlar imparatorları yıprattı. Ülkelerinde bazı iyileştirmeler yapmak, liberalere yanaşmak, bazı yeni haklar vermek zorunda kaldılar. Fransa Prusya'ya yenildi, Fransız ordusu esir düştü, Prusya ülkeyi işgal etti. 4 Eylül 1870'te Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet ilan edildi. Prusyalıların Paris'ten çekilmesinden sonra Parisliler bir kez daha ayaklandılar, devrimci

olduğuna inanıyor, işçilerin bir gün yönetimi ele geçirmelerinden korkuyordu. Bunu önlemek için de, toplumsal iyileştirmeler ve düzenlemeler yapılmasını gerekli görüyor, "son derece önemli şeyler, son derece güçlü hükümetlerce gerçekleştirilir" diyordu. Ancak, tutucular ve liberaleri bu düşünce çevresinde bir araya getiremeyince, 1841'de sol karşıtlar safına, 1843'te de sol karşıtların başına geçti. Böylece, halka devrim yaptırarak, ama, bu devrimin bizzat başında bulunduğundan, onu frenleyerek, yalnızca çok zorunlu bazı toplumsal düzenlemeleri gerçekleştirecek, mülkiyet hakkına dokundurmuyacaktı. Nitekim, geçici hükümetin başına geçince ilk işi sosyalist devrimi engellemek oldu. Öte yandan, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler de eyleme kayıtsızdı. Böylece, hükümet yönetiminde, kralcı burjuvalar ve soyluların yerini cumhuriyetçi burjuvalar aldı.

Seçim yapıldı. Meclise, Lamartine'le birlikte, Paris bölgesinden Victor Hugo da girdi. Alfred de Vigny ve Alfred de Musset seçimi kazanamadılar. Baudelaire ve Leconte de Lisle başlangıçta Devrimin içinde yer aldılar, sosyalizme sevgi duyular, ama sonra aktif politikadan çekildiler.

Aralık 1848'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde iki başkanlık adayı vardı: Lamartine ve Louis Napoléon. Seçimi, özici bir çoğunlukla Louis Napoléon kazandı. Lamartine'e karşı olanlar arasında Victor Hugo da vardı.

Balzac, Theophile Gautier ve Frederic Lemaitre

hükümet yönetime el koydu. Versailles'deki ordu Paris'e yürüdü, devrimi bastırdı.

Avrupa ve Fransa'da Toplumsal Yapı

Üçüncü Cumhuriyet'in ilan edildiği sırada, Avrupa ve Fransa'nın, toplumsal, siyasal ve ekonomik durumunu şöyle özetleyebiliriz:

- Doğumlar yüksek orandaydı, nüfus sürekli artıyordu. Nüfusun büyük çoğunluğunu köylüler oluşturmuyordu ama, sanayileşme sonucu, köylerden kentlere sürekli akın vardı. Büyük kentlerin sayısı çoğalıyor, toplumsal iletişim ve alış-veriş kolaylaşıyordu.

- Yasalar önündeki eşitsizlik kaldırılmıştı ama ekonomik eşitsizlik sürüyordu. Toprak sahibi olmayan tarım emekçileri ve gündelikçiler yoksulluk içindeydi. Sanayi işçileri tekniğin ilerlemesinden pek yararlanamıyor, yinesömürülüyordu. Sendikalar ya yoktu, ya da sarıydı; grevleri engelleyici, siyasal mücadeleden kaçınıyordu. Evlerinde çalışan işçiler ise sürekli işsiz kalıyordu.

- Dış ticaret gelişmişti. Alım-satımlar borsalarda yapılıyor, kredili satışlar ticaret hacmini kabartıyordu.

- Avrupa'da özgür bir anayasa hukuku doğmuştu. Anayasaların başlıca niteliği, monarşiye ve siyasal özgürlüğe dayalı olmalarıydı. Sözde özgürlükler veriliyordu ama yönetimler, savaş, ayaklanma, kargaşalık, ulusal çıkarlar gibi gerekçelerle özgürlükleri rahatça kısıtlayabiliyor, kaldırabiliyor, olağanüstü mahkemeler ve askeri yargıçlar aracılığıyla, ileri atılımları durduruyor, ilericiileri tutukluyordu.

- Kadın hakları gelişmemişti. Kadın erkeğin mutlak egemenliği altındaydı.

- Sanayinin nimetlerinden ve artan üretimden en çok burjuvalarla soylular yararlanıyordu. Soylular Doğu Avrupa'da yine üstün sınıfı oluşturmuyordu. Orta Avrupa ve özellikle Batı Avrupa'da ise evlilik ve soyluluk ünvanı sağlayan büyük toprakları satın alma yoluyla burjuvazi soylularla paylaşılıyordu.

Bilimsel ve kültürel değişimler

Bilim ilerliyordu. Pozitivist görüş egemendi. Gözlem ve deneydışı bilgi saygınlığını yitiriyor, gerçek dışı sayılıyordu. Bu eğilim, maddeciliğin giderek ön plana çıkmasına yol açtı, fizikötesi gözden düştü. Pozitivist ve maddeci görüş din ile bilimin arasını açtı. Ne var ki, ilk ve orta öğretimde din yine egemendi, ilericiler düşünce ancak üniversitelere girebiliyordu.

Filozoflar daha çok ruhlılime yöneldi. Tarihsel araştırmalara ve yazılara ağırlık verildi. Michelet (1798-1830), Fustel de Coulanges (1830-1889), Ernest Renan (1823-1892), Augustin Thierry (1795-1856), Tocqueville (1805-1859) gibi tarihçilerin araştırma ve yapıtları özellikle Parnasse Okulu ozanlarının tarihe yönelmesine yol açtı.

Roman alanında, Balzac, Stendhal, Flaubert, Georges Sandes ve Emil Zola'nın yapıtları egemendi.

Çağın ozanları: Victor Hugo, Lamartine, Théophile Gautier, Alfred de Musset, Leconte de Lisle, Banville, Baudelaire, adını duyurmaya başlayan Verlaine, Mallarmé ve Rimbaud.

Cumhurbaşkanı seçilemeyince Lamartine büyük düş kırıklığına uğrayıp kabuğuna çekildi. Hugo yurt dışından mücadelesini sürdürdü. Diğerleri ise genellikle fildişi kulelerde yaşadılar. Toplumcu öğretilere, işçinin ve gündelikçi köylünün, topraksız köylünün, kısaca emekçinin sömürülmesine, yoksulluğuna, ezilmesine ilgi göstermediler. Emekçi sınıflar bir yana, burjuvazinin gerçeğine bile eğilmediler.

Parnasse Okulu

Şiirde Parnasse Okulu şu etkiler sonucu ortaya çıktı:

I. Burjuvazi soylularla kaynaşınca, burjuva aydınlar da soyluların beğeni ürünü olan eski *klasik* akıma ilgi duymaya, şiirin kaynağını geçmişte aramaya başladılar.

II. Bilim ve tarih alanındaki gelişmeler genç ozanları etkiliyordu. Bilimde maddeciliğin ve pozitivistliğin gelişmesi onları, kişiselden uzaklaştırıp, kişisel olmayı, *nesnel*'i aramaya, tarih çalışmalarının gelişmesi de öznelerini ve konularını geçmişte aramaya yöneltti.

III. Eskiye her akım gibi Romantizm de bıkkınlık uyandırıyor, gençler *yenilik* arıyordu.

Fransız şiir geleneğinde her akımın ve bu akımı sürdüren ozanların başını bir ya da, bir-iki ozan çeker. Hugo 1851'de yurt dışına kaçınca, romantizm de, Paris ozanları da öndersiz kaldı. Önder aranıyordu. Sainte-Beuve, Baudelaire'e "ozanları derleyip toparla" dedi. Fleurs du Mal'in ozanı keştip attı: "Bu dünyaya şunu ya da bunu yönetmek için gelmedim, hem ben, kendi kendini yönetemeyenlerden de tiksirim."

Théodor de Banville ciddiye alınmıyordu.

Musset'nin adı üstünde duruldu, Baudelaire, Rimbaud ve Verlaine onun hemen defterini dürdüler.

Zamanın egemen akımı romantizmden hoşlanmayan bu başsız ozanlar topluluğu, bazan Leconte de Lisle'in evinde, bazan da yayıncı Lemerre'in "Parnasse'in Asma Katı" adını taşıyan kitabevinde toplanıyor, şu ortak düşünce yöresinde birleşiyor:

- *Sanat sanat içindir*: Doğasıyla sanat, yarar gözetmeyen bir uğraştır. O halde, sanattan, yararlı hiçbir amaç beklememek gerekir. Sanatçının bir ek tanrısı vardır: Güzellik. Sanatçının düşünüyü yalnız güzellik gerçekleştirir, kaygılarını güzellik dindirebilir. *Ölumsuz* olan yalnızca güzelliktir. Güzellikten başka amacı olmadığı için ozan *plastik* sanatlarla bağlantısını güçlendirmeli, güzeli elde etmek için bütün çabaları göstermeli, işi rastlantıya bırakmamalıdır (Gautier).

- *Biçim ve teknik zorunludur*: Bir yapıt ne kadar teknik bir çalışmanın ve yenilmiş güçlüklerin ürünü ise o kadar güzeldir. Sanatçı kolaylığı sürgün etmeli (Gautier). Dize üstünde önemle dururlar, ritimleri, tiz ve tam uyakları severler. "Uyak dizinin ta kendisidir" (Banville). Oysa romantizm'de, bilindiği gibi, tumturaklı, klasik şiir dilinin yerini gelişigüzel bir sesle yazılmış, kişisel duyguları yansıtan, diri, canlı bir halk dili almıştı. Romantik şiirin kurucusu kabul edilen Hugo, tekdüze kuralcılığın yerine, daha yumuşak olan düzgün anlatımı koymuştu.

- *Kişisel lirizme ve kişiselliğe paydos*: Kişisel temalar ve onun çok yinelenen çeşitlemeleri dikkati yordu, tüketti. Nesneli aramalıyız, kişisel olmaya yönelmeliyiz. Bu duygusuzluk anlamına gelmez. Lirizm artık bir yana bırakalım. Şiir bireysel bir destanda kanatlanamaz. Bilge bir kuşaktınız. Çağın aydınlık yoluna girmek için geçmişe yönelmeliyiz, geçmişten günümüze gelmeliyiz. Bilimin yoluna, pozitivistliğin yoluna böyle girebiliriz. Artık geçmiş, imgelemlerle ya da yerel renklerle çağrıştırmak değil de, en yeni belgesellerin yardımıyla, fikirleri, olayları, öden yaşamı, varolma, inanma, düşünme, davranma nedenini, eski soyları oluşturan her şeyi yeniden yaşatmak söz konusudur. Uzun zamandan beri birbirinden ayrılmış olan bilim ve sanat, birbiriyle kaynaşmaya bile birleşmek zorundadır (Leconte de Lisle). Oysa, bilindiği gibi, romantizmde, bireyin imgelemi, düşgücü ve duyarlığı *'ben'*in kendinden geçişi ve kişisel lirizm egemendir.

1860'tan beri edebiyatta varolan ve yukarıda özetlediğimiz ilkeleri savunan bu romantizm karşıtları, kendilerine uygun bir ad arıyor, bulamıyorlardı. *Üslupçular* (Stylistes), *Biçimciler* (Formistes), *Fanteziciler* (Fantaisistes), *Duygusuzlar* (Impassibles) gibi adlar üzerinde durdular, beğenmediler. Yedi yıl sonra, 1867'de, toplandıkları kitabevinin adını benimseyip okullarına Parnasse, kendilerine de Parnasse'ci (Parnassien) dediler. Yaşlı Gautier liderleri olamadı ama, Okul, ilkelerinin çoğunu ondan aldı.

Tarih kitaplarını didiklediler. Resim atölyelerini dolaştılar. Mitolojilerin tanrılarını, yarı tanrılarını, su perilerini, şövalyelerin yiğitlik öykülerini yazdılar. Betimlemelere uzun uzun yer verip şiirde tablolar çizdiler. Dizeyi kuyumcu gibi işlediler. Ancak, soğuk bir plastik güzellik yaratmaktan öteye gidemediler. Şiirleri, dışı özene bezene işlenmiş değerli taşlarla süslü, ama içi boş bir mücevher kutusuna benzer.

Parnasse Okulu bir sanat akımı değil, Romantizm ile Sembolizm arasındaki bir süreçtir. Nitekim, büyük bir akım olan Sembolizm'in dört öncüsü: Baudelaire, Verlaine, Rimbaud ve Mallarmé, bu okulun içinden çıktı. Sembolizmi tanıyabilmek için Parnasse Okulunu bilmek gerekiyor. Théophile Gautier, Théodor de Banville, Leconte de Lisle, Verlaine ve Jose Maria de Hérédia bu okulun önemli temsilcileridir.

PARNASYEN ŞAİRLERDEN ÜÇ ÖRNEK

Theophile GAUTIER

ÇİN İŞİ

Hayır, madam, siz değilsiniz sevdiğim,
Sevdiğim ne Ofelya, ne de Beatris;
Ne de sizsiniz, ne de siz, Jülyetçiğim;
İri gözlü sarışın Lora, ne de siz.

Benim sevdiğim güzel şu anda Çin'de
İhtiyar akrabalarıyla oturur,
Narin çimenlerden kuleler içinde;
Sarı Nehir karabatakla doludur.

Gözleri vardır şakaklara çekilen,
Bir avuçluktur küçük ayakları,
Bakır lambalardan daha aydın bir
ten,

Kırmızı boyalı, uzun tırnakları.

Başını uzatır kamış kafesinden;
Kırlangıçlar geçer sürüne sürüne;
Şarkı söyler her akşam
kendiliğinden
Söğüt dalına, şeftali çiçeğine.

Çeviren: Orhan Veli KANIK

Paul VERLAINE

SIKINTI

İşte kralım sonunda yıkılma çağımın,
Büyük beyaz barbarların geçişine bakan
Altın bir biçimde kaygısız türküler yakan
Dansettiği hüzünlü bir günışığının.

Bunılır yalnız ruhum bir sıkıntıyla, yoğun,
Derler ki ötede savaşlar vardır kan kokan
Ey ağır dileklerin önünde güçsüz insan,
Ey azıcık yeşertilmemesi bu varlığın!

Arzulayıp ölümü, ey ölememek biraz!
Ah! her şey içildi! Bathylle, tükendi mi
gülmen?

Her şey yendi içildi! Faydasız ne söylesen!

Yalnızca, başkaldıran dik kafalı bir vahşi,
Yalnızca, ateşlenen budalaca bir şiir,
Yalnızca, bir sıkıntı, bilinmez nereden gelir!

Çeviren: Erdoğan ALKAN

Jose - Maria de HEREDIA

FATİHLER

Yuvalarından uçmuş bir sürü şahindiler;
Usanmışlardı mağrur fıkarcılıklarından.
Pallos de Moguer'den avare, asker, kaptan,
Çılgınca bir hayale doğru sürüklendiler.

Masaldaki madeni bulmak içindi sefer;
Sipangoo'nun varılmaz topraklarında yatan.
Geçerken garbın esrar dolu kıyılarından
Alize rüzgârında eğildi serenler.

Ve her akşam bir destan sabahı umarlardı.
Medar denizlerinin fosforlu mavisinden,
Rüyaları altından seraplarla dolardı.

Beyaz kadırgaların sarkıp ilerisinden,
Seyre koyulurlardı denizlerin içini
Yıldızların bir meçhul göğe yükselişini.

Çeviren: S. Eyüboğlu-Orhan Veli Kanık

Açlık Kısıracındaki Kıta: LATİN AMERİKA

• *Latin Amerika'da yılda bir milyon çocuk açlıktan ölüyor.*

Latin Amerika, son zamanlarda giderek artan ölçeklerde dünya kamuoyunun dikkatlerini üzerine çekmeye devam ediyor. Siyasal ve toplumsal çalkantılarıyla, diktatörlük rejimleriyle, ekonomik krizleriyle ve futboluyla ünlü bu kıta, halen derin bir yoksulluğun pençesinde bulunuyor. Aşağıda Le Monde Gazetesi'nin, Latin Amerika'daki korkunç yoksulluğu, açlık sorunu somutunda odaklaştıran incelemesini kısaltarak, sunuyoruz.

• *Kent ve kasaba pazarlarında başka şeylerin yanı sıra çocuk da satılıyor.*

(En Amérique latine / Un Continent dans l'état de la faim, 8-9 Nisan 1984, Marcel Nidergang)

★ ★ ★

Brezilya'nın Kuzeydoğusu'na beş yıllık bir kuraklıktan sonra ilk kez birkaç haftadır yağmur yağıyor. Yetkililer tarafından eskiden iş alanı olarak açılmış olan "üretim cepheleri"nde daha önceleri -bir sefalet ücreti karşılığında- çalıştırılmış yüzbinlerce köylü ve

üç milyon civarında *flagelados* (kuraklık kurbanı) yeniden tarlalara dönüyorlar ve Piauí diye bilinen bu bölgede iyi bir fasulye ve pirinç (temel besin maddesi) rekoltesi bekliyorlar. Ne ki, yağışsızlığın yolaştığı dram, bir başka dramın, sürekli bir dramın, yani geri kalmışlığın bir parçası olarak ele alınamaz.

Kuzeydoğu'da her şeyi kuraklıkla açılmaya olanak yok. Çünkü kuraklık öteden beri sürüp gelen periyodik bir afet ve yetkililer, bugüne değin kuraklığı önleyebilmek için kararlı bir şekilde davranmış, bu konuda herhangi bir ciddi yatırımda bulunmuş değiller. Ve gene uzun zamandan beridir, hiçbir ciddi önlem alınmamış olduğundan, sömürge döneminden kalmış ekonomik ve sosyal yapı o günden bu yana pek de değişmiş sayılmaz. Öte yandan son derece küçük bir azınlığı oluşturan, ama buna karşılık, ekilebilir toprakların en büyük kısmını kontrol eden büyük toprak sahipleri, bölgeye gönderilen doğrudan ya da dolaylı yardımlara el koymaya çok uzun zamandan beri devam etmekte.

Beş yıldan beri değil, on yıllardır Kuzeydoğu'nun işsiz ve topraksız köylüleri kıyılarına, oralandaki şeker kamışı plantasyonlarına, ya da daha uzaklara güneşe veya örneğin São Paulo gibi büyük kentlere göç ediyorlar. Bu durum sadece düne ait bir olgu değil, yirmi yaşlarında olan -fakat elli'lerinde gösteren- beş altı çocuklu genç köylülerin de karşılaştıkları bir durum...

Şu halde, çıg gibi artan çocuk ölümleri sadece her düzeyde geri kalmışlığın bir yönü olmayıp, aynı zamanda Batı'nın, aklından bile geçiremeyeceği büyüklükte karmaşık bir sorundur. Kısaca denilebilir ki, çocukların ölümü, bakımsızlık, ezilmişlerin ihmal edilmişliği, güçlülerin köpekliği ve kayıtsızlığı, babaların sorumsuzluğu, uygunsuzluk ve gerçek politik gelişme eksikliği ile bir bütün teşkil etmektedir.

Şehirlerarası otoyola çıkıp yiyecek için yalvaran aç çocuklar.

- **Aileler hastalanan çocuklarının ölümlerini çabuklaştırarak, diğer çocuklarına yaşama şansı tanımak istiyorlar.**

Sonuç olarak ve en önemlisi, Kuzeydoğu Brezilya çeşitli çevreler tarafından yürekler acısı bir görünümle yansıtılmış bir imaj olmayıp, diğer başka görüntülerin arasında unutulmuş, gözlerden gizlenmiş "bir" görünümüdür; Latin Amerika denilen bu büyük kıtada, tüm kontrastlar, tüm aşırılıklar yan yana durmaktadır: Bir yanda en mükemmel güzellik, ama öte yanda en çirkin sefalet ve dayanılmazlık. Latin Amerika'da yılda bir milyon kadar çocuk -veya bunun biraz daha azı- açlık ve gıdasızlık yüzünden ölmektedir. Dünyanın bu bölgesindeki çocuk ölümlerinde, açlık nedeni, bir yaşından küçüklerde %38, iki ila dört yaşları arasındakilerde ise %70'dir.

Rakamlar korkunçtur. Olguları karamsar göstermeme alışkanlığında olan Dünya Bankası kaynaklarına göre bile çocuk ölümleri Haiti'de binde 112, Bolivya'da binde 129, Peru'da binde 86, Ekvator'da binde 80'dir.

Rakamların gösterdiği dengesizliği sergilemeye devam edelim: Bolivya'da yılda her 1850 kişi başına bir tek doktor düşmektedir, bu rakam Honduras'ta her 3120 kişiye bir doktor, Guatemala'da her 8600 kişiye bir doktor ve Panama'da her 1390 kişiye bir doktor şeklindedir vb... Şu noktayı da eklemek gerekiyor: Özel doktorlar büyük kentlerde yoğunlaşmıştır ve bu durum kırlardaki büyük doktor sıkıntısının nedenidir. Örneğin Brezilya topraklarının üçte birini oluşturan Kuzeydoğu bölgesinde her 3800 kişi başına bir doktor düşmektedir. "Brezilya'da Nüfus ve Sağlık" kitabının yazarı Fausto Gupertino, "Tüm ülkedeki toplam doktor ve sağlık görevlilerinin üçte birinin iki büyük kentte Rio ve Sao Paulo'da bulunduğunu" belirtiyor.

Lima'nın günlük gazetelerinden *E/ Observador*'un verdiği bilgilere göre, her üç saatte bir Perulu tüberkülozdan ölmekte ve her gün 48 kişi tüberküloza yakalanmaktadır. Gıdasızlık giderek artan bir hızla büyümektedir, yapılan tahminlere göre, Perulu çocukların %45'i gıdasızdır. Lima'nın güneyindeki tenezi mahallelerde (gecekondularda) yapılan bir anketle göre, burada yaşayan çocukların yansı ikinci derecede gıdasızlık çekmektedir, bu demektir ki, bu çocuklar geri zekâlılığın vahim belirtilerini göstermektedirler. Bir Perulu, günde ortalama 1540 kalori almaktadır, oysa FAO'nun verilerine göre normal bir insanın günde en az 2500 kalori besin alması gereklidir. Beden ve kafa sağlıksızlığı pek çok ciddi problemlere yol açmaktadır. Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre, ailelerde annelerin %51'i aşgari bir tıbbi yardım olmaksızın doğum yapmakta, %70'i ise, doğum sonrası bakım ve gözetimden yoksun kalmaktadır. Bu durum, bölgedeki, örneğin Cuzco'daki, çocuk ölümlü oranlarının -binde 115- ülke ortalamasının üstüne çıkmasının nedenidir.

Gene Peru'dan, ama bu kez Puno'dan bir görünüm verelim: Denizden 4000 m. yükseklikte ve kartpostallara yarışı mavilikteki bir gökyüzünün altında uzanan efsanevi Titicaca gölünün ötesinde uzanan bu bölge, 1983 yılında olağanüstü bir kuraklık yaşadı, bu kuraklık yukarıda sözünü ettiğimiz Brezilya ku-

ABD'de Açlık

ABD'de gelirleri resmen belirlenen açlık sınırının altında olanların sayısı 1980'de tüm ABD nüfusunun %13'üne -yaklaşık 29,3 milyon kişi- ulaşmıştı. Bu, 1968'den bu yana görülen en yüksek sayıydı ve açlık sınırının hemen üstünde bulunan, ancak geliri ortalama yıllık gelirin altında olan 11.3 milyon kişi, buna dahil değildi. Reagan yönetimi bu sefaleti daha da koyulaştırdı. "Resmen aç"ların sayısı 1981'de toplam nüfusun %14'üne (31.8 milyon kişi) ve 1982'de %15'ine (34.4 milyon kişi) ulaştı. Bu durumda olanların %35,6'sı siyahlar, %29,9'u İspanyol kökenli azınlıklardır. 1980'de açlık çekenlerin beşte ikisinin -11.4 milyon kişi- çocuk olduğu saptanmıştır.

raklığından daha az şiddetli değildi. Bölgede iki milyon kişi bu kuraklıktan etkilendi. Aneler, çocuklarını kolları arasında açıktan ölü görmemek için, onları pazarlarda sattılar.

İşte size Punolu bir erkeğin yazdığı birkaç satır: "Burada yoksulluk çok korkunç. Yiyecek hiçbir şey yok. İş de yok. Kuraklık her türlü tanıyı yoketti, kendi beslenmemiz için ayırdığımız tahılın gülünç fiyatlarla satmak zorunda kaldık, otlaklar kurudu. Hayat çok zor. Birkaç gün önce, komşu köyde bir aile hasta olan ve kendisine ilaç bulunamayan çok genç

çocuklarını ölüme terketmeye karar verdiler. Anne, bunu şu sözlerle izah etti: 'Böylesi daha iyi, hiç olmazsa diğer çocukların yaşayabilmeler belki.' Ve hasta çocuğu köy dışına götürüp, o dayanılmaz havada böylece aç ve bakımsız bıraktılar, bir an önce ölsün diye. Ve bu ilk kez olan birşey değil..."

Latin Amerika ulusları, yaşça "genç", bu ülkelerin toplam nüfusunun %44'ünü onbeş yaşının altındaki insanlar -çocuklar- oluşturuyorlar. Ama bu genç insanlar, genç yaşında da ölüyorlar. Ve ölenlerin yarısı beş yaşının altındaki çocuklar.

“Kadınlar Da Vardır” Üzerine

MUZAFFER UYGUNER

Erendiz Atasü, dergilerde öyküleri pek görülmeyen bir yazarımız. Akademi Kitabevi'nin 1982 Öykü Birincilik Ödülü'nü kazanmış ve öyküleri Varlık Yayınevi'nce bir kitapta yayımlanmış. *Kadınlar Da Vardır* adını taşıyan bir kitapta sekiz öykü bulunmaktadır.

Kitapta bu sekiz öykünün yedisi ülkemiz sınırları içinde, biri de dışında geçmektedir. Ama, sınırlarımız dışındaki bu tek öyküde de, bizim insanlarımız, yurt dışında çalışan erkek işçilerle, bir gezi için Fransa'da bulunan iki kızımızın durumu saptanmaktadır. Öyküler, genellikle, üçüncü kişi anlatımıyla yazılmıştır; birinde, birinci tekil kişi, “hitap” anlatımı görülmektedir. Öykülerde, genellikle yer ve zaman üzerinde durulmamıştır diyebiliriz; ama, yurt içindeki durumları anlatan öykülerde yer, genellikle Ankara'dır. Zaman, yalnız birinde, *Özlem Zamanı Geçti* adlı öyküde belirir.

Atasü'nün öykü uygulayımında, tekdüzelik yoktur diyebiliriz. Kitaptaki her öykünün anlatımında, öykü uygulayımında değişiklik görülür. Bu öyküleme uygulamasında düz anlatım, öykünün ortasında geçmişe dönüş (*Bir Ters - Bir Yüz*), öykünün ortasında başka kişilerin öyküsünün anlatımı (*Kadınlar Da Vardır*, *Özlem Zamanı Geçti*) çıkar karşımıza. Öyküleme bakımından bu gibi uygulamaların yeni mi, gereksiz mi olduğu üzerinde durmayacağız; öykülemeyi belirli kalıplar içinde tutmanın bir gereği yoktur. Ahmet Mithat Efendi, anlatımını kesip bilgiler verirmiş; bu öyküleme bugün olumsuz bulunmaktadır. Ama, olaylar ya da durumlar karşısında insanların davranışlarını, karşı dürtülerini ortaya koymak da öykünün bir görevsellik sayılırsa, aynı olay ve durumlar karşısında birden fazla kişinin davranışını göstermek, ya da insanların davranış ve tutumları karşısındaki dürtülerini belirtmek de bu görevsellik içinde ele alınabilir. *Kadınlar Da Vardır* adlı öyküde, kanser olan ve bir ameliyat ile yaşama dönmesi sağlanan Servet Hanım'ın öyküsü verilirken, Dr. Gülşen'in de öyküsü anlatılmıştır. Atasü, kadınların ezilmesini, belirli kalıplar içinde hapsedilmişliğini; ev kadını da olsa, bir işte de çalışsa bu kalıpların değişmediğini verirken Servet Hanım ile Dr. Gülşen'in durumlarını, yaşamlarında belirli kesitleri karşılaştırmaktadır. *Özlem Zamanı Geçti* adlı öyküde Kadriye ile Selçuk'un çocukluk günlerinden başlayan ve öğrenim yıllarında da birlikte geçen yaşamları, sonraki bir durum içinde anlatılmaktadır. Burada, bu birlikte yaşam, bu uzun süren ortak yaşam, Kadriye'nin bir çarpışmada, bir eylem sırasında öldürülmesiyle öyküleştirilir ve anımsamalarla, geçmiş ve şimdi yaşanan iç içe verilir.

Bu kitaptaki öykülerde, toplumsal açıdan daha çok kadın bireylerin yaşamı ele alınarak, erkeklerle kadınların birlikte yaşamaları, ev durumları üzerinde durulmakta ve toplumun eleştirisi yapılmaktadır. Bu toplumsal eleştiride, Atasü, bilisizliğin, yaşam görgüsüzlüğü'nün ya da çarpık bir toplumsal görgünün varlığını saptamakta ve bu durumu belirtmektedir. Kitabın ilk öyküsü olan *Bir Tren Yolculuğu* Fransa'da geçmekte olan durumu anlatır. İki Türk kızının da yolculuk yapmakta olduğu bir kompartimana yerleştirilen Türk erkekleri, kadınlara ve kızlara yiyecekmiş gibi bakmakta, dillerinin anlaşamayacağını sanarak ileri geri konuşmakta ve çeşitli hareketlerle sonunda kompartımanı “ışgal” ederek yatıp uyumaktadırlar. Öyle görünüyor ki, Atasü, toplumsal bilisizliğin dışında da değişmedikliği ve bu durumun ne gibi sonuçlar yarattığını vurgulamaktadır. Burada, kadın-erkek farklılığının, toplumumuzun erkeklerindeki görünüşü verilmekte ve bilisizliğin, eğitimsizliğin eleştirisi yapılmaktadır.

Kitapta, üzerinde genellikle durulan konu, Türk toplumundaki kadının ezilmesidir, erkeğin egemen bir varlık olarak kabul edilmiş ve bu durumun çarpıklığıdır. *Bir Ters - Bir Yüz*'de Nurten Hanım ile Fikret arasındaki alle yaşamında Nurten için anımsanacak iyi bir gün yok gibidir. Genç iken gidilen bir balo bile acı bir anıdır. “Geçmiş neydi? On yıl boyu hep eskilikten artık ısıtmayan aynı paltoyu, haziran ortasına kadar terden bunala bunala hep aynı tayırdı giymek, neydi?.. / Doğumlar, sancılar, düşüklükler, kanamalar, iltihaplanan memeler neydi? Acı neydi? Geçmiş buydu işte. Ve Nurten Hanım geçmişti unutmuştu. O sanki hiç genç bir kadın olmamış, hiç sevmemiş, hiç doğurmamış, sanki onun özlere, düşleri olmamıştı” (s. 28-29). Bugün de aynı tekdüze yaşam içinde kendini avutmaya ve kocasına hizmet etmesi gerçeği karşısında, değişen neydi? Bir tutsaklık değil mi? Atasü, bu tutsaklığı, bu eşitsizliği eleştirir. Bu eleştiriyi *Kadınlar Da Vardır* adlı öyküde de Servet Hanım ile Dr. Gülşen'in ev yaşamını anlatırken ortaya koyar. Nurten Hanım, bilincisizdir ve duruma pek başkaldırmaz ya da başkaldıramaz. Servet Hanım da önceleri her şeyi kabullenmiştir. Hastanedeyken Dr. Gülşen'in bilincindenirmesiyle bir başkaldırıya yönelir; ama, sonunda gene eski yaşamına dönecek ve Dr. Gülşen'in uyarılarını belirli zamanlarda yineler.

mekten ya da anmaktan öteye gidemeyecektir. Dr. Gülşen de çalışmaya yaşamındaki egemenliğini, bütün bilgisine, bilincine karşın evinde yürütememektedir. “Evlenip Cihangir'deki o teras katını tutunca Gülşen kendini file dolusu sebze, leğen dolusu kirli çamaşır, lavabo dolusu bulaşık ve üç günde bir gelen uzmanlık nöbeti arasında buluverdi.. Erol, Gülşen'i seviyordu. Bunu bilmek yaşamı katlanılır yapan tek şeydi. Gülşen'in o küçük mutfakta ne hallerle düştüğünü bilese yüreği parçalanırdı, kıyamazdı kansına. Ama bunca basit işlerin, bir kap yemeğin, iki kap bulaşığın, üç kirli gömleğin ne olduğunu hiçbir zaman anlamadı.. Anlamayacaktı da...” (s. 49). Ama, Dr. Gülşen de öbür kadınlar gibiydi, bütün kadınların değişmeyen yaşamı, değişmeyen alınyazısı onun da başındaydı işte. Servet Hanım, o güne kadar alışkanlıkla katlandığı yaşama, Dr. Gülşen'in uyarılarıyla başkaldırmıyordu. “Gülşen annesini çok sonra tanıdı. O ödükten çok sonra. Kendini tanıdıkça annesini de tanıdı” (s. 51). Dr. Gülşen de annesinin emeğini sömürmüş, onun gölgesinde yaşamıştı uzun yıllar boyu. Bu durumu kendi yaşamında gerçekleştiremezken, kendisi de sömürülürken, Servet Hanımı uyarıyordu. “Onlar beni kullanıyorlar, dedi Servet Hanım, dingin ve kararlı bir sesle. Sözcüklerin ağzından nasıl döktüğünün ayrıntısına varmadan. —Yoo, yoo.. Onlar siz çok güveniyorlar, hepsi bu. Siz alıştınız onları buna” (s. 56). Dr. Gülşen, böyle dese de, kendisi de aynı yoldadır. Sonra da, “çocuklarını beni seviyorlar mı?” sorusunu şöyle yanıtlar Dr. Gülşen: “Elbette. Sizi el altında kullanılmaya hazır bir alet gibi görmezlerse, daha doğrusu siz kendinizi onlara öyle göstermezseniz daha çok severler” (s. 61). *Balkan Saat*'inde de çalışan kadının ev yaşamı, belki de Dr. Gülşen'in ev yaşamının daha ayrıntılı bir anlatımı sayılabilir. Öğretmen Neşe'nin günlük ev yaşamı içindeki durumu anlatılır ve yazgı sorunu irdelenir bir bakıma burada. Öğretmen Neşe, kendi kendisine şöyle söylenir: “İnsanların yazgı tutkusu, neden bu kadar köklü? Tanrısal bir şey değil çünkü yazgı. Tanrı'yla, dinle ilgili bir yığın şeyi unutup geçiyoruz da yazgı kavramı niye yapışık kardeşimiz gibi? Düpedüz somut bir şey yazgımız da ondan, gündelik yaşamımızın içine işlemiş. Nemide Hanım, Gönül, ben aynı yazgıyı paylaşıyoruz. Kadınlara özgü yaşama biçiminden soyutlanırsak ortak nemiz kalır aynı sokakta oturmakta ve hayat pahalılığından öte?” (s. 77). Bu, belki de Atasü'nün kadınlarla ilgili önemli bir görüşüdür ve bütün kadınları, bu yazgının tutsağı gibidir. *Özlem Zamanı Geçti*'nin Selçuk'unun da yaşamı böyledir. Üstelik o, öğrencilik yıllarında da gençlik olaylarına da tanık olmuş yakından ve böyle böyle yakınında da bulunmuştur. Billiçli bir kadındır bir bakıma. Ama, değişen bir şey yok yaşamında. Üstelik o, “aşkın, gökten düşen yağmurun toprağa inmesi gibi, öylesine kendiliğinden, gözlerden gözlere, oradan kalplere akmasına” inanmayacak bir deneyime ulaşmış ve aşkın, bir “emek ve çaba” işi olduğuna inanmıştır. Ama, Atasü, onun yaşamında, öbür kadınlarındaki gibi evle ilgili, ev işleriyle ilgili durumları fazlaca yer vermez. Selçuk'un yaşamında en büyük olay, eski bir arkadaşı olan Kadriye'nin bir eylem sırasında ölmesi, mahallelerdeki gerginlik ve huzursuzluk, oturdukları sokakların başka bir kümenin eline geçmesi, tehdit mektuplarıdır. Ama, gene de, toplumun kadına dönük önyargılarının yerli yerinde değerlendirildiğini görürüz. *Yemenden Bir Yel Esti*'nin Fitnat Hanımı ise, toplumsal çalkantılar içinde ömrünü tüketen, evlenen oğlu, doğuran kızı arasında mekik dokuyarak ömrünü tamamlayan bir kadının yaşamının öyküsüdür. *Sessiz Ali*'de, dayak yiyen kadının durumu, sessiz diye bilinen bir erkeğin attığı dayagın öyküsünü buluruz ve bu dayakta, Ali, bir bakıma, mahalle halkına erkekliğini de kanıtlamış olmaktadır. Kitabın son öyküsü olan *Bir Kimlik Aranyorda*, kimlik kartı bile bulunmayan hizmetçi kız Güleyle'nin gerçek kimliğini arayışı, çalışan kadının acıklı durumu, hizmetçilere tutsaklığı anlatılır. Atasü, bu toplumsal durumu da güzel bir anlatımla vermiştir.

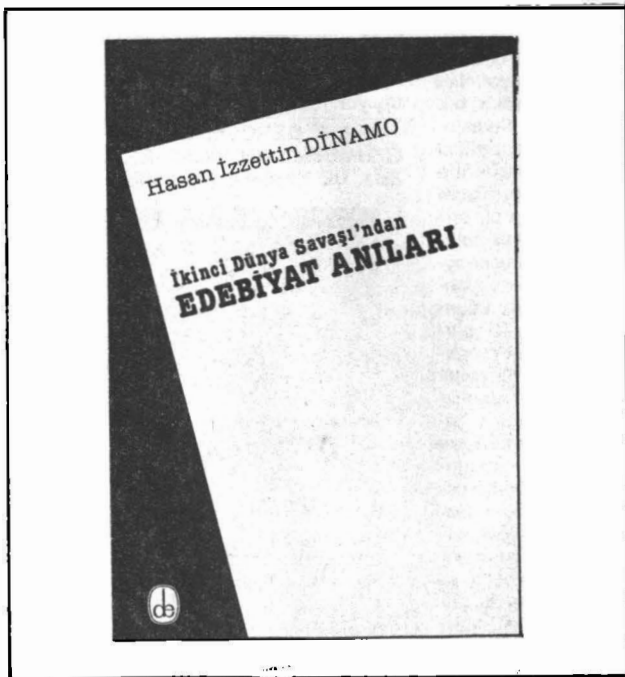
Atasü, içinde bulunulan bu toplumsal durumun iyi bir durum olmadığını saptamış, bunları öykünün kendine özgü kuralları ve anlatımı içinde vermiştir. Bu eleştirileriyle saptayıcı ve eleştirici bir davranış içinde görülmektedir. Ancak, öykülerinin sonunda bir özelliği olarak da belirtilebileceğimiz gibi, geleceğe dönük görüşlerini de açıklamakta, böylece, geleceğe dönük bir çözüm temennisinde bulunmaktadır. Temennisinde diyoruz, çünkü bunlar kesin çözüm yolları diye üzerinde durulacak gerçekler olmaktan uzak gibi görünüyor bana.

Bir Tren Yolculuğu'nun sonunda herhangi bir öneri yoktur. “Ayla ve Gülseren büyük bir baskıdan kurtulurcasına trenden aşağı atla-

dılar. Ve ellerinde valizleri, sınavda başaramadığını bilen, ama soruların doğru yanıtlarını bir türlü kestiremeyen öğrencilerin şaşkınlığı içinde, Lyon Garı'nda kalakaldılar". *Bir Ters - Bir Yüz'ün* sonunda, Nürten Hanım yaşlandığını kabul ederek kendi dingin yaşamını sürdürme kararı olarak koltuğuna gömülür ve örgüsünü sürdürür. *Kadınlar Da Vardır*'in hem Servet Hanımı, hem de Dr. Gülşen'i, artık değiştiremez bu toplumsal durumu, toplum içinde kadınların yazgısını. Ama, Servet Hanım'ın torunu Yeşim bir umuttur. Yeşim, "ne kadar da şirin bir çocuktuk, insana kucaklama arzusu veren. Ne kadar da çok engel bekliyordu bu şirinliğin önünde, onu küskünlüğün silik sessizliğine ya da küçük hesapların gitgide açılan sinsiliğine döndürmek üzere... Yeşim bu tuzaklara düşmemeliydi. Yeşim'ler için çok geç olmamalıydı" (s. 69). *Balkon Saat*'nin Neşe Hanımı, kızı Güneş'in "nasıl bir yaşamı olacak acaba? Annesinin gibi mi? O da mı ortak yazgıyı paylaşacak? Yoksa değiştirebilecek mi?" diye düşünür. Sonra da şöyle konuşur: "Belki onların, Güneş'in yaşatlarının daha anlamlı, doygun bir yaşamı olur. Bizim için artık vakit çok geç. Treni kaçırdık galiba. Biz bunaltıcı ev içleriyle düşman ev dışı arasında eşikte kapana kısıldık. Balkondaki bir saatlik mutluluğa razı olduk ister istemez". Bu gelecek günlerdeki mutlu, anlamlı, doygun yaşam olabilecek mi? *Özlem Zamanı Geçti*'nin Kadriye'si de bunun için çalışmıştı. Ama, onun bu çabası, bir yerde toplumsal yaşama, anlayışa da ters düşmüştü ve bunu yaşamıyla ödemişti. Toplumsal durumu değiştirmek için zora başvurmadan bir şeyler yapmak gerekirdi. Bu da zaman içinde, bilinçlenmeyle, daha çok çalışmayla olabilirdi. Bu arada, birçoklarının yaşamı doğal olarak son bulacak, yeni insanlar, yeni kadınlar oluşacak ve böylece daha güzel günler yaşanacaktır. Nitekim Fitnat Hanım'ın anlayışı geçmiştir artık, o ve onun anlayışı geçmişte kalmıştır bugün. Sessiz Ali'den dayak yiyen Gülsüm'ün durumu da değişecektir elbette ve kimliğini bulamayan Güleyle de kimliğini bulacak, gereksiz özentilerden kurtulacaktır. Özentilerin, özelemlerin tutsağı olmanın da bir anlamı yoktur. İnsanlar da tümüyle yaşamalıdır, kadınlar da yaşamalıdır. *Özlem Zamanı Geçti*'nin sonunda, Selçuk'un dediği gibi, "Hayat sürecekti son ana dek, Oktay'la, çocuklarla, Şennur'la, seramik hamurlarıyla... Yaşamalıydı, yılğın ve özelemin zamanı değildi".

Erendiz Atasü, bu ilk öyküler toplamında yer alan öykülerinde değişik öyküleme uygulamaları içinde, sağlam bir kurguya erişmiştir. Değişik ve kendine özgü bir anlatımı vardır. Sözcük seçiminde, tümce-lerin kuruluşunda, olayların bağlanışında ve örölüşünde iyice düşünülerek bir çözüme varıldığı, öykülerin üzerinde çok çalışıldığı ve öykülere özen gösterildiği izlenimi uyandırmaktadır okurda. Yaptığı işi seven, toplumsal durumlara, olaylara kendine özgü bir anlayış içinde bakan yazarın bu başarılı kitabından sonraki ürünlerini bekleyeceğiz. Bu kitap ilk ve son olmamalıdır.

1. Erendiz Atasü, *Kadınlar Da Vardır*, öyküler, Varlık Yayınları, İstanbul 1983, 198 sayfa, ederi 250 lira.

KİTAPLAR ARASINDA

MUZAFFER UYGUNER

HAVA PARASI

Memduh Şevket Esendal'ın bütün eserleri dizisinin dokuzuncu kitabı olan *Hava Parası*, Esendal'ın 25 öyküsünü içermektedir. İlk öyküsünü 17 Aralık 1908 tarihli *Tanin* Gazetesi'nde yayımlayan Esendal'ın öyküleri 11 kitapta toplanmaktadır. *Hava Parası*, öykü kitaplarının yedincisidir. Kitabın başına, yaşamıyla ilgili not konulmuş ve sonuna da Nazlı Eray, Sabahattin Kudret Aksal ile Vecihi Timuroğlu'nun Esendal ile ilgili değerlendirmeleri eklenmiştir.

Daha önce yayımlanan öykü kitapları *Otlakçı*, *Mendil Altında*, *Sahan Külbastısı*, *Veysel Çavuş*, *Bir Kucak Çiçek*, *İhtiyar Çilingir*'dir. Bu dizide çıkan iki romanı ise *Ayaşlı* ile *Kiracıları*, *Vassaf Bey*.

Hava Parası, Bilgi Yayını, 206 sayfa, ederi 350 lira

BERLİN MEKTUPLARI

Haldun Taner'in dünyazıran dizisinin ikinci kitabı olan *Berlin Mektupları*, yazarın Almanya ile ilgili izlenimlerini, oradaki Türk işçilerinin sorunlarına dönük konuları, Almanya ile ilgili önemli görüşlerini içermektedir. Ayrıca, Avusturya izlenimleri ve Avusturya ile ilgili bazı sorunları içeren yazılar da yer almıştır kitapta. Taner, bu kitabında, Türklerin de yaşadığı "Almanya'yı, Almanları da oldukça gerçekçi biçimde ve incelikleriyle ele" almıştır. "Onların toplumlarını ilgilendiren kimi konularla, son yıllarda bütün dünyaya tanınmaya başlayan Yeşiller'i ve haklı davalarını da ustalıkla" anlatmıştır.

Bu dizinin birinci kitabı *Çok Güzelisin Giltme* Dur daha önce yayımlanmıştır.

Berlin Mektupları, Bilgi Yayını, 210 sayfa, ederi 350 lira.

OZAN ve GÖLGESİ

Özdemir İnce'nin Paul Eluard'ın yazılarından seçip çevirdiklerinden oluşan *Ozan ve Gölgesi*'nde 21 deneme yer almıştır. İnce, "Paul Eluard Haklıdır" başlı sunusunda, onun ozanlık ve denemecilik yönlerine değinmiştir. İnce, bir yerde şöyle yazıyor: "Yirminci yüzyılın en önemli, en büyük ozanlarından biri olduğunu benim söylemeye ne gerek var! Ancak ona bu onurlu yeri sağlayan iki önemli niteliğinin altını çizmek istiyorum: Sevgi ve sorumluluk." Kitapta, radyo konuşmalarından soruşturmalarla verilen yanıtlara, film konuşmalarından açıklamalara, iki şiir çevirisinden tanıtma yazılarına kadar birçok metin yer almıştır. Böylece, Eluard'ın ozan ve şiir hakkındaki görüşleri kadar, başka sanat sorunlarına dönük yazıları toplanmıştır. Eluard'ı tanımak için bu yazılar okunmalıdır.

Ozan ve Gölgesi, Adam Yayını, 174 sayfa.

DIDEROT

André Cresson'un Diderot üzerine yaptığı inceleme, Asım Bezirci çevirisiyle ilkin 1965 yılında basılmıştır. Bu kez ikinci basımı yapıldı. Kitap, Diderot'nun yaşamını, ünlü yapıtı *Ansiklopedi* ile ilgili çalışmalarını, en önemlisi de felsefesini ele almaktadır. Kitap, dört bölümdür. Birinci bölümde yaşamı, ikinci bölümde felsefesi, üçüncü bölümde yapıtları ele alınıp, değerlendirilmiş ve dördüncü bölümde de yapıtlarından seçmeler verilmiştir. Bu yıl, ölümünün 200. yıldönümüdür. Ölümünden iki yüz yıl sonra onun değerini öğrenmek isteyenlere bu kitabı salık verilir.

Diderot, De Yayını, 109 sayfa, ederi 150 lira.

BELALİ YER

Erskine Caldwell'in romanları arasında önemli bir yeri olan *Belalı Yer*, Asım Bezirci ve H.Lütfi Akkuş çevirisiyle kazandırmıştır dileimize. Daha önceleri de üç kez basılan bu çevirinin dili iyidir. İkkin ABD'de 1944 yılında basılan ve asıl adı *Tragic Ground* olan bu romanda, Caldwell, savaş öncesinde türlü vaatlerle yerlerinden koparılan ve silah sanayiinde çalıştırılan, savaş sonrasında ise yüzüstü bırakılan insanların yaşamını anlatmaktadır. Onların yurt özelemleri, umarsız çırpınışları, yoksullukları, yaşam için yapılan türlü yolsuzluklar bu romanda dile getirilmektedir.

Belalı Yer, Oda Yayını, 190 sayfa.

MİNNACIK KADIN

Vecihi Timuroğlu'nun bu kitaptaki öyküleri, "feodal toplumda insan gerçeğinin bize yansımasıdır. Özentisiz, yapmacıksız, yalın bir dille gen kalmış koşullarından tertemiz insan yüreği bize değin uyanıyor." Timuroğlu'nun doğup büyüdüğü yerlerin insanları olan bu öykülerin kişileri, bugüne değin böylesine anlatılmadılar. Yazarımız, birlikte yaşadığı bu insanları, kaynağında sınırsız olan insanlarımızı özgün bir söylemle öyküleştirmiştir.

Minnacık Kadın, Ayça Üretim Kooperatifi Yayını, 125 sayfa, ederi 250 lira.

Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi

ESTETİK

Filiz DEMİR

Ülkemizde estetik alanındaki yayınların sınırlı olduğu bir gerçek. Son yıllara kadar sanat kuramları ve estetik konusunda, gerek telif, gerekse çeviri, dış dokunur bir yapıya raslamak zordu. Yıllar önce bir tartışmada, bir sanatçımız, estetik ve sanat kuramları konusunda tek başvuru kaynaklarının Upton Sinclair'ın 'Altın Zincir' i olduğunu söylerken bu alandaki boşluğu ve yoksunluğu dile getiriyordu. Gerçekten de sanat-edebiyat dünyamız, yıllarca estetik alandaki gelişmelerden, araştırma ve tartışmalardan habersiz, kendi içinde ipe sapa gelmez anlamsızlıklarla zaman geçirmiştir. Bu alandaki tartışmalara kulaktan dolma ya da "ak-kara" mantığıyla yaklaşmışız.

Yetmişli yıllardan sonradır ki, bu alandaki çeviriler, eksik gedik de olsa düşünce hayatımıza katılmaya başladı. Bu durum başlangıçta rastgele belli bir sistematiğin yoksun, derme çatma bir görünüm sergiliyordu. Örneğin, bir Brecht, Caudwell, Kagan vb... çevrilmeden Garaudy ile Fischer, her şeyi muğlaklaştıran "kırılsız gerçekçilik"leriyle yayılmışlardı.

Bugün de bu boşluğu yeterince doldurduğünü söyleyememekle birlikte, estetik ve sanat sorunları konusunda, son yıllarda, özellikle çeviri alanında ileri adamların atıldığına tanık oluyoruz. Tamamlanması beklenen Lukacs'ın "Estetik" çevirileri, birtakım zorunlu nedenlerle eksik çevrildiği belirtilen Christopher Caudwell'in 'Yanılsama ve Gerçeklik'i, Kagan'ın "Güzellik Bilimi Olarak Estetik"i, bölük pörçük Brecht çevirileri vb... bu alanlardaki boşluğu doldurmaya yönelik önemli yapıtlar.

Son olarak DE Yayınevi bunlara bir yenisini ekledi; Yakup Şahan'ın son derece anlaşılır türkçesiyle, Avner Ziss'in "Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi, ESTETİK" adlı kitabı.

Estetiğin bilimsel dünya görüşünün ışığı altında irdelendiği kitap, "Bilimsel Öğretide Estetiğin Konusu" başlıklı bir girişle, "Toplumsal Bilimin Bir Bıçımı Olarak Sanat", "Sanatsal İmge", "Sanatta İçerik ve Biçim", "Estetik Kategoriler ve Gerçekliğin Sanatsal Özümsemesi", "Toplumcu Sanatın Yaratı Yöntemi" ve "Küçük Estetik Sözlüğü"nden oluşuyor.

Kitap, bugüne kadar, bu alanda dilimizde yayımlanan örneklerinden birçok yönleriyle ayrılır. Özellikle temel savını, estetiğin "güzelin bilimi" değil, "gerçekliği sanatsal özümsemenin bilimi" üzerinde temellendiriyor. Estetiğin konusu hakkında iki ayrı görüşe değinerek, bunların estetiğin sınırlarını daralttığını vurguluyor. Ziss'e göre estetik, sanatın özünü, sanatsal evrimin yasala-

nmı belirlediği gibi, sanatta ve gerçeklikte güzelin çeşitli dışavurumlarını da inceler. Bu nedenle estetiği bu alanlardan biriyle sınırlamak yanlıştır. "Bilimsel öğretide estetik, dünyanın estetik özümsemesinin bağlı olduğu yasaları genelleştirir." (1) Bu yasalar, sanatta daha belirgin olarak ortaya çıkarlar. Bu nedenle sanat ve edebiyat, baştan beri estetiğin başlıca konusu olmuşlardır.

Bu noktadan hareket eden Avner Ziss, sanatın özünü ve genel yasalarını incelemeye koyulur. İlk durak noktası da şudur: sanat, toplumsal bilimin bir biçimidir. Ve aynı zamanda "gerçekliğin estetik özümsemesinin bir biçimi ve dolayısıyla, insanın dünya karşısında koyduğu faal ve pratik tavrın bir yanı"dır. (2).

Bilimsel öğretinin klasiklerindeki temel yargılardan çıkararak estetik ve sanatsal yaratmanın çeşitli boyutlarda kavranması gerektiğini, derli toplu bir biçimde sunmaktadır. Estetiğin ve sanatsal yaratmanın özgül yanlarını bilimsel öğretinin ışığı altında irdeliyor. Bilimsel maddeci dünya görüşünün estetik ve sanatsal alandaki savları ve bulgularını, bilimsel düşünüşün sistematiği içerisinde yalınlaştırarak gözler önüne seriyor.

Kitabın diğer örneklerinden farklı olan yanlarından biri de, burada ortaya çıkıyor. Çoğunlukla bilimsel eserlerde raslanan karmaşık ve asık yüzlü anlatımlara yüz vermiyor Ziss. Hele estetik gibi yapı ve kapsam itibarıyla ırgıltılı ve çok yönlü karmaşık çözümleri gerektiren bir konuda bu yalınlığı sağlama başarısını gösteriyor. Bu özellik, büyük oranda, konuların bir tartışma havasında ele alınışından ileri geliyor. Kitap, güzel sanatlar öğrencileriyle sanat emekçilerine verilen konferanslardan yola çıkılarak düzenlenmiş. Bu da kitaba kendiliğinden bir tartışma havası katmaktadır. Ziss, gerek idealist estetik, onun savunucu ve kuramcılarıyla temel konularda; gerekse maddeci estetikçilerle, temele yönelik olmayan, birtakım ayrıntılarda tartışır. İdealist estetiğin ileri sürdüğü savları ve bu estetiğin idealist mantığını çürütme yolunda geniş bir kültür mirasından örnekler göstererek, onların idealist özünü açığa çıkarıyor. Örneğin, sanatsal hakikatle yaşamdaki hakikatin birbirinden farklı ve iki ayrı hakikat olduğunu kabullenen idealist estetiğe karşı, maddeci estetiğin bu konudaki görüşlerini örneklerle sergiliyor. Sanatsal hakikat ile yaşamdaki hakikat elbette birbirinden farklıdır, ama bu iki ayrı hakikatin bulunduğunu göstermez. Bu farklı oluş, iki ayrı hakikatin var olduğu anlamına da gelmez: maddeci estetiğe göre hakikat tektir. Sanatın hakikati yaşamın da hakikatidir. Ama burada işin içine başka birşey karış-

yor ki, o da sanatın araç ve yöntemleridir. Yaşamın hakikati, sanatın araç ve yöntemleriyle dile gelerek sanatsal hakikati oluşturur. "Yaşamdaki hakikati derinliğine kavramak için, sanat, içinde gizlenip yatan olanakları gerçekliğe çevirerek, gerçekliği yeniden üretir." (3)

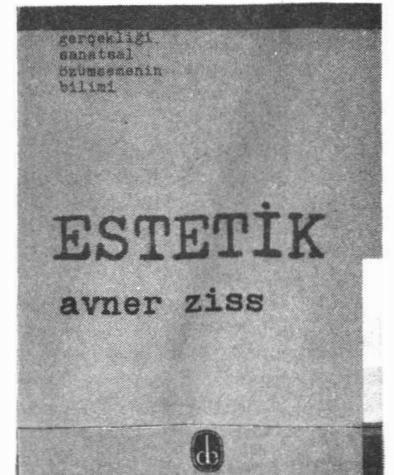
Kitap, estetik gibi karmaşık bir konudan söz ederken, estetik kategorileri araştırma ve inceleme yolunda kuramsal bir çalışma olarak görüne de açık ve yalın bir anlatıma sahip. Konuların derli toplu sunuluşu, yalınlaştırılarak anlatılışı, kitaba bu konuyla özel olarak ilgilenmeyen bir okur kitlesine ulaşma şansı da sağlıyor. Bu, kuşkusuz yazarın konuları basite indirmediği anlamına gelmiyor. Tam tersine, estetik kategorileri, sanatsal imge konusunu işlerken ayrıntılı açıklamalardan geri durmuyor. Fakat bunu yaparken yalın bir anlatımla ele aldığı fenomenleri okurun kafasında canlandırabiliyor.

Bu durum yazarın konuyu aktarmadaki başarısından geldiği gibi, çevirinin de önemli bir payı var bu başanda.

Bilinmeyen bir şey değil ama, yine de vurgulamak gerekir; çeviri yapan kişi, karşılıklı olarak her iki dile de hakim olmalıdır. Dahası çeviri konusu estetik gibi özel bilgi gerektiren bir alan ise, konuya hakimiyet de kendiliğinden önem kazanır. Genel anlamıyla söylersek, çeviriden anlaşılan bire bir aktarma olmamalıdır. Çevirmen metnin aslına sadık kalarak, kendi dilinin özellikleri, kokusu, rengi, anlatım olanaklarıyla yeniden yaratmalıdır. Bu nedenle, gerek dilin tüm zenginlikleri, kuralları, söyleyiş özellikleri, gerekse anlatım olanakları açısından, çevirmen, kendi diline hakim olmalıdır. Kimi çevirilerin takur takur anlatımları, cümle yapılarındaki bozukluklar, anlatımdaki karmaşıklıklar çevirmenin kendi dili konusundaki yetersizliğini vurgular.

Kitabın bir başka önemli yanı da sonuna küçük bir estetik sözlüğünün eklenmiş olması. Estetik kavramlar hakkında açıklayıcı ve özül bilgi vermesi açısından yararlı. Zaten kitabın önsözünde de belirtildiği gibi kitap "... ister yaratma süreci, ister yapıtların kendileri söz konusu olsun, sanattaki temel görüşlerin estetik, felsefi ve kuramsal çözümleri ilkerlerini özümsemek isteyen okurlara" hitap edecek bir biçimde kaleme alınmış, estetik konusunda bir el kitabı niteliği taşıyor.

1, 2, 3, GERÇEKLİĞİ SANATSAL ÖZÜMSEMENİN BİLİMİ -ESTETİK, Avner Ziss, DE Yayınevi, Mart 1984

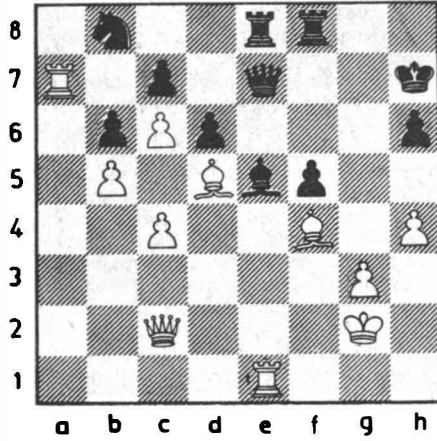

Satranç

Serdar ÇELİK

Satranç tarihinin en büyük oyuncularından biri olarak kabul edilen Aleksandr Alyehin (1892-1946), aynı zamanda körleme (tahtaya bakmadan oynamak) çoğul gösterileriyle de (Simültane - aynı anda birden çok oyuncuya karşı oynamak) ün kazanmıştı. Bu gösterilerin çoğunda, olağanüstü bireşim gücünü sıkça serimlemiş ve pekçok ölmez oyunlar bırakmıştır. Aşağıdaki oyun bunlardan biridir ve 1928 yılında Londra'da oynanmıştır.

Alyehin - Schwartz

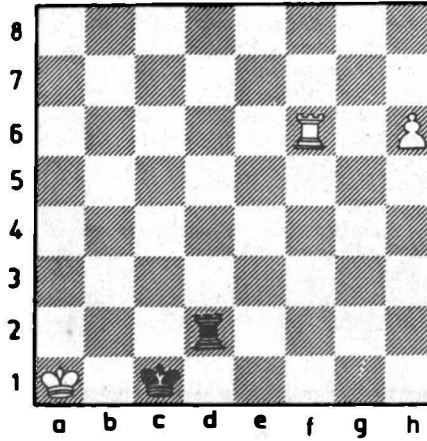
b8 karesindeki Atın çıkamamasından ötürü oyun pratik olarak Beyaz tarafından kazanılmıştır, ama Alyehin oyunu, kendisine özgü niteliklerle ilginç bir şekilde kazanıyor:

1. c5! b x c5 2. b8 Kc8 3. Vc3! Kf8. Siyah tek savunma hamlelerini yapıyor. 4. F x e5 d x e5 5. V x e5! V x e5 6. K x e5 K x e5 7. K x c7 + K x c7 8. b x c7 Kc8 9. c x b8 V K x b8 10. Fc6!. Beyazın bireşiminin inceliğini bu hamle taşıyor. Şimdi c6 eri Vezire çıkacak. 10. Şg6 11. c7 Kf8 12. c8V K x c8 13. F x e8 ve birkaç hamle sonra Siyah terk etti.

Etüd Nr: 2

A.A. Troitzky

500 Endsplelstudien

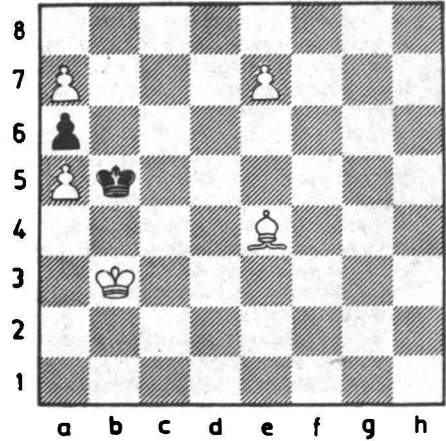
Beyaz oynar, kazanır.

Etüd Nr: 1'in çözümü: 1. Kc8 + Ş x c8 2. b7 + Şb8 3. d5! Şc7 4. b x a8F (4. b x a8V? pat; 4. b x a8K? pat; 4. b x a8A? Şb8 bera-bere) 4... Şb8 5. Fb7 ve Beyaz kazanır.

Problem Nr: 1

W.A. Shinkman

Western Advertiser 1872

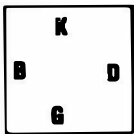

Beyaz oynar, 3 hamlede mat eder.

BRİÇ

Pr. Nr: 3

- ♠ A R 9
- ♥ 10 9 7 3
- ♦ 7 3
- ♣ A 10 8 2

- ♠ 10 8 6
- ♥ A 2
- ♦ A D 6 5 4 2
- ♣ 9 3

Kuzey 3 Sanzatuya oynamaktadır. Doğu kör Ruayı çıkıyor ve Kuzey kör Asla alıyor, nasıl devam etmelidir?

Pr. Nr: 1'in çözümü:

a) Kör As. (nedeni aşağıda açıklanmaktadır).

b) Oyunun tek tehlikesi, 4-0 dağılımda kozlarda iki kaybetmektir. Bu yüzden çok sık başvurulan "emin oyun" (Safety Play) yöntemini uygulamak gerekir. Buna göre kuzey ele veya yere doğru ufak oynayarak, rakiplerin küçük vermesi durumunda 10'luyu (veya 9'luyu) koyacaktır. Bu el kaybedilse bile, kozlar en fazla 3-1 dağılmış olacağından başka koz verilmez. Eğer rakiplerden biri koza katılmamışsa, As (veya Rua) ile alıp, rakiplerin birinin elindeki Dam ve Valeye (artık belli olmuştur) karşı 10'luyu (veya 9'luyu) kaçırarak, yalnızca bir kozun verilmesi sağlanmış olur. Kör 10'lu çıkışının tekli olma (Standard açılışa uygun olarak) olasılığı gözönünde tutularak "emin oyun"u yerden ele yapmalıyız. Elden yere doğru yaptığımızda pik 9'luyu alan Batı kör dönecek ve Doğu çıktığında oyun batacaktır. Bu yüzden oyunun ilk elini, yerde kalmak üzere kör Asla almalyız.

Pr. Nr: 2'nin çözümü:

Kesin onbir eli olan kuzey, onikinci eli karo veya trefillerde aramalıdır. Eğer bu renklerden biri 3-3 (partaj) dağılmışsa onikinci eli hazır. Diğer dağılımlarda ise fazladan bir şansımız var: Eğer bu renklerin uzun dağılımları aynı elde ise, Kuzey Kör ve piklerini çekerek, rakiplerden birini otomatik bir squeeze'e sokacaktır. Ancak bu squeeze'i gerçekleştirmek için zorunlu verilecek elleri baştan vermek gerekir. (Squeeze'in klasik kuralı). Bu yüzden Kuzey, ikinci elde, elden ve yerden ufak pik oynayarak bu eli başışlamalıdır. Toplam 6 kart (pik ve körlerde) çekildikten sonra, rakiplerden biri elinde 7 kart kalacağından, karo veya trefillerden birini 3'lü bırakmak zorunda kalacaktır; bu da Kuzey onikinci eli sağlar.

275 TL

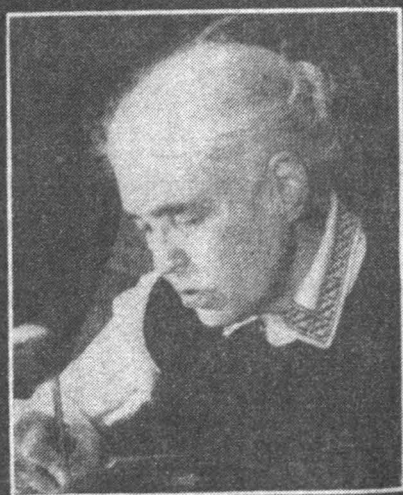
AVRUPA FOTOS

**Yazarın
Sorumluluğu**

SEĞİLER

**Gerçekçiliğin
Evrensel
Mirası**

275 TL

Altılı Ganyanı Tutturmak İlim İşidir!

**At yarışçıları,
At'ı bilmeden atları
bilemezsiniz!
Bu ayın
Tarih ve Toplum'unda
"Atın Tarihi ve
Türk Atları"nı
okuyun.**

Cumhuriyet Kitap Kulübü okurlara 3 ayda 100.000 kitap ulaştırdı

109 Yayınevi
Her türden 4000 kitap
Her ay düzenli katalog
İndirimli, armağanlı
istenen miktarda kitap

Okumak için.. Kitap için...

Üyelik başvurusu ve Cumhuriyet Kitap Kulübü
Broşür isteme adresi: Türkocağı Cad. 39-41 Cağaloğlu- İstanbul